

Sultan Salâhaddîn Eyyûbî

İBN
ŞEDDÂD

İBN ŞEDDÂD

KÂTİBİNİN GÖZÜNDEN

Sultan Salâhaddîn Eyyûbî

Çeviren
Aydın Usta

YEDİTEPE

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://mattey.org>

KÂTİBİNİN GÖZÜNDEN SULTAN
SALÂHADDÎN EYYÛBÎ

KÂTİBİNİN GÖZÜNDEN SULTAN SALÂHADDİN EYYÜBÎ
Bâhaeddin İbn Şeddâd
en-Nevâdır es-Sultâniye ve'l-Mehâsin el-Yûsufiyye

Genel Yayın Yönetmeni
Mustafa Karagüllüoğlu

Çeviri
Aydın Usta

Editör
Selahattin Bayraktar

©Yeditepe Yayınevi
T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika No: 49829

ISBN:978-625-7705-44-8
Yeditepe Yayınevi: 540
Araştırma-İnceleme: 413

1. Baskı: Mayıs 2021

Sayfa Düzeni
Deniz Tugay

Kapak Tasarımı
Sercan Arslan

Baskı-Cilt
Şenyıldız Yay. Matbaacılık Ltd.Şti.
Gümüşsuyu Cad. Işık Sanayi Sitesi C Blok No:102 - Topkapı /İstanbul
Tel: 0212 483 47 91-92 (Sertifika No: 45097)

YEDİTEPE YAYINEVİ
Çatalçeşme Sok. No: 52/1 34410 Cağaloğlu-İstanbul
Tel: (0212) 528 47 53 Faks: (0212) 512 33 78
www.yeditepeyayinevi.com / bilgi@yeditepeyayinevi.com

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

KÂTİBİNİN GÖZÜNDEN SULTAN
SALÂHADDÎN EYYÛBÎ

Bâhaeddîn İbn Şeddâd
en-Nevâdır es-Sultâniye ve'l-Mehâsin el-Yûsufiyye

Çeviri: Aydın Usta

YEDİTEPE

Aydın Usta

1975'te İstanbul'da doğdu. İlköğretimini Üsküdar Bağlarbaşı İlköğretim Okulu'nda, ortaöğretimini Üsküdar Cumhuriyet Lisesi'nde tamamladı. 1992'de kazandığı MSGSÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nü 1996'da fakülte birinciliği ile bitirdi. Aynı yıl MSGSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi programına yüksek lisans eğitimine başladı. 1997 yılı içinde MSGSÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı'na araştırma görevlisi olarak atandı. Yüksek lisans eğitimini *Sâmâniler Devleti'nin Kuruluş Devri* adlı teziyle tamamladı. 2000 yılının Ocak ayında aynı enstitüde doktora eğitimine başladı. 2003'te *Sâmâniler Devleti'nin Siyasî ve Kültürel Tarihi (943- 1005)* adlı teziyle doktora eğitimini tamamladı. 2008 yılında Doçent ve 2014 yılında Profesör olan Aydın Usta halen aynı üniversitede öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. İngilizce ve Arapça bilen Usta, evli ve iki çocuk babasıdır.

Yazarın yayınevimizden çıkan eserleri:

- 1- *Türklerin İslamlaşma Serüveni*, 2. baskı, İstanbul 2015.
- 2- *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, 2. Baskı, İstanbul 2016.
- 3- *Haçlı Seferlerinde Kuşatma*, İstanbul 2015.
- 4- *Sorularla Bizans İmparatorluğu*, İstanbul 2017.
- 5- *Haçlı Hikâyeleri*, İstanbul 2017.
- 6 - *Doğunun ve Batının Hakimleri, Selçuklular (Gerçek Hikayeler ve Anekdotlar)*, İstanbul 2018.
- 7) *Selçuklu Sultanları*, İstanbul 2019.
- 8) *Türkler ve İslamiyet, İlk Müslüman Türk Devleti: Sâmâniler*, İstanbul 2020.
- 9) *Sorularla Selçuklu Tarihi*, İstanbul 2020.
- 10) *İbn Abdüzzahir, Kâtibinin Gözünden Sultan Baybars*, çev. Aydın Usta, İstanbul 2021.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	7
Eserin Müellifi	9
Ebu'l-Mehâsin Bahâeddin Yûsuf B. Râfî B. Temim el-Mavsîlî el-Halebî	9
Tercüme	13

BİRİNCİ KISIM

Doğumu, Kişisel Özellik ve Nitelikleri; Karakteri ve Ahlakı Hakkında.....	17

İKİNCİ KISIM

Değişen Ahvalinin, Savaşlarının ve Fetihlerinin Tarihleri Hakkında	51
Salâhaddin Eyyûbî'nin Soyu Hakkında	363
Eyyûbîlerin Nesebi	373
Yerli Hıristiyan Kaynakları	385
Latin Kaynakları	386
Netice	393
BİBLİYOGRAFYA	397
DİZİN	401

ÖNSÖZ

Batı Dünyasının XI. yy.'ın sonlarında Ortadoğu'ya karşı başlattığı Haçlı Seferlerinin 1291'e kadar süren uzun serüveni içerisinde her iki taraftan da olayların gelişimine etki eden pek çok kahraman çıkmıştır. Bunlardan biri olan Salâhaddin Eyyûbî de düşmanlarından dahi esirgemediği adaleti, cömertliği ve alicenaplığı ile Batı dünyasında geçmişten günümüze en fazla tanınan Müslüman hükümdarıdır. Öyle ki 2 Ekim 1187'de Kudüs'ü fethettikten sonra buradaki Haçlılara karşı gösterdiği yüce gönüllülük ile herkesin takdirini kazanmıştır. Örneğin 2005 yapımı *Cennetin Krallığı* adlı filmde Kudüs'ün fethinin yanında onun bu özellikleri ön plana çıkarılmıştır. Sultân'ın, Batı tarafından tanınmasını sağlayan bir diğer husus ise Kudüs'ün zaptını müteakip başlayan III. Haçlı Seferi sırasında İngiltere Kralı Arslan Yürekli Richard ile olan diplomasi ve askerî mücadelenin içiçe geçtiği tam anlamıyla bir santrancık oyununa dönen münasebetleridir.

Haçlı Seferleri tarihinin bu büyük şahsiyetini tanımak için; hayatının belki de en önemli ve en yoğun son beş senesini onun yanında geçiren olaylarının bizzat görgü şahidi olan Bahâeddin b. Şeddâd'ın kaleme aldığı *en-Nevâdir es-Sultâniyye ve'l-Mehâsin el-Yûsufiyye* adlı çalışması büyük bir önem arz etmektedir. Okuyucusunu sürükleyen ve son derece canlı bir üslupla kaleme alınmış bu eser Salâhaddin Eyyûbî'yi bütün

yönleriyle tanıtması ve bu konuda oldukça tafsilatlı bilgiler vermesi açısından son derece değerlidir.

İbn Şeddâd'ın eserinin tercümesini yaparken yazar tarafından verilen bazı tarihlerin yine onun tarafından aktarılan günlerle uyuşmamasından ötürü Türk Tarih Kurumunun çıkardığı *Tarih Çevirme Kılavuzunu* esas alarak bunu dipnotlar vasıtasıyla aktarmayı tercih ettik. Yine Sultân Salâhaddîn Eyyûbî ve III. Haçlı Seferi dönemiyle alakalı Müslüman ve Latin müelliflerin eserlerinde yer alıp, müellifimizin aktarımlarıyla farklılık arzeden olayları da okuyucuya başka bir görüş açısı sağlamak amacıyla dipnotlarda aktarmaya gayret gösterdik. Ayrıca tercümenin sonrasında Salâhaddîn Eyyûbî'nin soyu ile alakalı dönemin Müslüman ve Latin kaynaklarındaki bilgileri derleyerek bu konudaki görüşlerimizi ifade ettik.

Bu tercümenin; İslâm Dünyası'nın Haçlılara karşı İmâdeddîn Zengî ile başlayıp Nûreddîn Mahmûd ile devam eden birleşme serüveninin tamamlayıcısı Salâhaddîn Eyyûbî'nin hayatı ve faaliyetlerine ışık tutması başlıca temennimizdir. Çalışmalarım sırasında beni destekleyen eşim Gülay Usta'ya, öğrencim Arş. Gör. Yunus Emre Aydın'a ve Yeditepe Yayınevi'ne teşekkürü bir borç bilirim.

Aydın Usta
İstanbul 2020

Eserin Müellifi

Ebu'l-Mehâsin Bahâeddîn Yûsuf b.

Râfi b. Temîm el-Mavsılî el-Halebî

Aslen Musullu olan müellifimiz 1145 senesinde doğmuştur. İbn Şeddâd adını dedesi Şeddad'a nisbetle almıştır. Kendisi daha çok bu isimle bilinmektedir.

Öncelikle doğduğu şehirdeki alimlerden dersler almış sonrasında eğitimini Bağdâd Nizamiyesinde tamamlamıştır. Hadîs ve fıkıh üzerine aldığı derslerin akabinde bir süre aynı medresede muîd olarak görev aldıktan sonra 1175 senesinde memleketine dönmüştür. Burada eş-Şehrezûrî'nin kurduğu medresede hocalık yapmıştır.

Musul'a döndüğü sırada Suriye'deki siyaset sahnesi Nûreddîn Mahmûd b. Zengî'nin 1174'teki ölümü dolayısıyla meydana gelen karışıklıklar ile uğraşmaktaydı. Haleb ve Dimaşklı emîrlerin birbirleriyle yaşadıkları çekişmeler sonucunda ikincilerin; o sırada Mısır'da bulunan Salâhaddîn Eyyûbî'yi şehirlerine çağırmaları Eyyûbîler ile Musul ve Haleb Zengîlerinin mücadelesi için atılan ilk adım olmuştur. Musul Zengîlerinin, Nûreddîn'in henüz çocuk yaştaki oğlu el-Melik es-Sâlih'e destek olmak üzere harekete geçmesiyle de Bahâeddîn b. Şeddâd'ın, Sultan Salâhaddîn ile olan münasebetleri baş-

lamıştır. Nitekim Musul Atabeyi İzzeddîn Mesud tarafından Sultân ile anlaşma yapmak üzere ona elçi olarak gönderilmiştir (1184). Bundan başka aynı yıl içerisinde Sultân'ın gerçekleştirdiği Musul kuşatmasında da yardım istemek üzere halifelik nezdine Bağdâd'a elçi olarak yollanmıştır.

Sultân'ın nezdinde birkaç kez gerçekleştirdiği elçilik görevleri sırasında onun takdirini kazanan İbn Şeddâd, 1187'de çıktığı hac farızasının dönüşünde Eyyûbîlerin hizmetine girmiştir (1188). Salâhaddîn tarafından her zaman takdir gören müellifimiz, onun çocuklarına hocalık; ayrıca kazaskerlik ve fethinden sonra Kudüs Kâdılığı yapmıştır. Ancak bizim için herşeyden daha önemlisi hizmetine girdiği tarihten, Sultân Salâhaddîn'in 1193'teki ölümüne kadar geçen süreçte onun en yakın çevresi içerisinde yer almasıdır.

Böylece Antakya Prinkepsliği üzerine yapılan sefer, Ortaçağ'ın en uzun ve muhteşem kuşatması olan Akka önlerindeki mücadele ve sonrasında İngiltere Kralı Arslan Yürekli Richard ile yapılan savaş ve diplomasi faaliyetlerine bizzat şahitlik etmiştir. Yine Sultân'ın Dimaşk'taki hastalığı sırasında ve son günlerinde onun yanında olmuştur.

Dolayısıyla Haçlı Seferleri tarihi içerisindeki en önemli mücadelelerden biri olan III. Haçlı Seferi ve bunun baş kahramanı olan Sultân Salâhaddîn'in fiilleri hususundaki en önemli kaynaklarımızdan biridir. Onunla aynı seviyede görebileceğimiz diğer iki müellif ise İmâdeddîn el-Kâtib el-İsfahânî ile İbn el-Esîr'dir.

Sultân'ın 1193 senesindeki ölümü sonrasında oğullarından Haleb Hâkimi el-Melik ez-Zâhir'in hizmetine giren İbn Şeddâd buradaki vakıfların idaresini ve Haleb baş kadılığı görevini üstlenmiştir. Ayrıca el-Melik ez-Zâhir'in en önemli danışmanlarından biri olmuştur. Onun, Haleb'teki etkinliği

adı geçen melikin oğlu el-Azîz ve torunu el-Melik en-Nâsır dönemlerinde de devam etmiştir. Evlilik ve aile içi ihtilaflarda arabuluculuk yapmak üzere bu dönemde yine elçilik görevlerinde bulunmuştur. Nihayetinde 1234 senesinde Haleb'te vefat etmiştir.

Sultân Salâhaddîn'in hizmetine girmesinin akabinde devlet görevlerinde yer almaya başlayan İbn Şeddâd ölümüne kadar bu sahadaki faaliyetlerine devam etmesine karşın: fakih ve alim kimliğini de her daim muhafaza etmiştir. Öyle ki söz konusu alanda sarfettiği yoğun mesainin yanı sıra Haleb'te öğrencilerine dersler vermeye devam etmiştir. Nitekim bir sonraki dönemin ünlü tarihçileri İbn el-Adîm, Ebû Şame, İbn Hallikân ve İbn Vâsıl onun yetiştirdiği öğrencilerden yalnızca birkaçıdır. İmar faaliyetlerinde de bulunan müellifimiz 1205 senesinde yine Haleb'te bir Şafiî medresesi ve Dârü'l-Hadis inşa ettirmiştir.

Tercümesini yaptığımız *en-Nevâdır es-Sultâniyye ve'l-Mehâsin el-Yûsufiyye*'nin dışında *Delâilü'l-Ahkâm* adlı dört ciltlik bir hadîs kitabı, kâdılar ve kâdılık mesleği ile alakalı *Melce'ü'l-hükkâm inde iltibâsi'l-aḥkâm* ismini taşıyan çalışması; Sultân Salâhaddîn'e sunduğu *Fezailü'l-Cihâd* adlı cihâdın gereklilik ve faziletlerinden bahsettiği başka bir çalışması daha bulunmaktadır. Kendisinin aktardığına göre bu eseri Sultân tarafından çok beğenilmiş ve oğlu el-Melik el-Efdal alana kadar onun tarafından çokça okunup mütalaa edilmiştir. Yine Şafiî fıkḥına dair *Esmâ'ü'r-ricâl ellezîne fî Mühezzebi's-Şîrâzî*, Hz. Musa ve Firavun ile alakalı *Kitâbü'l-Aş'â*, hadis hakkında kaleme aldığı *Dürûsü'l-ḥadîs*, fıkḥa dair *el-Mücezü'l-bâhir* ile *Kitâbü'l-Aḥfiyâ mine'l-evliyâ* ve *et-Tuhfetü'l-Azîziyye* adlı eserleri bulunmaktadır.

İbn Şeddâd, Sultân Salâhaddîn'in hayatını, kişilik özelliklerini ve savaşlarını aktardığı *en-Nevâdır es-Sultâniyye*

ve'l-Mehâsin el-Yûsufiyye adlı eserini iki kısma ayırmıştır. İkincisine nispetle kısa olan ilk kısımda Sultân'ın karakter özellikleri, dindarlığı, ahlakı üzerinde durulmakta ve buna dair hikayeler aktarılmaktadır. Eserin asıl kısmını meydana getiren ikinci bölüm ise Sultân'ın siyasî kariyerinin ilk adımı olarak kabul edilen amcası Şîrkûh'un yanında katıldığı Mısır seferlerinden başlayarak ölümüne kadarki faaliyetlerini ele almaktadır. Burada 1188'e kadar olan dönemde aktardıkları genelde olayların görgü şahitlerinin ağzından dinledikleri olup sonrasındaki olayların nerede ise tamamını bizzat gördüklerinden hareketle kâğıda dökmüştür. Dolayısıyla 1188 sonrasındaki olayların anlatımı daha tafsilatlıdır. Eser sade ve gayet akıcı bir üslupla kaleme alınmıştır. Sultân'ın 1193 senesindeki hastalığı ve ölümünün aktarımıyla sona erer.

1732'de Schultens tarafından Latinceye tercüme edilip Leyden'de basılmıştır. Yine *Recueil des Historiens des Croisades* (*Haçlı Seferleri Külliyyatı*) içinde ve ardından 1928'de Kâhire'de iki defa daha yayınlanmıştır. Daha sonrasında Cemaleddin Şeyyal tarafından tenkitli olarak 1964 ve 1994'te (ikinci baskı) Kâhire'de neşredilmiştir. Bizim tercümemiz de Şeyyal tarafından neşredilen bu nüsha üzerinden yapılmıştır. Bunlardan başka eserin M. Derviş tarafından 1979'da Dımaşk'ta yapılan bir muhtasar baskısı ve 1897'de Wilson Conder ve 2002'de D.S. Richard tarafından yapılan İngilizce tercümeleri bulunmaktadır.

en-Nevâdır es-Sultâniyye ve'l-Mehâsin el-Yûsufiyye

TERCÜME

Bağışlayan ve Esirgeyen Allah'ın Adıyla;

(s.25) Bizi İslâm ile şereflendiren, en güzel nizam üzere giden imana doğru yol gösteren, Peygamberimiz Muhammed (s.a.v)'in şefaatiyle bizi nimetlendiren, geçmiştekilerin yaşamlarını idrak sahiplerine ibret kılan, hayatı iyi olanların buna aldanmaması, hastalıklarla pençeleşenlerin de ümitsizliğe düşmemesi için ölümü bütün her şeye hâkim kılan Allah'a hamdolsun.

Kalpleri ateşli harareten ve susuzluktan korur gibi şahitlik ederim ki O tektir ve ortağı yoktur.

Yine şahitlik ederim ki hidayet kapılarını açan efendimiz Hz. Muhammed, Onun kulu ve elçisidir. Öyle ki; onları açmak için çabalayanlar itaat ve tevekkül anahtarları ile sebat etmelidir. Dünya durdukça Allah'ın salâtü selamı onun ve ailesinin üzerine olsun.

ve sonra:

Şüphesiz ki ben; İslâm'ın birleştircisi, putperest Frenkleri engelleyen, adalet ve iyilik bayrağını yükselten Salâhu'd-dünyâ ve'd-dîn Sultânü'l-İslâm ve'l-Müslimîn, Kudüs'ü müşriklerin elinden kurtaran, Haremeyn-i Şerîf'in hâdimi, Ebu'l-Muzaffer Yûsuf b. Eyyûb b. Şâzî -Allah, onun kabrini lütuf sularıyla sulasın.- Ona kabrinde iman neticesinde rahmetiyle süslesin. Efendimiz Sultân el-Melik en-Nâsır'ın günlerini görünce imkânsızın yalanladığı haberleri doğruladım. Geçmişteki soylu kahramanlar ile alakalı rivayet edilen nadir hikâyelerin **(s.26)** doğruluğuna şahit oldum. Cesur memlûk-

ların yaptıklarının onların hikâyelerini doğruladığını ve şüpheleri yalancı çıkardığını gördüm. Yine Allah için zorluklara sabretmenin bu imanı nasıl kuvvetlendirdiğini açıkça gördüm. İlginç olan şeyleri hayallerden ve ön yargılardan ayırmaya azmettim. Nadir olanları da dilin elverdiği ölçüde sınırlandırarak gösterdim ve kâğıda aktardım.

Bununla birlikte bildiğini söyleyemeyen ya da gördüğü haber ve hikâyeleri anlatamayanların durumuna düştüm. Ancak yine de görülen ve duyulan bu olayların sonuçlarının yanında onlara şahit olmamın hakkını verebilmenin, hizmetimi yerine getirebilmenin lüzumu beni bildiğim, duyduğum olayların mükemmel niteliklerini açıklamaya zorlamaktadır.

Bu sebeple ben şahit olduğum olaylarla birlikte bizzat görmediğim ancak doğruluğu kesinlik derecesinde olan şüpheli haberleri kısaltarak yazmayı uygun gördüm. Dolayısıyla yazdıklarım tümünden bir cüz ya da bütünün bir parçasıdır. Amacım ise bunun ışığı ile az yoluyla çoğu, yanlıştın ardından doğruyu açıklamaktır.

Ben onun dönemine ait bu muhtasar tarihe

en-Nevâdır es-Sultâniyye ve'l-Mehâsin el-Yûsufiyye diye isim verdim

ve onu iki kısma ayırdım:

(s.27) Birinci kısım: Allah ona rahmet etsin doğumu, yetişmesi, kişilik özellikleri, onun tarifi, iyi ahlakı ve İslâm şeriatı nazarında kabul gören şemaii hakkındadır. İkinci kısım ise yaşamındaki değişiklikler, savaşları, fetihleri ve Allah onun ruhunu kutsasın yaşamının sonuna kadar ki olayların tarihidir.

Allah dil ve kalem sürçmesinin yanında ayak kaymasına neden olabilecek hatıralardan bizi korusun. O bana yeter ve en güzel vekildir.

BİRİNCİ KISIM

DOĞUMU, KİŞİSEL ÖZELLİK VE

NİTELİKLERİ; KARAKTERİ VE

AHLAKI HAKKINDA

Allah, ona rahmet etsin

Doğumunun zikri

(s.31) Onun hakkında araştırma yapan güvenilir kaynaklardan bize ulaşan bilgilere ve müneccimlik sanatının değerlendirmesine göre 532/1137-1138 senesinin aylarında Tikrît Kalesinde dünyaya gelmişti.

Babası Eyyûb b. Şâzî burada vali idi. Kendisi cömert, iyi karakterli, yumuşak huylu ve güzel ahlak sahibi biri olup Dovîn'de doğmuştu. Daha sonrasında oğlu Salâhaddîn ile Musul şehrine intikal etmeye karar verdi. Salâhaddîn bir yetişkin olana kadar burada ikamet etti. Babası ve onun kardeşi Eseddedîn Şîrkûh, Atabek İmâdeddîn Zengî'nin yanında itibar sahibi kimselerdi.

Ardından babası Şâm'a gitti ve kendisine Ba'lebek şehri verildi. Burada bir süre ikamet etti. Oğlu Salâhaddîn de yanına geldi. Onun hizmet ve gözetiminde; kendisinde olgunluk emareleri görünüp önderlik ve **(s.32)** liderlik işaretleri ortaya çıkana kadar güzel ahlakın memesini emerek yetişti.

el-Melik el-Âdil Nûreddîn Mahmûd b. Zengî, ona güvenip ön plana çıkardı. Kendisine yaklaştırdı ve yetiştirdi. Böylece Salâhaddîn geliştiği her adımda daha yüksek bir makama çıkmasını gerektirecek sebepler ortaya çıktı ve hep böyle olmaya devam etti. Bu durum Allah, ona rahmet etsin amcası Eseddedîn Şîrkûh'un, Mısır'a hareketi ve Salâhaddîn'in de onunla gitmesine kadar sürdü. İnşallah ileride bununla alakalı tafsi latlı ve açık bilgi vereceğiz.

Dinî Kurallara Bağlılığı, Şer'i İşlere Bakışı ile Alakalı Onda Gördüklerimiz

(s.33) Hz. Peygamber'den rivayet edilen sahih bir hadîste, onun şöyle dediği rivayet edilmektedir:

İslâm beş temel üzerine bina edilmiştir. Bunlar: Allah'tan başka ilah olmadığına şهادet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, Ramazân orucunu tutmak ve Beytu'l-Allahi'l-Harâm'a hacetmektir¹.

Salâhaddîn doğru inanç sahibi ve Allah'ı çok zikreden bi-riydi. İncancını ilim ehli meşâyih ve fakîhlerin büyükleriyle yaptığı konuşmalardaki delilden almıştı. Anlamaya ihtiyaç duyduğu şeyleri anlamaya çalışıyordu. Öyle ki onların yanında konusu açıldığı zaman fakîhlerin ibareleriyle olmasa da daima uygun ve münasip sözler söylerdi. Böylelikle teşbihin bulanıklığında incancının emniyetini sağlardı. Bakış okunu küfre düşürmeden, bozmadan, çarpıtmadan büyük âlimlerin nezdinde kabul gören kanuna uygun, doğru bakış ve makul kabul edilen tavır istikametinde düşünüp hareket ederdi.

eş-Şeyh Kutbeddîn en-Nisâburî, ona inanç konusunda ihtiyaç duyduğu her şeyi ihtiva eden bir eser derlemişti. Salâhaddîn'in bu kitaba aşırı bir düşkünlüğü vardı. Öyle ki, onu hafızalarına yerleşsin diye çocuklarına daha küçük yaşlardan itibaren öğretirdi. Ben kitabı ellerine aldığını ve çocuklarının da önünde ezberden okuduklarını gördüm.

Namaz

(s.34) Salâhaddîn, namazını cemaatle kılmak hususunda çok gayretliydi. Bir keresinde namazını yıllardır cemaatle kıldığını söylemişti. Hasta olduğunda imamı tek başına yanına

1 Buharî, *Sâhih-i Buharî*, Dimaşk, 2002, s.12 (hadis no:8).

çağırır ve kendisini onun arkasında kıyamda durmaya ve cemaatle namaz kılmaya zorlardı. Ayrıca sünnetin kurallarına uymak konusunda da azimliydi.

Geceleri uyandığında birkaç rekât namaz kılardı. Uyanmadığı takdirde ise bunları sabah namazından önce eda ederdi. Aklı yerinde olduğu sürece namazı bırakmadı. Hatta Allah ruhunu kutsasın onun vefat ettiği hastalığı sırasında da ayakta namaz kıldığını bizzat ben gördüm. Hastalığında aklî melekelerini yitirdiği üç günün dışında namazı terk etmedi. Yolculuk sırasında namaz vakti geldiğinde atından iner ve namaz kılardı.

Zekât

Öldüğünde elinde zekât vermeyi gerektirecek hiçbir serveti yoktu. Sadaka-i nafilâ konusunda sahip olduğu bütün malını tüketmişti. Öyle ki vefatında hazinesinde altın ve gümüş cinsinden 47 nâsrî dirhem ve tek bir altın dışında geride bir şey bırakmamıştı. Yine mülk, ev, arazi, bostan, köy mezra ve emlak olarak bıraktığı hiçbir mirası yoktu.

Ramazân Orucu

(s.35) Üzerinde hastalıkları dolayısıyla kaçırmış olduğu birkaç yılın Ramazân orucu vardı. el-Kâdî'l-Fâdıl bu günleri tespit etmişti. Salâhaddîn vefat edeceği sene içinde bu günlerin kazasına başlamıştı. İki Ramazân orucunun kazası kalana kadar devam etmiş ise de hastalıklar ve cihâdın gereklilikleri onu bundan alıkoymuştu. Öte yandan oruç sağlığı için pek uygun olmasa da Allahu Teâlâ, ona orucu ilham eder ve kaçırdığı günlerin kazası için güç verirdi.

Oruç tuttuğunda ben de oruçlu günlerinin sayısını tespit ediyordum. Zira el-Kâdî'l-Fâdıl yanımızda değildi. Tabibi de

oruç tuttuğu için onu eleştiriyordu. Ancak Salâhaddîn buna kulak asmayor ve *ne olacağımı bilmiyorum* diyordu. Allah ona rahmet etsin, sanki bu konuda irade (güç) ilham alıyor gibiydi. Ölene kadar da orucu bırakmadı.

Hac

Haccetmek için son derece azimliydi. Bilhassa vefat ettiği sene içinde haccetmeye niyetlenmişti. Gerçekten buna karar verdi ve hazırlıkların yapılmasını emretti. Yolculuk için erzak hazırlığını yaptık. Geriye yalnızca hareket etmek kalmıştı. Ancak zamanın azalmasından, emsaline layık ve konumu açısından elinin boş olmasından ötürü buna imkân olmadı. Dolayısıyla bir sonraki yıla erteledi. Ancak asil ya da avamdan olsun herkesin bildiği Allah'ın kazası gerçekleşti.

(s.36) *Kur'ânü'l-Azîm*'i dinlemeyi çok severdi. Seçtiği imamına *Kur'ân* ilimlerinde âlim bir kişi olmasını ve onu ezberlemesini (hafız) şart koşardı.

Geceleyin burcunda iken muhafızından üç-dört cüz *Kur'ân* okumalarını ister ve kendisi de onu dinlerdi.

Düzenlediği toplu meclislerde de 20 ya da daha fazla ayet okutturması da âdetiydi.

Bir gün yoldan geçerken küçük bir çocuğun babasının önünde *Kur'ân* okuduğunu görmüş ve onun kırâatını beğenmişti. Bunun üzerine çocuğa kendi yemeğinden pay verdi. Ayrıca çocuğa ve babasına bir parça toprak bağışladı.

Mütevazı bir kimse olup *Kur'ân*'ın okunduğu zaman gözleri yaşarırdı.

Hadîs dinlemeye de çok rağbet ederdi. Ne zaman bu konuda sika ve çok sayıda hadîs işitmiş bir şeyhin geldiğini haber alsın hemen onu yanına çağırır ve kendisinden hadîs dinlerdi. Aynı şekilde o sırada evladından, memlûklarından kim

varsa onlara da dinletirdi. Hadîs'e saygı göstermek için dinleyenlerin oturmalarını emrederdi. Eğer ki bu şeyh, sultânların kapısına uğramayan, onların meclisinde bulunmayı küçümseyen biri ise bizzat şahsın yanına gider ve hadîs dinlerdi. İskenderiye'de iken el-Hâfız el-İsfahânî'nin yanına birçok defa gitti ve kendisinden pek çok hadîs rivayet etti.

(s.37) Hadîsi bizzat okumayı da severdi. Yalnız kaldığında beni yanına çağırır ve hadîs kitaplarından birini eline alıp ondan okurdu. İbret verici bir hadîs geçtiğinde kalbi yumuşar ve gözlerinden yaşlar dökülürdü.

Dinî ayinlere karşı çok saygılıydı. Ölümünden sonra cisimlerin dirilip iyilik yapanların cennet ile kötülük yapanların ise ateşle cezalandırılacaklarını söylerdi. Ayrıca şeriatın getirdiği hükümlerin hepsini doğrular ve kalbi bununla mutmain olurdu.

Filozoflardan, şeriatı bozup ona karşı gelenlerden nefret ederdi. Oğlu Haleb Hâkimi el-Melik ez-Zâhir'e -Allah onun kuvvetini arttırıp, yardımcı olsun- şeriatları batıl görüp karşı çıkan es-Sühreverdi² adındaki genci (s.38) öldürmesini emretmişti. Bunun üzerine adı geçen oğlu genci yakaladı ve Sultân'a bildirdi. O da es-Sühreverdi'nin öldürülmesini emretti. ez-Zâhir birkaç gün onu teşhir etti ve nihayetinde öldürdü.

Salâhaddîn -Allah ruhunu kutsasın- Allah hakkında hüsnü zan sahibi idi. Ona güveni tam olup büyük belalarda ona sığınırdı. Anlatacağım hikâyede bunun izlerine bizzat şahit olmuştum. Öyle ki Frenkler, Kudüs-i Şerîf'e yakın bir mevki de bulunan Beytü Nûbe'ye inmişlerdi. İkisi arasında yalnızca

2 Şihâbeddîn es-Sühreverdi el-Maktûl (ö.1191): İshrâkiyye Felsefe Ekolü'nün kurucusudur. İshrâkiyye mistik özellikleriyle ön plana çıkan bir ekoldür. es-Sühreverdi ve öldürülmesiyle alakalı farklı görüş ve aktarımlarla alakalı bkz. Ramazan Şeşen, *Salâhaddîn Eyyûbi ve Devri*, İstanbul 2000, s.527-530; İlhan Kutluer, "Sühreverdi, el-Maktûl", *DİA*, XXXVIII, 36-38.

bir merhale vardı. Sultân da Kudüs'te idi. Öncüleri (Yezek) Frenkleri gözetlemek üzere görevlendirmişti. Ayrıca casuslar ve muhbirler göndermişti. Daha sonrasında Frenklerin, Kudüs'e yürümek ve burasını muhasara altına alıp saldırmak konusundaki kararlılıkları hakkında birbiri ardına haberler gelmekteydi. Bundan ötürü Müslümanların korkuları arttı. Salâhaddîn ise kumandanlarını çağırdı. Onları Müslümanların üzerine çöken felaket hakkında bilgilendirdi ve Kudüs'te kalmak hususunda kendileriyle istişare etti. Fakat onlar içi ayrı dışı ayrı cevaplar verdiler. Hepsi şehirde kalmasının uygun olmadığı konusunda diretiler. Bunun İslâm için tehlikeli olacağını belirttiler. Kendilerinin ise buradakilerle birlikte şehirde kalacaklarını, Sultân'ın, Akkâ'daki gibi beraberindeki askerlerle çıkmasını, düşmanın etrafında kalmasını, onların erzaklarını kesip, sıkıştırması gerektiğini söylediler. Bu arada onlar, Kudüs'te kalarak burayı koruyup düşmanı def' edeceklerdi. Sonrasında meclis dağıldı. Salâhaddîn bizzat şehirde kalmak konusunda ısrarcıydı. Çünkü eğer bunu yapmazsa kimsenin kalmayacağını biliyordu. Nitekim emîrler ayrılıp evlerine gitmelerinin ardından birini gönderip kendilerini idare etmek ve hükümlerine uymak için Sultân'ın oğullarından birinin ya da kardeşi (s.39) el-Melik el-Âdil'in yanlarında olmadığı sürece Kudüs'te kalmayacaklarını bildirdiler. O bunu emîrlerin şehirde durmayacakları yönünde bir işaret kabul etti. Canı sıkıldı. Düşünceleri karıştı ve zihni bulandı.

Bu gecede yanında kalmıştım. Gece cuma gecesi olup ertesi sabah güneşin doğuşuna kadar yanındaydım. Mevsim kıştı ve yanımda Allah Teâla'dan başka üçüncü bir kimse yoktu. Etraflıca düşündük ve her şey için neyin gerekli olduğunu düzenledik. Fakat ben, sağlığı ile ilgili korkup kaygılandım. Zira kimi zaman monotonluk/durağanlık ona galip geliyordu. Yatağına gidip hiç değilse bir iki saat uyumasını rica ettim. Allah, ona rahmet etsin şöyle cevap verdi: *Herhalde uykun geldi.* Daha sonrasında kalktı.

Evime ulaşp bazı şeyleri aldığım sırada müezzin sabah ezanını okumaya başladı. Çoğu zaman sabah namazını onunla kılardım. Tekrardan dönüp yanına girdiğimde abdest alıyordu ve bana

Gözüme asla uyku girmed i dedi.

Biliyorum diye cevap verdim.

Nereden biliyorsun? diye sorduğ unda

Çünkü ben de uyumadım. Uyumak için zaman kalmadı dedim.

Daha sonra namaz kıldık ve olduğumuz yerde oturduk. Ona şöyle dedim:

Aklıma bir şey geldi. Allah'ın izniyle yararlı olacağını düşünüyorum.

Nedir? diye sorunca

(s.40) *Allah'a güvenmek, ona tevekkül etmek ve bu keder verici durumların def'i için ona itimat etmek dedim.*

Nasıl yapalım? dediğ inde ise

Bugün Cuma'dır. Namaza giderken efendim gusletsin. Âdeti olduğ u üzere Mescid el-Aksâ'da, Hz. Peygamber'in mir'aca çıktığı yerde namaz kılsın. Güvendiğ i birisinin eliyle gizliden bir şey sadaka etsin. Ezan ile kâmet arasında iki rekât namaz kılsın ve secdelerinde Allah'a dua etsin. Çünkü bu hususta şu mealde sahih bir hadîs vardır; "Allahım, bana yeryüzünde dinine hizmet edebilmek imkânını sağlayan sebepler kesilmiştir. Sana güvenmekten, senin ipine tutunmaktan ve senin lütfuna dayanmaktan başka yolum kalmamıştır. Sen bana yetersin ve ne güzel vekilsin.". Çünkü Allah cömerttir ve senin niyetini boşa çıkarmaz, şeklinde cevap verdim.

Sultân bunların hepsini yaptı. Ben de her zamanki gibi yanında namaz kıldım. Ezan ile kâmet arasında iki rekât namaz

kıldı. Secde ettiğinde gözyaşlarının önce ağarmış sakalları, sonrasında da seccadesinin üzerine döküldüğünü gördüm. Ne dediğini duymuyordum. Daha gün bitmeden öncülerin komutanı olan İzzeddîn Curdîk'den bir mesaj kâğıdı ulaştı. İçerisinde Frenklerin karışıklık içinde olduklarını, gün içinde atlanmalarının peşinden sahraya çıkıp öğleye kadar orada durduklarını sonrasında ise çadırlarına döndüklerini haber veriyordu.

Cumartesi sabahı da aynı şeyleri bildiren ikinci bir mesaj kâğıdı geldi.

Gün içinde gelen başka bir casus ise Frenklerin karışıklık içine düştüklerini Fransızların, Kudüs'ün kuşatılmasını istemelerine rağmen İngiliz Kralı ile taraftarlarının Hıristiyanların tehlikeye atılmaması ve ordunun, suyun bulunmadığı bu dağlık yerden çıkarılması gerektiğini savunduklarını söyledi. Zira Sultân, Kudüs ve çevresindeki bütün su kuyularını kirlletmişti. Sonrasında istişare etmek için toplandılar. Âdetleri olduğu üzere bunu at sırtında yapıyorlardı. (s.41) Aralarında hakemlik yapacak ve neye karar verirlerse karşı gelmeyecekleri on kişi seçtiler.

Pazartesi sabahı olunca bir müjdecî gelip Frenklerin, er-Remle istikametine doğru çekildikleri haberini verdi.

İşte ben Sultân'ın, Allah'a güvenmesinin ve ona dayanmasının bir eseri olan bu duruma şahit oldum.

Adaleti (Allah, ona rahmet etsin)

Ebû Bekr es-Sıddık (Allah, ondan razı olsun), Hz. Peygamber'in (s.a.v) şöyle dediğini rivayet etti;

Adalet sahibi olan vali, Allah'ın yeryüzündeki gölgesidir. Her kim samimi bir şekilde ona ya da kullarına yardım ederse gölgesinin dışında hiçbir gölgenin olmayacağı günde o kişiyi arşının

gölgesinin altında gölgelendirir. Ancak her kim ona ve kullarına ihanet ederse kıyamet gününde Allah, kendisini yüzüstü bırakır. Adaletli vali için ise her gün abit ve müçtehit 60 siddık'ın ameli kadar sevap verir³.

Salâhaddîn adaletli, merhametli, şefkatli ve güçlülere karşı zayıfların yardımcısı olan biriydi.

Her salı ve perşembe günü fakîhleri, kâdıları ve âlimleri de getirip Mezâlim'e oturur ve kapılar her iki tarafın davacılarına da açılırdı. Sonrasında büyük-küçük, yaşlı kadın-erkek, önüne gelirdi. Bu mahkeme seferde ya da hazarda yapıyordu.

(s.42) Çünkü Sultân her daim kendisine sunulan bütün arzları çözmeye muktedirdi. Her gün adaletin kapısını açıp kendisine ulaşan hiçbir olayı ve hükmü geri çevirmiyordu. Kâtiplerle birlikte gece ya da gündüz bir saate kadar oturur ve her bir yazıyı Allah'ın gönlüne ilham ettiği gibi imzalardı. Kendisine gelen bir arzı, şikâyeti ve ihtiyaç isteğini asla geri çevirmedi. Bununla birlikte her zaman düzenli olarak *Kur'ân* okurdu.

Halkına karşı merhametli ve dinine karşı yardımcı idi. *Azîz Kur'ân'*ı okumakta her daim gayretliydi. Onun içindekileri bilen ve hiç bırakmadan onunla amel eden biriydi.

Her zaman durup kendisinden yardım isteyen birinin meselesini dinler, araştırır ve ilgilenirdi. Dımaşk ahalisinden İbn Züheyr adlı bir adamın, kardeşinin oğlu Takîyeddîn konusunda kendisinden yardım istediğini görmüştüm. Bunun

3 Müellif söz konusu hadîsi Hz. Ebû Bekr'e nispet etse de hadîs sahabelerden Ebû Bekre'ye aittir. Ayrıca farklı versiyonları da mevcut olup zayıf hadîs olarak kabul edilmektedir. Bkz., İbn Nuaym, *Fazîletü'l-Âdilîn mine'l-Vülâti ve men Un'ime'n-Nazar fî Hâli'l-Ummâl'i's-Suât*, (Tahrîcu Ehâdis Sahâvi), thk. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan Âli Selmân, Riyad, 1997, s124-126; Beyhakî, *Şuabu'l-îman*, VI, nşr. M. Said b. Besyûnî, Beyrut 1990, s.17.

üzerine Takîyeddîn'i mahkemeye getirmek için birini gönderdi. Öyle ki Takîyeddîn, insanlar arasında Sultân'ın en fazla değer ve önem verdiği biriydi. Buna rağmen hak hususunda onu kayırmadı.

(s.43) Salâhaddîn'in adaletine delil olacak bu hikâyeden daha büyük bir başkası ise onunla Ömer el-Halâtî adındaki tüccar arasında geçmiştir. Bir gün Kudüs-i Şerîf'de mahkemede bulunduğum sırada yanıma Ömer el-Halâtî adıyla bilinen yakışıklı ve yaşlı bir tacir girdi. Elinde açılmasını istediği ka-nunî bir belge vardı. Kendisine

Hasmın kim? dediğimde

Hasmım Sultân'dır. Bu da adaletin örtüsüdür. Senin adalet hususunda kimseyi kayırmadığını duyduk diye cevap verdi.

Hangi meselede hasmın olur? diye sordum.

Sungur el-Halâtî benim memlûkum idi ve ölünceye değin öyle kaldı. Onun elinde bana ait çok miktarda mal vardı. Ancak öldüğünde Sultân hepsine el koydu. Ben şimdi bunları istiyorum diye karşılık verdi.

Bunun üzerine;

Ey yaşlı adam pekâlâ şimdiye kadar kadar neden bekledin? dediğimde

Hukuk gecikmeyle kaybolmaz. Bu belgede Sungur'un ölene kadar benim malım olduğunu göstermektedir, karşılığını verdi.

(s.44) Belgeyi ondan aldım ve içindekileri gözden geçirdim. Sungur'un Erciş'te falan tacirden, falan günde falan ayda ve falan yılda aldığı mücevherler hakkında olduğunu gördüm. Yine söz konusu mücevherlerin falanca yılda elinden çıkana kadar malı olduğu, şahitlerin de hiçbir şekilde malın, onun elinden çıktığını bilmedikleri ve mülkiyet şartlarının da baştan sona tam olduğu ifade edilmekteydi.

Bu işe hayret ederek adama

Bunu bir de karşı taraftan dinlemeliyim. Kararımı ona ve sana bildireceğim dedim.

Adam söylediğime razı oldu ve ayrıldı. Bu gerçekten de olmayacak bir şeydi.

Sultân belgeye baktın mı? diye sordu.

Ben de içine baktım. Dımaşk'ta hazırlanıp, onaylanmış olduğunu gördüm. Üzerinde bu belge Dımaşk'ta kaleme alınmış olup kâdının eliyle bilinen bazı tanıklar da buna şahitlik etti diye bir ibare yazılmış dedim.

Bunun üzerine Sultân; *Hayırlısı olsun, biz de adamla birlikte mahkemeye geliriz ve meseleyi şeriatın hükmüne göre hallederiz dedi.*

Daha sonra yalnız kaldığımızda Sultân'a:

Bu adam gelip gidiyor onun davasını mutlaka dinlemeliyiz, dedim.

Sultân da benim adıma davayı dinleyecek bir vekil tayin et. Sonrasında şahitler işlerini yaparlar. Ancak belgeyi adam oraya gelinceye kadar açma dedi.

Bunu yaptım. Akabinde adam geldi. Onu, Sultân'ın önünde oturmaya davet ettik. Ben de yanındaydım. Sultân oturduğu minderinden indi ve adamla eşit oldu. Sonrasında adama:

Bir iddian varsa şimdi söyle dedi.

Tacir daha öncesinde anlattığı gibi davasını aktardı. Sultân cevap olarak;

Bu Sungur, onu azat edene kadar benim memlûkum idi. Öldü ve geride bıraktıkları da varislerine miras kaldı, yanıtını verdi.

Adam iddia ettiklerimi destekleyen şahitlerim var dedi.

Belgesinin açılmasını istedi. Onu alıp açtım ve anlattığı gibi olduğunu gördüm. Fakat Sultân tarihi duyduğunda; *Sungur, Mısır'da benim memlûkum idi. Bahsedilen bu tarihten bir sene evvel onu sekiz kişiyle birlikte satın aldım. Dolayısıyla o tarihte benim kölemdi, dedi.*

Ümerânın ve mücahidlerin ileri gelenlerinden bir grubun çağırılmasını istedi. Bunlar gelerek şahitlik yaptılar ve olayı Sultân'ın söylediği gibi anlattılar. Tarih de belirttiği gibiydi. Adamın eli ayağı birbirine dolaştı. Ben de Sultân'a;

Ey efendimiz, bu adam yaptıklarını senin merhametin için yapmış olmalı. Efendimizin önüne kadar gelmiş ve onu maksadından boş çevirmek doğru olmaz dedim.

Sultân dediklerime *bu başka bir konudur* diye cevap verdi.

Sonrasında adama bir hil'at ve benden kurtulacağı miktarda para verilmesini emretti.

Şu olayın altında yatan garip ve acayip manalara bak. Aslında bu mevzuda adamı cezalandırmak hususunda her türlü kudrete sahip iken insanlığı, gerçeklere bağlı kalması, nefsi-ne hâkimiyeti ve cömertliği sebebiyle adama kötülük yerine iyilik yaptı.

Cömertliği, Allah ona rahmet etsin

(s.47) Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle dedi:

Cömert kişi tökezlediğinde Allah, onun elinden tutar⁴. Bunun dışında cömertlik ile alakalı birçok hadîs vardır.

Salâhaddîn'in cömertliği de yazılanlardan daha açık ve anlatılanlardan daha meşhurdu. Onların bazılarında bu-

4 Celaleddin es-Suyûtî, *Camiü's-Sağır*, I, Riyad 1988, s.283. Ancak bu hadîsin zayıf olduğu söylenmektedir. Bkz.Aclunî, *Keşfü'l-Ha'fa ve Muzilü'l-İlbas amme iştereha mine'l-ehadisi ala elsineti'n-nas*, I, thk. Yusuf b. Mahmud el-Hac Ahmed, Dimaşk 2001, s.340.

rada bahsedelim. Öyle ki o sahip olabildiğine sahip oldu ve öldü. Hazinesinde 47 nâsrî dirhem ve altın olarak da ağırlığının bilmediğim bir sûrî dinardan başka bir şey bulunamadı.

Ülkeleri hibe ederdi. Amid'i ele geçirdiğinde Kara Arslan'ın oğlu burasını istedi. Sultân da şehri ona verdi.

Kudüs-i Şerîf de iken gelen elçilerin onun yanında toplandığını gördüm. (s.48) Bu arada Dimaşk'a gitmeye karar vermişti. Hazinesinde elçilere verilecek hiçbir şey yoktu. Ben de sürekli olarak elçilere geliş amaçlarını soruyordum. Sonuçta Sultân, Beytü'l-mâl'den bir şeyler sattı ve bunun parasını onlara dağıttı ve geriye bir tek dirhem kalmadı.

Dar zamanlarda da bolluk zamanlarında olduğu gibi verirdi. Hazinesinin nâibleri tedbir amacıyla zor zamanlar için bu paradan bir şeyler saklarlardı. Ancak durumu öğrendiğinde onları işten çıkaracağını da bilirlerdi.

Bir gün meydana gelen bir olay sırasında onun şöyle dediğini işittim:

Bir gün insanlar arasında mala(paraya), toprağa bakar gibi bakanlar çıkabilir.

Bu sözlerde sanki kendisini kastetmiş gibiydi.

Bir şey talep edene isteğinden daha fazlasını verirdi. Buna rağmen kendisinden asla *falancaya verdim* diye bir söz işitmedim: Bir kimseye çokça verir. Ancak yüzüne karşı hiçbir şey vermemiş gibi dururdu.

Daima bir önceki verdiğiinden daha fazla verir ve ikramda bulunurdu. İnsanlar onu tanıyor ve her zaman daha fazlasını talep ediyorlardı. Ben yine onun *defalarca fazla verdim. Daha ne kadar fazla vereyim?* dediğini asla duymadım.

Bu konudaki yazışmaların çoğu benim lisanım ve elimden oluyordu. İnsanların taleplerinden utanıyordum. Ancak

onlar aşırı isteklerinden ötürü Sultân'dan utanmıyorlardı. Bunun için kimseyi suçlamayacağını da biliyordum.

Emrindeki biri başkasından bir şey istemeye asla ihtiyaç duymazdı. Verdiği atiyeler sayılıp sınıflandırılrsa bile bunun doğrusunu bulmak asla mümkün değildir. (s.49) Sâhib-i Dîvân bir gün bana şöyle dedi: Onun verdiklerini hesap ettik. Sadece Akkâ Ovası'nda dağıttığı atların sayısı 10.000 idi. Buna şahit olanlar söz konusu miktarı küçümsüyorlardı. Allah'ım! Şüphesiz ki sen ona cömertliği ilham ettin ve sen ondan daha cömertsin. Ey cömertlerin cömerti, ona rahmetin ve rızanla ikramda bulun.

Allah ruhunu kutsasın cesaretinin zikri

(s.50) Hz. Peygamber'in şöyle dediği rivayet edildi:

Şüphesiz ki Allah, bir yılını öldürmek bile olsa cesurları sever⁵.

Salâhaddîn, insanların en cesurlarından biriydi. Ayrıca nefsine sahip, gözüpek ve sebatkâr olup hiçbir işten korkmazdı. Kendisini, Frenklerden büyük bir topluluğun karşısında gördüm. Destek ve askerleri birbiri ardında onlara ulaşıyordu. Bütün bunlar yalnızca Sultân'ın nefsinin kuvvetini ve sabrını arttırıyordu. Bir gecede 70'ten fazla Frenk gemisi Akkâ'ya gelmişti. İkinci namazından sonra güneşin batışına kadar onları saydım. Onun ise sadece azmi artmıştı. Kışın başında askerlerine izin vermiş ve yanında Frenklerin sayısal üstünlüğüne mukabalede bulunacak çok az insan kalmıştı.

Sahil hükümdarlarının en büyüklerinden olan Balyan b. Barzan'a (Balian de İbelin) barışın yapılacağı günde Salâhaddîn'in önünde oturduğu bir sırada Frenklerin sayısını sordum. Tercüman, onun şöyle dediği söyledi:

5 Bu hadîs ile alakalı kaynaklarda bir bilgi mevcut olmayıp muhtemelen sahte bir hadîstir.

Ben ve Saydâ Sahibi -bu da aynı şekilde Frenklerin meliklerinden ve en akıllılarından biriydi- Sûr'dan, askerlerimizin başında yürüyorduk. Yanlarına ulaştığımızda, onların sayısı hakkında tahmin yaptık. O, 500.000 kişi diye tahminde bulundu (s.51) ben ise 600.000 dedim. Ya da bunun aksine söyledi. Ben bu defa da içlerinden kaç tanesi helak oldu? diye sorduğumda savaşta öldürmek suretiyle 100.000'e yakın, ancak (doğal) ölüm ya da boğulma yoluyla kaç kişinin öldüğünü bilmiyorum. Oradan (Akkâ önlerinden) geriye çok az kişi dönebildi diye yanıtladı.

Düşmanın yakınlarında bulunduğu zamanlarda her gün muhakkak bir ya da iki kez onların etrafında dolaşırdı.

İki taraf arasında savaş şiddetlendiğinde tek elinde yedek bir atı çeken bir çocuk ile sağ kanattan sol kanada kadar askerleri dolaşır ve birlikleri (tûlb) düzenlerdi. Uygun gördüğü yerlere göre ilerlemeyi ya da durmayı emrederdi. Bu sırada da düşmana oldukça yaklaşıyordu.

Bir gün iki saf arasına girdiğinde ona bir parça hadîs okunmuştu. Bu dikkatimi çekti ve Sultân'a *hadîsin münasip olan her yerde dinlediğini duydum. Ancak iki cephe arasında dinlediği nakledilmemiştir. Eğer ki efendimiz ondan etkileniyor ise bu güzel bir şeydir, dedim.*

Buna izin verdi. Böylece kendisine bir hadîs cüzü ve hadîs dinleyeceği birisi getirildi. Söz konusu zat kimi zaman iki saf arasında at sırtında iken bazen dururken bazen de yürüdüğümüzde bize hadîs okudu.

Onun asla düşmanın sayısını çok gördüğünü ve gücünü gözünde büyüttüğünü görmedim. Öte yandan daima düşünce ve tedbir halindeydi. Her zaman önündeki meseleyi bütün yönleriyle düşünür ve her şeyi gerektiği gibi kızmadan düzenlerdi. Gazap duygusundan uzaktı.

Akkâ Ovası'ndaki *Büyük Çarpışma* gününde Müslümanlar yenilmişti. Bu merkeze ve onun adamlarına kadar sirayet

etmişti. Kösler ve sancak düşmüştü. Sultân ise az sayıdaki kimseyle bulunduğu yerde sabit kalmış; (s.52) sonrasında bir tepeye çekilip kaçan insanları toplamıştı. Geri dönmelerine kadar onları ayıplamıştı. Bunu o gün Müslümanların düşmana karşı zafer kazanmalarına kadar sürdürdü. Frenklerden yaya ve süvari yaklaşık 7000 kişi öldürüldü. Düşmanın kalabalık sayısına rağmen onlara karşı sabrını Müslümanların zayıflığını hissedinceye kadar devam ettirdi. Müslümanlardan sorumlu olduğu için Frenklerle barış yaptı. Aslında ölüm ve zafiyet Frenklerde daha fazlaydı. Ama onlar kendilerine yardım geleceğini ümit ediyorlardı. Biz ise böyle bir şey bekle-miyorduk. Doğru olan barış yapmaktı. Bu durum; şartlar ve gizlenen kader açıkça belli olduğunda ortaya çıktı.

Diğer yandan Sultân bir hastalanıp bir iyileşiyordu. Zorlayıcı şartlar kendisini bunaltıyordu. Yine de sabır ve sebat gösteriyordu. Her iki tarafta birbirinin kamp ateşlerini görmek-teydi. Biz Frenklerin çan sesini, onlar ise bizim ezan se-sini duyuyorlardı. Neticede olay en güzel ve en uygun şekilde çözüldü. Allah, ruhunu kutsasın ve kabrini aydınlatsın.

Cihâda verdiği önemin zikri

(s.53) Allahü Teâlâ, *Kur'ân*'da şöyle buyurdu:

Bizim yolumuzda cihâd edenleri elbette yollarımıza erişti-receğiz. Şüphesiz ki Allah iyilik edenlerle beraberdir⁶. Cihâd ile alakalı Kur'ân'da pek çok ayet vardır.

Sultân cihâdı sürdürmeye önem veriyor ve bu işe büyük ihtimam gösteriyordu. Bir kimse onun cihâda başladığından beri bu iş ve hediye vermenin dışında hiçbir şey için tek bir dirhem ya da dinar harcamadığı konusunda yemin etse doğ-ru söylemiş ve yeminine sadık kalmış olurdu.

6 Ankebût Sûresi, 69. Ayet.

Cihâda karşı sevgi ve tutkusu, kalbini, bütün varlığını tamamiyle ele geçirmişti. Öyle ki onun için bundan başka hiçbir şey yoktu. Baktığında yalnızca cihâd vasıtalarına (silahlarına) bakardı. Askerlerine son derece ihtimam gösterirdi. Cihâdan söz edenlerin ve teşvik edenlerin dışında kimseye meyletmezdi. Cihâd sevgisiyle Allah yolunda ailesini, evlatlarını, vatanını, meskenini, topraklarını terk etmiş ve dünyada sağdan soldan esen rüzgârların şiddeti altında savrulan bir çadırın gölgesine kanaat etmişti. Rüzgârlı bir gecede Akkâ Ovası'nda çadırı üzerine düşmüştü. Burcunda olmasaydı hayatını kaybedebilirdi. Ancak bu olay bile cihâda karşı rağbetini, sabrını ve ihtimamını arttırmaktan başka bir etkiye bulunmadı.

(s.54) Onunla yakınlaşmak isteyen bir kimsenin (insanları) cihâda teşvik etmesi yeterliydi. Ben de kendisine içerisinde cihâdın adabının yanında ilgili bütün ayetlerin yer aldığı, faziletine dair olayların anlatıldığı, anlaşılması zor yönlerinin açıklandığı bir kitap derledim. Oğlu el-Melik el-Efdal kendisinden alıncaya değin bu kitabı çok okuyup mütâlaa ederdi.

Şimdi kendisinden bizzat dinlediğim bir olayı anlatayım:

Zilkade 584/Aralık 1188-Ocak 1189 tarihinde Kevkeb Kalessini almıştı. Daha sonra askerlere izin verdi. el-Melik el-Âdil komutasındaki Mısır askeri de dönmek üzere müsaade aldı. Yolcu etmek ve bayram namazını Kudüs-i Şerîf'de kılmak üzere kendisi de kardeşiyle birlikte yola koyuldu. Biz de onunla gittik. Kudüs'te bayram namazını kıldıktan sonra Askalân'a gitmeye; kardeşi ve yanındakilere burada vedalaşmaya karar verdi. Ardından sahil yoluna dönerek Akkâ'ya kadar olan sahil beldelerini kontrol etmek ve idarelerini düzenlemek üzere buraya gitmeyi düşündü. Fakat bunu yapmamasını tavsiye ettiler. Zira askerler bizden ayrılınca yanımızda az sayıda kişi kalmıştı. Ayrıca Frenklerin hepsi Sûr'da olup söz konusu fiil

çok büyük bir tehlike arzetmekteydi. Sultân söylenen sözlerle iltifat etmeyip kardeşi ve askerlerini Askalân'a yolcu etti.

Akabinde onunla Akkâ'ya gitmek üzere sahile doğru yola çıktık. Mevsim kıştı ve deniz aşırı şekilde dalgalıydı. Öyle ki Allahü Teâlâ'nın buyurduğu⁷ gibi dalgaları dağlar gibiydi. Denizi ilk defa görüyordum. Bu beni oldukça etkiledi. Kendi kendime biri bana (s.55) *bu denizin içinde bir mil dahi gitsen sana dünyanın mülkünü veririm dese de bunu yapmam* diye düşündüm. Bir dinar ya da bir dirhem için denize çıkanların işini ahmaklık olarak gördüm. Bunun aksine olarak *denize açılanların şehadeti kabul edilmez* diyenlerin fikirlerini kendime daha uygun buldum.

Çünkü denizin dalgalanması ve hareketlerinin hepsi benim için son derece korkutucuydu. Bunları düşünürken Sultân yanıma gelip;

Sana bir şey anlatayım mı? diye sorunca evet dedim. O da Allah, ne zaman sahilin kalan kısımlarının fethini bana nasip ederse toprakları paylaştırıp, vasiyet edip vedalaşacağım. Sonrasında Frenklerin adalarına doğru denize açılacağım ve yeryüzünde Allah'ı inkâr eden kimse kalmayınca ya da ölünceye değin devam edeceğim dedi.

Düşüncelerimle tamamen zıt olan bu sözler beni çok etkiledi ve ona *dünyada efendimizden daha cesur ve Allahü Teâlâ'nın dinine yardım konusunda niyeti güçlü kimse yoktur* dedim.

Nasıl? diye sordu.

Çünkü cesaret hususunda bu deniz meseleleri ve dehşeti efendimizi korkutmuyor. Allah'ın dinine yardım için ise onun düş-

7 Gemi içindekilerle dağlar gibi dalgaların içinde onları götürüyordu. Nuh ayrı bir yere çekilmiş olan oğluna "Ey oğulcuğum, bizimle gel, kâfirlerle birlik olma" diye seslendi. Hûd Sûresi, 42. Ayet.

manlarını belli bir yerden söküp atmakla yetinmeyip yeryüzünden tamamıyla temizlemek istiyor diye cevap verdim.

(s.56) Daha sonra aklımdan geçenleri anlatmak için izin istedim. Müsaade etti ve ben de *Bunda iyi niyetin dışında bir şey yoktur. Efendimiz denizde askerleri sevk eder. Lakin kendisi İslâm'ın suru ve burcudur. Dolayısıyla kendisini bu şekilde tehlikeye atması doğru değildir*, dedim.

Bunun üzerine bana *ölülerin en şerefliisinin kim olduğu hususunda senden görüş istiyorum*, dedi.

Ben de *Allah yolunda ölenlerdir* diye cevap verince

İşte benim için de amaç; ölülerin en şerefliisi olarak ölmektir dedi.

Şu imana bakın ne kadar temiz. Şu nefse bakın ne kadar cesur ve kahraman...

Allahım sen biliyorsun ki, onun bütün gayreti senin dini-ne yardım içindir. Senin rahmetin için gayret etti. Sen de ona rahmet eyle.

Sabır ve metanet yönünün zikri

Allahü Teâlâ şöyle buyuruyor:

Sonra cihâd edip sabrettiler. Şüphesiz ki Rabbin bundan sonra da çok bağışlayan ve merhamet edendir⁸.

(s.57) Sultân'ı, Akkâ Ovası'nda vücudunu belinden dizlerine kadar kaplayan çıbanlar sebebiyle son derece rahatsız bir halde görmüştüm. Çıbanlar dolayısıyla oturamıyordu. Sadece çadırında olduğunda yanına doğru yaslanarak durabiliyordu. Oturamadığı için önüne yemek getirilmesini de istemeyip insanlara dağıtılmasını emrediyordu. Bununla birlikte çadırını

8 Nahl Sûresi, 110. Ayet (kısmî).

düşmana yakın bir yere kurdurmuş ve askerleri sağ, sol, merkez olarak savaş düzeninde tertip etmişti. Herşeye rağmen sabahın erken saatlerinden öğle namazına kadar, sonrasında da ikindiden akşam namazına kadar birlikleri (tûlb) dolaşırdı. Şiddetli acıya ve sivilcelerin vurmasına sabrediyordu. Bu duruma hayret ediyordum. Ancak Sultân *ata bindiğimde ininceye kadar ağrım kalmıyor* diyordu. Bu ilahi bir korumaydı.

(s.58) Biz el-Harrûbe'de iken hastalanmış ve bu sebeple Tell Hacer'e çekilmişti. Ricat haberi Frenklere ulaştığında Müslümanlardan bir şeyler elde etmeye tamah ederek mevzilerinden çıktılar. Bu nehir üzerinde yapılan bir mücadeleydi. Frenkler kendilerine bir merhale mesafede yer alan tepenin altındaki kuyulara doğru harekete geçtiler. Sultân ağırlıkların en-Nâsıra tarafına doğru çekilmek üzere hazırlanması emretti. Sincâr Sahibi İmâdeddîn de o sırada hastaydı. Sultân, ona ağırlıklarıyla birlikte çekilmek için izin verdi ise de kendisi Tell Hacer'de kaldı. Sonrasında düşman pazartesi günü üzerimize yürüdü. Sultân acı içinde atına bindi. Düşmanı karşılamak üzere birliklerini tertip etti. Sağ tarafa el-Melik el-Âdil'i, sol tarafa Takîyedîn'i, merkeze de oğulları el-Melik ez-Zâhir ile el-Melik el-Efdal'i tayin etti. Kendisi de komutanların isteği üzerine arkada kaldı. Tepeden inmeden evvel önüne askerler tarafından esir edilen bir Frenk getirildi. Boynunun vurulmasını emretti. Bu adama İslâm girmesi teklif edilip bunu kabul etmeyince onun önünde boynu vuruldu. Düşman, nehrin başına ulaşmak üzere hareket ettiğinde Sultân da arkalarından dolaşarak onlarla çadırları arasına girdi. Bir saattir at üzerindeydi. Dinlenmek için atından indi. Güneş ışınlarının şiddetinden ötürü başının üzerindeki bir mendil ile gölgeleliyordu. Düşman bunu zayıflık olarak görmesin diye kendisi için çadır kurulmuyordu.

Söz konusu durum düşmanın nehrin başına ulaşmasına kadar devam etti. Sultân da gece olmadan onların pozisyonu-

na hâkim hemen karşılarında yer alan bir tepede mevzi aldı. Sonrasında muzaffer askerlere savunma yapabilecekleri bir mevziye çekilmelerini ve geceyi silah başında geçirmelerini emretti. Kendisi tepenin üzerinde kaldı. Biz de yanındaydık. Burada onun için küçük bir çadır kuruldu. Ben ve tabip bütün gece Sultân'ın hastalığıyla meşgul olduk. Geceyi sabaha kadar yarı uykuda yarı uyanık bir halde geçirdi. Daha sonra davul vurdu. Sultân ve ardından askerler atlandı. Düşmanı kuşattılar. Onlar da (s.59) nehrin batısındaki karargâhlarına geri dönmek üzere bulundukları yerden ayrıldılar. Müslümanlar bugün içerisinde Frenkleri şiddetli bir şekilde sıkıştırdılar.

Yine bugün de metanetle oğulları ve onlarla birlikte gelen askerlerini ileriye sürdü. Öyle ki ben, tabip ve Ârizu'l-Ceyş ile sancak ve bayrak taşıyan hizmetçiler dışında yanında olup da cepheye göndermediği kimse kalmadı. Böylece uzaktan tepeye bakanlar bayrakların altında büyük bir kalabalığın olduğunu zannediyorlardı. Ancak burada büyük kalabalıklara bedel tek bir adamın dışında kimse yoktu. Düşman kayıplar vermesine karşın ilerlemeye devam etti. Bu sırada ölü ve yaralıları bilinmesin diye kim ölürse gömüyorlar, kim yaralanırsa da onu taşıyorlardı. Düşman ilerliyor biz de onları izliyorduk. Sonrasında durumları zorlaştı. Köprünün yanında konakladılar. Frenkler ne zaman attan inip kamp kursalar Müslümanlar onlara karşı niyetlerine ulaşmak konusunda ümitsizliğe düşüyorlardı. Çünkü bu durumda kendilerini çok güçlü şekilde savunuyorlardı.

Sultân ve askerleri düşmanın karşısında bir sonraki güne kadar bulundukları yerde at sırtında kaldı. Sonrasında askerlere bir evvelki gecede olduğu gibi istirahat etmelerini emretti. Biz de önceki gece kaldığımız yere döndük. Sabahleyin asker dün akşam düşmanı sıkıştırdığı yere geri geldi. Neticede düşman hareket etti ve savaşçı kayıplar vererek çadırların

bulunduğu yere kadar yürüdüler. Buradan onlara destek olmak üzere askerler çıktı ve böylece karargâhlarına ulaştılar.

Şu sabıra ve metanete bak. Bu adam hangi dereceye varmıştır. Allahım sen, ona sabır ve metaneti ilham ettin. Onu işinde muvaffak ettin. Ey merhametlilerin merhametlisi, onu sevabından mahrum etme...

(s.60) Sultân'ı, İsmâil adlı oğlunun vefat haberi geldiğinde görmüştüm. Mektubu okudu ise de kimseye bir şey söylemedi. Başkasından duyana kadar ne olduğunu öğrenemedik. Mektubu okurken gözlerinden süzülen yaşların dışında hiçbir şey belli etmedi.

Onu bir gece Safed kuşatmasında iken görmüştüm. *Bu gece beş mancınığı yerleştirene kadar uyumayacağız* demişti. Sonrasında her bir mancınığın kurulması için adamlar tayin etti. Biz de bütün bu uzun gece boyunca onunla birlikteydik. Bu çok keyifli ve hoş bir birliktelik idi. Arada haberciler gelip giderek sabaha kadar falan mancınık buraya falan mancınık şuraya yerleştirildi diye haber veriyorlardı. Nihayetinde iş bitti. Yalnızca mancınıkların zincirlerle yere sabitlenmesi kalmıştı. Bu şiddetli yağmurun yağdığı uzun ve soğuk bir geceydi.

(s.61) er-Remle'de ağırlıklarımız olmadan Frenklerin karşısında bulunduğumuz bir sırada kardeşinin oğlu Takîyed-dîn'in ölüm haberinin ulaştığında onu görmüştüm. Frenklerle aramızda yarım fersahlık bir mesafe var ya da yoktu. el-Melik el-Âdil'i ve Alemeddîn Süleyman'ı, Sâbukeddîn'i ve İzzeddîn'i çağırdı. İnsanlara, çadırın çevresinde bulunanları bir ok atımı mesafede kimse kalmayacak şekilde uzaklaştırmalarını emretti. Ardından mektubu çıkardı ve durup şiddetli bir şekilde ağlamaya başladı. Öyle ki biz de ne olduğunu anlamadan ağlamaya başladık. Sultân daha sonra ağlamayı keserek *Takîyeddîn öldü* dedi.

Böylece onun ve orada bulunanların ağlaması şiddetlen-di. Sonrasında kendime gelerek *bu halden ötürü Allah'a istiğ-far edin. Nerede olduğunuzu, ne yaptığınızı hatırlayın. Gerisini bırakın* dedim.

Sultân *evet* deyip defalarca istiğfar etti ve *bunu kimse bil-memeli* dedi.

Biraz gül suyu istedi ve yüzünü yıkadı. Sonra yemek ge-tirtti. İnsanlar geldiler. Düşman Yâfâ'ya çekilene kadar bunu kimse öğrenemedi. Biz de ağırlıklarımızın bulunduğu en-Natrûn'a döndük.

Küçük çocuklarına çok düşkün ve sevecendi. Ancak buna rağmen onlardan ayrı kalmaya ve uzakta olmalarına sabır gösterirdi. Başka bir hayat yaşamaya gücü yettiği halde Al-lah'ı hoşnut etmek için buna sabrederdi.

Allahım, o bunların hepsini senin rızanı kazanmak ama-cıyla terk etti. Sen, ondan razı ol ve ona merhamet et...

Affediciliği ve hoşgörüsüne dair bazı açıklamaların zikri

(s.62) Allahü Teâlâ şöyle buyurdu:

*Onlar insanları affederler. Allah iyilik edenleri sever*⁹.

Sultân son derece az öfkelenirdi.

Frenkler, Akkâ'ya doğru yürüyüşe geçmeden evvel Merc-i Uyûn da onun yanındaydım. Normal zamanlarda at sırtında gezinti yapmak âdetiydi. Sonrasında inip sofru kurdurur ve insanlarla birlikte yemek yerdı. Ardından kendi çadırına uyu-maya giderdi. Bundan sonra uyanıp namaz kılar ve tek başına otururdu. Ben de onun yanında olurdum. Birlikte hadîsten ya

9 Âli İmrân Suresi, 134. Ayet (kısmî)

da fıkhıtan bir şeyler okurduk. Bana, er-Razî'nin dört mezhep fıkhı üzerine tasnif ettiği muhtasar kitabını okumuştı.

Bir gün âdeti olduğu üzere atından indi ve önünde sofraya kuruldu. Daha sonra kalkmak istedi ise de *namaz vakti yaklaşmıştır* denilince yeniden oturdu ve *namaz kılalım ve uyuyalım* dedi. Sonra otururken yorgun bir halde konuşmaya başladı. Etrafı orada bulunması gerekenler dışında boşaldı. O sırada yaşlı ve Sultân'ın nezdinde muteber bir memlûk geldi. Kendisine mücahidlerden biriyle ilgili bir arz (dilekçe) sundu. Sultân ise *şimdi yorgunum başka bir zaman gel* dedi.

Ancak memlûk, onu dinlemedi ve arzı Sultân'ın yüzüne yakın bir yere getirip okusun diye açtı. Sultân mektubun başındaki isim üzerinde durdu ve *hak eden bir adam* dedi. Bunun üzerine memlûk *efendimiz dilekçeyi imzalayacaklar mı?* diye sorduğunda ona *şimdi divitim yanımda değil* cevabını verdi.

(s.63) Sultân o sırada hiç kimsenin içeriye giremeyeceği şekilde çadırının kapısında oturuyordu. Divit de çadırın ön kısmındaydı ve çadır büyüktü. İhtiyar memlûk *işte divit orada çadırın önündedir* dedi.

Onun yaptığı şeyin Sultân'a diviti getirmesini emretmekten başka bir anlamı yoktu. Buna rağmen dönüp baktı ve *valahi doğru söylüyor* dedi.

Sol koluna dayanarak sağ eliyle uzanıp diviti aldı. Daha sonra dilekçeyi imzaladı. Ben de bunu görünce şöyle dedim: *Allahü Teâlâ, peygamberi hakkında şöyle buyurdu: "Sen elbette yüce bir ahlak üzeresin"¹⁰.* Ben de efendimizi bu ahlak da Hz. Peygamber ile ortak görüyorum. Sultân ise *bize bir zararı yok. İhtiyacını giderdik ve sevap kazandık* dedi.

Eğer bu olay insanlardan birinin ya da bir başkasının başına gelseydi hemen kızarlardı. Öyle ki hükmü altında olduğu

10 Kalem Suresi, 4. Ayet

birine böyle hitap etmeye kim güç yetirebilir? Bu tam manasıyla nezaket ve hoşgörüdür. Allah iyilik yapanların ecrini asla zayi etmez.

Minderi dilekçelerin verildiği sırada izdihamdan ötürü çığneniyordu. Ancak o bundan etkilenmiyordu.

Bir gün Sultân'ın yanında iken bindiğim katırım, develerden ürkmüş ve onun kalçasını acı verecek şekilde sıkıştırmıştı. Ancak Allah rahmet eylesin. Bunu da tebessümle karşıladı.

Sultân ile rüzgârlı ve yağmurlu bir günde Kudüs-i Şerîfe giriyorduk. Her yer çamur içindeydi. Katırım, Sultân'ın üzerine çamur sıçratmış ve üzerindeki kileri tamamıyla kirletmişti. O ise tebessüm ediyordu. Bu nedenle kendisinden geride kalmak istediysem de beni bırakmadı.

(s.64) Yardım bekleyenleri ve kendisine şikâyetle bulunanları en dikkatli şekilde ve hoşgörülü bir gülümseme ile karşılayıp dinlerdi. Bu hikâye kaleme alınmışlar arasında benzeri az bulunur bir tanedir ki;

Frenk ileri gelenlerinden biri Yâfâ'ya doğru yola çıkmıştı. Asker, onların önünden çekilmişti. Sonrasında en-Natrûn'a döndüler. Burasıyla Yâfâ arasında asker yürüyüşü ile iki merhale, kervanlar için ise üç merhalelik bir mesafe bulunmaktaydı.

Sultân, askerini topladı. Frenklerin yardım kuvvetlerini karşılamak ve onlardan bir şeyler elde etmeyi umarak Kaysâriyye üzerine gitti. Yâfâ'daki Frenkler durumu öğrendiler. İngiltere Kralı da birliklerinden bir kısmıyla buradaydı. Yanındaki askerlerden birçoğunu destek birliklerinin başına bir şey gelmesinden korkarak gemilerle Kaysâriyye'ye gönderdi. Kendisi ise Sultân ve askerlerinin uzakta olduğunu bildiğinden yanında az sayıdaki askerle Yâfâ'da kaldı.

Sultân, Kaysâriyye'ye vardığında destek birliklerinin şehre ulaştıklarını ve içeriye girdiklerini gördü. Onlardan istediğini elde edemeyeceğini anladı. Dolayısıyla hızlı bir şekilde hareket ederek bütün gece boyunca yürüyüp sabahleyin Yâfâ'ya vardı. İngiltere Kralı 17 süvari ve 300 yayası ile şehrin dışında çadırda konaklamıştı. Müslümanlar sabahleyin onlara saldırdı. Mel'un hemen atlandı. Cesur ve harp konusunda bilgili birisiydi. Müslüman askerlerin önünde durdu ve şehre girmede. İslâm askerleri deniz tarafı hariç onları her yönden çember içine alarak savaş düzenine geçtiler. Sultân fırsatı değerlendirilmek üzere askerlere saldırmalarını emretti. Ancak Kürt emîrlerden bazıları ikta gelirlerinin yetersiz olduğundan şikâyetle kendisine uygunsuz şekilde karşılık verdiler. Sultân o gün bir şey yapamayacağını (s.65) bilmenin vermiş olduğu kızgınlıkla atının dizginlerini geri çevirdi. Onları bıraktı ve oradan ayrıldı. Kurulan çadırının sökülmesini emretti. Müslümanlar, düşmandan uzaklaştılar. Herkes, Sultân'ın o gün orada bazılarını asacağından ve öldüreceğinden emindi.

Hatta oğlu el-Melik ez-Zâhîr, bana; o gün ondan çok korktuğunu ve gözünün önüne gelmeye dahi cesaret edemediğini anlatmıştı. Öyle ki düşmana derinliğine saldırmış ve Sultân, kendisini engellemişti. Daha sonra Sultân, Yâfâ'ya yakın bir mesafede yer alan Yâzûr'a gelinceye kadar yoluna devam etti ve kendisine küçük bir çadır hazırlandı. Burada kamp kurdu. Askerler de bu vakitlerde âdet olduğu üzere küçük tentelerin altında kaldılar. Korkusundan titremeyen tek bir emîr bile yoktu. Bunlar azarlanıp tutuklanacaklarına inanıyorlardı. Sonrasında el-Melik ez-Zâhîr şöyle devam etti: *Beni çağırana kadar ona olan korkumdan yanına girmeye kendimi ikna edemiyordum.*

Akabinde şunları söyledi: *Yanına girdim. O sırada Dımaşk'tan çok miktarda meyve gelmişti. Bana "Emîrleri çağır da birşeyler yesinler" dedi.*

el-Melik ez-Zâhîr devam ederek; *Endişelerim dağılmış olarak hemen yanından çıktım. Emîrleri çağırdım. Korkarak geldiler. Ancak içeri girdiklerinde Sultân'ı güler yüzlü ve mutlu bir halde buldular. Bu durum güven, itimat ve neşelerini yerine getirdi. Arından Sultân'ın çadırından (düşmana karşı) yürümeye kararlı ve daha önce asla hiçbir şey olmamış gibi ayrıldılar.*

Bu zamanda ve hatta geçmişte benzeri görülmemiş olan şu müsamaha ve hoşgörüyü bak. Allah, ona rahmet etsin.

Cömertlik vasıtalarına sahip çıkmasının zikri

(s.66) Hz. Peygamber şöyle dedi: *Ben iyi ahlakı tamamlamak üzere gönderildim*¹¹.

Öyle ki kendisi (Hz. Peygamber) birisiyle el sıkıştığında karşısındaki elini bırakmadıkça onun elini bırakmazdı.

Aynı şekilde Sultân da çok mert, eli açık ve hayâ sahibi bir kimseydi. Yüzü misafirlerine karşı her zaman mütebesim olup onlara yemek yedirmeden yanından ayrılmalarını istemezdi. Her zaman sözünde dururdu.

Yanına gelen elçilere kâfir bile olsalar ikramda bulunurdu. Antâkya Sahibi Prens, onun yanına gelmişti. Sultân çadırının kapısında durana değin onu fark etmedi. Şevvâl 588/Ekim-Kasım 1192'de sulh yapıldıktan sonra Dımaşk'a dönüyordu. Prens yolda iken Sultân'dan arz da bulunup bir şeyler istedi. Sultân, ona el-Amik'i verdi. Burasını sahili fethettiği 584/1188-1189 senesi içerisinde yine prensten almıştı.

en-Nâsıra'da iken Saydâ sahibi yanına girdiğinde Sultân'ı görmüştüm. Ona hürmet gösterip ikramda bulunmuş ve bir-

11 Malik b. Enes, *el-Muvatta*, IV, trk. trc., Vecdi Akyüz v.d., İstanbul 1994, s.255; Ali b. Hüsameddin Muttakî el-Hindî, *Kenzu'l-ummâl fi süneni'l-akvâl ve'l-af'âl*, II, Beyrut 1985, s.58.

likte yemek yemişti. Kendisine İslâm'ın güzel yönlerini anlatıp teşvik ve ihtidaya davet etmişti.

Meşâyıhtan, ilim ve fazilet ehlinde, ileri gelenlerden kendisinden bir şey isteyen olursa onlara ikram ederdi. Aynı şekilde bizden tanınmış meşâyıhlardan her kim çadırın önünden geçerse onları yanına getirerek cömertliğinden istifade etmelerini sağlamamızı istemişti.

584/1188-1189 senesinde ilmi ve eserleriyle bilinen bir adam yanımıza gelmişti. Bu zat tanınmış biri olup babası Tebriz sahibi idi. İlim ve amel ile uğraşmak adına babasından yüz çevirmişti. Haccetmiş ve sonrasında dinî makamları ziyaret etmek ve Sultân'ın buradaki eserlerini görmek için Beytü'l-Allahi'l-Mukaddes'e (Kudüs) gelmişti. Akabinde de Sultân'ı ziyaret etmek istemişti. Karargâhta olduğumuz sırada yanımıza geldi. Çadırın içine girene kadar geldiğini anlamadım. Karşılayıp buyur ettim ve geliş nedenini sordum. Bana Kudüs'teki övgüye değer ve güzel asarını gördükten sonra Sultân'ı ziyaret etmek istediğini söyledi. O gece adamın isteğini Sultân'a bildirdim. Bu zatın yanına gelmesini istedi ve ondan hadîs dinledi. Daha sonra Sultân'ın huzurundan ayrıldık. Adam geceyi çadırımda geçirdi. Sabah namazını kıldıktan sonra benimle vedalaşmaya başladı. Ancak kendisine Sultân ile vedalaşmadan ayrılmasının doğru olmayacağını söyledim. Mamafih yüz çevirip buna iltifat etmedi ve *onunla işimi bitirdim. Kendisini yeniden ziyaret edip görmek gibi bir amacım yoktur* deyip hemen ardından ayrıldı. Birkaç gece sonrasında Sultân, onu sordu. Kendisine olanları haber verdim. Adamın kendisine haber vermeden ayrılmasından dolayı Sultân da kızgınlık emareleri ortaya çıktı. *Nasıl böyle bir adam kapımızı çalar da bizden kendisine dokunacak bir iyilik görmeden ayrılır?* diye sitem etti.

Bu sebeple beni sert şekilde tenkit etti. Duruma bir çözümler bulamayınca Dımaşk Kâdısı Muhyiddîn'e yazıp adam

hakkında sorular sordum. Ayrıca mektubun yanına adam için bir not yazıp verdim. Yazıda Sultân'ın, onun kendi yanına gelmeden ayrılmasını hoş karşılamadığını ve dönmesinin iyi olacağını yazdım. Kâdı ile aramızdaki dostluk bunu gerektiriyordu. Nihayetinde aradan çok fazla zaman geçmeden adam yanıma döndü. Sultân, onu çok iyi karşıladı ve sohbet edip birkaç gün yanında tuttu. (s.68) Güzel bir hil'at ile uygun bir bineğin yanında yakınlarına, komşularına ve ailesine hediye olarak birçok elbise verdi. Akabinde adam, Sultân'a teşekkürler edip devletin daim olmasına dua ederek yanından ayrıldı.

Yine onun önüne getirilmiş bir Frenk esiri görmüşüm. Tedirgindi. Öyle ki yüzünde korku ve endişenin izleri görünüyordu. Tercüman, ona *Neden bu kadar korkuyorsun?* diye sordu. Allah, dilini çözdü ve adam *bu yüzü göremeden önce korkuyordum. Şimdi ise onun huzuruna geldiğimde bu görüşümden uzaklaştım ve kendisinden iyilikten başka bir şey görmeyeceğime inandım* diye cevap verdi. Sultân, onu ayırıp ihsanlarda bulundu sonrasında da serbest bıraktı.

Bir gün Sultân'ın hizmetinde atlanmış halde Frenklerin karşısında bulunuyorduk. Öncülerden biri yanında son derece korkmuş, sürekli ağlayan ve devamlı olarak elini göğsüne vuran bir kadınla birlikte gelmişti. Öncü askeri; *bu kadın, Frenklerin yanından çıktı. Senin huzuruna gelmek istedi. Biz de onu getirdik* dedi. Sultân, tercümana neden geldiğini sormasını emretti. Kadın da *Müslüman hırsızlar dün çadırıma girdiler ve kızımı çaldılar. Dün gece sabaha kadar yardım aradım. Bunun üzerine bir memlûk bana "Sultân merhametli adamdır. Biz seni onun yanına çıkaralım. Sen de kızını ondan istersin"* dedi ve beni *senin yanına çıkardılar. Kızımı senden başkası bilemez* dedi.

Sultân, kadının haline acıdı ve gözleri yaşardı. İyilikseverliği öne çıktı. Askerden birine çarşıya gidip (s.69) küçük

kızı satın alanın bulunmasını fiyatını ödeyip getirmesini emretti. Sultân, kadının meselesini sabahleyin öğrenmişti. Bir saat geçmeden bir süvari omuzunda küçük kız olduğu halde yanına geldi. Kadın kızını görür görmez yere kapaklanarak yüzünü toprağa sürmeye başladı. İnsanlar bu manzara karşısında ağladılar. Kadın ellerini göğse doğru açarak anlamadığımız bir şeyler söyledi. Kızı kendisine teslim edildi. Sonrasında ikisi birlikte Frenklerin karargâhına götürüldü.

Sultân hizmetindeki adamların kötü davranışlarına karşı ciddi bir ihanet dahi olsa aynı şekilde mukabele etmeyi doğru bulmazdı. Öyle ki hazinesindeki iki kese Mısır altını, iki kese fûlus¹² ile değiştirilmişti. Buna rağmen hazine nâiblerini bu görevden almak dışında hiçbir şey yapmamıştı.

Kerek Sahibi Prens Ernat (Renauld de Chatillion) 583/1187-1188 senesi aylarında gerçekleşen Hittîn Savaşı'nda Sahil Frenklerinin Kralı ile esir alınıp huzuruna getirilmişti. Bu çok büyük bir vaka olup inşallah ileride anlatılacaktır. Sultân ikisinin de önüne getirilmesini emretti. Bu mel'un Ernat büyük bir kâfir ve şiddetli bir zorba idi. Müslümanlarla, Frenklerin arasında barış olmasına rağmen bir Mısır kervanını ele geçirmiş ve anlaşılmaya ihanet etmişti. Sonrasında kervancılara eziyet etti ve işkence yaptı. Onları yer altındaki dar çukurlarda hapsetti. Kendisine anlaşma hatırlatıldığında da *gidin Muhammedinize söyleyin gelsin de sizi kurtarsın* dedi.

Bütün bunlar Sultân'ın kulağına ulaştığında Allah kendisine ne zaman zafer nasip ederse onu kendi eliyle öldüreceğine yemin etti. İşte Allah bugün içinde kendisine imkân verince yeminini yerine getirmek için onu öldürme isteği güçlendi. Kral ile birlikte onu getirtti. Kral susuzluktan şikâyet

12 Fels (Fûlus): Ortaçağ İslam Dünyasında geçerli para birimleri dirhem ve dinar olsa da mahalli ihtiyaçlar için bakır, bronz vs. madenlerden darbedilen bozukluk olarak da niteleyebileceğimiz para birimidir. Bkz. İbrahim Artuk, "Fels", *DİA*, XII, 309-311.

ettiği esnada bir kâsede içecek hazırlattı. Kral bundan içti ve Ernat'a verdi. Sultân, tercümana şöyle dedi:

Krala söyle, ona içeceği veren kendisidir. Ben ona ne içeceğimden içiririm ne de yemeğimden yediririm.

(s.70) Allah, ona rahmet etsin, bundan şunu kastetmişti: *Kim benim yemeğimi yer ise mertlik gereğince ona eziyet edemem.*

Sonrasında yeminini yerine getirmek için bizzat Ernat'ın boynunu vurdu. Ardından Akkâ'yı aldı ve esir tutulanları kurtardı. Bunlar yaklaşık 4.000 kişiydi. Her birine memleketlerine gitmek üzere para verdi.

Bu sefere katılmadığımdan söz konusu olayı birkaç kişinin ağzından duydum.

Sultân hoş sohbet, iyi ahlaklı, esprili, Arapların neseplerini, savaşlarını, gidişlerini, durumlarını, atlarının soylarını, dünyadaki acayip ve nadir olanları bilen biriydi. Bu sebeple kendisiyle konuşanlar daha önce duymadıkları şeyler hususunda ondan istifade ederlerdi.

İyi karakterli bir insan olup karşılaştığı kimseye hastalığını, tedavisini, yemeğini, içeceğini ve durumunu sorardı.

Meclisi temiz biriydi. Huzuruna çıkan kimse ancak hayırlı şeylerden söz ederdi. Birinden hayırlı olanın dışında başka bir şey duymayı sevmezdi. Lisanı temiz biriydi. Öyle ki ağzından asla kötü söz duymadım. Ahde vefalı bir kimseydi. Yanına getirilen yetimlere sahip çıkar, gönüllerini kazanır ve ihtiyaçlarını karşılardı. Yakınlardan itimat edebileceği yaşlı birini bulursa bir yetimi ona teslim ederdi. Eğer böyle birini bulamazsa çocuğun yetiştirilmesi için gerekli meblağı vererek yine güvendiği birinin vesayetine bırakırdı.

Yaşlı birini gördüğünde hemen onunla ilgilenir, iyi davranıp ikramda bulunurdu. Mekânı cennet olsun bu güzel ahlakını vefatına kadar sürdürdü.

(s.71) Bunlar; uzatmak ve bıkkınlık vermek endişesinden dolayı kısalttığım onun güzel ahlakından, asaletli mizacından birer nebzedir. Gördüklerimin ya da olayları bana aktaran güvenilir kişilerin söylediklerinin ve hakikatin dışında bir şey yazmadım. Bunlar, onun hizmetinde olduğum sırada gördüklerimden bir kısmıdır. Ayrıca kendisine benden daha fazla süre hizmet edenlerin gördükleri tabi ki benim şahit olduklarımdan fazladır. Ancak bu kadarı dahi onun ahlakının temizliğine delil göstermek için kâfidir.

Bu kısım tamamlandı. Şimdi kitapta Sultân'ın değişen ahvalinin, savaşlarının, fetihlerinin ve bunların tarihlerinin açıklanacağı ikinci kısma başlıyoruz. Allah onun ruhunu kutsasın. Kabrini rahmetiyle nurlandırсын.

İKİNCİ KISIM
DEĞİŞEN AHVALİNİN, SAVAŞLARININ
VE FETİHLERİNİN TARİHLERİ
HAKKINDA

*Allah, onun ruhunu kutsasın ve mezarını
nurlandırсын.*

Amcası Esededdîn ile Mısır'a ilk hareketinin zikri

(s.75) Bunun sebebi şudur ki; Mısırlıların veziri olan Şâver'e karşı Dirgâm adında birisi isyan etmişti. Onun makamını ve yerini almak istiyordu. Bu sebeple büyük bir kalabalık topladı. Şâver'in, Dirgâm'a mukabele etmeye gücü yetmedi. Böylece ikincisi, Şâver'e galip geldi ve onu Kâhire'den çıkarttı. Daha sonra oğlunu öldürüp makamını ele geçirdi. Vezir tayin edildi¹³.

Mısırlıların şöyle bir âdeti vardı. Eğer bir kimse, bir makam sahibine üstün gelir ve diğeri onu uzaklaştırmaktan aciz kalırsa bunu kişinin zayıflığından kabul ederler. Galip geleni tanıyıp makama atayarak kontrolü ona bırakırlar. Zira güçleri vezirlerinin askerlerine dayanır. Mısırlılar vezire *Sultân* lakabını verirler ve kendisini araştırmaya gerek görmezlerdi. Önceki zamanlardan beridir yerleşmiş olan kuralları da bunun gibiydi.

Şâver mağlup olup Kâhire'den çıkarılınca Şâm'a, Nûreddîn b. Zengî'nin yanına giderek ondan askeriyle düşmanlarına karşı kendisin yardımına gelmesini istemek arzusu çoğaldı. Nûreddîn, Esededdîn Şîrkûh'u, Şâver'in yardım talebine karşılık vermek, tanıyıp, ahvalini öğrenmek için Mısır'a gitmekle görevlendirdi. Bu 558/1162-1163 (s.76) senesi ayların-

13 Savirus b. Mukaffa (*Tarihü Betarikatü'l-Keniseti'l-Misriyye*, III/I, Kahire 1968, s.50-51); Şâver'in vezirlik görevini aldıktan sonra Dirgâm'ı kendisine yakınlştırıp makamını yükselttiğini ancak ikincisinin ona ihanet ederek bir gece emirlerle anlaşıarak onu makamından ettiğini aktarmaktadır. Bu sırada Şâver'in et-Tay adlı oğlu öldürülmüştür. Ebû Şâme'de (*Kitâbü'r-Ravzateyn fi ahbâr-i devleteyn, en-Nûriyye ve's-Salâhiyye*, I, thk. İbrahim Şemseddin, Beyrut 2002, s.357-358) benzer bir bilgi yer almaktadır.

da oldu. Esededdîn Şîrkûh hazırlığını yapıp Mısır'a yürüdü. Yanında gönülsüz olmasına karşın yeğeni Salâhaddîn'de vardı. Zira Şîrkûh'un, ona ihtiyacı olup kendisini ordu komutanı ve danışman yaptı. Şâver de yanlarında olduğu halde 2 Cemâ-ziyelâhir 558/8 Mayıs 1163'te Mısır'a ulaştılar¹⁴.

Onların buraya varması büyük bir olaydı. Mısır halkı korkuya kapıldı ve Şâver rakibine karşı galip geldi¹⁵. Şîrkûh, Şâver'i mansıbına ve vezaret görevine iade etti. Kurallar belirlendi ve işler düzene girdi. Öte yandan Şîrkûh ülkeyi gözlemledi ve ahvalini öğrendi. Ardından Mısır'dan ayrıldı. Ancak kalbine bu beldeyi ele geçirmek isteği yerleşti. Çünkü Mısır'ın güçlü bir idareciden yoksun olduğunu, işlerin hile ve kurnazlıkla yürüdüğünü öğrendi¹⁶.

Mısır'dan, Şâm'a dönmek için yola koyulmasının başlangıç tarihi 7 Zilhicce 558/6 Kasım 1163 idi¹⁷. Diğer taraftan

-
- 14 İbn Şeddâd'ta; Şîrkûh'un, I. Mısır Seferi konusunda bir senelik bir yanlışı söz konusudur. Nitekim diğer kaynakların verdiği bilgilerde bu seferin 559/1163-1164 senesinde gerçekleştiği ifade edilmektedir. Bkz. Savirus b. Mukaffa, III/I, 51; İbn el-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, XI, nşr. C.J. Tornberg, Beyrut 1979, s.298-300; el-Bundârî, *Senâü'l-Barkî's-Şâmî*, thk. Ramazan Şeşen, İstanbul 2004, s.11; Ebû Şâme, I, 354; İbn Vâsıl, *Müferric el-kurûb fi ahbâr-i Beni Eyyûb*, I, nşr. Cemaleddin Şeyyal, Kahire 1953-1960, s.139.
- 15 Yine Savirus b. Mukaffa'da (III/I, 51) Şîrkûh'un 2.000 kişilik kuvvetine karşı 20.000 süvari ve eşit sayıda yaya ile mukabele eden Mısırlılardan korktuğu Şâver'e *bizi buraya helak olmaya mı getirdin?* şeklinde bir serzenişte bulunduğunu yazar. Ancak Şâver'in bu ordu içerisinde taraftarları bulunmaktaydı ve onun verdiği tavsiyeler sayesinde Şîrkûh, Mısırlıları kolay şekilde mağlup edip Kâhire'ye girmişti.
- 16 İbn Şeddâd'ın sükûtuna karşın diğer kaynaklarda Şâver'in aradaki anlaşmaya ihanet ederek büyük paralar karşılığında Haçlıları yardıma çağırdığı aktarılmaktadır. Fâtımî-Haçlı ittifakı tarafından Bilbis'te kuşatılan Şîrkûh, Nüreddin Mahmûd'un Suriye'de Haçlıları baskı altına alması sayesinde kurtulmuştur. Nitekim buradaki durumlarının tehlike altına girdiğini gören Haçlılar, Şîrkûh ile anlaşma yaparak onunla Mısır'dan ayrılmışlardır. Bkz., Savirus b. Mukaffa, III/I, 52-53; İbn el-Esîr, XI, 299-300; Bundârî, *a.g.e.*, aynı yer; Ebû Şâme, I, 358-361; İbn Vâsıl, I, 139-143.
- 17 Zilhicce 559/Ekim-Kasım 1164.

Şîrkûh, Salâhaddîn ile müşavere etmeden ve görüşünü almadan karar verip hiçbir iş yapmadı. Zira onda ikbalin, başarının ve doğru düşüncenin izlerini fark etti. Her hareketi başarıyı müjdeliyordu. Şîrkûh, Nûreddîn adına işleri idare etmek, Mısır beldelerine nasıl dönebileceğini düşünüp planını yapmak ve el-Melik el-Âdil (Nûreddîn) ile bunu kararlaştırmak üzere 562/1166-1167 senesine kadar Şâm'da kaldı.

İkinci kez Mısır'a dönmesi ve bunun sebebinin zikri, bu olay Bâbeyn Savaşı olarak da bilinir

Esededdîn'in insanlar arasında (Mısır hakkında) konuşması nihayetinde Şâver'in kulağına gitti. Türklerin ülkeyi işgalinden korkmaya başladı. Esededdîn'in, Mısır'a göz diktiğini ve (s.77) onu engelleyemeyeceğini anladı. Frenklerle yazıştı ve Mısır'a gelmeleri hususunda anlaştı. Düşmanlarını uzaklaştırmaları ve burada gönlünün rahat olması için onlara her türlü imkânı tanıdı. Bu Esededdîn ve el-Melik el-Âdil Nûreddîn'e ulaştı. Kâfirlerin, Mısır'a sahip olmaları ve bütün beldeyi ele geçirmeleri hususundaki korkuları arttı. Esededdîn hazırlıklarını yaptı. Nûreddîn de onun beraberinde askerler gönderdi. Sultân da gönülsüz olduğu halde amcasıyla birlikte gitmeyi gerekli gördü.

İkisi 12 Rebîülevvel 562/6 Ocak 1167'de Mısır'a yönelmişlerdi. Buraya varmaları Frenklerin gelişiyile aynı zamana denk gelmişti.

Şâver, Frenklerle Esededdîn'e karşı ittifak etti. Mısırlılar da onların peşindeydi. İki taraf arasında birçok çatışma ve şiddetli savaşlar gerçekleşti. Sonuçta Frenkler ve Esededdîn Mısır'dan ayrıldılar.

Frenklerin geri dönme sebebi; Nûreddîn'in, onların beldelerine asker yollaması ve el-Muneytırâ'yı almasıydı. Nite-

kim Frenkler bunu öğrendiklerinde ülkeleri için korktular ve Mısır'dan geri döndüler.

Esededdîn'in dönme nedeni ise Frenklerin ve Mısırlıların ittifakı dolayısıyla askerinin zayıf düşmesiydi. Askerleri birçok güçlük ve sıkıntıya maruz kalmıştı Ancak Frenklerle sulh yapıp, onların Mısır'ı tamamıyla terk etmesine kadar buradan ayrılmadı.

Senenin kalanında Şâm'a döndü. Mısır'ı ele geçirmek hususundaki tamahına, Frenklerin burayı ele geçirme ihtimallerinden ortaya çıkan korku da eklendi. Zira Esededdîn, Frenklerin de kendisi gibi Mısır'ı gözlemlediklerini burasıyla alakalı bildiklerini, onların da öğrendiğini biliyordu. Bu sebeple Şâm'da sıkıntı ve endişe içinde kaldı. Ancak kader kendisini başkası için hazırlanmış olan bir yöne çekiyordu ve o bundan tamamıyla habersizdi.

(s.78) 562/1167 senesi içinde Esededdîn Receb/Nisan-Mayıs ayında Mısır'a yürüdükten sonra Nûreddîn, Muneytırâ Kalesi'ni ele geçirdi ve çöldeki Ekâf Kalesi'ni de tahrip etti.

Yine bu senenin Ramazân/Haziran-Temmuz ayında Nûreddîn ile kardeşleri Kutbeddîn ve Zeyneddîn Hamâ'da gaza için bir araya geldiler. Şevvâl/Temmuz-Ağustos ayında Hûnîn'i tahrip ettiler.

Zilkade/Ağustos-Eylül ayında ise Esededdîn, Mısır'dan döndü. Kara Arslan, Diyarbakır'da vefat etti.

Salâhaddîn'in üçüncü defa Mısır'a dönmesinin, burasını ele geçirmelerinin ve 564/1168-1169 senesi aylarında gerçekleşen olayların zikri

Bunun sebebi şöyle idi ki; Frenkler yayalarını ve süvarilerini topladılar. Mısırlılarla ve Esededdîn ile evvelden yap-

tıkları bütün anlaşmaları bozarak Mısır'ı ele geçirmek üzere harekete geçtiler.

Bu haber Nûreddîn ve Esededdîn'e ulaştığında ikisi de sabrı elden bırakıp Mısır üzerine gitmekte acele ettiler¹⁸.

Nûreddîn gerekli para ve askeri sağladı. Ancak Frenklerin, ülkesine saldırmasından çekindiği için bizzat kendisi gitmedi. Bunun dışında Zeyneddîn b. Beytekîn'in ölümü sebebiyle dikkatini Musul tarafına çevirmişti. Çünkü Zeyneddîn, Zilhicce 563/Eylül-Ekim 1168'de ölmüş ve Erbil dışında elindeki bütün kaleleri Kutbeddîn'e teslim etmişti. Burasını ona, Atabek Zengî vermişti. Bu yüzden Nûreddîn, o tarafa tamah etti ve asker gönderdi.

(s.79) Esededdîn ise zenginliği, ailesi ve adamlarıyla Mısır'a gitti. Sultân bana şöyle demişti: *İnsanların arasında bu sefere çıkmaya en gönülsüz kişiydim. Öyle ki amcam ile sefere katılmak benim tercihim değildi.* Bunun manası ise Kur'ân'daki şu ayetle uygun düşmektedir:

*Olur ki bir şeyden hoşlanmazsınız; hâlbuki o sizin için bir hayırdır*¹⁹.

Şâver zikredildiği üzere Frenklerin, Mısır üzerine yürüdüklerini öğrenince Esededdîn'e haber göndererek ondan yardım ve destek istedi. Esededdîn de hızlı bir şekilde harekete geçti. Rebîülevvel 564/Aralık 1168-Ocak 1169 ayı içerisinde Mısır'a ulaştı.

Muharrem 564/Ekim-Kasım 1168'de Nûreddîn, Câber Kalesi'ne hâkim oldu. Burasını, sahibi İbn Mâlik'in yakalanma-

18 Burada Şâver'in oğullarından biri ve hatta Halife el-Âzîd haremindeki kadınlarının saçlarını da bir mektubun içine koyarak: *İşte bunlar kadınlarımın saçlarıdır. Onları Frenklerden kurtarman için senden imdat istiyorlar* diyerek Nureddîn'den yardım isteğinde bulunmuştur. Bkz. İbn el-Esîr, XI, 336-337.

19 Bakara Suresi, 216. Ayet (kısmi)

sının akabinde Serûc, Bâb-ı Buzâ'a, el-Mellûha ve bir miktar para karşılığında ondan satın aldı²⁰.

Yine bu ayda el-Yârûkîyye'nin kendisine nispet edildiği Yârûk öldü.

Frenkler, Şîrkûh'un Mısır ahalisiyle ittifak içinde buraya ulaştığını öğrenince geldikleri yoldan geriye döndüler. Esededdîn, Mısır'da kaldı. Şâver de zaman zaman onun yanına gidip geliyordu. Ancak harcadıkları parayı vermeyi vaat etmesine karşın Esededdîn ve adamlarının eline hiçbir şey geçmemişti. Herşeye karşın Esededdîn ülkeyi pençelerinin arasına almıştı. Çünkü Frenklerin fırsat buldukları takdirde Mısır'ı ele geçireceklerini ve her seferinde buraya gidip gelmelerinin de yararsız olduğunu biliyorlardı. Ayrıca Şâver'in bazen Frenklere bazen de kendi taraflarına oynadığının farkındaydı. Diğer yandan o hayatta kaldığı sürece bu memleketi ele geçirmenin bir yolu olmadığını anlamışlardı. Dolayısıyla emîrler, kendilerini ziyaret ettiği bir sırada Şâver'i yakalamak üzere bir plan yaptılar²¹. Onlar kimi zaman Esededdîn

20 İbn Mâlik avlanmak için kalesinden çıktığında Benû Kilâb adlı Arap kabilesi tarafından yakalanıp Nûreddîn'e getirilmiş ve sonrasında uzun süre kabul etmese de nihayetinde yukarıda sayılan şartlarda Câber Kalesi'ni Zengî hükümdarına teslim etmek zorunda kalmıştır. Bkz. İbn el-Adîm, *Zübtü'dü Haleb fi târihi Haleb*, II, nşr. Sami Dehhan, Dımaşk 1954, s.325.

21 İbn Şeddâd; Şâver'in yakalanıp öldürülmesi hususunda fazla tafsilat vermese de diğer kaynaklarda oldukça ilginç bazı bilgiler yer almaktadır. Nitekim el-Bundârî'de (s.23) Salâhaddîn'in, Şâver'i yakalamak için amcasını zorladığı ve bu sebeple de Şîrkûh'un, Fakîh İsâ'yı vezire gönderip *benim yanımdaki insanlardan kork* diyerek onu uyardığını aktarmaktadır. Ancak Şâver bunu dikkate almamış ve neticede Salâhaddîn ve emîrler tarafından yakalanmıştır. İbn el-Esir'de ise (XI, 339-340) Şâver'in, Şîrkûh ve beraberindekileri vereceği bir ziyafet sırasında tevkif etmek istediğini ancak oğlu el-Kâmil'in uyarısıyla bundan vazgeçtiğini yazar. Sonrasında Şâver'in ihanetine uğramaktan korkan emîrler Salâhaddîn ve Curdik'in önderliğinde onu yakalayıp öldürmüşlerdir. Savirus b. Mukaffa (III/II, 62-63) Şâver'in daha Şîrkûh, Kâhire girerken Halife el-Âzîd'in emri ile bir Zenci tarafından bıçakla öldürüldüğünü söyler.

olmadan Şâver'in yanına gidiyorlardı. Şâver de zaman zaman Esededdîn ile buluşmak için onun yanına gelirdi.

(s.80) Şâver vezirlerin âdeti gereğince davul, borazan ve sancak eşliğinde (ata) binerdi. Emîrlerin arasında Sultân'ın (Salâhaddîn) dışında kimse onu yakalamaya cesaret edemedi. Bu olay şöyle oldu: Şâver atının üzerinde yanlarına geldiğinde Salâhaddîn, vezire doğru yürüdü ve yakasından tuttu. Askere de adamlarını yakalamalarını emretti. Bunlar kaçınca askerler onları yağmaladı. Şâver ise yakalanıp tek başına bir çadıra koyuldu.

Bu sırada Mısırlılardan Hâdim-i Hâs eliyle şu mealde bir tevki geldi: *mutlaka onun kellesi alınmalıdır*. Öyle ki söz konusu durum vezirlik hususunda her kim muhatabına üstünlük sağlarsa onların uyguladığı adetleriydi. Böylece Şâver'in boynu vuruldu ve Mısırlılara yollandı.

Esededdîn'e kendisine gönderilen vezirlik hil'atini giydi. Ardından 17 Rebîülâhîr 564/19 Ocak 1169'da saraya yerleşti ve vezir ilan edildi. Böylelikle Mısır'daki en yüksek otorite oldu. Sultân da işlerin yürütülmesinde kendisiyle birlikte hareket etti. Esededdîn 22 Cemâziyelâhîr 564/23 Mart 1169'a değin emir ve yasakları, onun kifayetine, bilgisine, siyasetine ve ileri görüşlülüğüne bıraktı.

Esededdîn'in Ölümü ve işlerin Sultân'a kalmasının zikri

Esededdîn çok yemek yerdi. Bilhassa ağır et yemeklerine aşırı düşküncü. Bu sebeple hazımsızlık ve boğaz iltihabı hastalıkları tekrarlardı. Biraz sıkıntı çektikten sonra düzeldi. **(s.81)** Sonra yeniden şiddetli bir boğaz hastalığına yakalandı ve söz konusu hastalık onu 22 Cemâziyelâhîr/23 Mart'ında öldürdü. Ölümünden sonra işleri Sultân'a verildi. O da düzeni

kurup durumu en güzel şekilde yoluna koydu. Para dağıtarak emîrlerin itaatini kazandı. Dünya işleri onun gözünde pek önemli değildi. Ama hâkim oldu. Allah'ın kendisi üzerine nimetlerine şükretti. Şaraptan tövbe etti. Oyun ve eğlenceden yüz çevirdi. Azim ve gayret elbisesini giydi. Ölümüne kadar da bunlardan asla geri adım atmadı.

Kendisinin şöyle dediğini duymuştum: *Allah, beni Mısır diyarına hâkim kıldığında sahilin fethini de irade ettiğini anladım. Çünkü bu düşünceyi zihnime yerleştirdi.* Mısır'da işleri yoluna koyduktan sonra çok beklemeden Frenk topraklarındaki Kerek ve Şevbek ile buraya bağlı yerler üzerine akına çıktı. Böylelikle daha öncesinde tarihin görmediği fazilet ve nimet bulutları bu günlerde insanları sardı.

Bunların hepsi onun vezirlik yaptığı ve Fâtımî sarayına bağlı olduğu zamana aittir. Diğer taraftan Mısır halkının arasında ehli-sünnet anlayışının kök salması için ilme, fıkıha, tasavvufa ve dine önem verdi. İnsanlar her taraftan ona koşturup, onu arıyorlardı. İstek ve rica sahiplerini geri çevirmeyi sevmezdi.

Nûreddîn, Sultân'ın Mısır'da hâkim olduğunu öğrenince Hıms'ı, Esededdîn'in nâiblerinden aldı. Bu olay Receb 564 / Mart-Nisan 1169 tarihinde gerçekleşti.

Frenklerin, Dimyât üzerine yürümesinin zikri

Frenkler, Müslümanların ve askerlerinin neler yaptığını, Sultân'ın Mısır diyarında kontrolü ele aldığını öğrendiklerinde onun burada hükmünü daha da güçlendirmesi halinde ülkelerini ellerinden almasından, topraklarını tahrip etmesinden ve (s.82) bütün izlerini silmesinden korktular. Dolayısıyla Frenkler ve Rûmlar toplanıp bir araya geldiler Mısır diyarı üzerine yürüyerek burayı istila edip hâkim olmak hususunda konuştular. Hem karadan ve hem de denizden üzerine git-

mek imkânı bulunduğundan Dimyât'a yürümeyi kararlaştırdılar. Burasını ele geçirdikleri takdirde kendileri için önemli bir köprübaşı olacağını düşündüler. Yanlarına mancınıkları, debbabeleri, cürûhları²² ve diğer kuşatma silahlarını aldılar.

(s.83) Şam Frenkleri bunu duyduklarında cesaretleri arttı ve Akkar Kalesini Müslümanların elinden çaldılar ve sahibini de esir ettiler. Bu zat Nûreddîn'in memlûklarından biri olup Kutluk el-Alemdâr adıyla bilinirdi. Söz konusu olay Rebûlâhir 565/Aralık 1169-Ocak 1170 tarihinde meydana geldi. Receb/Mart-Nisan ayında Nûreddîn'in adamlarından Ba'lebek ve Tedmür Sahibi Emîr-i Hâcib el-Îmâdî öldü.

Nûreddîn, Frenkler yüzünden ortaya çıkan meseleleri ve onların Dimyât önlerinde konakladıklarını görünce dikkatlerini dağıtmak üzere harekete geçti. Şabân 565/Nisan-Mayıs 1170'te Kerek'e gelerek kaleyi muhasara etti. Bunun üzerine Sahil Frenkleri onun üzerine yürüdüler. Nûreddîn de gelenleri karşılamak için Kerek'ten ayrıldı. Ancak Frenkler, onu beklemediler.

Nûreddîn, Mecdeddîn b. ed-Dâye'nin, Ramazân 565/Mayıs-Haziran 1170'te Haleb'te öldüğü haberini aldı. Buna çok üzüldü. Çünkü İbn ed-Dâye, onun yakın adamlarından biriydi. Dimaşk'a gitmek üzere geri döndü. Aştera denilen yerde iken Haleb'te birçok yeri tahrip eden bir depremin olduğu haberi geldi. Adı geçen şehre gitmek üzere yola çıktığı sırada bu kez de Musul'taki kardeşi Kutbeddîn'in öldüğünü öğrendi. Kutbeddîn 22 Zilhicce 565/6 Eylül 1170'te vefat etmişti. Nûreddîn haberi Tell Bâşir'de olduğu sırada almış ve geceleyin Musul'a doğru harekete geçmişti.

22 Çarh (arbalet, tatar yayı): Çoğulu cüruh. Tafsilat için bkz. Kelly DeVries-Robert D. Smith, *Medieval Weapons Weapons and Warfare*, Oxford 2007, s.134-136; Alptekin Yavaş, "Ortaçağ'ın Ölümcül Silahı, Çarh ve Onun "Gizemli", Uçları", *Hacettepe Üniversitesi, Türkiye Araştırmaları Dergisi*, Ankara 2019, Güz (31), s.259-280.

(s.84) Sultân, düşmanların Dimyât üzerine yürümekteki kararlılığını öğrenince yaya askerini, en cesur süvarileri, erzak, alet, silah ve şehrin güvenliği için gerekli olan her şeyi gönderdi. Müdafilere eğer düşman şehir önlerine gelirse alet ve askerleriyle yardımlarına koşup onları uzaklaştıracağına söz verdi. Frenkler belirtilen tarihte Dimyât önlerine geldiler ve şehre karşı şiddetli bir şekilde hücum ederek müdafilerle savaştılar. Salâhaddîn ise dışarıdan onların üzerine saldırılar düzenliyor, askerler de içeriden savaşıyorlardı. Allah, Müslümanlara düşmanlarına zarar vermeleri için yardım etti. Sultân'ın planı, Allah'ın yardım ve desteği ile onun dinine zaferi kazandırdı. Öyle ki sonuç Frenkler için hüsrân olduğu gibi iman küfre üstün geldi. Frenkler başlarını kurtarıp selamete ermek için mağlup ve hayal kırıklığı içinde Dimyât önlerinden geri döndüler. Mancınıkları yakılıp geride bırakıldıkları savaş aletleri yağmalandı ve içlerinden birçoğu öldürüldü²³. Allah'ın izniyle Dimyat, Frenklerin hedefi olmaktan kurtuldu. Allah, düşmanın keskinliklerini köreltti. Yine onun yardımıyla Sultân'ın Mısır'daki durumu kuvvetlendi.

Babasını Mısır'a istemesinin zikri

(s.85) Sultân daha sonra mutluluğun ve sevincin tamamlanması için babasını yanına istedi. Buradaki durum Yûsuf Peygamber (s.a.v)'in başından geçenlerle benzerlikler arz edi-

23 Bu olayı karşı tarafın gözünden aktaran Willermus Tyrensis (*Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, ing. trc. A.C. Krey-E.A. Babcock, *A History Deeds Done Beyond The Sea*, II, New York 1943, s.362-368) müellifimize göre çok daha tafsilatlı bir anlatıma sahiptir. Buna göre Haçlılar her ne kadar büyük bir donanma ile şehri kuşatmışlarsa da saldırıya geçmekte üç gün gecikmeleri Salâhaddîn tarafından gönderilen destek kuvvetlerinin şehre girişine imkân sağlamıştır. Sonrasında şehrin güçlü olduğu yönden zorlanması, çıkış yapan bir Müslüman ateş gemisinin saldırganların gemilerine zarar vermesi, yağmurların başlaması, açlık sıkıntısı ve müttefikler arasındaki anlaşmazlıklar da buna eklenince iki aya yaklaşan kuşatma Aralık ayının ortalarında son bulmuştur.

yordu. Necmeddîn Cemâziyelâhir 565/Şubat-Mart 1170 ayı içerisinde yanına geldi. Salâhaddîn âdeti olan edep üzerine davrandı. Bütün yönetimi babasına bıraktı ise de o bunu kabul etmedi ve şöyle dedi: *Ey oğlum! Allah seni bu göreve yeterli olduğun için seçti. Bu sebeple mutluluk kaynağını değiştirmeye gerek yoktur.* Sultân da babasına hazinesinin idaresini verdi. Allah rahmet etsin cömert biri olup verdiğini asla geri almazdı. Sultân, el-Âzîd Ebû Muhammed Abdullah ölüp Mısır hanedanı sona erene kadar vezirlik görevine devam etti.

Nûreddîn ise Muharrem 566/Eylül-Ekim 1170'te er-Rakka'yı aldı. Buradan Nusaybîn'e yürüdü. Ayın kalan kısmında şehri aldı. Yine aynı senenin Rebîülevvel/Kasım-Aralık ayında Sincâr'ı aldı.

Daha sonra savaşmaya niyeti olmasa da Musul üzerine yürüdü. Askerleriyle Bekr beldesindeki geçitlerden geçti. Nihayetinde Musul'un karşısındaki el-Hısn denen tepede konakladı. Musul Sahibi olan kardeşinin oğlu İzzeddîn Gâzî ile yazıştı ve iyi niyetle geldiğini bildirdi. Akabinde 13 Cemâziyelevvel/22 Ocak 1171'de onunla barış yaparak Musul'a girdi. İzzeddîn Gâzî'nin hâkimiyetini onayladığı gibi kendisini, kızıyla evlendirdi. Diğer yeğeni İmâdeddîn'e ise Sincâr'ı verdi ve Şâm'a dönmek üzere Musul'dan ayrıldı. Bu senenin Şabân/Nisan-Mayıs ayında Haleb'e girdi.

el-Âzîd'in ölümünün zikri

(s.86) el-Âzîd 10 Muharrem 567/13 Eylül 1171 Pazartesi günü ölmüştü. Böylece Mısır'da idare tamamen Salâhaddîn'in eline geçti. Aslında o daha el-Âzîd ölmeden evvel hutbeyi Abbâsî Halifesi el-Müstazî-biemrillah'ın adına okutmuştu. Sonrasında uygulama bu şekilde devam etti. Sultân hazineadaki bütün paralara el koydu ve bunları kendisine hiçbir şey ayırmadan dağıttı. Daha sonra düşman beldeleri üzerine gazâ

etmek üzere plan ve hazırlık yapmaya başladı. Nihayetinde bütün düzenlemeleri bitirdi.

Nûreddîn de gazâyâ niyet ederek Musul Sahibi olan kardeşinin oğlunu yardıma çağırdı. O da askeriyle birlikte Nûreddîn'in hizmetine geldi. Bu gazâ Arka üzerine olup ikisi birlikte Muharrem 567/Eylül-Ekim 1171'de kaleyi aldılar.

Sultân'ın, Mısır'dan yaptığı ilk gazânın zikri

Sultân 568/1172-1173 senesine kadar insanlara adalet dağıtmaya, iyiliği yaymaya, hayrı tesis etmeye devam etti. Sonrasında Kerek ve Şevbek'i ele geçirmek için harekete geçti. Adı geçen kalelerle başlamasının sebebi kendisine en yakın yerler olmalarıydı. Ayrıca Mısır yolu üzerinde bulunduklarından buraya gelenleri engelliyorlardı. Hatta kendisi bizzat çıkıp eşlik etmedikçe düşman topraklarından herhangi bir kervanın geçmesi mümkün değildi. Dolayısıyla beldelerin birinin diğerine bağlaması için yolu genişletmek ve kolaylaştırmak istedi. Böylece yolcuların işini de rahatlatmayı düşündü. 568/1172-1173 senesinde Mısır'dan Kerek'e doğru harekete geçti ve (s.87) kaleyi kuşattı. Frenklerle arasında çarpışmalar meydana geldi. Fakat bir süre sonra geri döndü²⁴. Bu mücahedelelerden hiçbir şey elde edemedi. Yalnızca niyetinin sevabını kazandı.

24 Gerek İbn el-Esîr (XI, 392-295) ve gerekse İbn el-Adîm (II, 338-339) Salâhaddîn'in, Kerek önlerinde olduğunu haber alan Nûreddîn'in yaklaşması üzerine buradan ayrıldığını söylemektedir. Salâhaddîn aile efradıyla birlikte aldığı bu kararın sonrasında Fakîh İsâ'yı Nûreddîn'e göndererek babasının hastalandığını mazaret olarak ileri sürmüştür. Sonrasında daha Mısır'a gelmeden onun ölüm haberi ile karşılaşmıştır. Yine İbn Şeddâd'ın aksine her iki müellif de (İbn el-Esîr, XI, 271-273; İbn el-Adîm, II, 334-335) bunun Salâhaddîn'in Kerek üzerine ilk gazası olmadığı ve hatta yine Nûreddîn ile bir araya gelmekten çekinerek aynı şekilde Mısır'a geri döndüğünü yazmışlardır. Aslında İbn Şeddâd'ta tam bir sefer olarak aktarmasa da Salâhaddîn'in Mısır'da vezirlik görevine getirilmesinin akabinde Kerek ve Şevbek taraflarına bir akına çıktığından bahsetmektedir.

Nûreddîn ise bu senenin Zilkade/Haziran-Temmuz ayında Mar'aş'ı, Zilhicce/Temmuz-Ağustos'da ise Behisni'yi ele geçirdi.

Babası Necmeddîn'in vefatının zikri

Sultân gazâdan dönerken Mısır'a ulaşmadan evvel babasının ölüm haberini aldı. Yanında olamadığı için çok üzüldü. Babası attan düştüğü için vefat etmişti. Allah, ona rahmet etsin maharetli bir biniciydi ve polo oynamayı çok severdi. Öyle ki her kim onu oynarken görse *eğer atın sırtından düşerse kesinlikle ölür* derdi. Vefatı 568/1172-1173 senesi içinde Mısır'da olmuştu.

Yemen'in Fethi'nin Zikri

569/1173-1174 senesi girdiğinde Sultân; askerlerinin ve kardeşinin askerlerinin çokluğunu, kuvvetini, yiğitliğini gördü. Bu arada Yemen'de kendisine Abdünnebi b. Mehdî adını veren bir adamın bölgeyi istila ettiği ve kalelerini ele geçirdiğini haberini aldı²⁵. Bu adam hâkimiyetini Yemen topraklarının dışında bütün (s.88) dünya üzerinde yaymak iddiasındaydı ve durumu kuvvetlenmişti. Sultân en büyük kardeşi Şemsüddeve el-Melik el-Muazzam Tûrânşâh'ı Yemen'e göndermeye karar verdi. Tûrânşâh soylu, cömert ve iyi ahlak sahibi biriydi. Salâhaddîn'den, cömertliğinin, güzel ahlakının, hatta onu kendisine tercih ettiğinin övgüsünü duymuştum.

Tûrânşâh Receb 569/Şubat-Mart 1174 içerisinde Yemen üzerine yürüdü ve burasını Allah'ın eliyle fethetti. Haricî'yi öldürüp eyaletin büyük bölümüne hâkim oldu. Ele geçirdiği yerleri ahalisine verdi ve böylece birçok insan zengin oldu.

25 İbn el-Esir (XI, 396-398) ve İbn el-Adîm, (II, 339-340) Salâhaddîn'in, Nûreddîn'in Mısır'ı elinden almasından korktuğu için bunun olması halinde ailesi ve kendisinin gidebileceği bir yer olması adına ağabeyini Yemen üzerine yolladığını şeklinde bilgi verirler.

Nûreddîn Mahmûd b. Zengî'nin Vefatı'nın zikri

Nûreddîn yakalandığı anjin hastalığı sebebiyle vefat etti. Doktorlar bunun tedavisini bulmaktan aciz kaldılar ve 11 Şevvâl 569/15 Mayıs 1174 Çarşamba günü Dımaşk Kalesi'nde hayatını kaybetti.

Yerine oğlu el-Melik es-Sâlih İsmail geçti.

Bana anlatıldığına göre Sultân şöyle demiştir: *Nûreddîn'in, Mısır üzerine yürüyerek bize saldırabileceğini duymuştuk. Adamlarımdan birçoğu ona karşı açıkça direnip, asi olmayı ve saldırdığı takdirde savaş meydanında onun askerlerini püskürtmeyi tavsiye etmişlerdi. Ben ise onlara "böyle bir şeyin söylenmesi asla doğru olmaz" dedim. Aramızdaki anlaşmazlık, Nûreddîn'in ölüm haberinin gelmesine kadar devam etti.*

el-Kenz'in (Kenzüddevle), 569 senesi ayları içerisinde Asvan'daki isyanı

(s.89) el-Kenz Mısırlı kumandanlardan biriydi. Asvân'a giderek burada ikamet etmeye başlamıştı. Bir süre sonra bölgenin idaresini ele almış ve Sudanlıları etrafına toplamaya başlamıştı. Onlara bütün ülkeye hâkim olup Fâtımîler Devleti'ni yeniden kuracağını hayal ettiriyordu. Bunlar kalplerinde Fâtımîlere karşı olan sevgilerinden ötürü bu işleri kolay görüyorlardı. el-Kenz'in yanında çoğunluğu Sudanlılardan meydana gelen büyük bir kalabalık toplandı. el-Kûs ve buraya bağlı beldelere doğru yürüdü.

İsyanın haberi Sultân'a ulaşınca el-Kenz'in üzerine Mısır diyarının tatlılığını tadan ve bunu kaybetmekten korkan tepeden tırnağa silahlı çok sayıda asker gönderdi. (s.90) Askerlerin başına da kardeşi el-Melik el-Âdil Seyfeddîn'i getirdi²⁶.

26 İbn el-Esîr (XI,414) Kenzüddevle'nin üzerine yürüyenin kardeşi bu zat tarafından öldürülen Salâhî emirlerden Ebu'l-Heycâ es-Semîn olduğunu

el-Âdil askerlerle harekete geçip asilerle karşı karşıya geldi ve onları mağlup edip birçoğunu öldürdü. Köklerini kurutup, ışıklarını söndürdü. Bu olay 7 Safer 570/7 Eylül 1174'te meydana geldi. Mülk istikrar buldu ve işler yoluna girdi. Allah'a hamd ve şükürler olsun.

Frenklerin, İskenderiyye Limanına saldırmasının zikri

Frenkler, Mısır'da durumun ve idarenin değiştiğini öğrendiklerinde buraya saldırmaya tamah ettiler. Sonrasında denizden asker gönderdiler. Toplamda 600 parçalık bu filonun içinde şini, tarrade, butsa ve (s.91) daha başka gemiler vardı²⁷. Bana aktarıldığına göre 30.000 kişiydiler. Frenkler 7 Safer 570/7 Eylül 1174 günü limanın önüne geldiler. Sultân, Asâkirü'l-Mansure ile buraya destek verip harekete geçti. Allah, Frenklerin yüreklerine korku verdi ve bunun getirdiği yılgınlıkta şehir önlerinde sabır gösteremediler. Dolayısıyla üç gün boyunca limanı zorlayıp müdafilerle şiddetle savaştıktan sonra mağlup ve hayal kırıklığına uğramış olarak geri döndüler. Allah, İskenderiyye'yi onlardan korudu.

Sultân'ın üzerlerine doğru geldiğini öğrenince çok fazla kalmayıp mancınıklarını ve diğer savaş aletlerini arkalarında bıraktılar. Şehir halkı çıkıp bunları yağmalayıp yaktı. Bu Müslümanlara bahşedilmiş çok büyük bir zafer ve saadetin işaretiydi. Şükür ve minnet Allah'adır.

Nûreddîn'in geride bıraktığı oğlu el-Melik es-Sâlih İsmâîl (s.92) Dımaşk'ta; Şemseddîn Ali b. ed-Dâye ve Şazbaht ise Ha-

söyler. İbn Vâsıl (II,16-17) ise bu konuda İbn Şeddâd ile mutabıktır. Ayrıca bkz. Ebû Şâme, II, 221-222. Yine bütün kaynaklarımız bu olayın 570/1174-1175 tarihinde gerçekleştiği konusunda hemfikirdir.

- 27 Burada bahsi geçen ve dönemin diğer gemileriyle alakalı bkz. Dionisius A. Agius, *Classic Ships of Islam, from Mesopotamia to the Indian Ocean*, Leiden 2008, s.321-357; Doğan Mert Demir, *Salâhaddîn'in Gemileri, Salâhaddîn Devrinde Akdeniz'de Eyyûbî Deniz Kuvvetleri*, İstanbul 2019, s.72-82.

leb Kalesi'ndeydi. Ali işler konusunda kendisi için birşeyler tasarlamıştı. el-Melik es-Sâlih Dımaşk'tan Haleb'e yürüdü. 2 Muharrem/3 Ağustos günü Sabûkiddîn ile Haleb'in dışına ulaştı. Bedreddîn Hasan, onu karşılamaya çıktı. Fakat Sabûkiddîn yakalandı. el-Melik es-Sâlih, Haleb Kalesine girdiğinde Şemseddîn ve kardeşi Hasan'ı tutuklattı. Sonra üçünü de hapse attırdı. Bugün içinde Ebu'l-Fazl b. el-Haşşâb, Haleb'te çıkan bir fitnenin neticesinde öldürüldü. Onun ed-Dâye oğullarının yakalanmasından bir gün evvel öldürüldüğü, çünkü emri onların verdiği de söylenir²⁸.

Sultân'ın, Şâm'a yönelmesi ve Dımaşk'ı ele geçirmesinin zikri

Sultân, Nûreddîn'in ölüm haberini aldıktan sonra, oğlunun hükümdarlık yükünü taşıyamayacak küçük bir çocuk olmasından ötürü ülkeyi Allah'ın düşmanlarına karşı müdafaa edemeyeceğini gördü. Dolayısıyla İslâm beldelerinin merkezi durumundaki Şâm'a yürümek için hazırlıklar yaptı. Bu iş için çok sayıda asker teçhiz etti²⁹. Mısır'ı koruyup kollamak, düzeni sağlamak ve idareyi devam ettirmek adına geride asker bıraktı. Akabinde ailesi ve yakınlarıyla birlikte yola çıktı. Bu sırada Şâm ahalisi ve emîrleriyle yazışıyordu. Zira el-Melik es-Sâlih'in adamları arasında görüş ayrılığı vardı. Bunlar idare konusunda anlaşmazlığa düşüp birbirlerinden korktular. Bazıları diğerlerinden bir grubu yakaladı. Neticede

28 İbn el-Adîm (III, 14-18) Cemâleddîn Şazbaht'ın, el-Melik es-Sâlih'in yanında gelen emirleri ed-Dâye oğullarına karşı kışkırttığını ve bu nedenle üç kardeşin tutuklandığından bahsetmektedir. Hatta bunlar daha Haleb'e girmeden ed-Dâye oğullarının tevkif edilip işlerin Sâdeddîn Gümüşteğîn'e verilmesi hususunda anlaştıklarını söyler. İbn Haşşâb olayında ise el-Melik es-Sâlih'in bu zata âmân vermesine karşın kaleye geldiği sırada öldürüldüğünü yazmıştır.

29 İbn el-Esîr (XI, 416), İbn Vâsıl (II, 19) ve İbn el-Adîm (III, 19) Salâhaddîn'in 700 askerle ağırlıksız bir şekilde Mısır'dan hareket ettiğini yazarlar.

geride kalanlar yapılanlardan endişeye kapıldılar ve el-Melik es-Sâlih'e karşı kalpleri değişti. İşte bu durum Şemseddîn b. el-Mukaddem'in, Sultân ile yazışmasını gerektirdi. Neticede Sultân, el-Melik es-Sâlih'in işlerini idare etmek, vasisi olmak ve bozulan işleri düzenlemek üzere Şâm'a (s.93) ulaştı. Ona bağlılıktan vazgeçmedi. 30 Rebîülevvel 570/29 Ekim 1174 Salı günü Dımaşk'a girip şehri ve kaleyi teslim aldı.

İlk olarak babasının evine gitti. İnsanlar sevinip yanında toplandılar. Bugün içerisinde insanlara çok miktarda para dağıttı. Dımaşklılara sevinç ve mutluluğunu gösterdi. Aynı şekilde ahali de ona karşı sevinçlerini izhar ettiler. Sultân kaleye çıktı ve böylelikle hâkimiyeti Dımaşk'ta tam manasıyla yerleşti. Ancak şehirde çok fazla kalmayıp Haleb'e doğru yola çıktı. Hıms önlerine geldi ve Cemâziyelevvel/Kasım-Aralık'da şehri aldı. Kalesiyle uğraşmadı. Haleb'e ilerleyip 30 Cemâziyelevvel/27 Aralık Cuma günü şehir önünde konakladı. Bu onun, adı geçen şehir üzerine geldiği ilk seferdi.

Seyfeddîn'in kardeşi İzzeddîn'i, Salâhaddîn ile karşılaşmak üzere göndermesinin zikri

Musul Sahibi Seyfeddîn Gâzî olanları öğrendiğinde Salâhaddîn'in güçlendiğini, şanınin büyüdüğünü ve etkisinin arttığını anladı. Eğer kendisini ihmal ederse Şâm'ı tamamen ele geçirmesinden ve hâkimiyetini iyice yerleştirmesinden korktu. Çok sayıda asker teçhiz edip büyük bir ordu teşkil etti. Başına da kardeşi İzzeddîn Mesûd'u getirdi. Bunlar, Sultân ile savaşmak ve onu Şâm'dan çıkarmak için harekete geçtiler.

Bu haber Sultân'a ulaştığında 1 Receb 570/26 Ocak 1175'te Hamâ'ya dönmek üzere Haleb'ten ayrıldı. Daha sonra Hıms'a gitti ve şehrin kalesinin ele geçirilmesiyle meşgul oldu. Nihayetinde burasını aldı. İzzeddîn ise Haleb'e ulaştı. Şehirdeki askerler de ona katıldı ve büyük bir topluluk halinde yola çıktılar.

(s.94) Sultân, muhataplarının harekete geçtiğini haber alınca Kurûn-i Hamâ'da onlarla karşılaştı. İki taraf birbirleriyle yazıştı ve Sultân barış yapmak için çabaladı. Mamafih karşısındakiler en büyük amaçlarını ve bütün niyetlerini onunla savaşıarak elde edebileceklerini düşündüklerinden buna yanaşmadılar. Ancak kader kendi yolunda seyretti ama onlar anlamadılar.

Sonuçta iki tarafın askerleri karşılıklı saf tuttu ve Allah'ın iradesiyle (Musul-Haleb ittifakı) Sultân'ın karşısında mağlup oldular. İçlerinden bir kısmı esir edildi ise de Salâhaddîn, kendilerine iyi davranıp serbest bıraktı. Kurûn-i Hamâ yakınlarındaki bu savaş 19 Ramazân 570/13 Nisan 1175'te meydana geldi³⁰.

Sultân, onları mağlup ettikten sonra yürüyüp ikinci kez Haleb önlerine geldi. Şehirdekiler, el-Ma'arra, Kefertâb ve Bârîn'i, bırakmak şartıyla 570/1174-1175 senesinin sonlarında kendisiyle anlaşma yaptılar.

Seyfeddîn'in bizzat harekete geçmesinin zikri

Seyfeddîn Gâzî bu savaşın gerçekleştiği sırada Sincâr'ı kardeşi İmâdeddîn Zengî'nin elinden almak ve kendisine tabi kılmak için bu şehri muhasara ediyordu. Zira kardeşi Sultân'a meylederek ona tabi olmuştu. Seyfeddîn şehrin kuşatmasını şiddetlendirdi. Mancınıklar kurup üzerinde birçok gedik açılana kadar surlarını bombardıman ettirdi ve burasını almaya çok yaklaştı. Ancak Kurûn-i Hamâ'daki savaşın haberi kendisine ulaşınca kardeşinin durumu öğrenmesinden ve moral kazanıp direnişinin güçlenmesinden korktu. Neticede sulh için onunla mektuplaşıp barış yaptı.

30 Salâhaddîn için bu savaşın en önemli sonucu bağımsızlığını ilan edip kendi adına para bastırıp hutbe okutmasıdır. Mücadelenin akabinde onun yanına gelen Halifelik elçisi de bununla alakalı taklîdi kendisine sunmuştur. Bkz. İbn el-Esir, XI, 422; Bundârî, s.107-108; Ebû Şâme, II, 251; İbn el-Adîm, III,23-24.

Hemen ardından Nusaybîn'e yürüdü. Burada kendisine müttefik bulmak ve asker toplamakla uğraştı. Daha sonra yeniden harekete geçerek el-Bîre'den Fırât'ı geçti. Nehrin, Şâm tarafında karargâh kurdu. (s.95) Haleb'teki Gümüştegîn ve el-Melik es-Sâlih ile yanlarına varmak hususunda anlaşana kadar yazıştı. Gümüştegîn, onun huzuruna geldi. İkisi arasında birçok görüşme yapıldı ve Seyfeddîn birkaç defa geri dönmeye azmetti ise de sonuçta el-Melik es-Sâlih ile birleşmek konusunda anlaştı. Halebliler de buna onay verdiler. Seyfeddîn harekete geçip şehre ulaştı. el-Melik es-Sâlih bizzat çıkıp kalenin yakınlarında kendisini karşıladı. Ona sarıldı ve ağladı. Daha sonra Seyfeddîn, el-Melik es-Sâlih'e kaleye dönmelerini emretti ve o da kaleye döndü. Kendisi de Aynü'l-Mübareke'ye gidip bir süre burada kaldı. Haleb askerleri her gün onun hizmetine çıkıyorlardı.

Seyfeddîn, az sayıdaki maiyetiyle kaleye çıktı. Burada ek-mek yedikten sonra indi ve Tell es-Sultân'a gitti. el-Yârûkîyye ve çok sayıda asker de onunla birlikteydi. Sultân ise Mısır'dan asker istemek üzere haberci göndermiş olup bunların yanına ulaşmasını bekliyordu. Müttefikler (Haleb-Musul ittifakı) işlerini ve hazırlıklarını geciktirdiler. Bunun önemli olduğunu düşünmediler. Mısır askeri geldiğinde Sultân, Kurûn-i Hamâ'ya yürüdü. Sultân'ın askerlerinin yaklaştığı haberi onlara ulaştı. Öncü birliği çıkardılar. Haber toplamak için keşif birliği tertip ettiler. Müttefiklerin öncüleri, ağırlıkları olmadan Cibâb-ı Türkmen'e varan Sultân'ın askerlerini su aramak üzere dağılmış bir halde buldular. Eğer Allah dileseydi bu sırada üzerine saldırıp zafer kazanırlardı. Ancak Allah'ın takdir ettiğini yaptılar. Salâhaddîn'in ve askerlerinin atlarını sulamalarını, toplanmalarını ve savaş düzenine girmelerini beklediler³¹.

31 İbn el-Esîr (XI,427-429), İbn Vâsıl (II,37-39) ve İbn el-Adîm (III,26-27) ise müttefiklerin savaş meydanına Salâhaddîn'den önce geldiğini yazmışlardır.

15 Şevvâl 571/27 Nisan 1176 Perşembe sabahı insanlar saf tuttular. İki tarafın askerleri karşı karşıya gelip vuruşmaya başladılar. Şiddetli bir savaş gerçekleşti. Sultân'ın sağ kanadı Seyfeddîn'in sol kanadında yer alan Muzaffereddîn b. Zeyneddîn tarafından mağlup edildi. Bunun üzerine Sultân bizzat hamle yaptı ve müttelikler yenildiler. İçlerinde emîrlerin büyüklerinden Fahreddîn Abdülmesîh'in de bulunduğu birçok kimse esir edildi. Sultân, onlara iyi davranıp serbest bıraktı.

Seyfeddîn Gâzî, Haleb'e geldi. Bir süre sonra buradaki hazinesini alıp Fırât'ı geçerek ülkesine döndü.

(s.96) Sultân askerini mağlupları takipten alıkoydu. Günün kalanında mütteliklerin çadırlarında oturdu. Zira onlar kaçarken bütün ağırlıklarını geride bırakmışlardı. Mutfaklarında yemek hazırlandı. Atları ve hazineleri dağıtıldı. Sultân, Seyfeddîn'in çadırını Ferruhşâh'a verdi. Daha sonra Menbîc üzerine giderek mezkûr ayın kalanında burasını teslim aldı.

Akabinde Azâz Kalesi üzerine yürüyerek 4 Zilkade 571/15 Mayıs 1176'da burasını kuşattı. İsmâîlîler üzerine saldırdılar. Allah, onu saldırganların hilelerinden korudu ve bunlara galip geldi. Başına gelenler Sultân'ın azmini kırmadı ve kaleyi 14 Zilhicce/24 Haziran günü alana kadar kuşatmaya devam etti. Daha sonra ayın 16'sında (26 Haziran) Haleb önlerine geldi. Bir müddet kaldıktan sonra buradan ayrıldı. Haleb'dekiler, Nûreddîn'in küçük kızını, Sultân'ın yanına gönderdiler. Çocuk, Azâz'ın kendisine verilmesini istedi ve Sultân da kaleyi ona verdi.

Ayın geri kalanında Sultân'ın kardeşi Şemsüddeve, Yemen'den Dımaşk'a geldi. Bir süre burada kaldıktan sonra

Onlara göre; Salâhaddin'in askerleri susuzluktan perişan bir şekilde yere serilmiş olmalarına karşın Seyfeddîn Gâzî beraberinde bulunan Zülfendar adlı bir komutanının sözünü dinleyip o gün içinde saldırıya geçmemiştir.

Mısır'a döndü. 1 Safer 576/27 Haziran 1180 Perşembe günü³² İskenderiyye'de öldü (Haziran 1180).

Sultân ise ahvali kontrol etmek ve idareyi düzenlemek amacıyla Rebîülevvel 572/Eylül-Ekim 1176'da Mısır'a döndü. Kardeşi Şemsüddeve'yi Dımaşk'a tayin etti. İdaresini yoluna koyup eksiklerinin giderilmesine kadar Mısır'da kaldı.

Bu arada asker dinlendi ve gazâ için hazırlandı. Nihayetinde sahil beldelerine doğru ilerlerken 573 senesi Cemâziyelevvel'inin başlarında (1177 yılı Ekim sonu) er-Remle'de Frenklerle karşı karşıya geldi.

er-Remle yenilgisinin zikri

(s.97) Frenklerin komutanı Prens Ernat (Renauld de Chatillion) idi³³. Nûreddîn zamanında esir tutulduğu Haleb zindanlarından fidye vererek kurtulmuştu.

Bugün içinde Müslümanlar arasında bir düzensizlik oldu. Sultân yenilginin nasıl gerçekleştiğini şöyle anlatmıştı: Müslümanlar savaş düzenine girmişlerdi. Ancak düşman, onlara yaklaştığında sağ kanattaki birliklerden bir bölümünün sol kanada, buradakilerin de boştaki sırtlarını Arzi'l-Remle denilen tepeye vermek için merkeze geçmeye çalıştıklarını gördü. Müslümanlar bu işle uğraşırken Frenkler saldırıya geçtiler. Allah, Müslümanların yenilmesini irade etti ve böylece büyük bir mağlubiyete uğradılar. Yakınlarda sığınmak için bir kale de yoktu. Bu yüzden Mısır tarafına yöneldiler. Ancak yolları kaybedip dağıldılar. İçlerinde Fakîh İsâ'nın da bulun-

32 TTK'ya göre cuma günü.

33 Dönemin Haçlılar safındaki görgü şahitlerinden biri olan Willermus Tyrensis, (*Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, ing. trc., A.C. Krey-E.A. Babcock, *A History of Deeds Done Beyond the Sea*, II, New York 1943, s.429-432) bu savaşta Kral IV. Baudouin'in Haçlı ordusuna komuta ettiğini söylemektedir.

duğu bir kısmı esir edildi. Bu büyük bir yenilgiydi. Allah bunu meşhur Hittîn Savaşı ile yeniden Müslümanların lehine ıslah etmişti. Hamd yalnızca onadır.

Bu arada el-Melik es-Sâlih'in işleri tamamen karıştı. Kendisi adına devletini idare eden Gümüşteğîn'i yakaladı ve Hârim'in teslimini istedi. Ancak Gümüşteğîn bunu yapmayınca onu öldürdü³⁴.

Frenkler, Gümüşteğîn'in öldürüldüğünü öğrenince Cemâziyelâhir 573/Kasım-Aralık 1177'de ele geçirmeyi arzulayarak Hârim önlerine geldiler. el-Melik es-Sâlih'in askerleri de Frenkleri karşılamaya çıktılar.

Kaledekiler, Frenklerin ortaya çıkardığı tehdidi görünce kaleyi 20 Ramazân 573/12 Mart 1178'de el-Melik es-Sâlih'e teslim ettiler.

Frenkler bunu öğrendiklerinde ülkelerine geri dönmek için 19 Ramazân 573/11 Mart 1178'de Hârim'in önünden ayrıldılar³⁵. el-Melik es-Sâlih de Haleb'e döndü.

(s.98) Onun adamları arasındaki ihtilaflar devam etti. Hatta içlerinden bazıları Sultân'ın tarafına meylettiler. Bunlardan Garsuddîn Kılıç, Tell Hâlid de isyan edince 10 Muharrem 576/6 Haziran 1180'de Haleb'ten üzerine asker gönderildi.

34 Gümüşteğîn, Haleb'te kendisine muhalif olarak gördüğü bazı kumandanları öldürmek için el-Melik es-Sâlih'in ağzından bunların öldürülmeleri için Haşhaşîlerin reisi Reşîdeddîn Sinan'a bir mektup yazmıştı. Ancak suikastların başarısız olup yakalanan Haşhaşîlerden gerçekler öğrenildiğinde Gümüşteğîn tutuklanmış ve nihayetinde ağır işkencelere rağmen Hârim'i vermeyi kabul etmediği için öldürülmüştür. Bkz. İbn el-Adîm, III, 32-35.

35 Gümüşteğîn'in Hârim'deki adamları Haçlıların kendilerini sıkıştırması üzerine kaleyi el-Melik es-Sâlih'e teslim etmediklerine pişman olmuşlardı. Bu sebeple de ona bir haberci gönderip teslim olacaklarını bildirmişlerdi. es-Sâlih de seçtiği bazı adamları gizlice kaleye sokmuş ve Haçlıları da Salâhaddîn ile korkutmuştu. Bunun üzerine saldırganlar kuşatmayı bırakarak geri dönmek zorunda kalmışlardı. Bkz. İbn el-Adîm, III, 36-38.

Bu arada amcasının oğlu Musul Hâkimi Seyfeddîn Gâzî'nin ölüm haberi el-Melik es-Sâlih'e ulaştı. Seyfeddîn Gâzî 3 Safer 576/29 Hazrian 1180'de vefat etmişti. Yerine kardeşi İzzeddîn Mesûd geçti. Allah rahmet eylesin, Şemsüddeve'nin ölüm tarihi de daha önce verildi.

Sultân'ın, Şâm'a geri dönmesinin zikri

Sultân, er-Remle'deki mağlubiyetin sonrasında Mısır'a döndüğünde dağılmış olan insanlar (askerleri) toplanana kadar burada kaldı. Daha sonra Şâm'daki karışıklıkları öğrendi ve tekrardan gazâ etmek üzere buraya geri dönmeye karar verdi. O sırada kendisiyle anlaşmak isteyen Kılıç Arslan'dan (II.) bir elçi geldi ve Ermenilere karşı yardım istedi. Sultân da Kılıç Arslan'a yardım için İbn Leon'un topraklarına doğru harekete geçti ve Karâhîsâr'da konakladı. Daha önceden sulh şartlarında yer aldığı için Haleb askerini de hizmetine aldı. Hısn-ı Mansûr ve Behisni arasındaki Nehrü'l-Ezrak da bir araya geldiler. Buradan Nehrü'l-Esved'e geçtiler. Sultân, İbn Leon'un ülkesine saldırdı ve bir kaleyi ele geçirip tahrip etti. Ermeniler rehineler vererek sulh talep ettiler. Bunun üzerine Sultân, onlarla barış yapıp geri döndü.

(s.99) Ardından Kılıç Arslan doğudaki bütün hâkimleri içine alacak bir barış anlaşması için elçi gönderdi ve 10 Cemâziyelevvel 576/2 Ekim 1180'de barış yapıldı. Sulh; Kılıç Arslan'ı, Musulluları ve Diyarbakırlıları (Artuklular) kapsamakta olup suları Fırât'a akan Sence Nehri'nde yapıldı. Sultân daha sonra Dımaşk taraflarına yürüdü³⁶.

36 Salâhaddin'in bu seferi ile alakalı diğer kaynaklarda tamamıyla farklı ve farklı bilgiler verilmektedir. Nitekim söz konusu olaydaki temel mesele Eyyûbiler ile Türkiye Selçukluları arasında Güneydoğu Anadolu bölgesi üzerinde yaşanan hâkimiyet mücadelesidir. Ancak taraflar arasındaki çatışma hali II. Kılıç Arslan'ın kızıyla evli Hısn-ı Keyfa Artuklu Hâkimi Nûreddîn Muhammed'in eşini bir carie ile aldatmasının sonrasında

el-Melik es-Sâlih'in Vefatı

Cemâziyelâhir 577/Ekim-Kasım 1181 tarihinde el-Melik es-Sâlih kulunç illetine yakalandı. Hastalığı 9 Receb 577/11 Kasım 1181'de başlamıştı. Ayın 23'ünde/2 Aralık hastalığının şiddetlenmesinden ötürü kalenin kapılarını kapattırdı. Emîrlerin birer birer yanına gelmesini istedi ve onlardan Musul Sahibi İzzeddîn için yemin aldı.

Allah rahmet etsin, ayın 25'inde/4 Aralık'da vefat etti. İnsanlar, onun ölümünden dolayı büyük bir üzüntü duydular.

İzzeddîn'in, Haleb'e gelmesinin zikri

el-Melik es-Sâlih vefat ettiğinde Haleb'tekiler durumu hızlı bir şekilde İzzeddîn Mesûd b. Kutbeddîn'e haber verip; onun vasiyetini ve insanların yaptıkları biati bildirdiler. İzzeddîn, Sultân'ın kendisinden evvel varmasından endişe ederek hızlı bir şekilde Haleb'e geldi.

(s.100) Onun emîrlerinden şehre ilk ulaşanlar Muzaffereddîn b. Zeyneddîn ve Serûc Sahibi oldu. Adı geçenlerle birlikte Halebli emîrlerden İzzeddîn adına biat alacak kişi de şehre geldi. Bu olay 3 Şabân 577/12 Aralık 1181'de gerçekleşmişti.

İzzeddîn de 20 Şabân/29 Aralık'ta Haleb'e gelip kaleye çıktı. Buradaki zahirelere, hazine ve silahlara el koydu. 5 Şevvâl 577/11 Şubat 1182'de el-Melik es-Sâlih'in annesiyle evlendi.

kayınpederi ile arasının bozulması ve Salâhaddîn'den yardım istemesiyle patlak vermiştir. Eyyûbî Sultânı bunu bahane göstererek Selçuklu ülkesine yürümüş ise de muhatabının veziri İhtiyareddîn Hasan'ın çabalarıyla iki taraf savaş olmadan anlaşmışlardır. Bkz. İbn el-Esîr, XI, 464-467; Bundârî, s.219-22. Yine bu gelişmeler ile alakalı bkz., Şeşen, *a.g.e.*, s.71-72; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1995, s.211-213.

İzzeddîn'in kardeşi İmâdeddin Zengî ile şehirleri değiştirmesinin zikri

İzzeddîn Mesûd 16 Şevvâl 577/22 Şubat 1182 tarihine kadar Haleb Kalesi'nde ikamet etti. Sultân'ın varlığından dolayı Şâm'da kalması gerekeceğinden Musul ile aynı anda Haleb'i korumasının mümkün olmayacağını anladı. Emîrler de onu aşırı istekleriyle sıkıştırdılar. İzzeddîn'i kendilerinin seçtiğini düşünüp hareket imkânlarını kısıtladılar. Onun işlerini idare eden kişi Mücâheddîn Kaymaz olup İzzeddîn ile aynı durumdaydı. Üstelik Şâmlı emîrlerin inatçılığına pek aşına değildi. İzzeddîn 16 Şevvâl/22 Şubat'ta er-Rakka'ya gitmek üzere Haleb Kalesi'nden ayrıldı. Oğlunu ve Muzaffereddîn b. Zeyneddîn'i burada bıraktı. Akabinde er-Rakka'ya ulaştı.

Burada aldıkları karar gereğince kardeşi İmâdeddin Zengî ile bir araya geldi. Haleb'in, Sincâr ile değiştirilmesi hususunda anlaştılar. 21 Şevvâl/27 Şubat'da İzzeddîn bunun için kardeşi İmâdeddin'e yemin etti. Akabinde İmâdeddin, Haleb'i, İzzeddîn de Sincâr'ı teslim almak üzere adamlar gönderdiler.

İmâdeddin 13 Muharrem 578/19 Mayıs 1182'de Haleb Kalesi'ne çıktı³⁷.

Sultân'ın, Mısır'dan dönüşünün zikri

(s.101) Sultân ise Kılıç Arslan (II) ile barış yaptıktan sonra Mısır'a dönmüştü.

37 İbn el-Adim (III,55) Mısır'da olduğu sırada haberi alan Salâhaddin'in *vallahi Haleb'i aldık* dediğini yazar. Ona, *İzzeddîn, Haleb'i aldığı anda şehir elimizden çıktı demiştin. Şimdi ise orasını İmâdeddin ele geçirdiğinde nasıl Haleb'i aldık diyorsun?* şeklinde bir soru sorulduğunda ise *ise çünkü İzzeddîn adamlara ve paraya sahip bir hâkim idi. İmâdeddin'in ise adamı ve parası yoktur* diye cevap verdiğini aktarır. İbn el-Esir (XI,475) ise Salâhaddin'in bunu duyduğunda zoruna gittiğini ve İmâdeddin'in bütün Suriye'yi almasından korktuğunu yazmıştır.

Kardeşinin oğlu İzzeddîn Ferrûhşâh'ı (Dımaşk'a) vali olarak atamıştı. el-Melik es-Sâlih'in öldüğü haberini alınca Frenklerin burasını ele geçirmesinden korkarak Şâm'a geri dönmeye karar verdi. 1 Receb 577/10 Kasım 1181 Cuma günü³⁸ Ferrûhşâh'ın da ölüm haberi geldi. Bu nedenle Şâm'a dönmek azmi güçlendi.

17 Safer 578/22 Haziran 1182'de Dımaşk'a ulaştı. Sonrasında Beyrût'a gazâ yapmak için hazırlıklara başladı. Zira Mısır'dan dönüşünde Frenk topraklarından arada barış olmaksızın açık bir meydan okumayla geçmişti. Sultân, Beyrût üzerine yürüyüp şehir önlerinde karargâh kurdu. Ancak hiçbir şey elde edemedi. Frenkler toplandılar ve kendisini şehrin önlerinden uzaklaştırdılar. Sultân daha sonra Dımaşk'a döndü.

Öte yandan Musulluların, Frenklerle haberleşerek onları, Müslümanlara karşı savaşmaya kışkırttıklarını öğrendi ve böylelikle anlaşmayı bozduklarını anladı. Allah'ın düşmanlarına karşı bütün İslâm askerlerini bir araya getirmek adına Musulluların üzerine yürümeye karar verdi. Bunun için hazırlıklara başladı. İmâdeddîn durumu öğrenince Musullulara adam gönderip onları durumdan haberdar etti ve askerleri teşvik etti.

Sultân harekete geçerek 18 Cemâziyelevvel 578/19 Eylül 1182 günü Haleb'e geldi. Üç gün burada kaldıktan sonra ayın 21'inde (22 Eylül) Fırât'a doğru yola çıktı. Musullulardan çekinen Harrân Sahibi Muzaffereddîn b. Zeyneddîn ile anlaşma yaptı. Öyle ki bu emîr, (s.102) Mücâheddîn'den korkmuş ve Fırât'ı geçerek Sultân'a iltica etmişti. Daha sonra işi kolay göstererek onun, Musul üzerine yürümek azmini kuvvetlendirdi. Sultân; Urfa, er-Rakka, Nusaybîn ve Serûc'u aldı. Hâbûr'da bir garnizon bıraktı ve burasını Muzaffereddîn'e iktâ olarak verdi.

38 TTK'da salı günü.

Sultân'ın, Musul önlerine gelmesinin zikri

Sultân bu seferinde 11 Receb 578/10 Kasım 1182 Perşembe günü şehir önlerine geldi. O sırada Musul'da idim. Fakat onun ulaşmasından birkaç gün önce Bağdâd'a elçi olarak gönderilmiştim. Dicle üzerinden hızlı bir şekilde hareket edip yardımlarını istemek üzere iki gün ve iki saatte Bağdâd'a geldim. Ancak onlardan Sultân ile konuşmak ve meseleyi diplomasi yoluyla halledip durumu yumuşatmak için benim yanımda Şeyhü'l-şuyûh'u göndermelerinin dışında bir şey hâsıl olmadı. Aynı şekilde Pehlivan'a da Musul'dan bir elçi gönderildi. Fakat Pehlivan'ın emri altına girilmesi şartı; Sultân ile savaştan daha tehlikeli olabilecek bir durumdu.

Sultân, Musul önlerinde birkaç gün kaldı. Neticede bu büyük şehri böyle kuşatarak alamayacağını anladı. Musul'u zapt etmenin yolunun burasını çevreleyen kaleleri ele geçirmek ve böylelikle zaman içinde şehri zayıflatmaktan geçtiğini gördü. Daha sonra Musul'dan ayrılarak 16 Şabân 568/15 Aralık 1182'de Sincâr önünde karargâh kurdu.

Salâhaddîn'in Sincâr'ı almasının zikri

(s.103) Sultân, Şerefeddîn b. Kutbeddîn ve adamlarının elindeki Sincâr'ı muhasara altına aldı. 2 Ramazân 578/30 Aralık 1178 kadar süren kuşatmada müdafiler için işler zorlaştı. Neticede Sultân burasını kılıç zoruyla aldı. Şerefeddîn ve adamları ise onurlu bir şekilde Musul'a gönderildiler. Sultân ise şehri kardeşinin oğlu Takîyeddîn'e verdi ve daha sonra Nusaybîn'e yürüdü.

Ahlât Sahibi Şâh-ı Ermen'in bir hikâyesinin zikri

Öyle ki; Musul'un ileri gelenleri Şâh-ı Ermen'e³⁹ elçi gönderip yardım istemişler ve kendilerini onun merhametine

39 Ahlatşah II. Sökmen (ö.1183).

bırakmışlardı. Bu zat da Musullulara yardım etmek için Ah-lât'tan çıkarak Harzem'de konakladı. Akabinde Musul Sahibi İzzeddîn Mesud'a haber göndererek gelişini bildirdi. İzzeddîn de 25 Şevvâl 578/21 Şubat 1183'te Şâh-ı Ermen'i karşılamak üzere çıktı. Yanına gidip onunla ve Mardin Sahibi ile bir araya geldi. O sırada Haleb askerlerinden bir grup da ulaştı. Bunların hepsi Sultân ile karşılaşmak içindi.

Şâh-ı Ermen Bektimur, gönderdiği Şeyhü'l-şuyûh aracılığı ile Salâhaddîn'e sulh teklifinde bulundu. Ancak iki taraf arasındaki durum düzelmedi. Sultân askerleriyle Şâh-ı Ermen'in üzerine yürüdü. O da durumu haber alınca dönüp belmesine (Ahlât) kaçtı. İzzeddîn de ülkesine döndü. Böylece ayrıldılar. Sultân ise Amid üzerine yürüdü. Şehrin önünde karargâh kurup içeridekilerle savaştı. Muhasaranın sekizinci gününde 579 senesi Muharrem'inin (Nisan-Mayıs 1183) başında şehri aldı ve Nûreddîn b. Kara Arslân'a verdi.

(s.104) Ali b. Nisân'a⁴⁰ şehirdeki bütün mal varlığını ve diğer şeyleri geri verdi. Daha sonra Haleb'i kuşatmak için Şâm'a doğru yola çıktı.

Bu süre içerisinde İmâdeddîn Zengî, Haleb'ten çıkıp 9 Cemâziyelâhir 578/10 Ekim 1182'de Azâz Kalesi'ni tahrip etti. Aynı şekilde Bekmiş'in elinden aldığı Keferlâsâ Kalesi'ni yıktırdı. Zira Bekmiş 12 Cemâziyelevvel/13 Eylül'de Sultân'a tabi olmuştu. Yine Sultân'a bağlı Duldurum el-Yârûkî'nin elindeki Tell Bâşir üzerine yürüyüp savaştı. Ancak burayı ele geçiremedi. Öte yandan Frenkler, Müslümanlar arasındaki ayrılıkları fırsat bilerek İslâm beldelerine akınlar yaptılar. Fakat Allah, onları defetti. İmâdeddîn bunun sonrasında el-Karzeyn'i teslim alıp Haleb'e geri döndü.

40 Amid şehrini İnaloğulları adına yöneten vezir ailesinin son üyesi.

Sultân'ın, Şâm'a dönmesinin zikri

Sultân, Şâm'a döndüğünde ilk olarak Tell Hâlid ile başladı. Buranın önüne gelip içeridekilerle savaştı ve 12 Muharrem 579/7 Mayıs 1183'te ele geçirdi. Ardından Haleb üzerine yürüdü ve 16 Muharrem 579/11 Mayıs 1183'te şehir önlerine geldi. Karargâhını ilk olarak Meydânü'l-Ahdar'da kurdu. Askerlerini şehre karşı savaşımaya gönderdi. Bunlar; Bânkûsâ ve Bâbü'l-Cenân'da Haleb askerleriyle sabahtan akşama kadar savaşıyorlardı. Kuşatmayı başlattığı gün içerisinde kardeşi Tâcü'l-mülûk yaralandı⁴¹.

Sultân'ın Haleb'i almasının zikri

Sultân, Haleb önlerine geldiğinde her taraftan askerlerini yardıma çağırdı. Böylece yanında büyük bir kalabalık toplandı. Müdafilerle şiddetli şekilde savaştı. Bir süre sonra İmâdeddîn, ona karşı koyamayacağını anladı. Ayrıca emîrlerin kendisine yaptıkları taleplerden ve şerkeşliklerinden sıkılmıştı. Bu konuyu Hüsâmeddîn Tumân'a danıştı ve eski beldelerinin kendisine verilmesi karşılığında Haleb'i teslim etmek adına Sultân ile arasında elçilik yapmasını istedi. Neticede taraflar anlaştılar. Ancak iş tamamlanana kadar ahali-den ya da askerden hiç kimsenin haberi olmadı. Daha sonra anlaşma sağlanıp detaylar kararlaştırılınca askeri bilgilendirdi. Durumu anlatıp kendileri hakkında alacakları kararda onları serbest bıraktı. Emîrler; İzzeddîn Curdîk en-Nûrî'nin adamlarından birini ve Zeyneddîn Belek el-Yârûkî'yi gönderdiler. Bunlar akşama kadar Sultân'ın yanında kaldılar. Ardından asker ve şehir halkı adına ona biat ettiler. Bu olay 17 Safer 579/11 Haziran 1183 tarihinde gerçekleşti.

41 Salâhaddîn'in kardeşi Tacü'l-mülûk Börî, Haleb kuşatmasının başlarında bir zemburek oku ile yaralanmıştı. Dizine isabet eden ok damarlarını parçalamıştı. Bkz., İbn el-Adîm, III, 64.

Halebli emîrler ve askerler, Sultân'a hizmet etmek üzere Meydânü'l-Ahdar'a çıktılar. O da hil'atlar verip gelenlerin gön-lünü aldı. İmâdeddîn Zengî ise işlerinin tamamlamasına ve buradaki pahalı kumaşları ile hazinelerini nakledene kadar kalede oturdu. Sultân da 23 Safer/17 Haziran Perşembe⁴² gününe kadar Meydânü'l-Ahdar'da kaldı.

Bu arada kardeşi Tâcü'l-mülûk aldığı yaralardan ötürü vefat etti. Onun ölümü Sultân'ı çok müteessir etti ve taziyeyle oturdu.

(s.106) İmâdeddîn bugün içinde Sultâna hizmet etmek için kaleden indi. Taziyelerini bildirdi ve onunla Meydânü'l-Ahdar'a kadar yürüdü. Aralarındaki anlaşma pekişti. Sultân, İmâdeddîn'i çadırına davet etti. Kendisine değerli armağanların yanında güzel bir at hediye edip adamlarından bazılarını da hil'atlar verdi.

İmâdeddîn aynı gün Sincâr'a gitmek üzere Haleb'ten Karâhisâr'a doğru yola çıktı. Sultân, onun ayrılmasından ardından da şehre aldırış etmeden ve vaziyetinden dolayı büyülenmeden 27 Safer/21 Haziran Pazartesi⁴³ gününe kadar çadırında kaldı. Daha sonrasında mutlu ve muzaffer olarak kaleye çıktı. İmâdeddîn'in bıraktığı kumaş ve diğer eşyaları toplamak üzere geride kalmış olan Hüsâmeddîn Tumân, ona güzel bir ziyafet hazırladı.

Salâhaddîn'in, Hârim'i almasının zikri

Sultân, Hârim'i teslim almak için adamlar göndermiş ise de vali, gelenleri kovmuştu. Daha sonrasında Sultân'a biat etmek isteyen kaledeki askerler haber gönderdiler. Bunun bilgisi 28 Safer/22 Haziran Çarşamba günü ulaştı. Sultân da kendilerine yemin verip derhal Hârim üzerine yürüdü. 29 Sa-

42 TTK'da cuma günü.

43 TTK'da salı günü.

fer/23 Haziran'da buraya ulaşıp kaleyi teslim aldı. Hârim'de iki gece kalıp idaresini düzenledi. İbrahim b. Şerve'yi vali tayin etti. Ardından Haleb'e döndü ve 3 Rebîülevvel 579/26 Haziran 1183 günü şehre girdi.

Sonra askere izin verdi ve her biri memleketlerine döndüler. Kendisi ise düzeni sağlayıp idaresini organize edene kadar Haleb'te kaldı.

Ayn Câlût gazâsının zikri

(s.107) Sultân 22 Rebîülâhir 579/14 Ağustos 1183 tarihine kadar Haleb'te kaldı. Gazâ yapmaya karar verdi. Aynı gün içinde Dımaşk tarafına doğru hareketle el-Vazîhâ'ya gitti. Askerleri teşvik etti ve hepsi onun peşinden çıktılar. 24 Rebîülâhir/16 Ağustos'ta Hamâ'ya yürüdü ve şehre ulaştı. Ardından günün kalanında yoluna devam etti. Hiç mola vermeden hareket ederek 3 Cemâziyelevvel 579/24 Ağustos 1183'te Dımaşk'a girdi. Hazırlıklarını tamamlamak için ayın 27'sine (17 Eylül) kadar burada kaldı. Nihayetinde harekete geçip Cîsrü'l-Haşb'ta konakladı. Askerler de onu takip ettiler. Burada dokuz gün kaldı. Sonrasında 8 Cemâziyelâhir 579/28 Eylül 1183'te harekete geçerek el-Fevvâr'a geldi ve askerini savaş için düzenledi. Akabinde yürüyüp es-Sayr'da konakladı. Geceyi burada geçirdi. Sabahleyin nehir geçidini aştı ve Beysân'a kadar ilerledi. Beldenin ahalsinin bütün ağırlıklarını, değerli kumaşlarını, erzaklarını ve mallarını geride bırakarak burayı terk ettiğini gördü. Askerler bunları yağmalayıp ganimet olarak aldılar ve yanlarında götüremediklerini de yaktılar.

Sultân daha sonra mamur bir köy olan ve çevresinde akarsuların bulunduğu Ayn Câlût'a kadar gidip burada konakladı.

Sultân; İzzeddîn Curdik ve Nûrîyye memlûklarından bir grup ile (s.108) Esededdîn'in memlûku Çavlı'yı Frenklerden

haber almak için keşfe göndermişti. Bunlar, Frenkleri takviye etmek için gelen Kerek ve Şevbek askerleriyle karşılaştılar. Adamlarımız düşmanın üzerine saldırıp içlerinden birçoğunu öldürdüler. Yaklaşık 100 tanesini de esir alıp geri döndüler. Müslümanlar bu mücadelede Behram Çavuş adında bir neferin dışında kimseyi kaybetmediler. Zafer gününün sonrasinda Sultân'ın yanına geldiler. Bu olay 10 Cemâziyelâhir 579/30 Eylül 1183 tarihinde gerçekleşti. Müslümanlar zafer ve galibiyeti müjdelediler.

Ayın 11'inde (1 Ekim) cumartesi günü Frenklerin, Safûriyye toplandıkları haberi geldi. Daha sonra buradan el-Fûle diye bilinen köye yürüdüler. Sultân, Frenklerle karşılaşmak niyetindeydi. Bunu haber alınca onların peşinden gitti. Birliklerini savaş düzenine soktu. Sağ, sol ve merkez şeklinde yerleştirdi. Ardından düşmanın üzerine yürüdü.

Frenkler de Müslümanlarla karşılaşmak için ilerlediler. İki taraf el-Ayn'da göz göze geldiler. Sultân 500 kişilik Calîşiyeyi (hücum müfrezesi) öne sürdü. Büyük bir çarpışma oldu. Düşmandan bir kısmı öldürüldü. Bir kısmı da yaralandı. Frenkler birbirlerini koruyacak şekilde pozisyon almışlardı. Piyadeleri süvarilerini (s.109) koruyordu. Saflarını bozmadılar. el-Ayn Câlût'a gelinceye kadar ilerleyişlerine devam edip burada konakladılar. Sultân da onların çevresinde kamp kurdu. Frenkleri meydan savaşına zorlamak için öldürmeye ve yaralamaya devam etti. Fakat onlar korkularından çıkamadılar. Çünkü Müslümanların sayısı çok kalabalıktı.

Sultân, Frenklerin bulundukları yerden çıkmadıklarını görünce belki hareket ederler ve onları bir meydan savaşına zorlayabilirim diye geri çekilmeye karar verdi. 17 Cemâziyelâhir 579/7 Ekim 1183'te et-Tûr tarafına yürüdü. Dağın altında bir yerde düşmanın hareketini gözlemleyebileceği ve onlara yeniden saldırma imkânı yakalayacak şekilde konakladı.

18/8'inin sabahı Frenkler geri çekilerek geldikleri tarafa doğru yürüyüşe geçtiler. Sultân da onlara yakın şekilde yürüdü. Frenklere savaşa zorlamak için üzerlerine ok atışları yaptırıp büyük bir çaba sarfetti. Ancak düşman düzenini bozmadı. Müslümanlar, Frenklerin memleketlerine dönmek üzere daha evvel zikredilen el-Fûle'de konaklamalarına kadar etraflarından ayrılmadılar⁴⁴.

Bunu gördüklerinde de Sultân'ın yanına giderek ona erzaklarının bitmesinden ötürü geri dönmeyi tavsiye ettiler. Düşmana ölü ve yaralı olarak kayıplar verdirilmiş, Akrbelâ, Beysân Kalesi ve Zer'in gibi tahkimatlarının yanında birçok köy de tahrip edilmişti. Böylece Sultân galip, muzaffer ve mutlu bir şekilde geri döndü. el-Fevvâr'a gelerek burada kamp kurdu. Birliklerine ayrılmalrı için izin verdi. Kendisi de Dımaşk'a doğru hareket etti. 24 Cemâziyelâhir 579/14 Ekim 1183 Perşembe⁴⁵ günü mutlu ve mesut bir şekilde şehre girdi.

(s.110) Haleb'i almasına ve kazandığı başarılarla rağmen gazâdan geri durmayan şu himmete bak. Bilakis onun bütün amacı cihad için ülkeden yardım istemektir. Allah dünyadaki işlerinde onu muvaffak kıldığı gibi ahirette de en iyi şekilde ödüllendirsin.

Kerek üzerine yaptığı seferin zikri

Sultân 3 Receb 579/22 Ekim 1183 tarihinde kadar Dımaşk'ta kaldı. Akabinde Kerek'e doğru sefere çıktı. Mısır'da

44 Bu mücadele için karşı tarafın gözünden aktaran iki Haçlı kaynağından Ernoul (*Ernoul Kroniği, Haçlı Seferleri Tarihi*, trk. trc. Ahmet Deniz Altunbaş, İstanbul 2019, s.90-91) Frenklerin, Müslümanların bulunduğu Ayn Câlût'daki su kaynaklarından savaşarak uzaklaştırdığını söylerken; Willermus (II, 493-496) ise Müslüman kuvvetlerinin beklenmedik şekilde buradan ayrıldığını yazar. Sonrasındaki gelişmelerle alakalı mutabık kalan iki müeelif de Sultân'ın karşısına çıkmaya cesaret edemeyen Frenklerin karşı karşıya kaldıkları açlık tehlikesinden su kaynaklarında keşfettikleri balıklar sayesinde aştıklarını yazmışlardır. Yedi sekiz günlük karşılıklı bekleyişin sonrasında da Müslüman kuvvetleri bölgeden ayrılmıştır.

45 TTK'da cuma günü.

bulunan el-Melik el-Âdil'e haber göndererek Kerek'te kendisiyle buluşmasını istemişti. Kardeşinin Mısır'dan yola çıktığını haberini alınca onu karşılamak için harekete geçti ve Kerek önlerine geldi. el-Âdil burada Sultân ile buluştu. Bera-berinde tacirlerden ve bunların dışındaki kişilerden oluşan büyük bir kalabalık ile Mısır'dan çıkmıştı. Bu olay senenin 4 Şabân 579/22 Kasım 1183 günü meydana geldi.

İki kardeşin Kerek önlerinde bir araya geldiklerinin haberi Frenklere ulaşmıştı. Sultân'ı, buradan uzaklaştırmak için yayaları ve süvarileriyle birlikte harekete geçtiler. Sultân olanları öğrenince 15 Şabân/3 Aralık'ta el-Melik el-Muzaffer Takîyeddîn'i, Mısır'a gönderdi.

Ayın 16'sı (3 Aralık) sabahı Frenkler, Kerek'e ulaştılar. Bunun üzerine Sultân, kaleye karşı yaptığı şiddetli saldırıların ardında geri çekilmek zorunda kaldı⁴⁶. Şerafeddîn Bazguş en-Nûrî de bu sırada şehit düşmüştü.

Sultân'ın, Haleb'i kardeşi el-Melik el-Âdil'e vermesinin zikri

(s.111) Sultân, Frenklerin gelişinden sonra Kerek'ten ümidini kestiği için yanında kardeşi el-Melik el-Âdil olduğu halde Dımaşk'a döndü. 24 Şabân 579/12 Aralık 1183'te şehre girdi. Kısa süreli bir ikametinin sonrasında 2 Ramazân/19 Aralık'da kardeşi el-Melik el-Âdil'e, Haleb'i verdi. el-Âdil aynı gün buraya doğru hareket etti. 22 Ramazân/8 Ocak Cuma günü⁴⁷ şehre ulaşıp kaleye çıktı. Sultân'ın oğlu el-Melik ez-Zâhîr ve onun adına işlerini idare eden Seyfeddîn Yâzguc da kaledeydi. İbn el-Amîd ise şehirdeydi.

46 Müellif burada Sultân'ın geri çekilmesiyle alakalı 28 Receb/16 Kasım tarihi vermekle birlikte söz konusu tarihleme metindeki kronoloji ile çakıştığı için akışı bozmamak adına ana metinde aktarılan tarihi burada aktarmayı uygun gördük.

47 TTK'da pazar günü.

el-Melik ez-Zâhir, Allah kendisine bahşettiği cesaret, zeka, akıl, doğru tutum, hükümdarlık iştiağı sebebiyle Sultân'ın çocuklarının içinde kalben en çok sevdiği oğluydu. Çünkü ona karşı insanlar arasındaki en saygılı ve itaatkâr kişiydi. Fakat babası gördüğü lüzum üzerine Haleb'i ondan aldı. el-Melik el-Âdil Haleb'e girince yanındaki Seyfeddîn Yâzguc ile birlikte şehirden ayrılıp Sultân'ın yanına gitti. 28 Şevvâl 579/13 Şubat 1184 Pazartesi günü Dımaşk'a girdi. İçindeki kırgınlık babasının dikkatinden kaçmasa da ez-Zâhir, ona karşı bağlılık ve itaatten başka bir şey göstermedi.

Bu ay içerisinde Musulluların elçisi olarak Sultân'ın yanına geldik. Daha öncesinde, Sultân'ın katında şefaatçi olması adına Şeyhü'l-Şuyûh Sadreddîn'i göndermesi için Halife en-Nâsır-lidînellâh'ın yanına gitmiştik. Halife de onu Bağdâd'tan bizimle birlikte yolladı. Kendisi fazilet sahibi, Halife'nin nezdinde ve (s.112) diğer beldelerde çok saygı duyulan birisiydi. Sultân'ın katında da böyle bir yeri olduğundan yanında olduğu süreçte onun tarafından sık sık ziyaret edilmişti.

Sultân'ın huzuruna elçi olarak varmamızın zikri

eş-Şeyh, Musul'a elçi olarak gelmişti. Kâdı Muhyiddîn b. Kemâleddîn de kendisine katıldıktan sonra buradan ayrıldı. İkisi arasında çocukluklarından beri devam eden bir dostluk vardı. Ben de heyetin içindeydim. Dımaşk'a ulaşıncaya kadar yola devam ettik. Sultân, uzak bir mesafeden eş-Şeyh'i karşıladı.

11 Zilkade 579/25 Şubat 1184 Cumartesi günü Dımaşk'a girdik. Sultân tarafından her türlü ikram ve hürmet ile karşılandık. Burada bir iki gün müzakereler yapmak için kaldık. Ancak bu defa sulh yapılmadı. Daha sonra Musul'a dönmek üzere çıktık. Sultân da eş-Şeyh'e veda etmek için el-Kusayr'a kadar geldi. Bugün içinde meseleyi sonuçlandırmaya çalıştılar ise de anlaşılmadılar.

Aslında işleri durdurup sekteye uğratan Muhyiddîn idi. Zira Sultân; Erbil ve el-Cezire sahiplerinin kendisinin mi yoksa Musul'un tarafında mı yer alacaklarını seçmelerini şart koşmuştu. Ancak Muhyiddîn; *Onların durumları metinde açıklanmalıdır* dediğinden görüşmeler durmuştu.

Yola çıkışımız 7 Zilhicce 579/22 Mart 1184 Perşembe günü oldu. Bu sırada Sultân, bana eş-Şeyh'in ağzından ed-Dımaşkî'nin Mısır'daki makamını teklif etti. Fakat anlaşmanın olmamasının bana atfedileceğinden korktuğumdan özür dileyerek bunu geri çevirdim. İşte o sırada Sultân'ın soylu kalbine benimle alakalı bir şeyler girmişti. Ben ise bunu ancak onun hizmetine girdiğimde anladım.

(s.113) Sultân, Dımaşk'ta kaldı ve her taraftan elçiler yanına geldiler. el-Cezire Hakimi Sencerşâh'ın elçisi huzuruna geldi. Sultân kendisine biat etmesini istedi ve elçi de bunu yaptı. Erbil elçisi de biat etti ve sonra ikisi birlikte geri döndüler.

Kardeşi el-Melik el-Âdil 4 Zilhicce/19 Mart Pazartesi günü onun yanına geldi ve bayramı Dımaşk'ta geçirdikten sonra yeniden Haleb'e döndü.

Bir başka Kerek gazâsının zikri

Sultân, askerlere haber göndererek yanına çağırdı. Nûreddîn b. Kara Arslan 18 Safer 580/31 Mayıs 1184'te Haleb'e geldi. el-Melik el-Âdil, ona büyük ikramlarda bulundu. Kendisini kaleye çıkarttı ve dostça davrandı. Daha sonra ayın 26'sında (8 Haziran) onunla Dımaşk'a doğru yola çıktı. Bu arada Sultân birkaç gün hastalanmış ve sonrasında Allah, kendisine şifa vermişti.

Sultân, Kara Arslan'ın oğlunun geldiğini öğrenince kendisini karşılamaya çıktı. İnsanlara karşı çok cömertlik göste-

rirdi. İkisi, Sultân ile Beka'a'daki köprüyü geçerken karşılaştılar. Bu olay 9 Rebîülevvel 580/20 Haziran 1184'te oldu. Sultân daha sonra Dımaşk'a döndü. Nûreddîn'i kardeşi el-Melik el-Âdil ile geride bıraktı. Gazâ için hazırlanmaya başladı ve 15 Rebîülevvel/26 Haziran'de Cisrû'l-Haşb'a doğru yola çıktı.

(s.114) Ayın 24'ünde (5 Temmuz) el-Melik el-Âdil, Kara Arslan'ın oğlu ile Dımaşk'a ulaştı. Burada bir iki gün kaldıktan sonra Sultân'a katılmak için yola çıktılar. el-Melik en-Nâsır⁴⁸ ise Ra'sû'l-mâ'dan Kerek üzerine yürüdü. Buraya yakın bir yerde konaklayarak birkaç gün el-Melik el-Muzaffer'in gelişini bekledi. Takîyedîn beraberindeki el-Melik el-Âdil'in ailesi ve hazineleriyle 19 Rebîülâhîr/30 Temmuz'da onun yanına ulaşıp birliklerine katıldı. Sultân bunları el-Melik el-Âdil'e gönderdi. Ayrıca ona ve ordunun geri kalanına Kerek'te kendisine katılmalarını emretti. 14 Cemâziyelevvel 580/23 Ağustos 1184'te Kerek'i kuşatana kadar askerler birbiri ardına gelip Sultân'a katıldılar. Mancınıklar kuruldu. Bu arada Mısır, Şâm, el-Cezire askerleri de Kara Arslan'ın oğlu ile birlikte geldiler.

Frenkler durumu öğrendiklerinde yayaları ve süvarileriyle Kerek'i savunmak üzere harekete geçtiler. Kerek'in Müslümanlara çok büyük zararı vardı. Zira Mısır ile olan bağlantıyı kesiyordu. Dolayısıyla çok sayıda askerin eşlik ettiklerinin dışında kervanların buradan geçmeleri pek mümkün olmuyordu. Sultân, Mısır'a giden yolların açık kalması için Kerek meselesine önem vermektedir.

Frenklerin harekete geçtiği haberi Sultân'a ulaşınca onları karşılamak için hazırlık yaptı. Askerlerine Kerek önlerin-

48 Müellif eseri içerisinde burada ilk olarak Salâhaddîn'in el-Melik en-Nâsır unvanını kullanmaktadır. Söz konusu unvan Salâhaddîn'e, Fâtımîlerin son halifesi el-Âzîd tarafından vezirlik görevine atanmasının sonrasında verilmiştir.

den ayrılmalarını emretti. Ordunun ağırlıklarını kendi topraklarına gönderdi. Böylece asker ağırlıksız kaldı ve Sultân düşmanla karşılaşmak üzere yürüdü.

Frenkler, el-Vâla denilen yerde kamp kurmuşlardı. Sultân ise Belkâ'ya (s.115) kadar ilerlemiş ve buradaki Husbân denilen köyde Frenklerin yürüyüş güzergâhının karşısında konaklamıştı. Daha sonra Ma'ü Ayn denilen yere gitti. Frenkler 26 Cemâziyelevvel/4 Eylül'de hala el-Vâla'da idiler. Sonrasında Kerek'e doğru harekete geçtiler. Askerlerden bazıları peşlerinden giderek günün sonuna kadar onlara saldırdı.

Sultân, Frenklerin Kerek konusunda kararlı olduklarını görünce askerlerine savunmasız kalmış olan sahil bölgesine girmelerini emretti. Bunun üzerine Müslümanlar, Nâblus'a saldırdılar. Şehrini yağmalayıp burada olan her şeyi ganimet olarak aldılar. İki kalenin dışında bölgede yağmalanmadık yer kalmadı. Askerler Cînîn'i aldıktan sonra Ra'sü'l-mâ'da yeniden Sultân'ın ordusuna katıldılar. Bu süreçte önlerine gelen her şeyi yağmalamışlar, esir almışlar, etrafı yakıp tahrip etmişlerdi. Akabinde Sultân geri dönüp 7 Cemâziyelâhir 580/15 Eylül 1184 Cumartesi günü el-Melik el-Âdil ve Nûreddîn b. Kara Arslan ile sevinçli ve mesut bir şekilde Dımaşk'a girdi. Nûreddîn'e ilgi ve hürmet gösterip ikramlarda bulundu.

Bu ay içerisinde halifenin elçisi beraberindeki hil'atlarla birlikte Dımaşk'a geldi. Sultân hil'ati giydi. Kardeşi el-Âdil'e ve Esededdîn'in oğluna gelen hil'atleri de kendisi giydirdi.

Ayın 14'ünde (22 Eylül) Sultân, halifenin gönderdiği hil'atlerden birini Kara Arslan'ın oğluna giydirdi. Ona ve askerlere geri dönmeleri için müsaade verdi. Kara Arslan'ın oğlu 19 Cemâziyelâhir/27 Eylül'de ülkesine dönmek için Dımaşk'tan ayrıldı.

Bu sırada Zeyneddîn'in oğlundan (Muzaffereddîn Gök-börü) Sultân'dan yardım istemek üzere gelen bir elçi ulaştı.

Musul'un ve Kızıl'ın⁴⁹ askerlerinin Mücâheddîn Kâymâz ile Erbil önlerine geldikleri, etrafı yağmalayıp yaktıklarını haber verdi. Ancak kendisinin saldırganlara karşı zafer kazandığını ve onları mağlup ettiğini bildirdi.

Sultân'ın ikinci kez Musul tarafına yürümesi

(s.116) Sultân bunları duyunca Dımaşk'tan bu beldelere doğru yola koyuldu. Askerlerin başına geçti ve onu takip ettiler. el-Bîre üzerinden Harrân'a varıncaya kadar ilerledi. Muzaffereddîn 12 Muharrem 581/15 Nisan 1185'te el-Bire'de ona katıldı.

İzzeddîn Abdüsselâm, elçi olarak gelmişti. Sultân, onu Hamâ'da karşıladı ve olanlardan ötürü özür diledi. İkramlarda bulunduktan sonra da kendisine müsaade etti. Elçi amacına ulaşmadan geri döndü. Sultân bunun akabinde Seyfeddîn b. el-Maştûb'a askerinin öncüsü olarak Ra'sû'l-ayn'a yürümesini emretti. Kendisi ise 22 Safer/25 Mayıs'ta Harrân'a ulaştı.

Muzaffereddîn'in yakalanması ve serbest bırakılmasının zikri

26 Safer 581/29 Mayıs 1185'te Sultân, Muzaffereddîn b. Zeyneddîn'i yaptığı bir şeyden dolayı yakaladı. Mesele onun elçisi vasıtasıyla Sultân'a ulaşmıştı. Ancak Muzaffereddîn bunu kabul etmedi ve inkâr etti⁵⁰. Sultân da Harrân Kalesi ve Urfa'yı onun elinden aldı. Muzaffereddîn b. Zeyneddîn ceza olarak 1 Rebîülevvel/2 Haziran'a kadar hapiste kaldı. Daha

49 Azerbaycan Atabeyi İldeniz'in oğlu.

50 Muzaffereddîn, Sultân'ı yanına gelmek ve sonrasında Musul üzerine yürümeye teşvik etmişti Bunun yaptığı taktirde kendisine 50.000 altın vermeyi taahhüt etmişti. Ancak Sultân harekete geçip de bu parayı Muzaffereddîn'den istediğinde o sözlerini inkâr etmişti. Bu duruma sinirlenen Sultân da onu hapsedtirmişti. Bkz. İbn el-Adîm, III, 80.

sonra Sultân, onu çıkarıp hil'at vererek gönlünü aldı. Harrân'ı ve elinde olan diğer beldeleri kendisine iade etti. İkrâm ve hürmetle eski hukukunu geri verdi. Muzaffereddîn'e Urfa dışında geri vermediği yer kalmadı. Ona burasını da vaat etti.

Sultân 2 Rebîülevvel/3 Haziran'da Ra'sû'l-ayn'a yürüdü. Bu arada (II.) Kılıç Arslan'ın elçisi yanına geldi ve doğudaki bütün hâkimlerin, Musul ile Mardin üzerine yürümekten vazgeçmediği takdirde ona saldırmak üzere ittifak ettiklerini bildirdi. Sultân ise Düneysir'e gitmek için hareket etti. 8 Rebîülevvel/9 Haziran Cumartesi günü⁵¹ İmâdeddîn b. Kara Arslan yanında Mardin Sahibi Nûreddîn'in askerleriyle birlikte onun yanına geldi. Sultân, kendilerini karşılayıp hürmet etti. Ayın 11'i salı günü⁵² (12 Haziran) Düneysir'den ayrılarak Musul taraflarına doğru yürüdü. Şehri kuşatmak üzere gelen askerlerin kendisine katılması için yakınlardaki İsmâilât denilen yerde konakladı. Ancak İmâdeddîn b. Kara Arslan'a kardeşi Nûreddîn'in ölüm haberi ulaşınca onun elindeki yerlere göz dikerek geri dönmek için müsaade istedi. Sultân da kendisine izin verdi.

Ahlât Sahibi Şâh-ı Ermen'in Ölümü'nün Zikri

Rebîülâhir 581/Temmuz 1185'te Ahlât Sahibi Şâh-ı Ermen vefat etti. Ardından Sincâr'da iken Sultân'ın yanına elçi olarak gelen Bektimur adındaki gulâmı idareyi ele aldı. Bu zat adil bir yönetim gösterip Ahlât halkına iyi davrandı. Kendisi sûfî ve tarikat ehli idi. İnsanlar ona meyledip itaat ettiler.

Bektimur, Ahlât'a hâkim olunca Şâh-ı Ermen'in ölümünden dolayı birçok kişi şehre göz dikti. Pehlivan b. İldeniz, Ahlât üzerine yürüdü. Bektimur bu haberi alınca şehri ona teslim etmek için anlaşmak üzere (s.118) bir elçiyi Sultân'a

51 TTK'da pazar günü.

52 TTK'da çarşamba günü.

gönderdi. Tabiiyet bildirmesi ve Ahlât'a karşılık razı geleceği bir yeri kendisine vermesini istedi. Böylece Sultân, Ahlât'a tamah ederek o tarafa doğru gitmek üzere Musul'dan ayrıldı. Şartları belirlemek ve anlaşma yapmak için Fakîh İsâ ve Gar-süddîn Kılıc'ı, Ahlât'a gönderdi. Elçiler, Pehlivan'ın şehre gerçekten de çok yaklaştığı bir sırada buraya vardılar. Bektimur, Pehlivan'ı üzerine kastettiği takdirde şehri, Sultân'a teslim etmekle korkuttu. Bu sebeple Pehlivan, onunla arayı düzeltmek istedi ve kızıyla evlendirdi. Ülkeyi Bektimur'a iade edip Ahlât üzerindeki hâkimiyetini tanıdı. Bunun üzerine Bektimur, Sultân'ın elçilerinden özür diledi. Böylece onlar bir sonuç almadan döndüler. Sultân ise Meyyâfârikîn önlerinde karargâh kurup şehri kuşatmıştı.

Sultân'ın, Meyyâfârikîn'i almasının zikri

Sultân, Musul'dan dönerken Meyyâfârikîn'i kuşattı. Şehre karşı mancınıklar kurup şiddetli hücumlar yaptı. Burası Esed ismindeki birine aitti. Mezkûr zat şehrin korunmasında ihmal göstermedi ise de kaderin yazgısına galip gelemedi. Sultân 29 Cemâziyelevvel 581/28 Ağustos 1185 tarihinde Meyyâfârikîn'i âmânla aldı.

Sultân'ın, Musul'a dönmesinin zikri

Sultân, Ahlât işinden ümidini kesince üçüncü kez Musul'a döndü ve şehre uzak Kefr Zemmâr denilen yerde konakladı. Bu sırada çok şiddetli bir sıcak vardı. Bir süre burada kaldı. (s.119) Kefr Zemmâr'da iken Sencerşâh, el-Cezire'den gelip onunla görüştü. Sultân daha sonra Sencerşâh'ı ülkesine geri gönderdi. Kendisi de çok geçmeden şiddetli bir şekilde hastalandı. Durumunun ortaya çıkaracağı neticelerden korkarak hasta bir halde Harrân'a gitmek üzere yola çıktı. Rahatsızlığına rağmen sabrediyor ve mahfeye (tahterevan) binmiyordu.

Fakat hastalığı ilerlemiş bir şekilde Harrân'a ulaştı. Çok zayıflamıştı. İnsanlar kendisinden umudu kesmiş ve ölmesinden korkmaya başlamışlardı. Kefr Zemmâr'dan 1 Şevvâl 581/26 Aralık 1185'te ayrılmıştı. Kardeşi el-Melik el-Âdil, Halebli tabiplerle birlikte onun yanına ulaştı.

Musulluların, Sultân ile anlaşmasının zikri

Bunun sebebi şöyle idi: Musul Sahibi İzzeddîn Atabek beni, Halifeden yardım istemek üzere göndermişti. Ancak bu elçilikten hiçbir netice alınamamıştı. İzzeddîn aynı şekilde Acemlere de elçi göndermişse de bir sonuç çıkmamıştı. Bağdâd'tan geri dönüp cevabı ilettiğimde yardımdan ümidini kesti. Ancak Sultân'ın hastalığını haber aldıklarında bunu bir fırsat olarak gördüler. Onun yumuşak kalbini ve böyle bir durumda çabucak ikna edilebileceğini biliyorlardı. Bu iş için beni ve Bahâeddîn er-Rebîb'i görevlendirdiler. Üzerinde anlaşma şartlarının yer aldığı metni bana teslim edip şöyle dediler: *Bütün çaba ve hünerinizle bunu ona imzalatın. Yola çıkarak Sultân'ın ordugâhına geldik. İnsanların hepsi ondan ümidini kesmişti.*

Adı geçen senenin Zilhicce/Şubat-Mart ayında yanına ulaştık. Bize büyük (s.120) saygı ve hürmet gösterdi. Yanımızda oturdu. Hastalıktan sonra ilk kez bunu yapıyordu. Arefe günü yemin etti. Sencerşâh'tan alıp Musullulara verdiği iki nehir arasında kalan topraklar için, yemin aldık. Ona ve kardeşi el-Melik el-Âdil'e kapsamlı bir yemin ettirdim. Öyle ki Sultân öldükten sonra bile el-Âdil bu anlaşmayı bozmadı. Sultân hala Harrân'da iken ayrıldık. Artık tamamen iyileşmişti. Bu sırada Hıms Sahibi İbn Esededdîn'in ölüm haberi geldi⁵³. Mezkûr senenin Kurban Bayramının Arefe Günü'nde

53 İbn el-Esir (XI,517-518) İbn el-Adîm (III,82), (İbn Vâsıl, II, 174) bu zatın Sultân'ın yanında iken hastalığı üzerine önce ıktası olan Hıms'a gittiği

biz hala Sultân'ın ordugâhında iken vefat etmişti. Onun için el-Melik el-Âdil taziyyeye oturmuştu.

Bugünlerde Türkmenler ile Kürtler arasında bir çatışma meydana geldi. İki taraftan da pek çok kimse öldü.

Bu ay içinde Pehlivan b. İldeniz'in vefat haberi ulaştı. 29 Zilhicce /23 Mart günü vefat etmişti.

Sultân'ın, Şâm'a dönmesinin zikri

Sultân hastalığından kurtulunca Haleb tarafına gitmek üzere yola çıktı. 14 Muharrem 582/6 Nisan 1186 Pazar tarihinde şehre ulaştı. İnsanların, iyileşmesine ve onunla yeniden bir araya gelmelerine çok sevindikleri görülmesi gereken bir gündü. Haleb'te dört gün kaldıktan sonra ayın 18'inde (10 Nisan) Dımaşk'a yöneldi. Esededdîn Şîrkûh b. Muhammed Şîrkûh, kız kardeşi ile Tell es-Sultân'da kendisini karşıladı ve son derece güzel bir şekilde hizmet etti. Sultân da ziyadesiyle ona yakın davrandı ve Hıms'ı kendisine bıraktı. Babasına verdiği değerden ötürü bir iki gün burada kaldı. Daha sonra Dımaşk'a doğru harekete geçti ve 2 Rebîülevvel/23 Mayıs'da şehre girdi. Mutluluk ve sevinç bakımından daha önce görülmemiş bir gündü.

(s.121) Bu ay içerisinde Nusaybîn ve çevresinde Türkmenlerle Kürtler arasında müteaddid çarpışmalar meydana geldi. İki taraftan da çok kimse öldürüldü. Yine Muîneddîn b. Muîneddîn'in er-Râvendân'da isyan ettiği bilgisi Sultân'a ulaştı. Haleb askerlerine haber göndererek onu kuşatmalarını emretti. Askerler 582 yılının Rebîülevvel ayının ilk on günün-

sonrasında ise Şâm'ı ele geçirmek istediğini Haleb'e gelip şehrin ahdaslarına para dağıttıktan sonra geri döndüğünü yazmışlardır. Bundârî (s.345) de bu zatın hastalık sebebiyle değil hamamda öldüğünü aktarmaktadır.

de (22-31 Mayıs 1186) er-Râvendân önlerine geldiler. Sultân ayın geri kalanında buranın teslimi karşılığında ona, Burc-i Rassâs'ı verdi.

8 Cemâziyelevvel 582/27 Temmuz 1186'da Muîneddîn, er-Râvendân'dan geldi. Burasını Alemeddîn Süleyman'a teslim edip sonrasında Sultân'ın yanına geldi.

17 Cemâziyelevvel 582/5 Ağustos 1186'da el-Melik el-Efdal, Dımaşk'a geldi. Kendisi öncesinde Şâm'ı hiç görmemişti.

el-Melik el-Âdil'in Mısır'a gitmesinin ve el-Melik ez-Zâhir'in yeniden Haleb'e dönmesinin zikri

Sultân, el-Melik el-Âdil'in Mısır'a gitmesini daha uygun gördü. Zira o bu eyaletin durumuna el-Melik el-Muzaffer'den daha aşina idi. Harrân'da hasta olduğu sırada el-Âdil ile konuyu müzakere etmişti. el-Âdil de Mısır diyarını çok sevdiği için bunu istemekteydi.

(s.122) Allah, Sultân'a sağlık verip Dımaşk'a döndüğünde, onu yanına çağırdı. el-Âdil de 24 Rebûlevvel 582/14 Haziran 1186 Cumartesi akşamında ağırlıkları olmadan Haleb'ten çıkıp Dımaşk'a geldi. Burada bir süre Sultân'ın yanında kaldı ve mezkûr senenin Cemâziyelâhir/Ağustos-Eylül ayına kadar onunla görüşme ve değerlendirmeler yaptı. Neticede el-Melik el-Âdil'in, Mısır'a dönmesi ve Haleb'i teslim etmesi hususunda anlaşmaya varıldı. el-Âdil ailesini getirtmek için es-Sanî'at'ı, Haleb'e gönderdi.

el-Melik ez-Zâhir'in Haleb'e dönmesinin zikri

el-Melik ez-Zâhir ve el-Melik el-Azîz, Dımaşk'ta babalarının yanında idiler. Sultân, el-Melik el-Âdil ile Mısır'a dönmesi ve oğlu el-Melik el-Azîz'in atabeki olması konusunda anlaş-

mıştı. Babası el-Azîz'i eğitmesi için ona teslim etti. el-Melik el-Âdil de Haleb'i el-Melik ez-Zâhir'e bıraktı⁵⁴.

el-Melik el-Âdil bana şöyle demişti: *Bu kararlar alındığında el-Melik el-Azîz ve el-Melik ez-Zâhir ile bir araya geldim. el-Melik el-Azîz'e şöyle dedim: "Ey efendim bil ki, (s.123) Sultân seninle birlikte Mısır'a gitmemi emretti. Biliyorum ki dedikodu yapanlar çoktur. Yarın başkalarının benimle alakalı söyledikleri bir şey duyarsan buna izin verme. Seni, benimle alakalı korkuturlar. Eğer bunlara itibar edeceksen bana söyle seninle gelmeyeyim". O da bana hayır dinlemem. Böyle bir şey nasıl olabilir diye cevap verdi.*

Daha sonra dönüp el-Melik el-Zâhir'e "biliyorum ki kardeşin dedikodu yapanlardan benim hakkımda çok sözler duyacak. İşte o sırada senden başka kimsem olmaz. Ben sana Menbîc'te iken kanaat getirdim. Onun tarafından sıkıştırıldığında sana başvururum" dedim. O da "hayırlısı olsun. Doğru olan her şeyi söyle" şeklinde cevap verdi.

Bunun sonrasında babası, Sultân el-Melik ez-Zâhir'i Haleb'e gönderdi ve burayı ona geri verdi. ez-Zâhir, Haleb'in

54 Söz konusu olayı alakalı İbn el-Esîr (XI, 525) ve İbn el-Adîm (III,84-85) Sultân'ın, yakın adamlarından Süleyman b. Candar ile yaptığı bir konuşma ile alakalandırmaktadır. Buna göre Sultân bir birlikte yaptıkları bir gezi esnasında oğullarından her birinin bir beldeye hâkim olmasını vasiyet etmişti. Süleyman b. Candar ise ona: *Sen hangi düşünceyle vasiyetine uyulacağını sana muhalefet edilmeyeceğini zannediyor ve ava çıkıyorsun? Bir kuşun bile senden daha akıllıca hareket etmesinden de mi çekinmiyorsun?* şeklinde bir cevap vermişti. Sultân ise gülerek *bu nasıl olur?* diye sorduğunda Süleyman; *bir kuş yavrularına yuva yapmak istediği zaman, onları korumak maksadıyla ağacın en yüksek yerlerine çıkar. Sen ise kalelerini aile efradına dağıtıp çocuklarını düz yerlerde bıraktın. İşte Ümmü Beled Haleb kardeşinin elinde, Hamâ Takîyeddîn'de, Hıms Esededdîn'in oğlunun elinde, oğlun el-Efdal, Takîyeddîn'in yanında Mısır'da, Takîyeddîn, onu ne zaman isterse oradan uzaklaştırır. İşte başka bir oğlun da çadırında kardeşinin yanında, o da ona istediğini yapar diye karşılık vermişti. Bunun üzerine Salâhâddîn, doğru söyledin ama bu işi gizli tut dedikten sonra kardeşini Haleb'ten alarak burasını yeniden oğlu ez-Zâhir'e vermişti.*

mülkün temeli ve aslı olduğunu biliyordu. Bu yüzden Haleb'i almak için böylesine istekli davranmıştı.

İsteği hâsıl olduğunda itaat edeceklerine ve cihad konusunda kendisini destekleyeceklerine inandığı için Doğu beldelerinden vazgeçti. Sultân, kabiliyetini, kararlılığını, eğitimi, temkinli oluşunu ve alicenaplığını bildiği için Haleb'i, el-Melik ez-Zâhir'e teslim etti. ez-Zâhir yola çıkarak el-Aynü'l-Mübareke'ye geldi. Hüsâmeddin Beşâre'yi şehre şihne, İsâ b. Belaşu'yu da vali olarak gönderdi. Kendisi ise el-Aynü'l-Mübareke'de konakladı. 9 Cemâziyelâhir 582/27 Ağustos 1186 Cumartesi sabahı Haleb ahalisi onu karşılamaya çıktı. Öğleye doğru kaleye çıktı. İnsanlar bu duruma çok sevindiler.

(s.124) O da adaletin kanatlarını insanların üzerine yaydı. İnsanları cömertliği ile suladı.

el-Melik el-Azîz ve el-Melik el-Âdil'e gelince Sultân; onların durumunu kararlaştırdıktan sonra el-Melik el-Muzaffer'e yazarak oğlu el-Melik el-Azîz'in amcası el-Melik el-Âdil ile birlikte geleceğini bildirip Şâm'a gelmesini emretti. Ancak bu durum el-Melik el-Muzaffer'e zor geldi ve halini açıkça insanlara gösterdi. Batıdaki Berka'ya gitmeye karar verdi. Fakat ileri gelen bazı devlet adamları onu kınadılar. Bunu yaptığı takdirde amcasını kaybedeceğini ve akabinde olacakları ise yalnızca Allah'ın bileceğini söylediler. Böylece Allah basiret gözüyle ona doğru olanı gösterdi. Duyduklarına icabet edip amcasına itaat etti ve Mısır'ı teslim etti⁵⁵. Sonrasında Sultân'ın yanına gitmek üzere buradan ayrıldı. Sultân onun gelişine çok sevinerek kendisini Merc-i Suffer'de karşıladı. Bu olay

55 İbn el-Esîr (XI, 253-254), Bundârî (s.354-355) ve İbn Vâsıl (II,164-166) amcasının ölümü halinde Mısır'ı ele geçirmek niyetinde olan Takiyüddin'in bu gelişmeden hoşlanmadığını ve Kuzey Afrika'da fetihler yapmakta olan Bahâeddin Karâkûş'un yanına girmek üzere hazırlıklar yaptığını yazmışlardır.

13 Şabân 582/29 Ekim 1186'da gerçekleşti. Sultân, el-Melik el-Muzaffer'e Hamâ'yı verdi ve o da adı geçen şehre gitti.

Daha önceden el-Melik ez-Zâhir ile el-Melik el-Âdil'in kızlarından birinin nikâh akdi yapılmıştı. Akabinde bu iş tamamlandı. Düğün 16 Ramazân/10 Aralık Çarşamba günü yapıldı.

Bu senenin Şevvâl/Aralık 1186-Ocak 1187 ayında el-Melik el-Efdal de Nâsireddîn b. Esededdîn'in kızıyla evlendi.

Kerek üzerine yapılan bir gazânın zikri

(s.125) Sultân Muharrem 583/Mart 1187 tarihinde Kerek üzerine yürümeye karar verdi. Haleb askerini çağırarak için buraya birini gönderdi. 15 Muharrem/27 Mart'ta Dımaşk'tan ayrıldı. Mısır ve Şâm askeriyle birleşmek üzere Müntezara topraklarında konakladı. Yanına gelmekte olan askerlere de yollarının üzerindeki sahil beldelerine saldırmalarını emretti. Onlar bu emri yerine getirdiler. Sultân, Şâmlı hacıların memleketlerine ulaşmalarına kadar burada kaldı. Böylece düşmanın kötülüklerinden emin oldular.

Aynı sıralarda Mısır'dan kış kervanı içerisinde el-Melik el-Muzaffer'in ailesi ona ait eşyalarla birlikte ulaştı.

Haleb askerleri, Antâkya topraklarındaki Frenklerle ve İbn Leon'un topraklarıyla meşgul oldukları için geciktiler. Zira o sırada İbn Leon ölmüş ve yerine kardeşinin oğlu olan mel'ûnu vasiyet etmişti. el-Melik el-Muzaffer ise Hamâ'da idi. Sultân olanları haber alınca onlara düşmanın beldelerine girmelerini ve isyanı bastırmalarını emretti. Takîyeddîn 17 Muharrem 583/29 Mart 1187'de Haleb'e ulaştı ve Afîfeddîn b. Zureyk'in evinde konakladı ve 3 Safer/14 Nisan'a kadar burada kaldı. Sonradan Tûmân'ın evine taşındı.

9 Safer/20 Nisan'da el-Melik el-Muzaffer, Haleb askeriyle birlikte Hârim'e yürüdü. Düşman bu tarafları ihmal edilmiş zannetmesin diye bir süre Hârim'de kaldı. Sultân ise Şâm'a döndü. 15 Rebûlevvel 583/25 Mayıs 1187'de Dımaşk topraklarına ulaştı.

17 Safer/27 Mayıs Perşembe günü Aştera'da konakladı. Oğlu el-Efdal, Muzaffereddîn b. Zeyneddîn ve diğer bütün askerler burada ona katıldılar.

(s.126) Sultân dikkatini tek bir yöne verebilmek için el-Melik el-Muzaffer'den Haleb tarafındaki Frenklerle anlaşma yapmasını istemişti. el-Melik el-Muzaffer 20 Rebûlevvel 583/30 Mayıs'da onlarla sulh yaptı ve azmettiği gazâda Sultân'ın yanında olmak için Hamâ'ya yöneldi. Kendisine katılan doğu askerleriyle birlikte onun yanına yürüdü. Bunlar Mesûd b. ez-Zağferânî komutasındaki Musul askerleri ve Mar-din birlikleri olup mezkûr senenin Rebûlâhir ayının ortasındaki 10 günde (19-29 Haziran) Aştera'ya ulaştıklarında Sultân kendilerini karşıladı. Hürmet gösterip ikramda bulundu.

Sultân 15 Rebûlâhir 583/24 Haziran 1187 tarihinde kararlaştırdığı sefer için Tell Tesîl denilen tepenin üzerinde askerini teftiş etti. Sağ ve sol kanattakilerin yanında merkezdeki askerlere de yerlerini korumalarını emretti. İslâm'ın zaferi için ne kadar da istekliydi.

Müslümanlar için bir lütuf olan Hittîn Savaşı'nın zikri

Bu savaş 24 Rebûlâhir 583/4 Temmuz 1187 Cumartesi günü meydan geldi⁵⁶. Burada Sultân; Allah'ın üzerine olan nimetlerini, ülkedeki gücünü pekiştirmesini, hâkimiyetinin istikrarlı ilerleyişini, insanların kendisine gönülden itaatini,

56 Müellif burada yanlış olarak 24 Rebûlâhir tarihini vermektedir. Zira bu tarih cuma gününe denk gelmekte olup savaş bir sonraki gün de gerçekleşmiştir.

Allah'ın kendisine yaptığı bütün yardıma karşılık olarak şükranını ancak en iyisi için çabalamakta ve cihâdın gerekliliklerini yerine getirmekte gayret edip gösterebileceğini düşünüyordu. Diğer askerlere haber gönderip yanına çağırdı. Bunlar bahsedilen tarihte Aştera'da topladı. Askerleri teftiş edip düzenledi ve mezkûr senenin 17 Rebîülâhir 583/26 Haziran Cuma gününün ortasında lanetlenmiş düşmanın topraklarına yürüdü. (s.127) Minberlerdeki hatiplerin dualarını almak için savaşlarında cuma gününü ve bunların kabule en yakın olduğu zaman olarak da özellikle cuma namazı saatini tercih ederdi.

Yine bu vakitte savaş düzeninde ilerledi. Zira lanetlenmiş düşmanın, kendisinin ordusunu topladığını öğrendikten sonra Akkâ topraklarındaki Safûrîyye düzlüğünde bir araya geldiklerini haberini almıştı. Aynı gün içerisinde Taberîye Gölü'nün yakınlarındaki es-Sennebra denilen köyde konakladı. Daha sonra buradan hareketle Taberîye'nin batısındaki dağın eteklerinde kendisine doğru geldiklerini haber aldığı Frenklere karşı savaş düzeninde kamp kurdu. Ancak Frenkler yerlerinden hareket etmediler.

Sultân 21 Rebîülâhir/30 Haziran Çarşamba günü⁵⁷ burada kamp kurmuştu. Frenklerin hareket etmediğini görünce ağırlıksız olarak Taberîye üzerine gitti. Birlikleri ise yüzleri düşmana dönük bir şekilde yerlerinde bıraktı. Sonrasında Taberîye'ye saldırdı. Gün içerisinde şehrin üzerine yürüyerek bir saatte ele geçirdi. Ardından eller yağmaya, yakmaya, insanları esir alıp öldürmeye uzandı. Sadece kale korundu.

Düşman Taberîye'de olanları haber aldığı anda hamiyetlerinin gereği olarak sabredemediler. Savunmak üzere derhal buraya doğru harekete geçtiler⁵⁸. Müslümanların öncüleri,

57 TTK'da salı günü.

58 Sultân, Haçlıların bulundukları mevkinden çıkmayacaklarını anladığında

onların hareketini emirlere iletiler. Bunun üzerine Sultân'a durumu haber vermek üzere haberciler gönderildi. Sultân, Taberîye Kalesi'ni kontrol etmek üzere asker bıraktıktan sonra buradan ayrıldı ve yanındakilerle birlikte orduya katıldı. İki tarafın askerleri Taberîye Dağı'nın batı eteklerindeki düzlükte 22 Rebîülâhir/1 Temmuz Perşembe⁵⁹ gününün sonlarında karşı karşıya geldiler.

Karanlık rakipleri birbirinden ayırdı. Ancak her iki taraf da geceyi 23'ü cuma sabahına kadar (2 Temmuz)⁶⁰ savaş düzeninde ve tepeden tırnağa silahlı bir şekilde geçirdiler. Sabahla birlikte askerler atlandılar ve çarpışmalar başladı. el-Câlîşîye (hücum müfrezeleri) saldırıya geçti. **(s.128)** Birlikler hareketlendiler. Savaş kızıştı. Bu çarpışmalar el-Lûbya denilen köyün çevresinde meydana geldi. Boğaz boğaza bir çarpışma başladı. Frenkler sanki ölüme yürüyormuş gibi düşünmeye başladılar ve gerçekten olacakları anlamışlardı. Bunun kendi yıkımları ve mezarları olduğunu ertesi gün kendi mezarlarını ziyaret edeceklerini anlamışlardı.

onları harekete geçirebilmek adına III. Raymond'un eşi Etienne tarafından savunulan Taberîye üzerine yürümüşü. Adı geçen Kontes'in yardım çağrılar karşısında Haçlılar harekete geçmek istemiş iseler de Trâblus Kontu onları engellemiş; *eğer karımı, adamlarımı esir alır. Müllküme el koyarlar ve şehrimi yıkarlarsa ilk fırsatta gider; şehri baştan inşa ederim. Hâlbuki tüm krallığın kaybedilmesi, Taberîye'nin yok olmasından, karımı, adamlarımı ve müllükümü kaybetmekten daha büyük bir bedel olur* diyerek onları engellemişti. Onun bu tavrı Kral Guy üzerinde etkili olmuş ve bulundukları yerde kalmaya karar vermişti. Ancak gece olduğunda kralın çadırına giren Templier Büyük Üstadı Gerard de Ridefort ve Renauld de Chatillion; *Efendimiz bir hainin verdiği tavsiyeye mi inanacaksınız?* diyerek onun tekrardan hareket emri vermesini sağlamışlardı. Bkz., Ernoul, a.g.e., s.132-136.

59 TTK'da çarşamba günü. Müellif burada günü doğru vermesine karşın tarih yani 22 Rebîülâhir yanlıştır. Nitekim İbn el-Esîr (XI,533), İbn el-Adîm (III,93) Taberîye şehrinin ele geçirilmesini 23 Rebîülâhir/2 Temmuz Perşembe olarak aktarmışlardır. Ayrıca bkz. Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, II, trk. trc. Fikret Işıltan, Ankara 1992, s.382-383; Şeşen, s.113.

60 24 Rebîülâhir/3 Temmuz.

Savaş bütün şiddetiyle devam etti. Her süvari kendi dengiyle savaşıyordu. Müslümanlar için zafer, kâfirler için ise felaket yakındı. Fakat gece ve karanlık araya girdi. Bugün içinde geçmişte hiç karşılaşılmamış önemli ve büyük işler meydana geldi. Yorgunluk sebebiyle taraflar değil yürümek ayakta kalmakta zorlansalar da bütün geceyi elleri silahlarında her an düşmanını bekleyerek geçirdiler.

Nimetlerin ihsan edileceği cumartesi sabahı geldiğinde her iki taraf da yerlerindeydiler. Mağlubun soyunun da kendisinin de helak olacağını biliyorlardı. Müslümanlar arkalarında Ürdün önlerinde ise düşman memleketinin olduğunu ve onları Allah'tan başka hiçbir kimsenin kurtaramayacağını gördüler.

Allah zaferi kaderde belirlediğine uygun olarak inananlara takdir etti. İslâm birlikleri kanatlardan ve merkezden saldırıya geçtiler. Hep bir ağızdan bağırdılar. Allah, kâfirlerin kalplerine korku saldı. *İnanlara yardım etmek bizim üzerimize haktır*⁶¹ buyurdu.

Kums (Trâblus Kontu) kavminin akıllı ve kurnaz liderlerinden biriydi. Dindaşlarının üzerine inmekte olan mağlubiyeğin emarelerini gördü. Onlara yardım etmek düşüncesiyle meşgul olmadı. Daha mücadelenin başında işler kızıışmadan Sûr tarafına doğru kaçtı⁶². Müslümanlardan bir grup kendisini takip etti ise de tek başına kurtuldu. İslâm, onun tuzakların-

61 Rûm Sûresi, 47. Ayet (kısmî)

62 İbn el-Esir'e (XI, 535) göre; III. Raymond'un savaşın gidişatını anladığında adamlarıyla önünde bulunan Müslümanlara karşı şiddetli bir hücum gerçekleştirdiğini yazar. Buranın komutanı olan Takîyüddîn onların yaptığı bu saldırının önünde duramayacağını anlayınca safları açmış ve geçmelerine müsaade ettikten sonra tekrardan kapanmıştır. Bundârî (s.375-376) Balian de İbelin ve Saydâ Kontu Renauld'un dahi onun yanında olduğunu belirtmektedir. Diğer taraftan Ernoul (s.140) bu saldırının Kral Guy'un emriyle yapıldığını yazmıştır.

dan halas oldu. Müslümanlar her yönden kâfirlerin etrafını çevirip bastırdılar. (s.129) Üzerlerine oklar yağdırıp göğüs göğüse mücadele ettiler. Frenklerden bir topluluk yenildi. Müslümanların süvarileri onları takip ettiler. İçlerinden hiçbiri kurtulamadı. Düşmanın bir kısmı da Hıttîn adı verilen tepeye sığındılar. Buranın yanında bir köy ile Hz. Şuayb (s.a.v.)'ın ve enbiyanın kabirleri vardı. Müslümanlar, Frenkleri mezkûr tepenin üzerinde sıkıştırdılar. Çevrelerini ateşe verip susuzluktan öldürdüler. Frenkler için işler giderek zorlaştı. Nihayetinde öldürülmekten korkarak teslim oldular. Komutanları esir edildi. Kalanlar ise öldürüldü ve esir alındı. İleri gelenlerinden esir alınanlar arasında Kral Cofri, Prens Ernat, Kralın kardeşi, Şevbek'in sahibi olan Prens, Hanfri'nin oğlu, Taberîye Sahibesinin oğlu, ed-Dâviye'nin (Templierlerin) komutanı, Cübeyl Sahibi ve el-İsbitârların (Hospitalierlerin) komutanı (büyük üstadı) da vardı.

Geri kalanlar kumandanlar ise öldürüldüler. Daha düşük rütbelilerin de bir kısmı öldürülüp bir kısmı esir alındı. Onlardan esir olanlar haricinde kimse kurtulamadı. Frenklerin büyüklerinden biri canı için korkup teslim olmayı tercih etmişti. Sözüne güvendiğim birinin anlattığına göre: tek başına çadır ipiyle bağlanmış yaklaşık 30 esiri götüren Havranlı bir adamla karşılaşmıştı. Frenklerin geri kalan komutanlarının hikâyesini de anlatalım.

Savaş meydanından kaçan Kums, Trâblus'a ulaştı. Ancak zatürreye yakalandı ve Allah onu helak etti.

Sultân, el-İsbitâr (Hospitalier) ve ed-Dâviye'nin (Templierlerin) komutanlarının öldürülmelerini tercih etti ve hiçbiri ayırt edilmeksizin hepsi öldürüldü⁶³.

63 Müellifin muhtemelen burada adı geçen tarikatların büyük üstadlarından değil bunların altındaki kimselerden bahsetmektedir. Zira Templierlerin büyük üstadı Gerard de Ridefort'un daha sonraki tarihlerde gerçekleşen

(s.130) Prens Ernat'a gelince; Sultân zafer kazandığı takdirde onu öldüreceğine yemin etmişti. Çünkü yapılan sulha güvenerek Şevbek'ten geçmeye çalışan bir Mısır kervanına yakınında konakladıkları sırada ihanet etmiş ve onları öldürmüştü. Kendisine Allah'ı ve Müslümanlarla arasındaki sulhu hatırlattıklarında Hz. Peygamber'i küçümseyen sözler söylemişti. Bunlar Sultân'ın kulağına geldiğinde dini ve hamiyeti sebebiyle zafer kazandığı takdirde onu öldüreceğine yemin etmişti.

Sultân, Allah, kendisine zafer ve başarıyı ihsan ettiğinde henüz tam olarak kurulmamış çadırının girişinde oturdu. İnsanlar esirlerle ve yakaladıkları Frenk ileri gelenleriyle yanına geliyorlardı.

Daha sonra çadırı kuruldu. Burada mutlu mesut ve Allah'ın kendisine verdiği nimetler şükrederek oturdu. Ardından Kral Cofri ile kardeşinin ve Prens Ernat'ın getirilmesini emretti. Krala içinde kar olan gülsuyundan bir şerbet sundu. Kral susuzluktan perişan olduğundan şerbetten içti ve sonra bir kısmını Prens Ernat'a verdi. Bunun üzerine Sultân, tercümana şöyle dedi:

Krala söyle onu, sen içirdin. Ben, ona hiçbir şey içirmedi.

Bu Arapların güzel ve mümtaz adetlerinden biridir. Öyle ki esir kendisini yakalayanın yemeğinden ya da suyundan yiyip içerse âmândadır. Sultân'ın kastı da bu güzel âdeti devam ettirmektir.

Akkâ kuşatmasına iştirak ettiği bilinmektedir. Bkz. *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*, Broodfield, 1997, ing. trc., Helen J. Nicholson, *Chronicle of Third Crusade, A Translation of the Itenerarium Pregrinorum et Gesta Regis Ricardi*, s.79; Roger de Hovaden, (*Annals of Roger de Hoveden*, II, ing. trc., Henry T. Riley, Londra 1853, s.126-127. Roger de Hoveden (II, 65) savaşın neticesinde 60 Templier ve 60 Hospitalier'in dışında ikincilerin Büyük Üstadının da öldürüldüğünü söylemektedir. Hatta yazar (II,66) Hospitaliers Büyük Üstadını bizzat Sultân'ın kendi öldürdüğünü yazar. Ancak bu bilginin doğruluğu şüphelidir.

Sultân daha sonra esirlerin kendileri için tayin edilmiş olan yerde oturtulmasını emretti. Buraya gittiler ve bir şeyler yediler. Akabinde onların yeniden huzuruna getirilmesini istedi ve bu sırada yanında hadimlerinden bazıları dışında kimse yoktu. Esirleri çağırdı ve Kralı çadırın girişine oturttu. Prens Ernat'ın getirilmesini istedi ve karşısında durup söylediklerini hatırlattı.

(s.131) Ona *İşte ben Muhammed (s.a.v) için yardım etmek üzere buradayım* deyip kendisini İslâm'a davet etti. Fakat Ernat kabul etmedi.

Bunun üzerine Sultân nemcatını (eğri kılıç) çıkardı ve ona vurdu. Darbe Ernat'ın omzuna isabet etti. Geri kalanını orada bulunanlar tamamladılar. Allah, Ernat'ın ruhunu doğruca cehenneme gönderdi. Daha sonra taşınıp çadırın kapısının önüne atıldı⁶⁴.

Kral, Ernat'ın bu şekilde çıkarıldığını görünce sıradakinin kendisi olduğuna şüphesi kalmadı. Ancak Sultân yanına getirtip gönlünü aldı ve *Kralların, kralları öldürmesi adetten değildir. Bu ise haddini aştı ve olanlar oldu* dedi.

İnsanlar bu geceyi tam bir mutluluk ve keyif içerisinde geçirdiler. Allah'a hamd ve şükür sesleri, tekbîrler ile tehlîller pazar günü sabahına kadar devam etti.

64 Renauld de Chatillon; Haçlı Seferleri tarihinin olumsuz manada en istisnai şahsiyetlerinden biridir. Yaptıklarıyla Kudüs Krallığının yıkılmasıyla sonuçlanan ve Hittin'e giden sürecin fitilini ateşleyen kişi olmuştur. Nitekim Haçlı Seferleri tarihi araştırmacılarından Zoe Oldenburg (*The Crusades*, ing. trc., Anne Carter, Newyork 1966, s.517-518) onun için: *Salâhaddin'in parayla tuttuğu casusu olsaydı; bundan daha fazlasını yapamazdı*, demektedir. Renauld ile alakalı tafsılatlı bilgi için bkz., Ebru Altan, "Renauld de Chatillon: Antakya Prinkepsi (1153-1160), Maverayı Ürdün Senyörü (1177-1187)", *İÜ, Tarih Dergisi*, sayı:55 (2012/1), İstanbul 2013, s.1-30.

Taberîye Kalesi'nin alınmasının zikri

25 Rebûlâhir/4 Temmuz Pazar günü⁶⁵ olduğunda Sultân, Taberîye önlerine geldi ve günün kalanında kaleyi teslim aldı. Salı gününe kadar burada kaldı.

Akkâ'nın alınmasının zikri

(s.132) Sultân daha sonra Akkâ'ya doğru yola çıktı. Rebûlâhir/Haziran-Temmuz ayının sonlarında çarşamba günü şehir önlerinde kamp kurdu. 1 Cemâziyelevvel 583/9 Temmuz 1187 Perşembe günü sabahı buradakilerle savaştı ve Akkâ'yı ele geçirdi. Şehirde esir tutulan yaklaşık 4.000 kişiyi kurtardı. İçeride bulunan malları, aletleri, zahireleri, ticarî emtiayı ele geçirdi. Çünkü burası tüccarların yeri idi. Sultân daha sonra askerlerini sahildeki kaleleri, hisarları ve müstahkem mevki-leri almak üzere dağıttı. Bu birlikler Nâblus, Hayfâ, Kaysârîyye, Safûrîyye, en-Nâsıra'yı aldılar. Zira buralar erkeklerin öldürölüp esir edilmelerinden dolayı boşalmıştı.

Sultân, Akkâ'da gerekli düzenlemeleri yapıp ganimeti, malları ve esirleri bölüştürdükten sonra Tibnîn'e doğru hareket etti.

Tibnîn'in alınmasının zikri

11 Cemâziyelevvel/19 Temmuz Pazar günü Tibnîn önlerine geldi. Burası muhkem bir kale idi. Surlarına karşı mancınıklar kurdu. Abluka altına alıp hücumlarla sıkıştırdı. İçeride cesur ve dinlerine sadık adamlar vardı. Dolayısıyla Müslümanlar kalenin zaptı için şiddetli bir zorlamaya ihtiyaç duydular. Neticede Allah yardım etti ve kale 18 Cemâziyelevvel/26 Temmuz Pazar günü kılıç zoruyla ele geçirildi. Öldürölmekten arta kalanlar esir edildi. Sultân, Tibnîn'den Saydâ şehrine

65 TTK'da cumartesi günü.

yürüdü ve önünde kamp kurdu. Ertesi gün yani 20 Cemâziyelevvel/28 Temmuz Çarşamba günü⁶⁶ burayı teslim aldı.

Beyrût'un alınmasının zikri

(s.133) Sultân işleri düzene koyuncaya kadar Saydâ'da kaldı. Sonrasında Beyrût üzerine gitti. 22 Cemâziyelevvel 583/30 Temmuz 1187 Perşembe günü şehrin önlerinde kamp kurdu. Saldırı ve hücumlar yaptı. 29 Cemâziyelevvel/6 Ağustos Perşembe günü zapt edinceye kadar sıkıştırdı. Kendisi, Beyrût önlerinde iken adamları Cübeyl'i ele geçirdiler.

Sultân bu taraftan zihni rahatlayınca Askalân üzerine gitmeyi düşündü. Sûr önlerinde konaklamasına karşın askerinin sahil beldelerinde dağılık olmasından ötürü şehri bu vakitte kuşatmayı uygun görmedi. Zira o sıralarda herkes kendisi için birşeyler elde etmek derdine düşmüş; savaştan ve harbin gerekliliklerinden yorulmuşlardı. Ayrıca sahilde kalan Frenklerin hepsinin de Sûr'da toplanmış olduklarından buna gerek duymadı. Aksine zapt edilmesi daha kolay görünen Askalân üzerine gitmeyi uygun buldu.

Askalân'ın ele geçirilmesinin zikri

Sultân 16 Cemâziyelâhir 583/23 Ağustos 1187 Pazar günü Askalân önlerinde karargâh kurdu. Buraya gelirken yol üzerindeki er-Remle, Yübnâ, ed-Dârûn⁶⁷ gibi pek çok yeri zapt etti. Şehre karşı mancınıklar kurdu ve müdafilerle şiddetli bir şekilde savaştı. Bu senenin Cemâziyelâhir/Ağustos-Eylül ayının sonlarında cumartesi günü Askalân'ı ele geçirdi. Gazze, Beytü Cibrîn ve en-Natrûn'dakiler buraları savaşırsız bir şekilde teslim edene kadar Askalân'da kaldı.

66 TTK'da salı günü.

67 ed-Dârûm.

(s.134) Askalân'ın fethi ile Frenklerin burasını Müslümanlardan alması arasında 35 sene vardı. Onlar şehri 27 Cemâziyelâhir 548/19 Eylül 1153'te zapt etmişti.

Kudüsü'l-Mübareki's-Şerîf'in fethinin zikri

Sultân, Askalân'ı ve etrafındaki yerleri ele geçirince Kudüs üzerine yürümek için dört elle işe koyulup çalışmaya başladı. Sahil bölgelerini yağma ve talan etmek üzere dağılmış olan askerler de işlerini tamamladıktan sonra yanında toplandılar. Daha sonra Allah'a güvenip onu işine vekil kılarak Kudüs üzerine yürüdü. Zira Hz. Peygamber'in imkân olduğunda fethe teşvik eden *kime bir hayır kapısı açılırsa, onu fırsat gibi değerlendirsin. Çünkü onun ardından ne zaman kapanacağı bilinmez* şeklindeki hadîsindeki gibi bir hayır kapısının açılması fırsatını yakalamıştı.

15 Receb 583/20 Eylül Pazar 1187 Pazar günü şehir önlerine geldi. Batı tarafında konakladı. Kudüs yaya ve süvari savaşçılarla doluydu. Tecrübeli kimselerin tahminlerine göre şehirde olan savaşçıların sayısı kadınlar ve çocuklar hariç 60.000'den fazlaydı⁶⁸.

Sultân 20 Receb/11 Ekim Cuma günü⁶⁹ şehrin kuşatma için uygun gördüğü kuzey tarafında karargâh kurdu ve mancınıklar yerleştirdi. Asker yürütüp (s.135) savaşmanın yanında atılan çok sayıdaki oklarla burasını sıkıştırdı. Nakkablar şehir surlarının Cehennem Vadisi tarafına düşen kuzey köşesinde bir delik açtılar.

Allah'ın düşmanları başlarına gelen karşı koyamayacakları işleri ve hakkın batıla karşı zaferinin emarelerini gördü-

68 Hittîn'de dahi bu kadar savaşçı olmadığına göre bir sıfır atmak yerinde olacaktır.

69 TTK'da pazar günü.

ler. Süvarilerinin ve yayalarının esir edilip öldürülmesi, kalelerinin ele geçirilmesi akıllarına geldi⁷⁰. Kendilerinin de aynı akıbeta uğrayacaklarını, kardeşleri gibi kılıçla öldürüleceklerini anladılar. Böylece boyun eğdiler ve âmân istemeye meylettiler. Yapılan görüşmelerin sonrasında anlaşma sağlandı⁷¹.

Kudüs'ün, Sultân'a teslimi 27 Receb/2 Ekim Cuma günü oldu. Şehri zaptının gecesi Yüce *Kur'ân*'da geçen Mir'ac Gecesi idi. Allah'ın, peygamberinin İsrâ Gecesi'nde buranın yeniden Müslümanların eline geçmesini müyesser kıldığı şu acayip tesadüfe bak. Bu alamet itaatının Allah tarafından kabul edildiğinin bir işaretidir. İlim ehlinin ve sûfilerin birçoğunun şahit olduğu büyük bir fetihtir. Öyle ki Allah'ın sahil beldelerinin zaptını Sultân'ın eliyle müyesser kıldığı bu insanlara ulaştı. Onun, Kudüs'e yöneldiği duyulunca Mısır'dan, Şâm'dan âlimler yanına geldiler ve hiç kimse bu işten geri kalmadı. Böylece kuşatma sırasında tekbîr, tehlîl ve dua sesleri yükseldi. Fetih gününde Cuma Namazı kılınıp hutbe okundu. Kubbetü's-Sahra'nın tepesindeki büyük haç indirildi. Allah güç ve kudreti ile İslâm'a zafer nasip etti.

Sulh'un kaidesi Frenklerden her birinin kendisi için cizye ödemesiydi. Öyle ki; kurtarmaları için her adamdan (**s.136**) 10 dinar, her kadından beş sûrî dinar, kız erkek istisnasız her küçük çocuktan da birer dinar cizye alınacaktı. Bunu ödeyenler kurtulacak; veremeyenler ise esir sayılacaklardı. Diğer taraftan Allah burada esir tutulan yaklaşık 3.000 Müslümanı da kurtardı.

70 Ernoul de (s.170-171) Müslümanlar tarafından açılan lağımın yakılması ve duvarın çökmesinin ardından müdafilerin, Sultân ile barış görüşmelerine başladığını bildirmektedir.

71 Sultân, şehri daha öncesinde Haçlıların aldığı gibi kılıçla ele geçirmek istiyordu. Ancak Balian de İbelin ile yaptığı görüşmelerin neticesinde kılıç hükmünde aman ile zapt etmeyi kabul etmiştir. Söz konusu görüşmeler ile alakalı tafsilat için bkz. İbn el-Esîr, XI, 548-549.

Sultân bütün malları toplamaya başladı ve bunları emîrlere, âlimlere dağıttı. Cizyesini ödeyenleri de güvende olacakları Sûr'a gönderdi.

Bana söylendiğine göre 25 Şabân 583/30 Ekim 1187 Cuma günü Kudüs'ten ayrılırken Sultân'ın elinde topladığı 220.000 dinardan hiçbir şey kalmamıştı.

Sultân'ın, Sûr üzerine yürümesinin zikri

Sultân'ın hâkimiyeti Kudüs mülkünde ve sahil beldelelerinde güçlü bir şekilde yerleşince Sûr üzerine yürüme azmi güçlendi. Geciktiği takdirde burayı almanın zor olacağını anladı⁷² ve Sûr'a doğru yola çıktı⁷³. Akkâ'ya geldi. Şehirde konaklayıp durumunu kontrol etti. Sonrasında 5 Ramazân/8 Kasım Cuma günü⁷⁴ Sûr'a doğru harekete geçerek nihayetinde şehre yakın bir yere geldi. Burada savaş aletlerinin (kuşatma aletlerinin) gelmesini bekledi.

Oğlu el-Melik ez-Zâhir'in, Sultân'ın yanına ulaşmasının zikri

(s.137) Sultân'ın, Sûr üzerine yürüme azmi kesinleşince oğlu el-Melik ez-Zâhir'e haber göndererek yanına çağırırdı. Onu, kendisi sahildeki işlerle uğraştığı sırada Frenklere karşı

72 İbn el-Esir (XI,543-544) Tıbnin, Saydâ ve Beyrût'u ele geçirdiğinde burada bulunan III. Raymond'un korkup Trablus'a kaçtığını ve şehrin korumasız kaldığı söyler. Müellif, Sultân'ın adı geçen yerlerden önce burayı fethetme teşebbüs etmediği için büyük bir fırsatı kaçırdığını ifade etmektedir. Nitekim sonrasında şehre gelen Konrad de Montferrat buranın savunmasını düzenlemiş ve şehri ele geçirmek mevcut tahkimatları da hesaba katıldığında çok zor hale gelmiştir.

73 Bundârî'de (s.405) Sultân'dan birkaç gün evvel de oğlu el-Melik el-Efdal ve yeğeni Takiyeddin'in Akkâ'ya doğru yola çıktığı ifade edilmektedir. Bu arada Sultân'ın diğer oğlu el-Aziz ile Mısır'a giden kardeşi el-Âdil ise tekrardan Sultân'ın yanına gelmiştir.

74 TTK'da pazar günü.

bu taraftaki sınırı kapatsın diye Haleb'te bırakmıştı. el-Melik ez-Zâhir 18 Ramazân/21 Kasım'da Sultân'ın kamp kurduğu yere geldi. Sultân, oğlunun gelişinden son derece mutluluk duydu.

Sultân'ın, Sûr önlerine gelmesinin zikri

Sultân mancınıkları, debbabeleri, perdeleri ve diğer kuşatma silahlarını tamamlayınca 22 Ramazân/25 Kasım'da Sûr önlerine geldi. Şehri sıkıştırıp müdafilerle şiddetli bir şekilde savaştı⁷⁵. Ayrıca burasını hem denizden hem de karadan kuşatmak üzere Mısır'daki donanmayı çağırdı.

İşlerini düzenlemek üzere Kudüs'e tayin ettiği kardeşi el-Melik el-Âdil'i de çağırdı. el-Âdil 5 Şevvâl/8 Aralık'ta onun yanına geldi. Sultân ayrıca Hunîn'i kuşatmak için de birlikler gönderdi. Adı geçen kale 23 Şevvâl 583/26 Aralık 1187'de âmânla teslim alındı.

Donanmanın mağlup edilmesinin zikri

Bu olay şöyle olmuştur; donanmanın komutanı Fâris Bedrân adlı bir kimseydi. Denizde (s.138) cevval ve metanet sahibi olup leventlerin reisiydi. Ona Abdülmuhsin de derlerdi. Adamlarına dikkatli ve uyanık kalarak düşmana bir fırsat vermemelerini tembih etmişti. Ancak onlar, Fâris'in emrini dinlemeyip geceleyin gaflette bulundular. Düşman donanması Sûr'dan çıkarak üzerlerine baskın verdi. Kumandanlarıyla birlikte beş parça gemiyi ele geçirdiler. İslâm donanması-

75 *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi* (s.40) adlı III. Haçlı Seferini bize aktaran anonim kronikte; Sultân'ın, Konrad de Montferrat'ı daha öncesinde esir etmiş olduğu babası William'ı surların önüne getirerek teslim olmadığı takdirde babasını öldürmekle tehdit ettiğini aktarılmaktadır. Kendisine defaatle tekrarlanan bu teklifi geri çeviren Konrad bununla yetinmeyip surlardan babasının üzerine ok atarak kararlılığını göstermiştir.

daki pek çok kimse öldürüldü. Bu olay 27 Şevvâl/30 Aralık'da gerçekleşti.

Sultân, Müslümanların başına gelenleri öğrendiğinde son derece canı sıkıldı. Kış gelmiş ve yağmurlar yağmaya başlamıştı. Şiddetli yağmurdan dolayı insanlar savaştan kaçınıyorlardı. Dolayısıyla emîrleri topladı ve ne yapılması gerektiğini istişare etti. Emîrlere, askerlerin bir az olsun dinlendirilmesini için şehir önlerinden ayrılmayı tavsiye ettiler. Böylece kuşatma için yeniden hazırlanabilirlerdi. Sultân da bunu uygun buldu. Mancınıkları söküp gönderdikten sonra geriye kalan taşınamayacak malzemeleri de yaktı.

2 Zilkade 583/3 Ocak 1188'de şehir önlerinden ayrıldı⁷⁶. Askerini dağıtıp izin verdi ve her biri kendi memleketlerine gittiler. O ve yakın adamlarından bir grup ise 584/1188-1189 senesi giren kadar Akkâ'da ikamet ettiler.

Sultân'ın, Kevkeb önlerine gelmesinin zikri

Bu mübarek sene girdiğinde Sultân, Frenklerin elinde kalan moralleri çökmüş ve dirençleri kırılmak üzere olan kaleleri ele geçirmekle meşgul olmayı uygun gördü. Bununla ilgilendi ve 884 yılının Muharrem ayının başlarında (Mart 1188) Kevkeb önlerine geldi.

76 İbn el-Esir (XI, 555,556) Bu işte Salâhaddin'den başka hiç kimsenin günahı yoktur. Zira evvelinde de söylenildiği gibi Frenk ordusunu oraya gönderip burasını Akkâ, Askalân, Kudüs ve diğer şehirlerden yolladığı ahali ve mallarla destekleyen kendisidir. Salâhaddin onlara âmân verip Sûr şehrine gönderiyordu. Böylece sahildeki Frenk şövalyelerinden kurtulanlar kendilerinin, tüccarın ve diğerlerinin mallarıyla orada toplandılar. Şehri muhafaza edip sahildeki Frenklere haber göndererek onlardan yardım istediler, Frenkler de onların davetine icabet edip yardım vaat ettiler. Sûr'da toplananlara burasını kendileri için bir hicret yurdu, sığınak ve barınak olmak üzere korumalarını istediler. Bu durum onların şehri muhafaza ve müdafa etmek için hırslarını arttırdı, sözleriyle Sultân'a ciddi bir eleştiri getirmektedir.

Kevkeb'den başlamasının sebebi şu idi: Daha öncesinde kale önlerine giriş çıkışları kontrol etsinler diye bir askerî birlik bırakmıştı. Ancak Frenkler bir gece çıkıp Akrbelâ bunları hazırlıksız yakalayıp baskına uğrattılar. (s.139) Çâvli'nın kardeşi olan Seyfeddîn adlı kumandanlarını öldürdüler ve silahlarını aldılar. Sultân yakın adamlarıyla Akkâ'dan harekete geçip kale önlerine geldi. Zira askerlere izin vermişti. Kardeşi el-Melik el-Âdil, Mısır'a, oğlu el-Melik el-Zâhir Haleb'e dönmüşlerdi. Sultân yolda şiddetli kar yağışı ve soğukla karşılaştı. Her şeye rağmen çadırını kalenin önlerine kurdu ve burada kalarak bir süre içeridekilerle savaştı.

Ben de Kevkeb'de iken onun yanına geldim. 583/1187-1188 senesinde haccetmişim. Hac sırasında İbn el-Mukaddem olayı meydana gelmişti. Bu zat Arefe günü Arafat'ta Hac emîri Gümüştegîn ile arasında kös ve def vurulması sebebiyle çıkan ihtilafın neticesinde yaralanmıştı. Çünkü Gümüştegîn, bunu yasaklamış ise de İbn el-Mukaddem vazgeçmemişti. Kendisi Şâm emîrlerinin büyüklerindendi. Hayrı ve gazâsı bol bir kimseydi. Allah, onun Arefe günü Arafat'ta yaralanmasını takdir etti. Bu halde Mina'ya taşındı. Perşembe Büyük Bayram gününde vefat etti. Gün içerisinde Mescidü'l-Hayf'ta cenaze namazı kılındı ve el-Ma'lâ'da defnedildi. Bu durum, onun için tam bir saadet idi. Sultân olanları öğrendiğinde çok üzüldü.

Hac dönüşünde Sultân'ı, Kudüs'ü, Hz. Peygamber ve onun babası Hz. İbrahim ile alakalı yerlerin hepsini ziyaret etmek üzere Şâm'a gitmeye karar verdim. Dımaşk'a ulaştım. Daha sonra Kudüs'e doğru yola çıktım. Geldiğimin haberi Sultâna ulaştı. Benim bir mesele ile ilgili Musul'dan elçi olarak geldiğimi zannedip yanına çağırdı. İkramda bulunup hürmet gösterdi.

Kudüs'e gitmek için kendisinden ayrıldığımda yakın adamlarından biri gelip bana şehri ziyaretimin sonrasın-

da onun yanına dönmem hususundaki emirlerini bildirdi. Sultân'ın, Musul ile alakalı önemli bir iş vereceğini düşündüm. Onun, (s.140) Kevkeb kuşatmasını kaldırdığı gün Kudüs'e gitmek üzere ayrıldım. Sultân, askerinin hepsi yanında olmadan bu kaleyi alamayacağını anladı. Zira müdafiler savaş tecrübesine sahip askerler olup erzakları da boldu. Buradan ayrıldıktan sonra Dimaşk'a yürüdü ve 6 Rebîülevvel 584/5 Mayıs 1188'de şehre girdi.

Ben de Kudüs dönüşünde aynı gün Dimaşk'a girdim. Sultân, şehirde beş gün kaldı. Buradan ayrılmasının üzerinden 16 ay geçmişti. Dimaşk'taki ikametinin beşinci gününde Frenklerin, Cübeyl üzerine yürüyüp burasını tahrip ettikleri haberi geldi. Olanları öğrenir öğrenmez hemen harekete geçti. Etraftaki askerleri çağırmak için adamlar gönderdi. Kendisi de Cübeyl'e doğru yürüdü. Frenkler, onun Dimaşk'tan çıktığını duyduklarında Cübeyl'den ayrıldılar.

Öte yandan Sultân, İmâdeddîn Zengî'nin, Musul askerlerinin ve Muzaffereddîn b. Zeyneddîn'in, gazâ için yanına gelmek üzere Haleb'e ulaştıkları haberini aldı. Akabinde yukarı sahil bölgesi üzerine gitmek için Hısnü'l-Ekrâd⁷⁷ taraflarına yöneldi.

Sultân'ın Yukarı Sahil Bölgesine girmesi, el-Lâzkiye, Cebele ve bu ikisinin dışındaki yerleri zaptı

Rebîülâhîr/Mayıs-Haziran ayının başlarında Sultân, Hısnü'l-Ekrâd'ın karşısındaki tepede konakladı. Oğlu el-Melik ez-Zâhir ve el-Melik el-Muzaffer'e haber göndererek, birleşmelerini ve bu taraftan gelecek saldırılara karşı önlem almak üzere Antâkya'nın karşısındaki Tîyzîn'e gitmelerini emretti. İkisi belirtilen tarihte gelip Tîzyin'de kamp kurdular. (s.141)

77 Krak des Chevaliers (Şövalye Kerek)

Doğu vilayetlerinin askerleri de konakladığı menzilde Sultân'a katıldılar. O sırada ben Musul'a gitmek üzere hazırlıklar yaparken Sultân, Dımaşk'a; *Hıms taraflarında bana katılsın* diye bir haber gönderdi. Emrine uyarak yanına gittim. Huzuruna girdiğimde mutlu oldu ve bana ikramlarda bulundu.

Dımaşk'ta kaldığım süreçte onun için; ahkâm ve adabıyla alakalı şeyleri toplayarak cihâd ile ilgili bir kitap derlemiştim. Bunu kendisine takdim ettim. Kitabı çok beğendi ve mütalâasını gerekli gördü. Öte yandan ben sürekli şekilde ayrılmak için izin istiyordum. Ancak o bu konuda beni geri çeviriyor ve her zaman yanında olmam için davet ediyordu. Huzurunda olan kişiler sayesinde benim ile alakalı söylediği övgülerin ve güzel sözlerin haberini alıyordum. Sultân, Rebîülâhir ayının tamamını bulunduğu yerde geçirdi. Bu süre içerisinde Hısnü'l-Ekrâd'a çıkıp burayı yoklamak amacıyla bir günlüğüne kuşattı ise de uzun süreli bir kuşatma için vakit bulamadı.

Her taraftan gelen askerler toplandılar. Bu ay içerisinde iki defa Trâblus topraklarına akın yaptılar. Sultân buralara Frenklerin asker sayılarını öğrenmek ve kendi askerlerini ganimet yoluyla güçlendirmek adına baskın tarzında bir saldırıyla girdi. Ayın sonuna doğru münadi insanlara *şimdi sahile (beldelerine) giriyoruz. Orada erzak azdır ve düşman ülkesinde bizi her yönden çevirecektir. Bir aylık erzakı taşıyın (yanınıza alın)*, diye duyuru yaptı.

Daha sonra Sultân, Fakîh İsâ'yı bana yollayıp Musul'a dönmeme izin vermek niyetinde olmadığını duyurdu. Allah, onu gördüğüm günden beri muhabetini ve cihâd sevgisini kalbime koymuştu. Kendisini bu sebeple sevdim. Böylece sahile girdiği 1 Cemâziyelevvel 584/28 Haziran 1188 tarihinde hizmetine girdim. Bunun öncesinde anlattıklarımın hepsi olaylara bizzat şahit olan ve güvendiğim kişilerin aktardıklarıydı.

Bu tarihten sonra ise yalnızca gördüklerimi ya da güvendiğim ve olaylara yakından şahit olanların bana haber verdiklerini yazıyorum. Muvaffakiyet Allah'tandır.

Sultân'ın sahil bölgesine girmesinin zikri

(s.142) 14 Cemâziyelevvel/11 Temmuz Cuma⁷⁸ günü Sultân birliklerini tertipleyerek savaş düzeninde düşmanla karşılaşmak üzere hareket etti. İlk olarak İmâdeddîn Zengî idaresindeki sağ kanat ilerledi. Peşinden merkez kısmı ortada yürürken en arkada Muzaffereddîn b. Zeyneddîn idaresindeki sol kanat geliyordu. Ağırılıklar ise konaklanacak yere kadar merkezle birlikte hareket etti. Bu geceyi düşman topraklarında geçirdik. Akabinde Cumartesi⁷⁹ sabahı tekrar ilerledi ve el-Uzeyme (Ureyma, Arima) Kalesi önüne geldi. Ancak içeridekilerle savaşp düşmanca bir harekette bulunmadı. Yine de Cumartesi gününün kalanını burada geçirip pazar günü ayrıldı.

Antartûs'un fethinin zikri

Sultân 6 Cemâziyelevvel 584/3 Temmuz 1188 Pazar günü öğlene doğru Antartûs'a ulaştı. İncelemek üzere şehrin karşısında kamp kurdu. Cebele'de işi olduğu için burayı geçmek niyetindeydi. Fakat kolay bir hedef olarak görünce savaşmaya karar verdi. Askerin sağ kanadını geri çevirmek üzere adam gönderdi ve deniz tarafında yerleşmelerini emretti. Sol kanada da deniz kıyısındaki diğer kesime yerleşmelerini emretti. Kendisi ise bulunduğu yerde kaldı. Böylece askerler kıyıda yer alan şehri denizin bir ucundan diğer tarafına kuşatmış oldular. Antartus'ta kale gibi iki büyük burç bulunuyordu. Sağ kanadın komutanı Sincâr sahibi İmâdeddîn, sol

78 TTK'da pazartesi günü.

79 Salı.

kanadın komutanı ise Muzaffereddîn b. Zeyneddîn idi. Sultân atlandı ve şehre yaklaştı. **(s.143)** Askerlerine harekete geçip savaşmalarını emretti. Bunlar savaşmak için zırhlarını giydiler. Saldırı şiddetlendi ve hazırlıksız yakalanan düşmanı sıkıştırdılar. Neticede daha çadırlar kurulmadan surlara çıkarak şehri kılıçla ele geçirdiler. İçerideki herkesi ve her şeyi ganimet olarak aldılar. Elllerinde esirler ve mallar olduğu halde çıktılar. Gulâmlar da çadır kurmayı bırakıp yağma ve talan ile meşgul oldular. Böylelikle Sultân da sözünü tuttu. Çünkü yemek ile alakalı olarak *yemeği inşallah Antartûs'da yiyeceğiz* diye konuşmuştu.

Daha sonra mutlu ve mesut bir şekilde çadırına döndü. Biz de olanlardan ötürü tebrik etmek için yanına geldik. Yemek hazırlandı. İnsanlar geldi ve adet olduğu üzere yediler. Akabinde geriye kalan iki burcun kuşatmasını organize etti. Bunlardan bir tanesini Muzaffereddîn'e verdi. Çok geçmeden burç tahrip edildi ve içindekiler ele geçirildi. Sultân şehrin surlarının yıkılmasını emretti ve bu işi emîrler arasında paylaştırdı. Emîrler yıkım işine başladılar. Öte yandan diğer burç da kuşatma altına alındı. Burası güçlü, sağlam, yontma taşlarla inşa edilmiş bir yer olup şehirdeki savaşçılar ve şövalyeler içeride toplanmışlardı. Ayrıca etrafı suyla dolu bir hendekle çevrilmişti. Müdafiler attıkları çok sayıdaki cürûhla insanları uzak mesafeden yaraladılar. Müslümanların ise bu mesafeden oraya etki edecek silahları yoktu. Sultân buranın işini ertelemeyi ve daha önemli şeylerle uğraşmayı uygun buldu. Tamamlanana kadar surların yıkım işini hızlandırdı. Kiliseyi tahrip etti. Burası onların ülkelerinden gelip ziyaret ettikleri bir yerdi. Sultân daha sonra şehrin ateşe verilmesini emretti. **(s.144)** Tekbîr ve tehlîl sesleri göğe yükselirken alevler şehirdeki binalarla evleri sardı ve her şey yandı. Sultân şehrin yıkımının tamamlandığı 14 Cemâziyelevvel/ 11 Temmuz tarihi-ne kadar burada kaldı. Sonrasında Cebele'ye doğru harekete

geçti. Yolda Tîzyîn'den askerleriyle birlikte yanına gelmesini emrettiği oğlu el-Melik ez-Zâhir kendisine katıldı. Böylece Haleb askerleri de onun hizmetine girmiş oldu.

Cebele'nin fethinin zikri

Sultân 18 Cemâziyelevvel/15 Temmuz Cuma günü Cebele'ye ulaştı. Daha askerler çadırlarını kurmadan şehir ele geçirildi. Zira Cebele'de yaşayan ve bir kâdı tarafından idare edilen Müslümanlar vardı. Bu zat şehrin yönetimini eline almıştı ve burasını savaşımadan teslim etti⁸⁰. Geriye bir tek kale kaldı. Askerler şehri çevreleyecek şekilde kamp kurdular. Sonrasında Müslümanlar şehre girip kaledekilerle savaşmakla meşgul oldular. Müdafilerinin 19 Cemâziyelevvel/16 Temmuz Cumartesi günü âmânla teslim olmalarına kadar saldırılarını devam ettirdiler. Sultân bu ayın 23'üne (20 Temmuz) kadar Cebele'de kaldı. Daha sonra el-Lâzkiye'ye doğru yola çıktı.

el-Lâzkiye'nin fethinin zikri

(s.145) Sultân 24 Cemâziyelevvel 584/21 Temmuz 1188 Perşembe günü buraya ulaştı. el-Lâzkiye güzel ve hoş bir şehir olup suru yoktur. Meşhur bir limana sahiptir. Ayrıca şehre bakan tepenin üzerinde yer alan iki tane burcu vardır. Sultân, el-Lâzkiye'yi kuşatacak şekilde kamp kurdu. Askerler de şehir tarafı hariç burçları her yönden saracak bir düzende yerleştiler. Savaş şiddetlendi ve askerler saldırıları arttırdılar. Sesler yükseldi. Günün sonuna doğru gürültüler arttı. Şehir iki kale (burç) dışında ele geçirildi. Burası bir tüccar şehri ol-

80 İbn el-Esîr (XII, 8), İmâdeddîn el-Kâtib el-İsfahânî, (*el-Feth el-kussî fi'l-feth el-kudsî*, nşr. M. Mahmud Subh, Kâhire 1962, s.113) ve İbn Vâsıl (II, 259) Mânsur adındaki kâdının kaledeki Frenkleri de teslim etme ikna ettiğini ve Antakya Hâkimi III. Bohemund'un buradan aldığı Müslüman rehinelere karşılık rehinelere aldığını yazarlar. Frenk rehinelere, Antakya'daki Müslümanların serbest bırakılmasının akabinde geri gönderilmiştir.

duğundan insanlar büyük ganimetler ele geçirdiler. Gece iki tarafı birbirinden ayırdı.

Cuma sabahı olduğunda savaşçılar burçlarda bir gedik açmaya gayret ettiler ve nihayetinde kuzey tarafında içeri girmeye imkân verecek genişlikte bir gedik açıldı. Bana aktarıldığına göre uzunluğu 60 eni ise dört zira⁸¹ idi. Saldırıları yoğunlaştı ve insanlar tepeye çıkıp surlara yaklaştılar. Savaş tarafların birbirlerine karşılıklı taş atacak mesafeye gelmelerine kadar devam etti. Allah'ın düşmanları başlarına gelen helakı ve zelilliği gördüklerinde ayın 15'inin (25'inin)⁸²/22 Temmuz akşamında âmân istemek zorunda kaldılar. Cebele kâdisını istediler. O da âmân şartlarını kararlaştırmak üzere Frenklerin yanına gitti. Nihayetinde (kâdının ortaya koyduğu şartları) kabul ettiler.

Sultân kendisinden âmân istenildiğinde bunu geri çevirmezdi. İnsanlar yorgun bir şekilde çadırlarına döndüler. Cumartesi sabahına kadar uyudular. Frenklerin yanlarında çocukları, kadınları ve mallarıyla birlikte çıkıp gitmeleri kararlaştırıldı. Ekinleri, zahireleri, silahları ve binekleri ise bunun dışında tutuldu. **(s.146)** Ancak kendilerini gidecekleri yere ulaştıracak binekleri bırakıldı. Bunu kabul ettiler. Cumartesi gününün geri kalanında muzaffer İslâm bayrağı surlarda yükseldi. 27 Cemâziyelevvel/24 Temmuz Pazar gününe kadar el-Lâzkiye'de kaldık.

81 Zira (arşın); Müslümanların sıklıkla kullandığı uzunluk ölçülerinden biridir. Kullanıldığı coğrafyalarla ilgili olarak 45 ila 70 cm arasında farklı ölçüleri vardır. Bkz. Walter Hinz, "İslamda Ölçü Sistemleri", trk. trc. Acar Sevim, *MÜ, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türklük Araştırmaları Dergisi*, sayı:5, İstanbul 1989, s.67-76.

82 Müellif 15 Cemâziyelevvel yazmış olmasına karşın Sultân'ın buraya geliş tarihi bu ayın 24'ü olduğu hesaba katıldığına verilen tarihin 25 şeklinde düzeltilmesi gerekmektedir. Bkz. Şeşen, s.133.

Sahyûn'un fethinin zikri

Sultân bu pazar günü öğle vaktinde el-Lâzkiye'den ayrılıp Sahyûn'a doğru yola çıktı ve 29 Cemâziyelevvel/26 Temmuz Salı günü buraya ulaştı. Çarşamba sabahı asker Sahyûn'u her yönden çevirdi ve kaleye karşı altı mancınık yerleştirildi. Sahyûn dağ tarafında olup çok güçlü ve korunaklı bir kale idi. Gayet derin ve geniş vadiler kale için hendek vazifesi görmekteydi. Yalnızca bir tarafında kazılmış hendeği vardı. Uzunluğu 60 zira olup kayalıklara kazıldığı için ulaşılmazdı. Kalenin üç suru bulunuyordu. Biri rabazda idi. Kalan ikisinden biri kale suru diğeri ise aşağıdaki koruma surları idi. Üzerinde de büyük bir bayrak vardı. İslâm askerleri kaleye yaklaşırken bayrağın düştüğünü gördüm. Müslümanlar bunu zafer ve fetih için bir işaret olarak kabul ettiler. Her yönden şiddetle saldırdılar. el-Melik ez-Zâhir seçkin birlikleri ve askerleriyle Cebel'e'den önce Sultân'a katılmış ve zaptı sırasında yanında yer almıştı. Şimdi de Sahyûn Kalesi'nin vadi tarafındaki surunun karşısına bir mancınık kurdurup burayı atışlarla dövmeye başladı. Hedefini bulan taşlar surdan büyük bir parçanın yıkılmasına ve bu yönden kaleye çıkılmasına müsaade edecek duruma gelmesine kadar devam etti.

(s.147) Sultân 2 Cemâziyelâhir/29 Temmuz Cuma sabahı kaleye saldırmaya karar verdi. Atlandı ve kaleye yaklaştı. Mancınıklara birbiri ardına atış yapmalarını emretti. Tekbîr ve tehlîl sesleri yükseldi. Daha bir saat dolmadan Müslümanlar rabazın suruna çıktılar. Saldırı şiddetlendi ve büyük bir mücadele yaşandı. Kuşatmacılar rabaza hücum ettiler.

Bizim adamlarımızı izliyordum. Yemeğin henüz pişmiş olduğu kalenin mutfağını ele geçirmişlerdi. Bir yandan yemek yiyorlar bir yandan da kaledekilerle savaşıyorlardı. Rabazdaki Frenkler kaleye çekilmişler ve taşıyabilecekleri mallarını da yanlarına almışlardı. Kalanlar ise yağmalandı.

Savaşçılar kalenin duvarlarını kuşattılar. Frenkler helak olacaklarını görünce âmân istediler. Bunların haberi Sultân'a ulaştı. O da adam başına 10, kadınlara beş, çocuklara ise iki dinar verip kaleyi teslim etmeleri karşılığında hayatlarını ve mallarını bağışlayıp âmân verdi. Sultân Ayzû, Balâtunus gibi Sahyûn'a bağlı birçok kale ve müstahkem mevkiinin nâibleri tarafından alınmasına kadar burada kaldı.

Bekkâs'ın fethinin zikri

Daha sonra Sultân buradan ayrıldı. 6 Cemâziyelâhir/2 Ağustos'ta Asi Nehri'nin yanında güçlü bir kale olan ve altından nehir geçen Bekkâs'a ulaştık. Nehrin kenarında kamp kurduk. Sultân ağırlıksız olarak kaleye çıktı. Burası nehre doğru bakan dağın tepesinde bulunuyordu. Kaleyi her yönden kuşattı. İçeridekilerle mancınıklar vasıtasıyla şiddetli bir şekilde savaştı ve 9 Cemâziyelâhir/5 Ağustos Cuma gününe kadar saldırılarla sıkıştırdı. Nihayetinde Allah, kalenin kılıçla fethini müyesser kıldı. Müdafilerden öldürülenlerin dışındada geri kalanlar esir edildi. İçerideki herşey ganimet olarak alındı. Yine Bekkâs'a yakın ve bir köprü yoluyla sağlanan geçişin dışında başka bir girişi olmayan eş-Şuğr adında gayet muhkem bir kale daha vardı. Buraya karşı her yönden mancınıklar kuruldu. Kaledelikler kurtuluş ümitleri olmadığını gördüklerinde 13 Cemâziyelâhir/9 Ağustos Salı günü âmân dilediler. Teslim olmak için Antâkyâ'dan izin almak üzere üç gün süre istediler. Sultân buna müsaade etti.

Bu sürenin sonunda kale ele geçirildi. Sultân'ın bayrağı 16 Cemâziyelâhir/13 Ağustos Cuma günü kale surlarına çıkarıldı.

Daha sonrasında Sultân ağırlıklarının bulunduğu yere döndü. Oğlu el-Melik ez-Zâhir'i, ayın 17'si (14 Ağustos) cumartesi günü Sermîniyye Kalesi üzerine gönderdi. ez-Zâhir,

kaleye şiddetli bir şekilde saldırdı ve müdafileri yoğun bir baskı altına aldı. Nihayetinde ayın 23'ünde (19 Ağustos) cuma günü burasını teslim aldı. Sahildeki Cebele'den Sermîniyye kadar bütün kaleler aynı şekilde cuma günü ele geçirildi. Bu Müslümanların hutbelerdeki dualarının kabulünün bir işareti; fethin, sevap ve hasenatın katlandığı böyle bir günde olmasından ötürü Sultân'ın mutluluğuydu. Fetihlerin birbiri ardına cuma günü gerçekleşmesi de tarihte pek örneği olmayan nadir olaylardandı.

Berzûye Kalesi'nin fethinin zikri

Daha sonra Sultân, Berzûye Kalesi üzerine ağırlıksız bir birlik gönderdi. Burası bütün Frenk ve Müslüman beldelerinde darb-ı mesel olmuş yüksek bir dağın tepesinde yer alan her tarafı vadilerle çevrili muhkem, kuvvetli ve aşılamaz bir kaleydi. Yüksekliği 570 zira idi. (s.149) Sultân, Berzûye'yi gördükten sonra kaleyi ele geçirmek azmi yenilendi. Ağırlıklarının yanına gelmesini istedi. Bunlar ve askerin geri kalanı 24 Cemâziyelâhir/20 Ağustos Cumartesi günü ulaştılar. Ağırlıklar dağın eteğine indi.

Sultân 25 Cemâziyelâhir/21 Ağustos Pazar günü sabahı ağırlıklarını almadan yalnızca savaşçılar, mancınıklar ve kuşatma aletleriyle birlikte dağa çıktı. Kaleyi her taraftan kuşattı. Surlarını 27 Cemâziyelâhir/23 Ağustos Salı gününe kadar gece-gündüz sürekli şekilde mancınık ateşine tuttu. Daha sonrasında askerini üç kısma ayırdı. Gruplardan her biri gün içinde belli bir bölümde savaştı ve sonra dinlenecekti. Yerini diğer gruba bırakacaktı. Böylece mücadele hiç ara verilmeden sürdürülebilecekti.

İlk grubun komutanı Sincâr Sahibi İmâdeddîn Zengî idi ve sırasını devredene kadar şiddetli bir şekilde savaştı. İnsanlar yorulduklarında geri çekildiler. İkinci grup ise bizzat

Sultân'ın komutasındaydı. O atına binerek birkaç adım ilerledi ve insanlara seslendi. Onlar da tek bir kişi gibi hamle yapıp bağırdılar. Her taraftan sura yöneldiler ve bir saat geçmeden buraya çıkmışlardı. Kaleye saldırıp ele geçirdiler. İş işten geçtiğinde müdafiler âmân istediler. *Ancak gücümüzü gördüklerinde iman etmeleri onlara bir fayda sağlamadı*⁸³. Kaledeki her şey yağmalandı ve herkes esir edildi. Berzûye'ye çok sayıda insan sığınmıştı. Zira burası onların ünlü kalelerinden biriydi. Büyük bir gündü.

İnsanlar ganimetleriyle birlikte Allah'a hamd ederek çadırlarına döndüler. Sultân da mutlu ve mesut bir şekilde ağırlıkların yanına geri geldi. Frenklerin büyük adamlarından biri olan kalenin komutanı önüne getirildi. O ve yanındaki ailesinden esir alınanlar 17 kişiydi. Getirilenlere ihsanlarda bulunup affetti ve kendisine meyletmesi için Antâkya sahibine gönderdi. Zira bunlar onun akrabalarındandı⁸⁴.

Derbisâk'ın zaptının zikri

(s.150) Sultân daha sonra Cisrû'l-Hadîd'e geldi ve birkaç gün kaldı. Ardından Derbisâk üzerine yürüyüp 8 Receb 584/2 Eylül 1188 Cuma günü kalenin önüne geldi. Burası, Antâkya'ya yakın güçlü bir kaleydi. Sultân kalenin önünde kamp kurdu ve mancınıklarla şiddetli şekilde savaşmış, onları sıkıştırdı. Askerler bir burcun altına lağım kazdılar. Surun bu kısmı çöktü. Müdafiler yukarıya tırmanan Müslümanlara karşı girişinin önünde duran savaşçılarıyla kaleyi savundular. Onları görmüştüm. Öldürülen birini gördüklerinde yerini

83 Mü'min Suresi, 85. Ayet (kısmi)

84 Diğer kaynaklarımız İbn el-Esîr (XII,17), İmâdeddîn el-Kâtib el-İsfahânî (a.g.e., s.134-136) ve İbn Vâsıl (II, 267), Berzûye Kalesi'nin komutanının eşinin, III. Bohemund'un kız kardeşi olduğunu, Prens'in eşinin de Sultân'a haberleşip hediyeler gönderdiğini ve onun adına Haçlılar arasında casusluk yaptığını yazmışlardır.

bir başkası alıyordu. Böylece duvar gibi duruyorlardı. Ancak üzerlerindeki baskı artınca âmân isteyip Antâkya'ya başvurmayı şart koştular. Nihayetinde kaleden sadece elbiseleri ile inmeleri konusunda anlaşma sağlandı. Yine bir cuma gününde 22 Receb/16 Eylül'de kalenin üzerine İslâm bayrağı dalga-landı. Sultân Derbisâk'ı, Alemeddîn Süleyman b. Candar'a verdi ve 23'ü (17 Eylül) cumartesi sabahı buradan ayrıldı.

Bagrâs'ın fethinin zikri

Bagrâs, Antâkya'ya Derbisâk'dan daha yakın muhkem, savaş donanımı ve asker sayısı fazla olan bir kaleydi. Askerler kalenin önündeki düzlükte kamp kurdular ve sonrasında ağırlıkları olmadan kaleyi kuşattılar. Bu arada Antâkya tarafından askere karşı bir saldırı olmasın diye o tarafa kontrol etmek amacıyla öncü çıkarıldı. Bu kuvvetler Antâkya kapılarına kadar ulaşarak şehirden çıkışları engellediler. Ben de bir gün Antâkya havalisini görmek ve burada gömülü olan Habîb-i Neccâr'ı ziyaret etmek için (s.151) öncülerle birlikteydim. Bagrâs'a yapılan şiddetli saldırılar Antâkya'dan izin almak şartıyla âmân istemelerine kadar devam etti. Neticede Sultân'ın bayrağı 2 Şabân 584/26 Eylül 1188'de kalenin surlarının üzerine çekildi.

Sultân günün kalanında Büyük Çadır'a döndü. Antâkya ahalisi sulh istemek için onunla yazıştı. Sultân, askerinin aşırı derecede yorulması ve Sincâr Sahibi İmâdeddîn Zengî'in ayrılmak üzere izin istemek hususundaki huzursuzluğu sebebiyle Antâkyalılarla barış yaptı. Diğer Frenk beldelerinden ayrı olarak bizimle Antâkya arasında ellerindeki Müslüman esirlerin serbest bırakılmasını da içeren yedi aylık bir anlaşma yapıldı. Ayrıca bu sürede kendilerine yardım gelmezse ülkelerini Sultân'a teslim edeceklerdi.

Daha sonra Sultân, Dımaşk'a gitmek üzere yola çıktı. Ancak öncesinde oğlu el-Melik ez-Zâhir, kendisini Haleb'e davet

etti. Sultân buna icabet etti ve 11 Şabân/5 Ekim 1188 günü Haleb'e girdi. Üç gün kalede kaldı. Oğlu, onun şerefine bir ziyafet verdi. Askerin içinde el-Melik ez-Zâhir'in cömertliğinden istifade etmeyen kimse kalmadı. Öyle ki bunun miktarının fazlalığı babasını endişelendi.

Sultân 14 Şabân/8 Ekim'de Dımaşk'a gitmek üzere Haleb'ten ayrıldı. Ancak bu kez de amcasının oğlu el-Melik el-Muzaffer Takîyedîn, ona mâni oldu ve kendisini Hamâ Kalesine çıkardı. Şerefine çok güzel bir yemek hazırlattı. Sûfilere semah gösterisi yaptırdı. Sultân bir gece burada kaldı. Cebele ve el-Lâzkiye'yi yeğenine verdi.

Sultân, Ba'lebek yolundan ilerleyerek adı geçen şehre ulaştı. Buradaki düzlükte bir gün kaldı. Hamama girdi. Nihayetinde Ramazân ayı gelmeden birkaç gün evvel Dımaşk'a vardı. Ramazân girinceye kadar şehirde kaldı. Çünkü cihâdan ayrı boş yere zaman geçirmek istemedi. (Frenklerin elindeki) Safed ve Kevkeb kaleleri Havrân tarafına yakın olup onu endişelendirmekteydi. Dolayısıyla Ramazân orucunu tutarken bu iki mekânla ilgilenmeye karar verdi.

Safed'in fethinin zikri

(s.152) Sultân, Ramazân ayının başında Dımaşk'tan Safed üzerine yürüdü. İnsanların; nerede olurlarsa olsunlar yolculuk ederek ailelerinin, evlatlarının yanında ve vatanında bulunmak, ailesini bir araya toplamak istediği böyle bir ayda onlardan ayrı kalmayı önemsemedi. Allahım, o buna senin rızan için katlandı. Sen de ona büyük bir mükâfat ver.

Sultân mübarek Ramazân ayı esnasında Safed önlerine geldi. Burası muhkem ve her yönden vadilerle çevrilmiş olan bir kaleydi. Askerler kaleyi kuşatıp mancınıklar kurdular. Yine Ramazân ayı sırasında Kerek (Moab Kerek) Kalesi, sahibinin nâibleri tarafından teslim edildi. Karşılığında Hittîn

Savaş'ında esir edilen hâkimini esaretten kurtardılar. Bu sırada şiddetli yağmurlar sebebiyle yoğun bir çamur vardı. Fakat hiçbirisi Sultân'ın çabasını engelleyemiyordu.

Bir gece onun yanındaydım. Beş adet mancınığın yerini belirledikten sonra *bu beşini kurana kadar uyumayacağız* demişti.

Mancınıklardan her birini bir gruba teslim etti. Haberci si de bunlar arasında gidip geliyordu. Gruplar, haberciye ne ler yaptıklarını söylüyorlar, o da Sultâna bildiriyordu. Böylece kurulum sabaha kadar sürdü. Ben de onun yanındaydım. Zincirlerinin bağlanması dışında mancınıkların kurulması işi sona erdiğinde Sultân'a kendisi için mutluluk verici bir alamet olarak şu meşhur sahih hadîsi rivayet etmiştim (söylemiştim): *İki göz vardır ki onlara ateş temas etmez. Bunlardan biri Allah yolunda geceyi nöbet tutarak geçiren, diğeri de Allah korkusuyla ağlayan gözlerdir*⁸⁵.

Safed üzerine yapılan saldırılar bütün Ramazân ayı boyunca nöbetleşe olarak aralıksız devam etti ve neticede kale bu senenin 14 Şevvâl/6 Aralık'ında âmânla teslim oldu⁸⁶.

Kevkeb Kalesi'nin fethinin zikri

(s.153) Sultân daha sonra Kevkeb'e yürüdü. Dağın alt tarafında kamp kurdu. Askerini topladı. Kaleyi kuşatıp tüm

85 Tirmizî, *Câmi' el-Kebîr*, III (Ahkâm ve Vesâyâ), Thk. Beşşâr Avvâd, Beyrut 1996, s. 276-277 (Hadis no: 12)

86 İbn el-Esîr (XII, 22), İmâdeddîn el-Kâtib el-İsfahânî (s.134-135) ve İbn Vâsıl (II,273); Sultân'ın daha evvelinde kuşattığı Safed Kalesi'nin düşmesinin kendileri adına kötü sonuçlar doğuracağını düşünen Haçlılar buraya destek olmak üzere 200 kişilik bir takviye birlik gönderdiklerini söylerler. Ancak bu birlikten bir asker, Kevkeb kuşatmasına katılan Müslüman askerlerden biri tarafından yakalanmıştır. Sonrasında sadece geceleri ilerleen destek birliğinin gizlendiği yere baskın yapan Kevkeb'in kuşatıcıları onların hepsini öldürmüşlerdir. Bu durum Safed'i yardımsız bıraktığı gibi Kevkeb'teki Hospitalier şövalyelerinin de gücünün nispeten zayıflatmıştır.

gücüyle zorladı. Bu sırada yeri düşmanın ok atışlarının menziline olduğundan etrafına taştan ve çamurdan bir set inşa edildi. Ancak atılan oklar yine de onu rahatsız ediyordu. Nitekim adamlarından hiçbiri zırh giymeden çadırının kapısında duramıyordu. Yağmurlar aralıksız yağıyordu. Yoğun çamur ata binmeyi, yürümeyi tam bir zahmet haline getirmişti. Şiddetli rüzgârlardan ve sürekli yağan yağmurun ortaya çıkardığı şartlar dışında yüksekte yer alan düşman da Müslümanlara bir hayli sıkıntı vermekteydi. Adamlardan bir kısmı yaralanmış bir kısmı da öldürülmüştü. Her şeye rağmen Sultân kalenin surunun lağımlanmasına kadar savaşıma azmini sürdürdü.

Düşman kazılan lağımın surlara ulaştığını gördüklerinde her şeyin bittiğini anladılar ve âmân istediler. Sultân, onların bu talebini kabul etti ve kaleyi Zilkade/Aralık 1188-Ocak 1189 ayının ortasında teslim aldı. Sonrasında aşağıya ağırlıkların yanına indi. Çamurun ve rüzgârın yoğunluğundan ağırlıklar dağın eteklerinde bırakılmıştı. Ayın kalan bölümünde kardeşi el-Melik el-Âdil ile Zilhicce hilalinin ortaya çıkmasına kadar onunla alakalı bazı konular hakkında görüştü. Adamlardan bir kısmına izin verdi. Kendisi de hem Mısır'a dönen kardeşi el-Melik el-Âdil'i yolcu etmek hem de ziyaret etmek amacıyla Kudüs-i Şerîf'e doğru yola çıktı. İkisi 8 Zilhicce/28 Ocak 1189 Cuma⁸⁷ günü şehre gelip Cuma namazını Kubbetü's-Sahra'da birlikte kıldılar. Kurban bayram namazını da pazar günü yine birlikte eda ettiler. Daha sonrasında Sultân çadırına döndü ve günün geri kalanını burada geçirdi. 11 Zilhicce/31 Ocak Pazartesi günü⁸⁸ ise kardeşini uğurlamak ve ahvalini kontrol etmek üzere Askalân'a doğru yola çıktı. Burada birkaç gün kaldı ve karışıklığı toparlayıp durumu düzeltti. Kardeşi el-Melik el-Âdil'e veda etti. Ona, Kerek'i verip Askalân'ı aldı. Ardından da Akkâ'ya gitmek ve aynı zamanda yolu üzerindeki şehirle-

87 TTK'da cumartesi günü.

88 TTK'da salı günü.

rin durumunu kontrol etmek için sahil üzerinden harekete geçti. Geçtiği yerlere adam ve erzak bırakarak Akkâ'ya ulaştı. Muharrem 585/Şubat-Mart 1189'in büyük bir bölümünü burada geçirip ahvalini ıslah etti. Bahâeddîn Karâkûş'u vali tayin etti. Şehrin surunu tamir edip uzatmasını emretti. Bu iş için onunla birlikte Hüsâmeddîn Beşâre'yi (s.154) görevlendirdi.

Yanına ulaşan Mısır askerlerinden bir bölüğü muhafız olarak Akkâ'da bıraktıktan sonra Dımaşk'a gitmek üzere şehirden ayrıldı. 1 Safer 585/21 Mart 1189'da buraya ulaştı.

Sultân'ın, Şakîf Arnûn'a yönelmesinin ve hemen sonrasındaki Akkâ Vakası'nın zikri

Sultân Rebîülevvel 585/Nisan-Mayıs 1189 ayına kadar üç gün Dımaşk'ta kaldı.

Bu ay içerisinde Halife en-Nâsır-lidînillâh'ın elçisi geldi. Hutbenin veliahtı olan oğlu adına okunmasını emretti ve Sultân da onun adına hutbe okuttu.

Sultân'ın, Şakîf Arnûn üzerine gitmek azmi kuvvetlendi. Burası Bânyâs'a yakın bir kaleydi. 3 Rebîülevvel/21 Nisan'da Cuma namazından sonra Dımaşk'tan ayrıldı. Merc-i Fulûs'ta kamp kurdu. Cumartesi sabahı yeniden harekete geçerek Merc-i Bergûs'ta geldi ve askerleri beklemek üzere burada konakladı. Ayın 11'ine (29 Nisan) kadar askerler birbiri ardına gelip ona katıldılar. Sonrasında yola çıkarak Bânyâs'a buradan da Merc-i Uyûn'a geldi ve konakladı. Burası Şakîf Arnûn'a yakın bir yerdi. Öyle ki Sultân her gün atına binip Şakîf'e gidiyor ve kaleyi gözetledikten sonra geri dönüyordu. Bu arada askerler her yönden gelip yanında toplanıyordu. Sultân, Merc-i Uyûn'a gelişi 17 Rebîülevvel/5 Mayıs idi. Burada birkaç gün kaldık ve her gün Şakîf Arnûn'u gözetliyorduk. Gün geçtikçe İslâm askerlerinin sayı ve teçhizatları artıyordu. Şakîf

sahibi bunu görünce kurtuluş ümidinin kalmadığını ve durumunu düzeltmek için (s.155) Sultân ile temasa geçmenin gerektiğini anladı. Bizzat yanına geldi. Biz ancak Sultân'ın çadırının kapısının önüne geldiğinde kendisini fark edebildik. Müsaade edilince içeriye girdi. Sultân ona hürmet gösterip ikramlarda bulundu. Zira Frenklerin büyüklerinden ve akıllılarından biriydi. Arapçayı bildiği gibi tarihe ve hadîslere de vakıf bir kimseydi⁸⁹. Bana söylendiğine göre yanında bulunan bir Müslüman bunları ona okuyup anlatırdı. Ayrıca ihtiyatlı bir adamdı. Sultân'ın önüne geldi ve onunla yemek yedi. Ortalık boşaldığında Sultân'a kendisinin memlûku olduğunu, itaat ettiğini ve zahmetsizce kaleyi teslim edeceğini söyledi. Karşılığında ise artık Frenklerle oturamayacağını söyleyerek kendisine Dımaşk'ta ikamet edeceği bir yer verilmesini şart koştu. Bunu da ailesiyle birlikte yerleşmek ve geçimini sağlamak için istediğini ifade etti. Yine Sûr'daki ailesini ve maiyetini kurtarıp senelik mahsulünü toparlayana kadar kendisine üç aylık süre verilmesini bu arada da yanına gidip gelmek müsaadesini istedi. Sultân, onun taleplerini kabul etti. Şakîf Hâkimi bu süreçte sürekli Sultân'ın yanına gelip gidiyordu. Hristiyanlık hususunda bizimle tartışıyor ve kendisine dininin batıl olduğunu ifade ediyorduk. İyi bir müzakereci ve konuşmacıydı.

89 Renauld de Sidon; Sayda Kontu olan bu zat, Ortadoğulu Haçlılarının bölgede yetişen ikinci ve üçüncü neslinin tipik örneklerinden biridir. Daha yukarıdaki dipnotlarda bahsi geçen Renauld de Chatillion; Avrupa'dan gelen sosyo-kültürel ve siyasî ortamın gerekliliklerine tamamen yabancı bir anlayışı temsil ederken Renauld de Sidon bunun tam aksine bir tablo ile karşımıza çıkmaktadır. Bölgenin siyasî, sosyal durumunu özümsemiş, iyi derecede Arapça bilen, İslamî ilimler hakkında dahi konuşabilecek etkinliğe sahip bir şahsiyettir. Bu özellikleri ile Batılıların anlayışına da yabancı kalan Renauld, müellifimiz İbn Şeddâd'ın ilerleyen bölümlerde aktaracağı üzere Kondrad de Montferrat'ın elçisi sıfatıyla Batı'dan gelenlere muhalif ve aleyhte olarak Sultân ile görüşmeler yapmıştır.

Rebîülevvel/Nisan-Mayıs ayı içerisinde Şevbek'in teslim haberi geldi. Sultân daha öncesinde burasını büyük bir kuvvetle bir sene müddetince kuşatmıştı. Müdafiler erzakları tükendiğinde kaleyi âmânla teslim ettiler.

Frenklerin, Akkâ üzerine yürümek üzere toplanmalarının zikri

Sultân, Askalân'ın alındığı vakit buradaki garnizonun teslim olmasını emrettiği takdirde Kralı (Guy de Lusignan)'ı serbest bırakacağına söz vermişti. Kral, müdafilere teslim olmalarını emretti. Onlar da kendilerine söylenileni yaptılar. Kral daha sonra Sultân'dan serbest bırakılmasını istedi. O da sözünü tutmak adına Hısnü'l-Ekrâd'tan, Antartûs'a doğru gittiğimiz sırada muhatabını serbest bıraktı. Ancak bir daha kendisine karşı kılıç çekmemesini, ömür boyu memlûku, gulâmı ve azatlısı olmayı kabul etmesini şart koştu. Allah, ona lanet etsin, Kral anlaşmayı bozdu ve asker toplamaya başladı. Sûr'a gelerek içeriye girmek istedi. Şehrin kapısında çadır kurarak burayı elinde tutan Markis'e müracaat etti. Sûr'daki Lanetlenmiş Markis ise ileri görüşlü, dini konusunda mutaassıp, çok sert ve büyük bir adamdı. Kral'a şöyle dedi: *Ben Sûr'da denizin ötesindeki kralların nâibiyim. Onlar burayı sana teslim etmeme izin vermezler*⁹⁰.

Konuşmalar uzadı. Neticede ikisi arasında Müslümanlara karşı birlik olarak Sûr ile başka yerlerdeki Frenklerden as-

90 *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi* (s.69-70)de aynı şekilde Konrad'ın şehrin kendisine emalet edildiğini söyleyip Kral Guy'u içeri almadığını söyler. Hatta şehre girmek isteyen kim olursa olsun sert bir şekilde engellenmiştir. Bunun üzerine şehirde bulunan Guy taraftarı Pisalılara saldırmış ve onlarda şehirden çıkıp krala iltihak etmişlerdir. Bir aylık bir sürenin sonrasında şehre alınmayan Kral Guy nihayetinde beraberindekilerle buradan ayrılarak Akkâ üzerine yürümeye karar vermiştir. Ernoul (s.196) ise Konrad'ın şehrin kendisine ait olduğunu söyleyerek muhatabını şehre almadığını aktarmaktadır.

ker toplamak hususunda anlaştılar. Ardından Sûr kapısında kamp kurdular.

Aybek el-Ahras'ın şehit düştüğü savaşın zikri

Bu olay 17 Cemâziyelevvel/3 Temmuz günü cereyan etmişti. Öncüler Sultân'a, Frenklerin Sûr ile Sayda topraklarını birbirinden ayıran köprüyü geçtiğini haber verdiler. Burası bizim de yakınında olduğumuz bir yerdi. Sultân derhal atına bindi. Çavuşlar askerlere seslendiğinde bunlar öncülerin bulunduğu tarafa gitmek üzere atlandılar. Ancak oraya ulaştığında savaş bitmiş ve Frenklerden bir kısmı köprüyü geçmişti. Kuvvet ve sayı anlamında yeterli durumdaki İslâm öncüleri düşmanın üzerlerine saldırıp onlarla şiddetli şekilde savaştılar. İçlerinden birçoğunu öldürdüler. Yaralılar, öldürülenlerden daha azdı. Frenklerden bir kısmı nehre atıldı ve boğuldu. Allah, zaferi İslâm'a ve onun ehline verdi. Sultân'ın Aybek el-Ahras adlı memlûkundan başka hiç kimse ölmedi. Aybek bugün içinde şehit oldu. Cesur, yiğit ve harplerde tecrübeli bir savaşçıydı. Atı kendisini sırtından atınca bir kayanın arkasına sığınmıştı. Bitene kadar oklarla savaştı. Sonrasında kılıçla (s.157) düşmandan bazılarını öldürdü. Ancak etrafındaki Frenkler çoğaldı ve onu öldürdüler. Kahramanlığı, Sultân'ı duygulandırdı. Bu olaydan sonra Sultân ağırlıklar olmaksızın savaş yerine yakın bir yerde kendisi için kurulan çadırına döndü.

Müslüman yayalarından bir grubun şehit olduğu bir başka savaşın zikri

Sultân 19 Cemâziyelevvel/5 Temmuz Çarşamba günü bu çadırda kaldı. Yine âdeti olduğu üzere Frenkleri gözetlemeye çıktı. Yaya askerlerin dışında gaziler ve gönüllülerden de pek çok kimse onu takip etti. Sultân geri dönmelerini söylemesi-

ne karşın bunu kabul etmediler. Adamlarına bunları döndürmek üzere vurmalarını istedi ise de yapmadılar. Sultân, onlar için korktu. Zira alan gerçekten dar olup yayalar için sığınacak bir yer yoktu. Sonra yayalar köprüye hücum ederek küçük çatışmalarla düşmanı yoklamaya başladılar. İçlerinden bir grubu düşmanın üzerine gitti ve iki taraf arasında şiddetli bir çatışma meydana geldi. Müslümanlar, Frenklerden çok büyük bir grubun kendilerine karşı toplandığını anlayamadılar. Frenkler, arkalarında herhangi bir tuzağın olup olmadığını anlamak için onları gözetlediler. Akabinde hep birlikte hücum ederek Sultân'ı gafil avladılar. Çünkü o sırada yanında ordusundan kimse olmadığı gibi onlardan uzaktaydı. Hiçbir savaş hazırlığı da yoktu. Sadece her gün âdeti olduğu üzere düşmanı gözetlemeye çıkmıştı.

Sultân durumdan haberdar olup savaş meydanından yükselen toz bulutunu gördüğünde Müslümanların geri çekilmesi için yanındakileri yolladı. Ancak bunlar durumun kontrol dışına çıktığını gördüler. Öyle ki Frenklerin sayısı artmış ve Sultân'ın gönderdiği seriyye de bundan dolayı korkmuştu. Frenkler, yayalara karşı büyük bir zafer kazandılar. Hemen akabinde Sultân'ın gönderdiği birlikle şiddetli bir mücadeleye giriştiler. Yayalardan bir kısmı esir alındı bazıları da öldürüldü. Bugün içinde öldürülen yayalar sayıldı ve şehitlerin sayısı 180 kişi idi.

Öte yandan Frenklerden de çok kişi öldürüldü. Birçoğu da boğuldu⁹¹. Onlardan öldürülenlerin arasında kendisine büyük saygı duyulan Almanların komutanı da bulunuyordu.

(s.158) Müslümanların tanınmış şehitlerden biri de İbn Bessâr idi⁹². Yakışıklı, cesur bir genç olup babası bunun Allah

91 İbn el-Esir (XII,30) öldürülenler hariç boğulan zırhlı Frenk askerlerinin sayısını 100 olarak vermektedir.

92 İbn Vâsil da (II,286) bu zatın adı el-Emîr Gâzî b. Sadeddîn b. en-Nassâr olduğunu söyler.

yolunda olduğunu kabul edip tanıyanların anlattığına göre tek bir damla dahi gözyaşı dökmedi. Benim katılıp şahit olduğum savaşlar arasında Frenkler hiçbir zaman böylesine muvaffakiyet elde edemediler ya da Müslümanlara bu kadar kayıp verdirmediler.

Sultân'ın ağırlıklarını almadan Akkâ'ya yürümesinin ve bunun sebebinin zikri

Sultân bu nadir vakada Müslümanların durumunu gördüğünde adamlarını toplayıp istişare etti. Neticede Frenklere saldırmak için köprüyü geçip üzerlerine yürümek ve savaşarak köklerini kurutmaya karar verdi. Çünkü Frenkler, Sûr'dan hareketle köprü yakınlarında konaklamışlardı. Sûr ile köprü arasında bir fersah ya da biraz daha fazla mesafe vardı. Sultân kesin olarak saldırmaya karar verince 27 Cemâziyelevvel/13 Temmuz Perşembe sabahı atına binerek ilerledi. İnsanlar, savaşçılar ve askerler onu takip ettiler. Sondakiler öndekilere ulaştığında öncülerin geri döndüğünü ve çadırlarını kaldırdıklarını gördüler. Bunun sebebinin sordular. Frenklerin surlarının gerisine sığınmak ve güvencede olmak amacıyla Sûr'a doğru harekete geçtiklerini söylediler. Müslümanlar bu haberi aldıklarında hayal kırıklığı içerisinde geri döndüler. Öncülere ihtiyaç kalmadığı için onlar da geri döndü. Gelişmeler üzerine Sultân yapılan surunu kontrol etmek ve kalan kısmının tamamlanması için insanları teşvik için Akkâ'ya gitmeyi düşündü. Bu nedenle Merc-i Uyûn'a dönmeyip Tibnîn üzerinden hareketle Akkâ'ya gitti. Şehrin ahvalini düzenledi. Surunun tamamlanması için emir verdi. Tam ve eksiksiz olması için özen gösterdi. Önlem ve tedbir almalarını emretti. Sonrasında askerlerin bulunduğu Merc-i Uyûn'a dönerek Şakîf sahibine verdiği mühletin dolmasını bekledi.

Bir başka çatışmanın zikri

(s.159) 6 Cemâziyelâhir/22 Temmuz Cumartesi sabahında düşman yayalarından bir grubunun odun toplamak üzere tedbirsiz bir şekilde Tibnîn Dağına doğru yayıldığı haberi geldi. Sultân kalbinde hala Müslüman yayaların başına gelen felaketin acısını taşıyordu. Bu nedenle Frenkleri yakalamak için bir tuzak hazırlamaya karar verdi. Daha sonra yayaları korumak üzere bir grup Frenk süvarisinin de çıktığı bilgisi ulaştı. Dolayısıyla onların hepsini içine alacak bir tuzak hazırladı. Tibnîn'deki askerlere haber göndererek 8 Cemâziyelâhir/24 Temmuz Pazartesi sabahı az sayıdaki bir kuvvetle çıkıp düşmanın yaya kuvvetlerine saldırılarını, onları koruyan süvarilerin kendilerini takip etmeye başladıklarında daha evelden belirlenen tarafa doğru mağlup bir şekilde çekilmelerini emretti. Öte yandan Akkâ'daki askerlere de haber yollayıp düşmanın arkasına düşecek şekilde harekete geçmelerini emretti. Böylece Frenk süvarileri arkadaşlarına yardım için hamle yaptıklarında onların çadırlarına saldırabileceklerdi. Sultân, pazartesi günü seher vaktinde ağırlıksız olarak tepeden tırnağa silahlı seçkin bir birlikle atlandı. Tibnîn askerlerinin mağlup şekilde çekileceğini yere doğru harekete geçti. Tibnîn'i geçtikten sonra askerlerini sekiz birliğe ayırdı. Her birlikten cesaretli ve iyi binici 20 süvari seçerek kendilerini düşmana göstermelerini ve düşmanla bir süre uzaktan savaştıktan sonra tuzak kurulan yere kadar önlerinden çekilmelerini emretti. Bunlar kendilerine söyleneni yaptılar. Fakat Kral tarafından komuta edilen büyük bir Frenk gücüyle karşılaştılar. Frenkler durumu öğrendikleri için savaş düzenine geçmişlerdi. Sultân'ın gönderdiği birliklerle şiddetli bir savaşa tutuştular. Sultân'ın birliği düşman karşısında geri çekilmeyi reddetti. Hamiyetleri onları, Sultân'a muhalefete ve bu kadar az bir kuvvetle kalabalık düşmanla karşılaşmaya sevk etti. Mücadele Pazartesi gününün sonlarına kadar devam etti. Fa-

kat içlerinden hiçbirini ne olup bittiğini haber vermek üzere askerin yanına dönemedi.

Bu olayın sonrasında haberler Sultân'a ulaştı. Ancak akşam olmuştu. Çatışma için vaktin dar olmasına karşın yardım için asker yolladı ise de planı için iş işten geçmişti.

(s.160) Frenkler, ilk yardımcı birliklerin savaştıkları se-riyyeye destek için ulaştıklarını gördüler. Nihayetinde ce-ryan eden şiddetli savaşın sonrasında mağlup bir şekilde gerisin geriye döndüler. Mücadeleye katılanların bana anlattıklarına göre -zira ben bu mücadelede bulunmamıştım- Frenklerden öldürülenlerin sayısı on kişi civarındaydı. Müs-lümanlardan ise ikisi öncü, dördü Arap olmak üzere altı kişi öldürülmüştü. Hayatı kaybeden Araplardan biri aşiretinin lideri ve yakışıklı bir genç olan Emîr Zâmil idi. Bunun sebebi ise atının tökezlemesiydi. Amcasının oğlu kendi atını ona ver-di ise bu at da yere yıkıldı. Böylece Emîr Zâmil ailesinden üç kişiyle birlikte esir edildi.

Frenkler, destek birliklerinin geldiğini görünce kurtarıl-malarından korkarak onları öldürdüler⁹³. Her iki taraftan sü-variler de dâhil birçok kişi yaralandı. Bu mücadeleler sırasında örneğine az rastlanır bir olay meydana geldi. Öyle ki Sultân'ın Aybek ismindeki memlûklarından biri aldığı yaralardan ötürü güçten düşmüş ve yaralarından akan kanlarla ölümlerin arasın-da kalmıştı. Salı sabahına kadar bütün geceyi bu şekilde geçir-mişti. Arkadaşları onu bulamayınca kayıp olduğunu Sultân'a bildirdiler. O da Aybek'i aramak üzere adamlar gönderdi. Ni-hayetinde kendisini ölümlerin arasında anlatıldığı gibi buldular ve çadırların bulunduğu yere taşıdılar. Allah, ona sıhhat verdi. Sultân ise ayın 10'unda (26 Temmuz) çarşamba günü muzaffer ve mutlu bir şekilde ordugâha döndü.

93 Emîr Zâmil, en-Nakura hâkimi olup er-Rebia kabilesindendi. Bkz. İmâdeddîn el-Kâtib el-İsfahânî, s.151.

Sultân'ın, Şakîf sahibini yakalaması ve bunun sebebinin zikri

İnsanlar arasında Şakîf sahibinin istediği mühlet konusunda hilekârlık yaptığı, samimi davranmadığı ve asıl amacının vakit geçirmek olduğu sözleri dolaşmaya başladı. Nitekim bütün bunlar; onun süre dâhilinde erzak toplamak hırsı, kalenin kapılarını güçlendirmesi ve daha başka şeyler vesilesiyle birçok kez ortaya çıkmıştı. Öte yandan Sultân kaleye yakın olmak, durumu görmek, buraya gelen yardım ve erzakı engellemek amacıyla dağa çıkmaya karar vermişti. Mazeret olarak o sıradaki şiddetli sıcakları ve ovanın sağlıksız havasından kaçmak isteğini göstermişti. 12 Cemâziyelâhir/28 Temmuz Cuma akşamı gecenin dörtte birinin geçtiği bir sırada dağa çıktı. Şakîf sahibi sabahleyin Sultân'ın çadırının kurulduğunu gördü. Askerlerden bazıları ise (s.161) aşağıdaki düzlükte kalmıştı. Şakîf sahibi askerlerin ona yaklaştığını görünce kendisine verilen mühletin Cemâziyelâhir ayının kalan kısmından ibaret olduğunu anladı. Sultân'ın yanına inerek dostluğundan istifade ile süreyi uzatabileceğini düşündü. Onun ahlakından ve lütufkârlığından ötürü bunu yapabileceğini hayal etti. Dolayısıyla Sultân'a durumunu açıklayıp şöyle dedi: *Çok az bir zaman kaldı. Kaleyi bugün ya da yarın teslim etmek arasındaki fark nedir? Doğru olan ise Sultân'ın Şakîf'i teslim almak üzere adamlarını göndermesidir. Fakat diğer taraftan da ailesinin bir kısmının halen Sûr'da olduğunu ve bugünlerde oradan çıkacaklarını beyan etti.*

Bugünün akşamına kadar Sultân'ın hizmetinde kaldıktan sonra kaleye çıkmak üzere geri döndü. Sultân, ona hiçbir şey fark ettirmedi ve zamanın dolmasına kadar aynı şekilde davranmaya devam etti. Şakîf Sahibi belirtilen sürenin sonuna çok yaklaştığı dönemde bir gün yine Sultân'ın yanına geldi. Onunla tek başına konuşmak istedi ve kendisine verilen

mühletin bir seneye tamamlanmak üzere dokuz ay uzatılmasını rica etti. Böylece Sultân, onun ihanetini anladı. Fakat bütün umudunu kaybetmesin diye *Bunu düşünelim. Danışma heyetini toplayıp bu konuda ne yapacağımız hususunda onların da görüşünü alalım. Sonra sana haber veririz* dedi.

Ardından kendisine yakın bir yerde çadır kurdurdu ve hissettirmeden kapısına bir nöbetçi dikti. Ona karşı ikramda bulunup hürmet etmeye devam etti. Sürenin bitimine kadar ikisi arasındaki konuşma ve müzakereler sürdürüldü. Fakat sonrasında ondan kalenin teslimi istendi. Sultân, durumunu ifşa ederek *sen ihanetini gizledin. Kaleye yeni yapılar ekledin ve erzak taşıdın*, dedi. Şakîf sahibi bunu inkâr etti. Sonuçta Sultân'ın, onun yanında kalede yeni bir binanın yapılıp yapılmadığını kontrol edip burasını teslim almak üzere güvenilir bir temsilcisini göndermesi kararlaştırıldı. Bunlar kaleye gittiler. Ancak Şakîf sahibinin adamları onlara ilgi göstermediler. Sultân'ın adamları kalenin surlarında daha evvelden olmayan bir kapının inşa edildiğini gördüler. Bunun üzerine Şakîf sahibinin üzerindeki denetim açık şekilde sıkılaştırıldı. Sultân'ın yanına girmesi engellenerek kendisine *süre bitmiştir. Kalenin mutlaka (s.162) teslimi gerekir* denildi. Bu konuda yanıltıcı şeyler söyledi ise de kale hususunda cevap vermekten kaçındı. Daha sonrasında (kararından) döndü ve kaledekilere teslim olmalarını emretmek üzere onların yanına gönderildi. Fakat müdafiler açık şekilde kendisine isyan ederek; *biz senin değil Mesîh'in nâibleriyiz* dediler. Bunun üzerine kale kuşatıldı. İçeriye giriş çıkışları engellemek üzere öncüler görevlendirildi.

18 Cemâziyelâhir 585/3 Ağustos 1189 Pazar günü⁹⁴ Şakîf Sahibi o zamana kadar inkâr etmesine karşın nihayetinde sürenin bittiğini itiraf etti ve *gidip kaleyi teslim edeceğim* dedi. Bir katıra bindirildi ve gitti.

94 TTK'da perşembe günü.

Yanında emîrlerden ve askerlerden büyük bir grupta birlikte Şakîf'e geldi. Müdafilere kalenin teslimini emretti. Ancak bunu kabul etmediler. Ret cevabı üzerine içeridekilerden bir keşiş istedi. Bu adam kaleden çıkıp Şakîf sahibinin yanına geldi. O da keşişe kendi lisanında bir şeyler söyledi ve adam geri döndü. Fakat sonrasında kaledekilerin teslim olmamak hususundaki mukavemetleri arttı. Şakîf sahibinin, keşişe kalenin teslim edilmemesi için talimat verdiği düşünüldü. Görüşmeler gün boyunca devam etti. Fakat kaledekiler teslim olmaya yanaşmadılar. Nihayetinde Şakîf sahibi, Sultân'ın kampına geri getirildi. Ardından aynı gece Bânyâs'a gönderilip kaleye kapatıldı. Askerler muhasara etmek ve savaşmak üzere Şakîf'i çevirdiler. Sahibi ise 6 Receb/20 Ağustos'a kadar Bânyâs'ta kaldı. Şakîf önlerinde ordusuyla birlikte hiç birsey yapmadan üç ay kaybetmesine sebep olduğu için Sultân'ın, ona karşı öfkesi arttı. Dolayısıyla kendisini yeniden kampa getirtti ve geldiği gece ağır şekilde tehdit etti ise Şakîf sahibi yine de bir şey yapmadı.

Sultân 8 Recep/22 Ağustos Çarşamba sabahı⁹⁵ dağın yukarı kısımlarına doğru hareket etti ve çadırını da buraya çıkardı. Bulunduğu mekân, Şakîf'e hâkim ve havası daha temiz olan bir yerdi. Zira Sultân, aşağının havasından ötürü rahatsızlanmıştı.

Bunun sonrasında Sûr'da bulunan Frenklerin, Kral ile Akkâ üzerine gitmek için **(s.163)** en-Nevâkîr taraflarına çıktıkları hatta bazılarının İskandaruna'ya indiği haberi bize ulaştı. Öyle ki bunlarla Müslüman yayalarının arasında çatışmalar meydana gelmiş ve Müslümanlar onlardan bazılarını öldürmüşlerdi. Fakat Frenkler burada kalmaya devam ettiler.

95 TTK'da salı günü.

Akkâ Olayı ve sebebinin zikri

Frenklerin, Akkâ tarafına yöneldiğine dair haberler Sultân'ı tedirgin etti. Ancak yine de onların niyetinin kendisini Şakîf'ten uzaklaştırmak olabileceğini düşünerek acele etmedi. Bu nedenle durumu araştırana yani 12 Receb/27 Ağustos'a kadar burada kaldı. Bir haberci ulaştı ve Frenklerin günün kalanında harekete geçip Ayn Besse'de konakladıklarını öncülerinin ise ez-Zîb'e vardıklarını bildirdi. Bu durum Sultân'ı endişelendirdi ve çevredeki hâkimlere yazarak İslâm askerlerinin karargâhına gelmelerini emretti. Sonrasında geri döndü. Mektuplarını ve teşvikini yineledi. Bu gece içinde ağırlıklarla hareket etmeleri emrini verdi.

Kendisi de ayın 13'ü (28 Ağustos) pazartesi sabahı Tabe-riye üzerinden Akkâ'ya gitmek için yola çıktı. Zira buranın dışında askerin yürüyebileceği genişlikte başka bir yol yoktu. Düşmanı gözetlemek ve haberleri kendisine ulaştırmak üzere Tibnîn yoluna bir birlik gönderdi. Biz ise gece yarısı el-Hûla'ya gelinceye kadar ilerledik. Burada bir saat konakladı ve yeniden hareket etti. Sonrasında bütün gece yola devam ederek 14 Receb/29 Ağustos Salı sabahı el-Minye denilen yere vardı. Frenklerin ayın 13'ü (28 Ağustos) pazartesi günü Akkâ önlerine vardıkları haberi geldi. Sultân, Şakîf sahibini ağır ihaneti ve kötü fiilinden ötürü Dımaşk'a gönderdi.

(s.164) Kendisi ise daha evvelinde Tıbnîn yoluna gönderdiği kalan askerlerle Merc-i Safûriyye'de birleşmek üzere harekete geçti. Bu daha öncesinde kararlaştırmış olduğu birşeydi. Ağırlıklara da kendisine burada katılmalarını emretti. el-Harrûbe'den düşmanı gözlemleyene kadar yola devam etti. Bazı askerlerini (Akkâ'ya) gönderdi. Bunlar Frenklerin gafletinden istifade ile şehirdekileri takviye ettiler. İçeride yeterli sayıda asker ve erzak olana kadar şehre birbiri ardına takviye göndermeyi sürdürdü. Askerlerini sağ ve sol kanatlar ile mer-

kez olmak üzere tertip etti. 15 Receb/30 Ağustos Çarşamba günü gelmiş olduğu el-Harrûbe'den ayrıldı. Akkâ düzlüğünün başında yer alan Tell Keysân adlı tepeye gelerek kamp kurdu. İnsanlara da savaş düzeni içinde burada yerleşmelerini emretti. Sol kanadın arkası Nehr-i Hulv'a kadar uzanırken sağ kanadın sonu ise Tell el-İyâziyye yakınlarına kadar yayılmıştı. Muzaffer İslâm askerleri lanetli düşmanı çevirdiler ve her yönden yolları tuttular. Bu arada İslâm askerleri birbiri ardına gelip toplandılar. Sultân daimî bir öncü kolu ve her gün düşmanla çatışacak bir Calîşiyye birliği tertip etti. Düşman çadırlarını hiç kimsenin yaralanmadan ya da öldürülmeden dışarıya çıkmaya güç yetiremeyeceği şekilde her yönden çevirdi.

Lanetli düşmanın kampı Akkâ'ya yarım fersah mesafedeydi. Krallarının çadırı ise şehir kapısına yakın Tell el-Musallibîn'de bulunuyordu. Süvarilerinin sayısı 2000 yayalarının sayısı ise 30.000 kişiydi⁹⁶. Onların mevcudunu bundan daha az bulanını görmedim. Aksine daha fazla olduklarını söyleyenleri gördüm. Çünkü sürekli olarak denizden yardım alıyorlardı. Frenklerle, öncüler arasında şiddetli çatışmalar sürekli şekilde devam etti⁹⁷. Müslümanlar, Frenklerin üzerine saldırmak istiyorlardı. Ancak Sultân daha vakti gelmediğinden onları engelliyordu. Bu arada çeşitli beldelerden meliklerin ve emîrlerin komutasında gönderilen birlikler birbiri ardına Sultân'ın karargâhına gelmeye devam ediyordu. İlk

96 *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*, (s.70) de Haçlı ordusunun toplam rakamını 9.000 kişi olarak vermektedir. Bunların içinde ise 700 süvari bulunmaktaydı.

97 *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi* (s.71) de Haçlıların gelişlerinin üçüncü gününde yani 31 Ağustos 1189'da şehre saldırdığını ifade ettikten sonra Sultân'ın arkalarından saldırdığı haberini almaları üzerine geri döndüklerinden bahsetmektedir. Ancak saldırganlar bunun üzerine geri döndüklerinde karşılarında sadece az sayıdaki Müslüman öncülerini bulmuşlardı.

ulaşanlardan biri de büyük ve soylu Emîr Muzaffereddîn b. Zeyneddîn oldu. Sonra seçkin bir birliğin başında Hamâ Sahibi el-Melik el-Muzaffer Takîyeddîn geldi. Bunun peşine de İslâm askerleri gelmeye devam ettiler.

(s.165) O sırada Hüsâmeddîn Sunkur el-Ahlâtî şiddetli ishal sebebiyle vefat etti. Müslümanlar çok büyük üzüntü duydular. Allah, ona rahmet etsin. Dindar ve cesur birisiydi. Bu olay 27 Receb/10 Eylül Pazar günü Akkâ düzlüğünde Tell el-İyâziyye'yi gören tepede olmuştu. Öte yandan Frenklerin sayıları artınca durumları kuvvetlendi⁹⁸. Şehri giriş çıkışları engelleyecek şekilde kuşattılar. Bu olay Receb ayının sonunda (13 Eylül) perşembe günü⁹⁹ gerçekleşti.

Sultân durumu gördüğünde son derece üzüldü ve canı sıkıldı. Onun yüce himmeti Akkâ'ya gidecek erzak, askerî yardım ve diğer şeyler için buraya doğru bir yol açmak adına yanıp tutuştu. Emîrlerini ve devletinin görüş sahiplerini çağırarak düşmanın nasıl baskı altında tutulması gerektiği hususunda istişare etti. Neticede Frenklerin şiddetli bir şekilde sıkıştırılması ve kesin bir mağlubiyete uğratılarak Akkâ'ya doğru olan kapı ve yolun açılması kararı alındı. Bu amaçla 1 Şabân 585/14 Eylül 1189) cuma sabahı¹⁰⁰ erkenden harekete geçti. Savaş için sağ, sol kanat ve merkez olarak tertip ettiği askeriyle harekete geçti. Düşmanı ağır şekilde sıkıştırdı.

98 Nitekim şehir önlerine gelmelerinden çok kısa bir süre sonra 12.000 kişilik Danimarka ve Frisonluyu taşıyan 50 gemilik bir filo Haçlıların yardımına gelmişti. Bunların arasında ünlü Jacques d'Avennes de bulunuyordu. Bkz., *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi* s.73; *The Conquest of Jerusalem and the Third Crusade, Source in Translation*, ing. trc., Peter W. Edbury, Brookfield 1998, s.81-82; Roger de Hoveden, II, 126; Roger of Wendower, *Flores Historiarum*, ing. trc., J.A. Giles, *Flowers of History*, II, Londra 1899, s.70.

99 TTK'da çarşamba günü.

100 TTK'da perşembe günü. Müellif burada saldırının Cuma namazının akabinde başladığını bildirmesini de dikkate alarak tarihi 2 Şabân olarak tadil etmek mümkündür.

Saldırı ise minberlerdeki Müslüman hatiplerin dualarından yararlanmak için Cuma namazından sonra başladı. Güçlü hamleler ve birçok saldırılar yapıldı. Düşman ordusu yayılarak tepelere hâkim oldu. Sol kanattaki askerleri Nehrû'l-Hulv'a ulaşarak denize doğru yollarını açtılar. Sağ kanatları ise Akkâ Kalesi'nin orta kısmının karşısında idi. Mücadele gecenin karanlığı muhatapları birbirinden ayırana kadar devam etti. Her iki tarafta da insanlar geceyi silah başında kendisini yekdiğerine karşı koruyarak geçirip 2 Şabân/15 Eylül Cumartesi¹⁰¹ sabahına ulaştılar.

Akkâ'ya doğru yolun açılmasının zikri

(s.166) Cumartesi sabahında insanlar savaşa başladılar. Sultân, cesur Müslümanlardan bir birliği düşman çadırlarının bulunmadığı Akkâ'nın kuzeyine bakan denize tarafına doğru gönderdi. Ancak Frenk askerleri ağırlıkları olmadan şehrin kuzeyinden denize doğru yayılmışlardı. Müslümanların cesurları, Buradaki Frenk askerlerine saldırdılar. Düşmanı ağır bir şekilde bozguna uğratıp önlerine kattılar ve büyük bölümünü öldürdüler. Kalanlar ise çadırlarına doğru kaçtılar. Müslümanlar, onları kamplarının başına kadar kovaladılar. Müslüman öncüleri, Frenk askerlerinin giriş ve çıkışlarını engellemek üzere burada durdu. Akkâ'ya giden yol, Kaletü'l-Melik diye bilinen Kale Kapısı'ndan Karâkûş Kapısına -onun yenilediği kapı- kadar olan kısım boyunca açıldı. Böylelikle üzerinden; mallarıyla tüccarların yanında erkek ve kadınların da tek başlarına geçebildiği geniş bir yol meydana geldi. Öncüler de düşmanla yol arasında idi.

Sultân bugün içinde Akkâ'ya girdi. Surun üzerine çıkarak aşağıdaki düşman askerlerine baktı. Müslümanlar, Allah'ın yardımından ötürü sevindiler. Kalede olan askerler de

101 TTK'da cuma günü.

Sultân'ın yanına çıktılar. İslâm askerleri, Frenklerin etrafını çevirip onları her yönden kuşattılar.

Durum bu şekilde yerleşince insanlar öğle namazından sonra bineklerini sulamak ve dinlenmek için savaştan döndüler. Ara vermelerinin sebebi biraz rahatlayıp daha iyi savaşmak içindi. Çünkü düşmanı tamamen yeneceklerine güvenleri tamdı. Ancak zaman daraldı. Yorgunluk ve bitkinlik insanlar üzerinde etkisini gösterince bir daha savaşa dönmediler. (s.167) Geceyi, pazar sabahında kesin bir mücadele umuduyla savaşa dönmeyi bekleyerek geçirdiler. Düşman ise çadırlarında saklandı ve hiçbiri görünmedi.

3 Şabân/16 Eylül Pazar¹⁰² sabahında insanlar savaş için saf tuttular. Düşmanı çevirip emîrlerin ve çok sayıda askerin katılacağı genel bir saldırı yapmaya karar verdiler. Birlikler hazırlandıkları sırada bazı emîrler saldırının yaya askerlerinin tamamının Akkâ'ya girişine kadar yani 4 Şabân/17 Eylül Pazartesi¹⁰³ sabahına ertelenmesi hakkında görüş bildirdiler. Öyle ki bunlar şehirdeki askerlerle birlikte kapıları açıp düşmana arkadan saldıracaklardı. Böylece İslâm askerleri içeriden ve dışarıdan birleşerek tek bir elden (düşmanın üzerine) atılacaktı. Sultân da meselelerle bizzat ilgilenip çaba sarf ediyor ve hiçbir işten geri kalmıyordu. Onun bu konudaki aşırı çabası ve yoğun gayreti evladını kaybetmiş bir anneninki gibiydi.

Doktorlarından birinin bana söylediğine göre Cuma'dan Pazartesi'ye kadar çok az bir şeyin dışında -aşırı ihtimamı sebebiyle- hiç yemek yememişti. Müslümanlar karar verdikleri planı uyguladılar. Ancak düşman güçlü bir şekilde direndi. 8 Şabân/21 Eylül Cuma gününe¹⁰⁴ kadar çadırlarında kendileri-

102 TTK'da cumartesi günü.

103 TTK'da pazar günü.

104 TTK'da perşembe günü.

ni korudular. Cenk pazarında hayatlar değerli kazançlar için satıldı. Savaşın göğünden yaşlı ve genç hepsinin kelleleri yağıyordu.

Birliklerin Tell el-İyâziyye'ye çekilmeleri

8 Şabân/21 Eylül Cuma¹⁰⁵ günü düşman tüm gücüyle saldırmaya karar verdi. Yayaları ve süvarileri harekete geçerek tepelere doğru yayıldılar. Ağır ve düzenli bir şekilde; süvarileri çevrelerinde sağlam bir duvar oluşturmuş (s.168) yayaların arasından çıkmadan ilerlediler. Birbirlerini takip ederek öncülerin çadırlarına yaklaştılar.

Müslümanlar düşmanın üzerlerine geldiklerini görünce saflarını sıkılaştırdılar ve yiğitler diğerlerine bağırarak kendi rakiplerini seçmeye başladılar. Sultân da İslâm askerlerine bağırды:

Haydi, İslâm için...

Bütün insanlar (askerler) atlandı. Yayalar, süvariler, gençler, yaşlılar hepsi uyum içerisindeydi. Hepsi tek bir adam gibi lanetli düşmanın üzerine atıldılar. Frenkler kılıçlar onların üzerinde işlerken gerisin geriye kaçtılar. Kurtulanları yaralıydı ve ayağa kalkamayacak olanlar yerdeydi. Düşmanın hezimetini ağırlaştı. Yaralıları kaçarken ölülerine takılıp tökezliyor ve çadırlarına ulaşp selameti bulana kadar hiçbirini arkadaşlarına bakmıyordu. Böylece birkaç gün savaştan geri durdular. En önemli amaçları canlarını korumak ve başlarını gözetmekti.

Diğer taraftan Akkâ yolu açık kalmaya insanlar da buradan şehre gidip gelmeye devam ettiler.

Ben de şehre girip surlara çıkarak buradan Allah ne veriyse düşmanın üzerine atanlardan biriydim.

105 TTK'da perşembe günü.

İki taraf arasındaki savaş hali 11 Şabân/24 Eylül'e kadar gece-gündüz aralıksız devam etti.

Daha sonra Sultân belki çıkıp savaşırılar düşüncesiyle Frenklerin etrafındaki çemberi genişletti. (s.169) Ağırılıklarını da Tell el-Musallibîn'in karşısındaki Tell el-İyâziyye'ye nakletti. Burası Akkâ'ya ve düşmanın çadırlarına hâkim bir konumdaydı.

Müslümanların kahramanlarından biri olan Hüsâmed-dîn Tûmân Tell el-İyâziyye'de vefat etti. Cenazesi tepenin üstünde defnedildi. Allah, ona rahmet etsin, namazını da 15 Şabân/28 Eylül'de gecenin üçte birinde fakîhlerden bir cemaatle beraber kıldım.

Araplar ile düşman arasında gerçekleşen bir çatışmanın zikri

Bunun sebebi şöyleydi: Düşmandan bir grubun buradaki otları toplamak üzere nehir tarafına doğru çıktıkları haberi bize ulaştı. Sultân, Araplardan bir topluluk ile düşmana tuzak kurdu. Arapları seçmesinin nedeni at sırtında hafif olmaları ve kendisinin de bu konuda onlara güvenmesiydi. Araplar harekete geçerek fark ettirmeden Frenklere yaklaşıp üzerlerine saldırdılar. Onlardan çok sayıda kişiyi öldürüp bir kısmını da esir ettiler. Öldürülenlerin kellerinden bazılarını önüne getirdiklerinde Sultân da kendilerine hil'at verip ihsanlarda bulundu. Bu olay 16 Şabân/29 Eylül Cumartesi günü¹⁰⁶ gerçekleşti.

Bugünün akşamında şehirdeki müdafilerle, Frenkler arasında büyük bir çatışma meydana geldi. İki taraftan da çok sayıda insan öldürüldü. Taraflar arasındaki işler uzadı. Öyle ki yaralama, öldürme, yağmalama ve esir alınmadan ge-

106 TTK'da cuma günü.

çilen bir gün olmadı. İki taraf yekdiğerini tanıdı. Hatta savaşı bırakıp birbirleriyle konuşmaya başladılar. Bazen biri şarkı söylerken diğér taraf dans ediyordu. Böylece arkadaşlığı ilerlettiler. Bir saatin ardından yeniden savaşa dönüyorlardı.

Bu nadir vakalardan bir tanesi

(s.170) Bir gün iki tarafta bulunan adamlar da savaştan bıktılar ve *daha ne kadar büyükler savaşacak? Bunda küçüklerin de payı yok mu? Biri sizden biri bizden iki çocuğu güreştirmek istiyoruz*, dediler.

Akabinde şehirden iki, Frenklerden de iki çocuk çıkardılar. Çocuklar arasındaki mücadele kızıştı. Müslüman çocuklardan biri Frenklerin çocuklarından birinin üzerine atıldı. Kucaklayıp yere çalarak onu esir alıp bağladı. Bir Frenk daha sonra esiri iki dinara satın aldı. *O gerçekten de senin esirindir* dediler. Çocuk iki dinarı aldı ve Frenk çocuğunu serbest bıraktı. Bu savaştaki nadir olaylardan biridir.

Yine bir gün Frenkler için atlarla dolu bir gemi ulaştı. Ancak bunlardan biri kaçtı ve denize düştü. Ardından yüzmeye başladı. Hayvan, Frenkler kendisini geri almaya çalışırken Akkâ Limanına girdi ve Müslümanlar onu yakaladılar.

Akkâ'daki Büyük Çarpışma'nın zikri

Bu olay şöyle gerçekleşmiştir; 21 Şabân/4 Ekim Çarşamba gününde Frenk askerleri daha öncesinde yapmadıkları bir şekilde (s.171) harekete geçtiler. Süvarileri, yayaları, büyükleri, küçükleri çadırlarının dışında merkez, sağ ve sol kanat şeklinde saf tuttular.

Merkez, Kral'ın komutasında olup önünde her biri bir köşesinden tuttukları atlas örtüye sarılı *İncil*'i taşıyan dört kişi yürüyordu. Frenklerin, sol kanadımızın karşısında yer alan

sağ kanadı bu hattın sonuna kadar yayıldı ve tepelerin başlarına hâkim oldular. Sağ kanatları nehre doğru uzanırken sol kanatları da denize kadar uzanmıştı.

İslâm askeri tarafında ise Sultân, Frenkleri gördüğünde çavuşlara insanlara şöyle seslenmelerini istedi:

Ey tevhide inanlar, Haydi, İslâm için!

İnsanlar atlandılar. Onlar canlarını cennet karşılığında satmışlardı. Sağ kanat denize doğru uzandı. Her birlik atlarına binmiş halde çadırlarının önünde duruyordu. Nehir tarafına doğru uzanmış durumdaki sol kanat da bunun gibiydi.

Sultân savaş çağrısı yapıldığında çadırların önünde bekleyen askerleri bir daha düzenlemeye gerek olmayacak şekilde sağ, sol kanat ve merkez şeklinde tertip etti. Kendisi merkezdeydi. Oğulları el-Melik el-Efdal, el-Melik ez-Zâfir, Zahîreddîn b. el-Belengerî komutasındaki Musul askerleri, (s.172) Hısn-ı Keyfa Sahibi Kutbeddîn b. Nûreddîn'in hizmetindeki Diyarbekir askerleri, Nâblus Sahibi Hüsâmeddîn b. Laçîn, et-Tavâşî Kâymâz en-Necmî ile bunların dışında çok sayıda asker sağ kanatta yer alıyordu. Yine bu kanadın en sonunda deniz tarafına doğru seçkin birlik ve askerleriyle el-Melik el-Muzaffer Takîyeddîn vardı.

Sol kanadın başında ise merkezin yanından itibaren Kürt meliklerinin büyüklerinden ve önde gelenlerinden olan Seyfeddîn Ali b. Ahmed el-Maştûb, Emîr Mücella, Mihraniyye ve Hakkariyye Kürtlerinden oluşan bir birlik, Sincâr askerinin kumandanı Mücaheddîn Yarankuş, memlûklardan bir grup sıralanmıştı. Bunların peşinden de seçkin bir birlik ve askerleriyle Muzaffereddîn b. Zeyneddîn ile bu kanadın sonunda Seyfeddîn Yâzguc ve Ruslân Boğa gibi Esediyye memlûklarının büyüklerinin emrinde kahramanlıkları ile ün salmış Esedîler yer almıştı. Merkezin önünde Fakîh İsâ ve adamları

vardı. Sultân ise bizzat birlikleri dolaşıp savaşa teşvik ediyor, savaş için saf tutmaya çağırıyor ve Allah'ın dinine destek olmalarını istiyordu.

Frenkler ilerlemeye devam ettiler. Müslümanlar da (onlara doğru) yürüdüler. Öyle ki güneşin doğmasının üzerinden dört saat geçmişti. Bu arada düşmanın sol kanadı Müslümanların sağ kanadının üzerine yürüdü. el-Melik el-Muzaffer onlara karşı bir hücum birliği gönderdi. Bunların arasında bir dizi çatışma meydana geldi. Frenkler, sağ kanadın denize doğru olan kısmında yer alan el-Melik el-Muzaffer'in bulunduğu tarafta çoğaldılar. O da düşmanı üzerine çekerek arkadaşlarından uzaklaştırmak ve böylece onlara karşı başarı kazanmak için bir miktar ricat etti. Sultân bunu görünce el-Melik el-Muzaffer'in zayıflığından olduğunu zannederek sağ kanadı güçlendirmek için merkezden bazı birlikleri ona yardıma gönderdi. Sonrasında düşmanın sol kanadı geri çekildi ve denize bakan bir tepenin üzerinde toplandı.

(s.173) Merkezin karşısında yer alan düşman, (sağ tarafa) kaydırılan birlikler sebebiyle burasının zayıfladığını görünce tamahları arttı. Merkezin sağ tarafına doğru harekete geçtiler. Yayaları ve süvarileriyle hep birlikte saldırdılar. Bu sırada ben düşmanın yayalarını gördüm. O kadar hızlı ilerliyorlardı ki süvarileri bile bazı anların dışında onları geçemiyordu.

Frenklerin saldırısı -Allah'ın takdir ettiği gibi- savaş konusunda tecrübesiz Diyarbakır askerleri üzerine geldi. Bunlar düşmanın önünden çekildiler ve büyük bir mağlubiyete uğradılar. Bozgun sağ kanadın geneline yayıldı. Düşman, mağlupları Tell el-İyâziyye'ye doğru takip edip tepenin etrafını sardılar. İçlerinden bir grup Sultân'ın çadırının olduğu yere çıktı¹⁰⁷ ve buradaki taştârı öldürdüler.

107 *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi* (s.78) Bar Kontunun, Sultân'ın çadırını ele geçirdiğini yazmıştır.

Bugün içerisinde İsmail el-Mükebbis ve İbn Revâha şehit düştüler.

Sol kanat ise kendisine bir saldırı gelmediği için yerinde kaldı.

Öte yandan Sultân birliklerini dolaşıp güzel vaatlerde bulunarak onları topladı ve *Haydi, İslâm için* diyerek cihâda teşvik etti. Yanında beş kişinin dışında kimse kalmamıştı. Ama buna rağmen birlikleri dolaşıyor ve safları aşıyordu. Sonrasında çadırların bulunduğu tepenin altına doğru çekildi.

Kaçaklar ise Taberiye Köprüsünü geçip (s.174) Ukhuva-ne'ye ulaştılar. Hatta içlerinden bir kısmı Dımaşk'a yöneldiler. Frenkler, onları el-İyâziyye'ye kadar takip ettiler. Dağa çıktıklarını görünce bırakıp geri döndüler ve kendi askerlerine katıldılar. Bu sırada karşılaştıkları yük hayvanlarının üzerinde kaçmakta olan hizmetçiler, katırcılar ve seyislerden bir kısmını öldürdüler. Ancak kendileri de kayıp verdiler. Çünkü ordu pazarındaki bu insanlar kalabalık ve silahlıydılar.

Sultân'ın çadırlarına çıkanlar ise burada daha öncesinde zikrettiğimiz üç kişinin dışında hiçbir şey bulamadılar. Sonrasında Müslümanların sol kanadının da yerlerinde sabit olduğunu gördüler. Böylece Müslümanların tam anlamıyla yenilmediğini anladılar. Bunun üzerine kendi saflarına dönmek üzere tepeden indiler.

Sultân ise yanındaki az sayıdaki askerle birlikte tepenin altında duruyor ve yeniden düşmanın üzerine hamle yapmak için insanları topluyordu. Müslümanlar tepeden inmekte olan Frenkleri gördüklerinde saldırmak istediler. Ancak Sultân, Frenklerin sırtlarını dönüp kaçmalarına kadar beklemelerini emretti. Bu arada Frenkler saflarına ulaşmak isteği ile hızlanmışlardı. Sultân insanlara seslendi ve Frenklerin

üzerine hamle yaptılar. Onlardan bir kısmını yere serdiklerinde saldırmak için daha fazla istek duydular. Sürekli şekilde sayıları artan Müslümanlar, düşmanı kendi saflarına ulaşıncaya kadar kovaladılar. Buradakiler arkadaşlarının kalabalık bir Müslüman grubu tarafından takip edildiğini gördüklerinde saldırı yapan arkadaşlarının öldüğünü yalnızca bu gördüklerinin kurtulabildiğini zannettiler. Böylece kaçışları ve hezimetleri şiddetlendi. Müslümanların sol kanadı da onların üzerine yürüdü.

Diğer taraftan el-Melik el-Muzaffer sağ kanattaki bütün askerleriyle döndü. Adamlar silkinerek birbirlerine seslendiler. Her yönden geri dönmeye başladılar¹⁰⁸. Allah, şeytanı yalancıcı çıkarttı ve imana yardım etti. Müslümanlar, mağluplar kendi askerlerinin yanına ulaşıp kurtulana kadar öldürmeye, devirmeye, vurmaya, yaralamaya devam ettiler. Sonrasında çadırlarının bulunduğu yerde de onlara saldırdılar. Ancak Frenklerin böyle bir durumlardan çekinerek hazırlamış (s.175) oldukları dinlendirilmiş birlikler çıkarak Müslümanları püskürttüler. Yorgunluk Müslümanları etkilemeye başlamıştı. Korkuları ve terleri onları dizginledi. İnsanlar ikinci namazından sonra akan kanlarıyla ölümlerin arasından güçlüklerle geçerek mutluluk ve sevinç içinde çadırlarına döndüler.

Sultân da bugün içinde mutlu ve sevinçli bir şekilde çadırına geri döndü. Akabinde beraberindekilerle kayıpları görüştüler. Gulâmlardan ve tanınmayan kişilerden verilen kayıpların sayısı 150 idi. Bugün de tanınan kimseler arasın-

108 *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi* (s.78-80), Roger Wendower (II, 84) ve *The Conquest of Jerusalem and the Third Crusade, Source in Translation* (s.82-84) de Haçlıların saldırı sırasında şehirden yapılan bir huruç hareketine maruz kaldıklarını söylerler. Ancak bu kaynaklara göre başarılı giden savaş sırasında Alman hacılardan birine ait atın kaçması ve onun yakalanması sırasında meydana gelen karşılıklı neticesinde Haçlıların bunu gören Müslümanlar tarafından saldırıya uğradıkları ve neticede mağlup oldukları aktarılmaktadır.

dan şehit olanlardan biri de Fakîh İsâ'nın kardeşi Zahîrüddîn idi. Onu, insanlar kendisine taziye verirken gülerek oturduğunu ve şöyle dediğini görmüştüm: *Bugün taziye günü değil tebrik günüdür.* Kendisi de savaş sırasında atından düşmüş ve yeniden bindirilmişti. Bu arada yakınındakilerden bazıları öldürülmüştü. Aynı çatışmada şehit düşenler arasında Emîr Mücella da vardı. Müslümanlardan öldürülenler bunlardı.

Lanetlenmiş düşmandan öldürülenlerin sayısı ise 7.000 kişi olarak tahmin edilmekteydi¹⁰⁹. Ben de onları atılmak üzere nehrin kıyısına taşınırken gördüm ve sayılarını 7.000'den az diye tahmin ettim. Savaşın başında Müslümanlar mağlup şekilde geri çekildiğinde gulâmlar çadırların çevresinde kendilerine müdahale edecek hiç kimsenin bulunmadığını gördüler. Öyle ki askerler; savaşanlar ve mağluplar diye iki kısma ayrılmış olup burada kimse kalmamıştı. Onlar ilk mağlubiyeti gördüklerinde bunun kesin olduğunu düşmanın gördüğü her şeyi yağmalayacağını zannettiler. Çadırlara girip bulduklarını yağmaladılar. Böylece insanların birçok malı gitti. Bu durum savaştaki yenilgiden çok daha kötüydü.

Sultân karargâha geri döndüğünde insanların yağmalanan mallarını ve kaçanları gördü. Kaçakları geri çevirmek üzere mektuplar yazıp adamlar gönderdi. Asker arasındaki başıbozukları da takip ettirdi. Haberciler kaçakların peşin-

109 *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi* (s.77, 80) de bu rakam 1.500 olarak verilmektedir. *The Conquest of Jerusalem and the Third Crusade, Source in Translation*, (s.83) de ise rakam verilmemesine karşın Müslümanların pek çok kimseyi öldürdüğü ve bu sebeple nehrin kan aktığından bahsedilmektedir. Diğer taraftan Roger de Hoveden (II, 127), Roger Wendover (II, 84) Radulfi de Diceto (*Opera Historica*, (*Ÿmaniges Historiarum*) II, ed. William Stubbs, Londra 1876, s.70-71) Sultân'ın en büyük oğlunu ve yeğeni Takîyeddin'i kaybettiği şeklinde bir bilgi yer almaktadır. Ancak bu aktarım yanlıştır. İslam kaynaklarından İbn el-Esîr (XII, 39) deniz tarafında olanlar hariç yaklaşık 10.000 kişi, İmâdeddîn el-Kâtib el-İsfahânî (s.162) ise karşı taraftan yine yaklaşık 5000 kişinin öldürüldüğünü yazmıştır.

den Fîk yoluna kadar gittiler. Onlara zaferi Müslümanların kazandığını haber verdiler. Firariler de geri döndü.

(s.176) Sultân, gulâmlar tarafından yağmalanan malların toplanmasını emretti ve Bunların hepsi at eyerleri ve yem torbalarına varıncaya kadar Sultân'ın çadırının önünde büyük bir yığın halinde toplandı. Sultân oturuyordu. Biz de yanındaydık. Gelip de eşyasını tanıyana yemin ettirip onu teslim ediyordu. Bu durumu metanetle, samimiyet ve güler yüzlü bir tavırla karşılıyordu. Allah'ın dinine yardım için kuvvetli bir azim ve onun hesabına güvenerek doğru bir görüşle hareket ediyordu.

Lanetlenmiş düşman ise cesurları öldürülmüş, kumandanları yere serilmiş, meliklerini kaybetmiş bir halde çadırlarına döndüler. Sonrasında Sultân, ölüleri nehir tarafına taşımak ve buraya atmak için Akkâ'dan acele ile arabaların çıkmasını emretti.

Arabaların işini idare eden birisi bana şöyle anlatmıştı; Eline bir ip alarak arabaya yükledikleri her ölü için ipe bir düğüm atmıştı. Böylece düşmanın sol kanadından ölenlerin sayısı 4100 kişi civarına ulaştı. Sağ kanatları ve merkezdeki ölülerinin sayısı ise hesaplamamıştı. Çünkü buralardaki ölülerin taşınmasıyla bir başkası ilgilenmekteydi. Düşmandan yalnızca kendini koruyabilenler kaldı. Müslümanların askerleri ve süvarileriyle uğraşmadan karargâhlarında ikamet ettiler. Savaşın başındaki hezimet sebebiyle Müslüman askerlerinden büyük bir grup ordudan firar etmişti. İçlerinden sadece tanınan bir tanesi canından korktuğu için geri döndü. Ancak diğerleri kaçıp gittiler. Sonrasında Sultân bütün yağmalanmış malların toplanmasını ve sahiplerine iade edilmelerini emretti. Askerin arasına münadi çıkardı. Bu zat duyurularını tehdit ve gözdağıyla yaptı. Sultân önüne getirilen malların dağıtımıyla bizzat ilgilendi. Çadırının içinde o kadar

çok miktarda mal toplanmıştı ki bunların bir tarafında oturan diğer taraftakini göremiyordu. Önce kayıp olan mal ile alakalı münadi duyuruyu yapıyor. Ahali gelip de bunu tanıyıp tarif edince yemin ederek (s.177) attan, yem torbasına, para kesesinden mücevhere ne ise alıyordu. Sultân bu mesele dolayısıyla büyük zahmet çekti. Ancak yine de olanları Allah'ın şükredilmesi gereken bir nimeti ve kabullenilmesi gereken bir durum olarak gördü. Malların sahiplerine dağıtımında ben de hazır bulundum. Dünyada daha büyük bir benzerinin olamayacağı adalet pazarının açıldığını gördüm. Bugün 23 Şabân/6 Ekim günüydü. Dağıtımın sona ermesinden ve ortamın sakinleşmesinin ardından Sultân, öldürülenler sebebiyle oluşan kokunun asker üzerindeki etkisinden korkarak ağırlıkların el-Harrûbe denilen yere taşınmasını emretti. Burası da savaş meydanına yakın olmasına karşın şu anda konaklanmakta olan yerden daha uzaktı. Sultân için ağırlıkların bulunduğu yerde bir çadır kuruldu. Öncülere ise daha evvelki yerlerinde kalmalarını emretti. Bunlar 29 Şabân/12 Ekim Perşembe günü oldu. Sultân ayın sonunda istişare yapmak üzere adamlarını ve emirlerini çağırdı. Onlara sözlerini dinlemelerini emretti. Ben de toplantıda bulunanlardan biriydim. Sultân şöyle dedi: *Allah'ın adıyla, ona hamd, resulüne salat ve selam olsun. Bilin ki bu Allah'ın ve bizim düşmanlarımız ülkemize geldiler ve İslâm toprağını çiğnediler. Allah'ın izniyle düşmana karşı zaferin işaretleri ortaya çıkmış, onların kalabalığından geriye az kişi kalmıştır. Düşmanın kalanını söküp atmak için ihtimam göstermek gerekir. Allah için bu üzerimize farzdır. Sizler biliyorsunuz ki askerlerimiz bu kadardır. el-Melik el-Âdil'in dışında arkamızda bekleyebileceğimiz kimse yoktur. O da geliyor. Eğer ki bu düşman kalır ve denizin açılmasına kadar işi uzarsa onlara büyük bir yardım gelir. Bana göre en doğru olan düşmanla savaşmayı sürdürmektir. Şimdi siz de bana bu konudaki görüşlerinizi bildirin. Toplantı güneş aylarından 10 Teşrin/13 Ekim*

Salı günü yapıldı. Görüşler ortaya atılıp tartışmalar yapıldı. Neticede askerin el-Harrûbe'ye çekilmesi, silah başı yapmadan önce birkaç gün dinlenmeleri ve kendilerini toparlamalarının en doğru şey olacağı hususunda mutabık kalındı. Zira asker yorulmuş ve (s.178) zihnen bitkin düşmüştü. Onlara güçlerinin yetmeyeceği bir iş yüklendiğinde bir felaketten emin olunamazdı. Öyle ki insanlar 50 günden beridir silah altında ve at üzerinde idiler. Atlar da aynı şekilde dizginlerinin derilerini yıpratmasından dolayı bitkin düşüp bıkmışlardı. Biraz olsun dinlendikleri takdirde tekrar eski hallerine döneceklerdi. Bu arada el-Melik el-Âdil de kampa ulaşır görüş ve amelde bize katılabilirdi. Aynı şekilde kaçan askerler de geri çağırılacak ve yayalar da düşmanın karşısındaki yerlerinde toparlanabileceklerdi. Öte yandan Sultân'ın sağlığı da bozulmuştu.

Zira bütün bu zaman içerisinde karşılaştığı şeylerin yoğunluğu, düşünceler ve silah taşımanın yorgunluğu onu bitkin düşürmüştü. Sultân söylenenlerin en uygun şey olduğuna karar verdi. Sonrasında asker 3 Ramazân/16 Ekim Pazartesi günü ağırlıkların bulunduğu yere intikal etti. Sultân da aynı gece ağırlıkların bulunduğu yere gitti. Hastalığının iyileşmesini, askerlerin toplanmasını ve kardeşi el-Melik el-Âdil'i beklemek üzere 10 Ramazân/23 Ekim Pazartesi gününe kadar burada kaldı¹¹⁰.

110 Müellifimiz muhtemelen 11 Ramazân/24 Ekim tarihinde elçilik vazifesiyle Sultân'ın yanından ayrıldığı için el-Melik el-Âdil'in ve Hüsâmeddîn Lülû idaresindeki 50 parçalık donanmanın gelişi konusunda sessiz kalmıştır. Nitekim el-Âdil 15 Şevval 585/26 Ekim 1189'da gelişinin hemen akabinde 31 Ekim tarihinde de Müslüman donanması yiyecek ve kereste yüklü bir Haçlı gemisini de ele geçirerek Akkâ Limanı'na girmiştir. Zaptedilen gemide yakalananlar ise asılıp surlardan teşhir edilmişlerdi. Bkz. İbn el-Esîr (XII, 41); İmâdeddîn el-Kâtib el-İsfahânî, s.177-179,180-181; *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*, s.85-86.

Alman İmparatoru'nun haberinin ulaşmasının zikri

1 Ramazân 585/13 Ekim 1189 tarihinde Haleb'teki oğlu el-Melik ez-Zâhir'den, Sultân'a mektuplar ulaştı. Bunlar Alman İmparatorunun çok büyük bir kuvvetle İstanbul'dan çıktığı haberini doğrulamaktaydı¹¹¹. İslâm beldelerine yürümek amacındaki bu ordunun mevcudu hakkında bazıları 200.000 bazıları ise 160.000 kişi olduğunu söylüyordu. Bu haber Sultân'ı ciddi şekilde endişelendirip sıkıntıya düşürdü. İnsanları cihâd için seferber etmeyi ve durumu zamanın halifesine bildirmeyi uygun gördü. Bunun için de beni görevlendirdi ve Sincâr, el-Cezire, Musul ve Erbil hâkimlerine giderek onları (s.179) askerleriyle birlikte cihâda çağırmamı emretti. Ayrıca Bağdâd'a varıp zamanın halifesine bunu duyurmamı emretti. O sırada en-Nâsır-lidînillâh Ebu'l-Abbas Ahmed b. el-Müstazî-biemrillâh halifelik makamında bulunuyordu. Bu iş için 11 Ramazân/24 Ekim'de yola çıktım. Allah gereken yerlere ulaşip elçilik gereğini tebliği etmeyi müyesser kıldı. Onlar da bizzat çağrıya icabet ettiler. Sincâr sahibi İmâdeddîn Zengî askerleri ve beraberindekilerle bu sene içinde yürüdü. Onun kardeşinin oğlu el-Cezire Sahibi Sencersşâh da askerlerinin

111 Alman İmparatoru Frederich Barbarossa daha öncesinde II. Haçlı Seferine de katılmıştır. Avrupa'da Kudüs'ün, Müslümanlar tarafından fethedildiği haberinin duyulmasından sonra 1118'de Mainz'de düzenlenen toplantıda haçı kabul etmiştir. Hatta sefer hazırlıklarına başladıktan hemen sonra Sultân Salâhaddîn'e bir mektup yazarak Kudüs'ü teslim etmesini aksi takdirde ise bir yıl sonrasında yeri tam olarak tespit edilemeyen Zoan Ovası'nda ordusuyla karşısına çıkmasını istemiştir. İmparatorun, Sultân'a yazdığı mektupla ilgili bkz. *Chronica Regia Coloniensis*, in *Scriptores Rerum Germanicarum*, Hannover 1880, s.140; Petri Belenensis, *Opera Omnia*, II, ed. I. A. Giles, Oxonii 1847, s.173-174; Radulfi de Diceto, II, 56-57; Ansbertus, *Historia de Expeditione Friderici Imperatoris*, in *Monvmenta Germaniae Historica*, V, Berlin 1928, s.15; ing. trc., G.A. Loud, "The History of Expedition of Emperor Frederick", *The Crusade of Frederick Barbarossa, The History of Expedition of the Emperor Frederick and Related Texts*, Burlington 2010, s.144-145; Roger de Hoveden, II, 100-102; *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*, s.49-54.

başında harekete geçti. Musul Sahibi İzzeddîn ise oğlu Alâeddîn Hürremşâh'ı kalabalık bir kuvvetin başında yolladı. Erbil Sahibi de bizzat kendisi askeriyle birlikte geldi. Daha sonra Bağdâd'a Dîvânü Âzîz'e geldim ve emredildiği üzere durumu bildirdim. Halife bütün güzel şeyleri vaat etti. Akabinde Sultân'ın hizmetine döndüm. 5 Rebûlevvel 586/12 Nisan 1190 Perşembe günü yanına ulaştım. Askerlerden önce Sultân'ın yanına geldim. Ona, muhataplarının kendilerine iletilenleri duyup itaat ettiklerini sefer için hazırlık yaptıklarını bildirdim. Sultân buna memnun oldu ve çok sevindi.

Akkâ Nehri kenarındaki er-Reml (Kumsal) Savaşı'nın zikri

Bu senenin Safer/Mart-Nisan ayında Sultân avlanmak için çıktı. Düşmandan uzak bir mesafede olduğu için kendisini güvende hissediyordu. Avlanmaya daldı. Ancak bunun haberi düşmana ulaştı. Hemen asker toplamaya başladılar. Sonrasında İslâm askerlerine saldırmak üzere karargâhlarından çıktılar. el-Melik el-Âdil olanları öğrendiğinde insanlara seslendi. **(s.180)** Her taraftan askerler atlanarak Frenklerin üzerine saldırdılar. Büyük bir savaş gerçekleşti. Onlardan birçoğu öldü ve birçok kişi de yaralandı. Müslümanlar tarafında ise tanınan kişilerden Sultân'ın memlûklarından Arguş'un dışında kimse şehit düşmedi. Bu zat salih bir kimseydi. Olayın haberi Sultân'a ulaşınca canı sıkıldı ve geri döndü. Ancak geldiğinde savaşın bittiğini ve tarafların kendi yerlerine rücu ettiklerini gördü. Allah'a hamd ve şükürler olsun, düşman eli boş ve kaybetmiş olarak geri dönmüştü. Yolda olduğum için bu savaşta bulunmadım. Yer aldığım savaşlarda emsallerimin görebildiklerini ben de gördüm. Olmadıklarımı ise bunlara katılıp hazır bulunanlardan öğrendim.

Fakîh İsâ'nın vefatının zikri

Haber bana ulaştığında orada değildim. Kendisi nefes darlığından şikâyetçi idi. Üstüne bir de ishale yakalanınca bu onu zayıflattı. Yanında bulunanların anlattığına göre ölene kadar namazını bırakmadı ve bilincini kaybetmedi. Allah rahmet etsin, cömert, cesur, iyi niyetli ve Müslümanların ihtiyaçlarını karşılamak hususunda çok gayretli bir kimse idi. 9 Zilkade 585/19 Aralık 1189 Salı günü gün doğumunda vefat etti.

Nadir bir olay

(s.181) Bu olay nadir vakalardan biridir. Sultân'ın Sarasungur adında cesur, Allah'ın birçok düşmanını öldüren bir memlûku vardı. Frenklere çok zarar vermişti. Bundan dolayı ona karşı intikam duyguları besliyorlardı. Bir hile planladılar. Toplanıp bir tuzak hazırladılar. İçlerinden bazıları çıkıp kendisine göründüklerinde Sarasungur, Frenklere saldırdı ve çok geçmeden aralarına düştü. Her taraftan üzerine atılıp yakaladılar. Biri saçlarından tuttu. Diğeri kılıcıyla boynuna vurdu. Çünkü onun bir yakınını öldürmüştü. Ancak bu darbe Sarasungur'un saçlarından tutan kimsenin eline denk geldi ve kesti. Böylece saçları kurtulan Sarasungur hızlı bir şekilde arkadaşlarının yanına kaçtı. Allah'ın düşmanları arkasından yakalamak için koştular. Fakat hiçbirini onu yakalayamadı. Allah'a şükürler olsun, sağ salim döndü ve *Allah, kâfirleri hiddetleriyle, şiddetleriyle defetti. Onlar hiçbir hayra nail olamadılar*¹¹².

586/1190 senesinde Şakîf'in tesliminin zikri

15 Rebîülevvel/22 Nisan Pazar günü Şakîf'in Frenk muhafızları kendilerini Allah'ın emrinden kimsenin kurtaramaya-

112 Ahzâb Suresi, 25. Ayet (kısmi)

çağını Müslümanların kaleyi zorla aldıkları takdirde boyunlarını vuracaklarını anladılar ve âmân istediler. Bunun şartları üzerine birçok kez gidip geldiler. Efendilerinin şiddetli ağır işkence gördüğünü öğrenmişlerdi. Nihayetinde kaleyi teslim etmek konusundaki şartlarda anlaştılar. Kale sahibinin ve yanında bulunan Frenklerin serbest kalması karşılığında içeride bulunan çeşitli eşyaları ve malzemeleri (s.182) bırakacaklar ve kaleyi de kararlaştırılan bir tarihte teslim edeceklerdi. Görüşme şartlarda uzlaşmaya varıncaya kadar devam etti ve bahsedilen tarihte anlaşma sağlandı. Sonrasında Saydâ Sahibi ve Şakîf'teki Frenkler Sûr'a döndüler. Sultân, Frenklerin ülkelerinden Akkâ'ya gelmek hususundaki ihtimamını, onların gayret oklarının buraya doğrultulduğunu gördüğünde kış mevsimini ve deniz seferlerinin kesilmesini fırsat bildi. Allah'ın da takdiriyle, şehre güvende olduğunu hissedecek kadar erzak, malzeme, araç gereç ve adam yığdı. Mısır'daki nâiblerine çok sayıda kişiyi taşıyabilecek büyük bir donanma hazırlamalarını emretti. Bu donanma denize açıldı ve düşmanı atlatarak Akkâ'ya (limanına) sığındı. Sultân 586/1190 senenin kış ayları boyunca dinlenip istirahat etsinler diye askerlere izin verdi. Kendisi de yanındaki az sayıdaki adamla düşmanın karşısında kaldı. İki tarafın askerleri arasında yoğun bir çamur oluşmuştu. Bu sebeple birinin diğerine ulaşması imkânsız hale gelmişti.

Nadir bir olay

Düşmanın, Akkâ üzerine yürüdüğü haberi Sultân'a ulaştığında emîrlerini ve görüş sahiplerini Merc-i Uyûn'da toplamış ve onlarla ne yapılması gerektiğini istişare etmişti. Bu konuyla ilgili doğru olan Frenklerle savaşmak ve onların, Akkâ önlerine inmelerini engellemektir. Eğer şehir önlerine gelirlerse yayaları kendileri için sur gibi kullanırlar ve hendekler kazarlar. Bizim için onlara ulaşmak zorlaşır. İşte o zaman şehrin ellerine

düşmesinden korkulur diye fikrini söylemişti. Orada bulunanlar ise Frenkler şehrin önüne geldiklerinde biz de askerleri toplar ve onları bir günde oradan söküp atarız demişlerdi. Ancak işler Sultân'ın dediği gibi olmuştu. Allah için ben bu sözleri ondan işitmiştim ve olayın da dediği gibi geliştiğine şahit oldum. Söz konusu durum Hz. Peygamber'in şu sözleriyle örtüşmektedir: Şüphesiz ki ümmetimin içinde ilham edilerek konuşanlar vardır. Ömer de bunlardandır.

Sultân kış mevsimi geçip deniz açılınca değin Akkâ'ya erzak, malzeme, silah ve asker göndermekten geri durmadı. Ardından savaş zamanı geldi. Civar beldelerdeki askerlere yazarak onları çağırdı. İlk gelen askerler ulaşmaya başladığında İslâm ordusu güçlendi ve Sultân da düşmana doğru yürüdü. 18 Rebîülevvel 586/25 Nisan 1190'da Tell Keysân'da konakladı. Askerlerini sağ, sol kanatlar ve merkez olmak üzere düzenledi. Sağ kanadın en başında oğlu el-Melik el-Efdal vardı. Diğer taraftan destek kuvvetleri birbiri ardına ulaşmaya devam ediyordu. Aynı sırada halifenin elçisi geldi.

Halifenin elçisinin ulaşmasının zikri

16 Rebîülevvel 586/23 Nisan 1190 Pazartesi günü gençlerin şerîfi olan Bağdâd elçisi ulaştı. Beraberinde iki yük naft ile bunları borular vasıtasıyla kullanacak naftçılar¹¹³ getirmişti. Yine onunla Dîvânü Âzîzî-i Nebevî'den -Allah, onu yüceltsin- iki rik'a (çek) da ulaşmıştı. Çekler; ödemesi Dîvânü Âzîzî tarafından yapılmak üzere Sultâna cihâd yolunda harcamak için tüccarlardan 20.000 dinar borç alması iznini içermekteydi. Sultân elçiyle birlikte ulaşan her şeyi kabul etti. Ancak rik'alar konusunda affını istedi ve ağırlığından kaçındı. Bugün içinde (s.184) Frenklerin, Akkâ üzerine yürüyüp sıkıştırdık-

113 İmâdeddîn el-Kâtib el-İsfahânî (s.194) gelen uzmanların beş kişi olduğunu söyler.

ları haberi geldi. Hemen atlanarak onları şehirden uzaklaştırmak için harekete geçti. Akşamın karanlığı iki tarafın arasına girinceye kadar Frenklerle şiddetli bir şekilde savaştı. Sonrasında taraflar arkadaşlarının yanına döndü. Sultân, İslâm askerinin gücünü ve bulunduğu mekânın düşmandan uzak olduğunu gördü. Bu sebeple şehrin hücumu uğramasından ve ele geçirilmesinden korktu. Neticede askerin, ağırlıkların ve erzakın Tell Acûl'a nakledilmesini uygun buldu. Karargâhın buraya taşınması işi 25 Rebîülâhir 586/2 Mayıs 1190 günü gerçekleşti. Yine aynı günün sabahında müdafilerden bir yüzücü vasıtasıyla düşmanın surların önündeki hendeklerden bazılarını doldurduğuna böylelikle şehre karşı savaşmak ve tazyik etmek konusundaki azimlerinin arttığına dair bir mektup ulaştı. Bunun üzerine Sultân yeniden çevredeki askerlere mektuplar yazarak onları yanına gelmeye teşvik etti. Askerlerini savaş düzenine göre tertip ederek Frenkleri şehir önlerinden uzaklaştırmak için üzerlerine yürüdü.

Sultân'ın oğlu el-Melik ez-Zâhir'in gelişinin zikri

27 Rebîülevvel 586/4 Mayıs 1190 Cuma gecesinin seher vaktinde Sultân'ın oğlu Haleb Sahibi el-Melik ez-Zâhir Gıyâseddîn Gâzî beraberindeki askerleri konakladıkları yerde bırakıp kendisi aceleyle ağırlıksız olarak onun yanına ulaştı. Babasına hizmet etti. Sultân'ın oğlunun gelişinden ötürü şevki arttı. ez-Zâhir 28 Rebîülevvel/5 Mayıs Cumartesi seher vakti askerinin yanına döndü. Aynı gün onlarla Akkâ'ya yürüdü. Süvarileriyle savaş zırhlarını giymiş, sancaklar ve bayraklar açılmış, kösler vurup borazanları çalarak babasının önünde geçit resmi yaptı. (s.185) Sultân da oğlunu karşılamak üzere atlanıp düzlüğe çıkmıştı. Düşmanın önünde gelip duruncaya kadar Haleb askerleriyle birlikte yürüdü. Allah'ın ordusunu gören Frenkler huzursuz oldular ve canları sıkıldı. Bugünün sonlarına doğru Muzaffereddîn b. Zeyneddîn de aynı şekilde

Sultân'ın yanına ulaşmak hususunda acele ettiğinden ağırlıksız olarak geldi. Sonra birliklerinin yanına döndü. Pazar günü askerleriyle birlikte savaş zırhlarını giymiş bir halde geldi. Sultân, onları karşıladı. Hep birlikte düşmanın karşısına gelinceye kadar yürüdüler. Ardından yerlerine döndüler. Sultân her gelen asker grubunu karşılıyor ve onlarla düşmanın karşısına kadar yürüyordu. Akabinde ise gelenleri çadırında misafir edip yemek yediriyor ve eğer yabancı iseler hediyeler vererek gönüllerini alıyordu. Kourdurduğı çadırlarda izzet-i ikram ile ağırlıyordu.

Sultân'ın oğlu el-Melik ez-Zâhir'in talihine işaret olan bir olayın zikri

Bu olay şöyle gerçekleşmişti: Düşman ahşaptan ve demirden üç tane burç (hücum kulesi) yapmış ve bunların üzerini de sirkeyle ıslatılmış derilerle örtmüştü. Anlatıldığına göre bu şekilde iken ateş onlara işlemezdi. Söz konusu burçlar dağ gibi olup bulunduğumuz yerden şehir surlarından daha yüksek olduklarını görüyorduk. Hepsi tekerleklerin üzerine monte edilmişti ve söylendiğine göre her biri içine 500'den fazla savaşçı alıyordu. Hatta üst tarafı mancınık yerleştirilebilecek kadar genişti. Bu sebeple Müslümanlar şehir için tarifi olmayan bir korkuya kapılmışlar ve insanlar, Akkâ'dan ümitlerini tamamen kesmişlerdi. Şehirdeki savaşçıların azimleri kırılmıştı. Frenkler çalışmayı bitirdiklerinde burçları şehrin surlarının yakınına çekmekten başka bir işleri kalmadı. Sultân bütün düşüncesini bu burçların yakılıp tahrip edilmesine odaklamıştı. Nafçıları ve zerrakları topladı. Onları burçların yakılması konusunda çalışmaya teşvik etti. (s.186) Kendilerine çok miktarda mal ve para vaat etti. Ancak bu konuda yetersiz kaldılar. Orada hazır bulunanların arasında yer alan Dımaşklı genç bir bakır ustası Sultân'a; Akkâ'ya girebildiğı ve kendisine bu iş için gerekli malzemeler sağlandığı takdirde

burçların nasıl yakılacağını anlattı. Sultân, ona istediklerinin hepsini temin etti. Dımaşklı bakırcı Akkâ'ya girdi. Yanında-ki malzemelerin hepsini naft ile beraber bir bakır kazanın içerisinde kor haline gelinceye değin pişirdi. Sultân'ın oğlu el-Melik ez-Zâhir'in ordugâha ulaştığı günde belki de bunun sonrasında burçlardan biri, içi yanıcı madde dolu bu kaplardan biriyle vuruldu ve derhal alevler içinde kaldı. Burçtan çıkan alevler dağ gibi gökyüzüne yükseldi. Müslümanlar bu manzara karşısında tekbîr ve tehlîl getirmeye başladılar. Kendilerinden geçecek kadar büyük bir mutluluk yaşadılar. İnsanlar gördükleri manzaraya bakıp hayret ederken ikinci burca diğer bir naft kabı atıldı. O da ilki gibi bir anda alevler içerisinde kaldı. Her iki tarafta da bir gürültü koptu ve sesler semaya yükseldi. İlk iki burcun ardından bir saat geçmeden üçüncüsü de vuruldu ve alevler içinde kaldı¹¹⁴. İnsanlar büyük bir sevinç ve mutluluk yaşadılar. Öyle ki en vakur ve sert olanları dahi uçarı kızlar kadar heyecanlıydı. Sultân atına bindi. Bunun üzerine sol ve sağ kanatlar ile merkezdeki askerler de atlandılar. Günün son saatleriydi. Sultân, Frenk askerlerinin önüne gelinceye değin ilerledi. Hz. Peygamber'in *kim bir hayır kapısını açmak isterse ona fırsat verin (teşvik edin)*

114 Söz konusu üç kuşatma kulesinin yakılmasıyla alakalı diğer kaynaklarımızdabazı farklı bilgileri bulmak mümkündür. Nitekim *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi* (s.90-91) bunlardan birinin Alman Margrafı, diğerinin Pisalılar sonuncusunun ise ordudaki diğer unsurlar tarafından yaptırıldığını söyler. İbn el-Esîr (XII, 46) ise Dımaşklı naft ustasının şehirden mesafeyi denemek üzere attığı içine ateş konulmamış naft şişelerinin kulelerden birini bulduktan sonra yanmaması üzerine bunun üzerindeki Haçlıların bağırmaya başladıklarını, kulenin üstünde dans edip oynamaya başladıklarını söylemektedir. Ancak gerekli ölçümleri yapan usta sonrasında ateşleyerek attığı kaplar yerini bulmuş ve kuleler içinden kaçamayanlarla birlikte birer birer yakılarak imha edilmiştir. İbn Vâsıl ise (II, 315) malzemeleri denizden nakledilen bu kulelerin inşasının yedi aylık yorucu bir çalışma olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca bkz. İmâdeddîn el-Kâtib el-İsfahânî (s.197-198) de aynı şekilde bir deneme atışının yapıldığından bahsetmektedir.

şeklindeki sözüyle amel etmek üzere onların karargâhlarından çıkmaları ve savaşmak için bekledi. Fakat düşman çadırlarından çıkmadı. Gece olunca iki taraf birbirinden ayrıldı ve kendi arkadaşlarının yanına döndüler. İnsanlar bu olayı el-Melik ez-Zâhir'in gelişinin bir bereketi olarak görüp gayretini babasına müjdelediler. Sultân bunun oğlunun dürüstlüğü izlerinin bir sonucu olduğunu anladı. Sonrasında her gün atlanıp kendilerini meydana çekmek ve savaşmak için Frenklerin tarafına doğru gitmeye devam etti. Ancak onlar başarı ve zaferin Müslümanların tarafında olduğunu bildikleri için çadırlarından dışarıya çıkmadılar. Bu arada İslâm askerleri birbiri ardına ulaşmaya devam ettiler.

Sincâr Sahibi İmâdeddîn Zengî'nin ulaşmasının zikri

(s.187) 22 Rebîülâhir/29 Mayıs Salı günü Sincâr Sahibi İmâdeddîn Zengî b. Mevdûd b. Zengî giyimi, teçhizatı tam ve mükemmel askerinin başında ulaştı. Sultân askeriyle birlikte onu saygı ve hürmetle karşıladı. İmâdeddîn'i, Sultân'ın ordusundan ilk olarak kâdılar ve kâtipler, sonrasında oğullarından bazıları ve nihayetinde bizzat kendisi karşılamıştı. Ardından birlikte düşmanın karşısında durdular. Daha sonra Sultân, İmâdeddîn ile çadırına döndü ve onu burada misafir etti. O güne layık bir yemek yaptırdı. İmâdeddîn ve bütün adamlarını çağırdı. Ona karşı başka hiç kimsenin muktedir olamayacağı lütuf ve hediyeler takdim etti. Ayrıca diğerlerinden farklı olarak yanında yer vererek onurlandırdı. Çadıra girdiği sırada kendisine atlastan bir elbise sundu ve nehrin sol yakasında İmâdeddîn için bir çadır kurdurdu.

el-Cezire Sahibi Muizeddîn Sencerşâh'ın ulaşmasının zikri

7 Cemâziyelevvel 586/13 Haziran 1190 Çarşamba günü Seyfeddîn Gâzî b. Mevdûd b. Zengî'nin oğlu el-Cezire Sahibi

Sencerşâh Muizeddîn iyi ve teçhizatı mükemmel bir askerin başında geldi. Sultân kendisini karşıladı. Hürmet gösterip ikramlarda bulundu. Çadırında misafir etti. Ona da amcası İmâdeddîn'in yanında bir çadır kurulmasını emretti.

Musul Sahibinin oğlu Alâeddîn'in ulaşmasının zikri

(s.188) 7 Cemâziyelevvel 587¹¹⁵/14 Haziran 1190 Perşembe günü Alâeddîn Hürremşâh b. Mes'ûd b. Mevdûd b. Zengî babası Musul Sahibi İzzeddîn'in nâibi olarak askerinin başında ulaştı. Sultân, onun gelişine çok sevindi. Kendisini ve maiyetini çok uzak mesafeden karşıladı. Edebini beğendi ve çadırında misafir etti. Büyük ikramlarda bulunup güzel hediyeler takdim etti. Çadırının iki oğlu el-Melik el-Efdal ile el-Melik ez-Zâhir'in çadırlarının arasında kurulmasını emretti. Sultân'ın ailesinden ona karşı misafirperverlik ve güler yüz göstermeyen, ikramda bulunmayan kimse kalmamıştı.

Donanmanın ulaşması ve Akkâ'ya girmesinin zikri

Alâeddîn'in karargâha vardığı günün öğle vaktinde denizde birçok yelken görüldü. Sultân'a göre gelenler Mısır donanmasıydı. Çünkü daha önceden bunların hazırlanıp yanına ulaşması için emir vermişti. Gerçekten de onların Mısır donanması olduğunu bildi. Sultân atına bindi. Askerler de atlanıp savaş düzenine girerek Mısır donanmasıyla meşgul olmalarını engellemek üzere düşmanı sıkıştırmak için onu takip etiler. Zira düşman, durumu öğrenince kendi donanmalarını savaş için hazırlayıp, Müslüman gemilerinin Akkâ'ya girmesine engel olmaya çalıştılar. Düşman donanması harekete geçti. Sultân da dışarıdan düşmanla şiddetli bir savaşa tutuştu. İnsanlar gemileri (s.189) desteklemek ve onlara ce-

115 Müellif burada yanlışlıkla 586 yerine 587 tarihini vermiştir. Bu sebeple yukarıda verilen tarihin miladi karşılığında 586'ya tekabül eden 1190 yılı kullanılmıştır.

saret vermek üzere deniz tarafına doğru yöneldiler. Böylece iki armada denizde iki tarafın askerleri de karada karşılaştı. Savaşın ateşi tutuşup şiddetlendi. Her iki fırka da canını ebedî hayatın rahatlığına satıp bunu dünya hayatına tercih ettiler. İki deniz gücü arasında şiddetli bir mücadele oldu. Allah'ın düşmanlarına karşı zafer Müslümanlarda kaldı ve onlardan bir şinî ele geçirip mürettebatını öldürdüler. Geminin içinde bulunan her şeyi yağmaladılar. Aynı şekilde İstanbul'dan gelen bir başka gemiyi de ele geçirdiler. Nihayetinde muzaffer İslâm donanması beraberindeki erzak ve malzeme taşıyan gemilerle Akkâ'ya girdi. Böylece sıkıntıları giderilen müdafilerin gönülleri rahatladı ve moralleri düzeldi. Şehir dışında devam eden mücadele ise akşam vaktine kadar sürdü. Sonrasında iki taraf da çadırlarına döndüler. Bugün içinde Allah'ın düşmanlarından birçok kimse öldürülmüş ve yaralanmıştı. Onlar üç tarafta savaşmışlardı. Öyle ki şehirdekiler de aynı şekilde donanmayı uzak tutmak için düşmanla şiddetli bir şekilde mücadele etmişlerdi. Ayrıca iki donanma ve karadaki askerler de savaşmıştı. Allah'a şükürler olsun bütün cephelerde zafer Müslümanların tarafında kaldı¹¹⁶.

Erbil Sahibi Zeyneddîn'in ulaşmasının zikri

Cemâziyelevvel'in son on gününde (25 Haziran-5 Temmuz) Erbil Sahibi Zeyneddîn b. Yûsuf b. Ali Bektegîn iyi donanımlı askeriyle birlikte ulaştı. Sultân, kendisine hürmet gösterip ikramlar da bulundu. Çadırında misafir etti ve büyük bir ziyafet verdi. Onun çadırının da kardeşi Muzaffereddîn'in yanına kurulmasını emretti.

116 *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi* (s.93) de bugün içinde karada gerçekleşen savaşlar sırasında Sultân'ın oğullarından birinin de bir arbelet okunun isabeti sonrasında hayatını kaybettiğini ve bunun Müslümanların karargâhında bir karışıklık meydana getirdiğini ve birçoğunun ülkelerine geri döndüğünü aktarılmaktadır. Ancak bu İslam kaynakları tarafından doğrulanmış bir bilgi değildir.

Alman Meliki'nin (İmparator) haberinin zikri

(s.190) Sonra Alman Meliki'nin, Kılıç Arslan'ın topraklarına ulaştığı hakkında haberler geldi. Kılıç Arslan, onu karşılamak üzere büyük bir Türkmen topluluğunu harekete geçirdi. Bunlar, Melik'in nehri geçmesini engellemeye çalıştılar. Ancak başlarında kendilerini birleştirecek bir kumandan olmaması ve Alman Meliki kuvvetlerinin çokluğu sebebiyle bunu yapmaktan aciz kaldılar. Öye yandan Kılıç Arslan açıktan mücadele etse de gizlice onunla anlaşmıştı¹¹⁷. Alman Meliki boğazı geçip ülkeye girdiğinde gizlediğini ortaya çıkardı. Onunla anlaşıp İbn Leon'un ülkesine ulaşana kadar kendisiyle birlikte gelecek rehineler verdi¹¹⁸. Yolu göstermek üzere kılavuzlar tayin etti. Ancak Almanlar yolda çok ciddi bir açlık

117 İbn Şeddâd'ın, Türkiye Selçuklu Sultânı II. Kılıç Arslan ile alakalı böylesine kesin bir ifade kullanması bize; onun, Alman imparatorunun sefere çıkışının hemen öncesinde yaptığı diplomasinin Salâhaddin tarafından haber alındığını düşündürmektedir. Nitekim Frederich Barbarossa'nın Almanya'dan hareketinden evvel Türkiye Selçuklu Sultânı'nın elçileri Nüremberg'te onun huzuruna çıkıp Alman Ordusunun Anadolu'dan serbest geçişi hakkında görüşmelerde bulunmuşlardır. Bununla alakalı bkz. Ansbertus, *a.g.e.*, s.15; ing. trc., s.145-146; Ottonis de Sancto Blasio, *Chronica*, ed. A. Hofmeister, in *Scriptores Rerum Germanicarum*, Hannover 1912, s.45-46. Söz konusu diplomasinin Sultân tarafından öğrenilmesi ise İmparatorun kendisine gönderdiği ve sonrasında Türkiye Selçuklu Sultânı'nın yanına da uğrayan elçisi Henri von Dietz vesilesiyle olması da galip ihtimaldir. Ancak bütün bunlara karşın Sultân II. Kılıç Arslan'ın; oğulları ve Türkmenler vesilesiyle Alman Ordusunun, Anadolu geçişini elden geldiğince güçleştirdiği de kaynaklar da açıkça ifade edilmektedir. Tafsilat için bkz., Arnoldi, *Choronica Slavorum*, thk. I. M. Lappenberg, in *Scriptores Rerum Germanicarum*, ed. G.H. Pertz, Hannover 1868, s.134-137; ing. trc. Graham A. Loud, *The Chronicle of Arnould of Lubeck*, Londra 2019, s.92-93; Ansbertus, s.71-92; ing. trc., s.96-114.

118 İmparator, Konya kuşatmasını sonlandırmasının akabinde bir daha saldırıya uğramamak adına Selçuklulardan rehinler almak istemiştir. Bunun üzerine Sultân'ın oğullarından Kutbeddîn Melikşâh sevmediği ve korktuğu 20 küsur emîrin Frederich'e rehin verilmesini sağlamıştır. Sonrasın da Alman Ordusuna karşı saldırılar devam ettiği için söz konusu rehineler de imparator tarafından öldürülmüştür. Bkz., İbn el-Esir (XII, 49).

sıkıntısıyla karşı karşıya kaldılar. Yiyecek lokmaya muhtaç oldular. Binek hayvanları azaldığı için bazı eşyalarını attılar. Duyduğuma göre; zırhlar, miğferler ile taşımaktan aciz kaldıkları alet ve silahları toplayıp yığdılar. Hiç kimse bunlardan istifade etmesin diye hepsini ateşe verdiler. Geriye sadece demirden bir tepecik kaldı. Bu şekilde Tarsus denilen şehre ulaşınca kadar yürüdüler. Karşı tarafa geçmek için bir nehrin kenarında konakladılar. Lanetli imparatorları yüzmek istedi. Nehrin suyu aşırı derecede soğuktu. Suya girdikten sonra kendisinde yorgunluk, tükenmişlik, sıkıntı ve korku hali ortaya çıktı. Bunun neticesinde ölümüne kadar devam edecek şiddetli bir hastalığa tutuldu. Durumunu anlayınca yerini yanında bulunan oğluna vasiyet etti. Ölümünün sonrasında adamları, onu sirke içinde kaynatmak hususunda görüş birliğine vardılar. Böylece kemiklerini bir çuvala koyarak Kudüs-i Şerîfe taşıyıp burada gömeceklerdi. Adamlarından bazıları'nın muhalefetine karşın oğlu yerini aldı. Zira büyük oğlu işleri idare etmek üzere ülkesinde kalmıştı. Adamlarından bir kısmı da (s.191) onun tarafını tutuyordu. Böylece yanında olan oğlu ordunun kumandasını eline aldı. İbn Leon açlıktan ölümler ve imparatorlarının kaybı sebebiyle Almanların başına gelen korku ve zafiyeti anladı. Bu sebeple onlara katılmamaya karar verdi. Çünkü bu işin nasıl sonuçlanacağını bilmiyordu. Kendisi Ermeni, onlar ise Frenk idiler. Dolayısıyla muhkem kalelerinden birine sığındı.

Ermeni Kagikus'tan (Kataligosundan) gelen mektubun sureti

Sultân'a Fırât Nehri tarafındaki Rûm Kalesinin sahibi ve Ermenilerin lideri Kagikus'tan (Kataligos'dan) bir mektup ulaşmıştı.

Mektubun nüshası

Sadık davetçi Kagikus'un (Kataligos'un) mektubudur; İmanın sözünü toplayan, adaletin ve ihsanın yücelticisi, İslâmın ve Müslümanların Sultânı, Salâha'd-dünya ve'd-dîn, efendimiz ve hükümdarımız Sultân el-Melik en-Nâsır'ın bilgilerine sunarım. Allah ikbalini daim etsin. Azametini arttırsın. Hayatını ve mükemmeliyetini korusun. Onu, azameti ve ihtişamı ile amelinin son noktasına ulaştırsın. Alman Meliki'nin durumu ve ortaya çıktığından itibaren başından geçenler şu şekildedir: Ülkesinden çıkmasının akabinde zorla Macar topraklarına girdi. Macar hükümdarını boyun eğmeye ve itaati altına girmeye zorladı. Parasından ve adamlarından istediği kadar aldı. Sonrasında Rûm hâkiminin topraklarına girdi. Şehirleri ele geçirip yağmaladı. Bunların içini boşalttı. Rûm melikini kendisine itaat etmeye mecbur bıraktı. Oğlunu, kardeşini ve ileri gelenlerinden 40 kişiyi rehin aldı. Ayrıca yine ondan 50 kantar altın, 50 kantar gümüş ve çok büyük miktarda atlastan (s.192) elbiseler aldı. Gemilerine el koydu ve beraberindeki rehinelerle birlikte oradan bu tarafa yöneldi. Kılıç Arslan'ın ülkesinin sınırında rehineleri geri gönderdi. Üç gün boyunca yürüdü. Türkmen kabileleri onları koyunları, inekleri, atları ve mallarıyla karşıladılar. Ancak sonradan tamaha düştüler. Bütün beldelerden çok sayıda insan topladılar. Alman Meliki ile Türkmenler arasında çatışmalar yaşandı. Onu 33 gün boyunca zorladılar. Her şeye karşın yoluna devam etti. Kılıç Arslan'ın oğlu Kutbeddîn askerleri topladı. Onun üzerine yürüyüp büyük bir savaş verdi. Fakat Alman Meliki, Kutbeddîn'e galip geldi ve ağır bir bozguna uğrattı. Akabinde Konya üzerine yürüdü. Müslümanlardan büyük bir topluluk kendisine karşı çıktı. Alman Meliki bunları da mağlup etti ve Konya'ya saldırdı. Müslümanlardan ve Farslardan çok sayıda âlimi öldürdü. Beş gün şehirde kaldı. Nihayetinde Kılıç Arslan, barış isteyince Alman Meliki de ona âmân ver-

di. İkisi arasında kesin bir anlaşmaya varıldı. Melik, Sultân'ın devletinin ileri gelenlerinden 20 kişiyi rehin aldı. Melik, Kılıç Arslan'ın, Tarsus ve Masisa yolu üzerinden gitmesi tavsiyesini kabul etti. Buraya ulaşmadan önce de durumunu, nereye gittiğini ve yolda karşılaştıklarını açıklayan bir mektubu elçisiyle birlikte gönderdi. Rızayla ya da zorla da olsa mutlaka topraklarından geçeceğini bildirdi. İbn Leon bu durum karşısında ne olacağını sormak üzere memlûku Hatim'i cevabî bir mektup ve yakınlarından bir grupla, Alman Melikine gönderdi. Mümkün olabilecek ise Melik'i, Kılıç Arslan'ın beldelerine doğru yönlendirmekle görevlendirdi. Bunlar Melikü'l-Kebir (İmparator) ile bir araya geldiklerinde İbn Leon'un mektubunu verip durumu bildirdiler. Ancak Melikü'l-Kebir yolundan sapmaktan imtina etti. Sonrasında birlikleri ve beraberindekiler çoğaldı. Bir nehrin kenarında kamp kurdu. Ekmek yedi ve bir saat kadar uyudu. Uyandığında soğuk suda yıkanmak istedi. Bunun akabinde birkaç gün yaşayabildi ve öldü. Leon ise o sırada Melik ile buluşmak üzere yoldaydı. Olaylar bu şekilde gelişince elçiler, Alman ordusundan kaçtı. Leon'un yanına gelip durumu bildirdiler. Leon da kalelerinden birine girip saklandı.

(s.193) Melik'in (kendisiyle birlikte olan) oğlu ki (Swabia Dükü Friedrich) babası bu ülkeye yöneldiğinden itibaren yerine onu vasiyet etmiş ve pozisyonunu kuvvetlendirmişti. İbn Leon'un elçilerinin kaçtığını öğrenince adam gönderdi. Onlarla dostluk kurmaya ve yanına getirtmeye çalışarak şöyle dedi: *Babam çok yaşlı biriydi. Bu beldelere geliş sebebi Beytütü'l-Makdis'te haccetmek içindi. Şimdi bu makama gelen ben de bu yolun meşakkatine katlanacağım. Eğer bana itaat etmeyen olursa onun topraklarına saldırmaya başlayacağım.*

Bunun üzerine İbn Leon, Melikin oğlu ile dostluk kurmaya çalıştı. Zira mevcut durum ve Almanların sayısal anlamdaki kalabalığı onunla birlikte olmayı gerektiriyordu.

Melikin oğlu askerini teftiş etmişti. 42.000 zırhlı şövalyesi ve sayılamayacak kadar çok yaya askeri vardı. Bunlar çeşitli ırklara mensup olup tuhaf mizaçtaki kimselerdi. İşleri hususunda büyük bir kararlılığa ve muazzam bir disipline sahiptiler. Öyle ki içlerinden her kim bir cinayet işlerse ona verilecek tek ceza koyun gibi boğazlanmaktı.

Nitekim ileri gelenlerinden birinin hizmetçisini aşırı derecede döverek öldürdüğü haberi gelmişti. Bunun üzerine rahipleri hüküm vermek için toplandılar. Neticede durum ve hüküm gereğince onun boğazlanmasına karar verildi. Birçok kişi suçlu için şefaet istemek üzere Melikin yanına gitti. Ancak o, bunlara iltifat etmedi ve suçluyu boğazladı. Ayrıca bütün lezzetleri kendilerine haram kılmışlardı. Bunu yapanı gördüklerinde onu dışlamak ve cezalandırmakla tehdit ediyorlardı. Yaptıkları herşey Beytü'l-Makdis'in (Kudüs) aşkından idi.

Şöyle bir şey doğru idi ki: onlardan birçoğu büyükleri bunu ayıplayana değin uzun bir süre zırh hariç elbise giymeyi kendilerine haram etmişlerdi. Sıkıntılara, zillete ve yorgunluğa karşı olağanüstü derecede sabırlı idiler. Bu durum inşallah sonrasında haberler gönderecek olan naçiz kul tarafından iletildi.

Bu halife manasına gelen Kagikus'un (Kataligos'un) mektubudur. -Onun adı Bar Krigor b. Basil idi-

Askerlerin, Alman Meliki'nin yolunun etrafındaki beldelere yürüyüşünün zikri

(s.194) Sultân, Alman Meliki'nin, İbn Leon'un ülkesine ulaşır İslâm beldelerine yaklaştığını teyit edince devletin emîrlerini ve görüş sahiplerini topladı. Onlarla ne yapılması gerektiğini istişare etti. Neticede askerlerden bir kısmının düşmanın yaklaşmakta olduğu sınır bölgesine gönderilmesi,

Sultân'ın ise diğer askerlerle birlikte bulunduğu yerde kalmasına karar verildi. İlk olarak Menbîc Sahibi Nâsireddîn b. Takîyeddîn ile Kefertâb, Ba'rîn ve bu ikisinin dışındaki bazı yerlerin sahibi İzzeddîn b. el-Mukaddem hareket etti. Sonra Ba'lebek Sahibi Mecdeddîn, akabinde Şeyzer Sahibi Sâbukeddîn sonra Haleb askerlerinden olan el-Yârûkiyye ve ardından Hamâ askerleri ayrıldı. Bunun sonrasında Sultân'ın oğlu el-Melik el-Efdal yakalandığı bir hastalık dolayısıyla gitti. Aynı şekilde Dımaşk Şihnesi Bedreddîn de hastalığı sebebiyle ayrıldı. Peşinden de Sultân'ın oğlu el-Melik ez-Zâhir yolları kontrol etmek, haber almak ve elindeki beldeleri muhafaza etmek üzere çıktı. Onun arkasından son olarak 9 Cemâziyelâhir 586/14 Temmuz 1190 Cumartesi gecesi elindeki beldeleleri korumak ve yaklaşan düşmana karşı tedbir almak üzere el-Melik el-Muzaffer harekete geçti. Bu askerlerin gidişiyle sağ kanat zayıfladı. Çünkü ordudan ayrılanların çoğunluğu buradandı. Dolayısıyla Sultân, el-Melik el-Âdil'e el-Melik el-Muzaffer'in sağ taraftaki yerine intikal etmesini emretti. İmâdeddîn sol kanatta idi. Onun askerinin arasında ciddi bir hastalık meydana geldi. Harrân Sahibi Muzaffereddîn b. Zeyneddîn de hastalandı ve iyileşti. Sonrasında Sultân'ın oğlu el-Melik ez-Zâfir hastalandı ise de iyileşti. Aynı şekilde ileri gelenlerden ve diğerlerinden birçok kimse hastalandı. Allah'a hamdolsun bu durum zayıat vermeden atlatıldı. Düşman tarafındaki hastalık ise çok büyük ve şiddetli idi. Bu sebeple birçok ölüm meydana geldi. Sultân herşeye rağmen sabırla düşmanla temas halinde kalmaya devam etti.

Alman Meliki'nin haberlerinin tamamlanması

(s.195) Onun (Frederich Barbarossa) yerine geçen oğlu da ağır bir hastalığa yakalandı. Bu sebeple İbn Leon'un top-raklarında el-Minât denilen yerde ikamet etti. 25 süvari ve 40 ed-Dâviye (Templier) de onun yanında kaldı. Ordusunu

ise Antâkya tarafına doğru yolladı. Bunları sayılarının çokluğundan ötürü üç kısma ayırdı. Büyük bir kontun komuta ettiği birinci grup Bagrâs Kalesi'nin altından geçtikleri sırada kaledekiler az sayıda olmalarına karşın onlardan 200 kişiyi yakalayıp yağmaladılar. Bunlar yazdıkları bir mektupla; Almanların çok zayıf ve ağır şekilde hasta olduklarını, atlarının, yük hayvanlarının alet ve teçhizatlarının az olduğunu bildirdiler. Haber Sultân'ın, Şâm'daki nâiblerine ulaştığında, Almanların durumu hakkında bilgi toplamak üzere asker gönderdiler. Askerler, Almanlardan ot aramak üzere çıkmış olan büyük bir grupla karşılaştılar. Şiddetli bir şekilde onlara saldırdılar. Öldürdüler ve esir aldılar. Almanlardan yakalananların sayısı habercilerin mektuplarında belirttiklerine göre 500 kişi civarındaydı. (Kagikus'tan) Kataligos'tan gelen ikinci elçinin Sultân'ın huzurunda mektubunu sunduğu sırada orada hazır bulunuyordum. Elçi, Almanlarla ilgili haberleri anlatarak şöyle diyordu: *Onların sayıları çoktur. Ancak zayıftırlar. Atları ve donanımları azdır. Yine birçoğu ağırlıklarını zayıf eşekler ve atlar üzerinde taşımaktadır. Elçi sözlerine şöyle devam etti: Almanları saymak için üzerinden geçtikleri bir köprü de durmuştum. Çok sayıda kimse köprüyü geçti. Ancak içlerinden mızrak ve kalkan taşıyanlarını çok az gördüm. (s.196, mevcut değil) (s.197) Onlara bunun sebebini sorduğumda şöyle dediler: Havası kötü olan bir ovada birkaç gün kaldık. Azığımız ve odunumuz azdı. Bu yüzden çoğu malzememizi yaktık. İçimizden birçoğu öldü. Atlara ihtiyaç duyduk ve onları boğazlayıp yedik. Odun yerine malzemelerimizi ve mızraklarımızı yaktık. Askerin başında Antâkya'ya ulaşan kont ise öldü. İbn Leon da bu zayıflığı anladığında tamaha düştü. Hasta ve zayıf halde olmasının dışında yanında az sayıda adamı kalan Melikin malını almaya azmetti. Antâkya sahibi Prens de durumu öğrenince Alman Meliki'ni şehrine getirmek için harekete geçti. Çünkü öldüğü takdirde onun malına göz dikmişti. Deniz tarafında yer alan*

el-Âdil'in savaşına kadar onların zayıflıkları ve hastalıkları ile alakalı haberler kesilmeden gelmeye devam etti.

el-Âdiliyye Vakasının zikri

20 Cemâziyelâhir 586/25 Temmuz Çarşamba günü Allah'ın düşmanları, sağ kanattaki askerlerin büyük bir kısmının Almanların yolunu kesmek üzere onların yürüyüş güzergâhında bulunan memleketlerine gitmek için ayrıldıklarını öğrendiler. Sonrasında toplanıp sağ kanat üzerine ani bir saldırı yapmaya karar verdiler¹¹⁹. Allah'ın yalanladığı emelleriyle oynasarak çarşamba günü öğleye doğru harekete geçtiler. Sağ, sol kanatlar ve merkez olmak üzere araziye yayıldılar. Sayıları çok kalabalıktı. Müslüman ordusunun el-Âdil'in kamp kurduğu sağ kanadını hafife aldılar. İnsanlar onların savaş düzeninde harekete geçtiklerini gördüklerinde birbirlerine seslenerek yuvasından çıkan aslanlar gibi çadırlarından çıktılar. Sultân atına bindi. Münadi; *Haydi İslâm için* diye nida etti. Ordu atlandı ve birlikler savaş düzenine girdiler. Sultân ilk atlanan kişiydi. Onu çadırının önünde atına binerken görmüştüm. Yanında (s.198) yakın adamlarından çok az kimse vardı. İnsanlar daha at binememişlerdi. O olan tek çocuğunu da kaybetmiş bir ana gibiydi. Sonra vuran köse emîrlerin köseleri bulundukları yerlerden karşılık verdi. İnsanlar atlandılar. Frenkler ise hızlı bir şekilde hareket ederek askerler daha atlarına binmeden sağ kanada ulaştılar. Ardından el-Âdil'in kampına girerek ellerini ordu pazarına, etraftaki çadırlara uzatıp yağma ve talan yaptılar. el-Âdil'in çadırına ulaşıp açıkta buldukları içecekleri aldıkları da söylenir.

119 *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi* (s.94) de bu saldırının kampta beklemekten sıkılan alt tabakadaki Haçlılar tarafından organize edildiğini, prenslerin durdurma çabalarının ve hatta piskoposun aforoz tehdidinin dahi onları engelleyemediğini söylemektedir. Eserin müellifi devamında Sultân'ın yeğeni Takîyeddin'in ez-Zib'teki çadırında olduğunu yazar.

el-Melik el-Âdil bunu öğrendiğinde çadırından çıkıp atına bindi. Sağ kanatta yanında bulunan et-Tavâşî Kây mâz en-Necmî ve onun gibi İslâm aslanlarının at binmesini istedi. Düşman kampın içine kadar girip yağma ile meşgul olsun diye aldaticı bir şekilde durdu. Nitekim düşündüğü gibi oldu. Frenkler ellerini çadırlara, kumaş ve elbiselere, meyvelere, yiyeceklere uzattılar. el-Âdil, onların yağmayla uğraştıklarını görünce insanlara seslendi. Kendisi de önünde büyük oğlu Şemseddîn olduğu halde bizzat atıldı. Sağ kanatta yanında yer alan et-Tavâşî el-Kây mâz ve diğerleri de onunla birlikte saldırdılar. Mücadele seslerin Musul birliklerine ulaşmasına kadar bütün sağ kanat boyunca devam etti. Düşmanın üzerine avına saldıran bir aslan gibi atıldılar. Allah, onlara yardım etti ve düşman mağlup edildi. Gerisin geriye çadırlarına doğru hızlı bir şekilde kaçtılar. Bu arada Allah'ın kılıcı ruhlarını gövdelerden devşiriyor, bedenleri kafalardan kopartıyor ve canları vücutlardan ayırıyordu. Sultân savaşın toz bulutlarının, kardeşinin çadırının civarından yükseldiğini gördüğünde kalbinde endişe ateşi yandı. Kardeşlik hamiyeti harekete geçti. Allah'ın dinine yardım isteği canlandı. Allah dostları için hissettiği korku azmini arttırdı. Sonrasında münadi insanlara şöyle bağırdı: *Haydi İslâm için, Ey tevhid inancının yiğitleri, (s.199) İşte Allah'ın düşmanları, o müsaade ettiği için çadırlarınıza kadar ilerlemişlerdir.* Sultân'ın bu çağrısına ilk icabet edenler memlûklarından bir grup, yakın adamları ve muhafızları oldu. Sonrasında İzzeddîn'in oğlu Alâeddîn tarafından komuta edilen Musul birliği ve arkasından Sunkur el-Halebî'nin emrindeki Mısır askerleri harekete geçti. Bu çağrıya başka askerler ve yiğitler de icabet etti. Sultân, düşmanın sevk edilen bazı birlikler sebebiyle burayı zayıf görebileceği endişesiyle merkezde yerini aldı. Askerler toplandı ve vuruşma başladı. Harp pazarı kuruldu. Bir saat geçmeden düşmanın boş bir hurma kütüğü gibi yere serildiğini gör-

dük. Onların cesetleri el-Melik el-Âdil'in çadırlarından kendi kamplarının olduğu yere kadar uzanmıştı. Öyle ki bunlar İslâm çadırlarından başlayıp tepelere ve çukurlara serilmiş bir şekilde düşmanın çadırlarının bulunduğu yer de son bulmaktaydı. Kılıçlar susuzluklarını giderene kadar onların kanından içti. Savaş aslanları da zaferin dişleriyle doyana kadar yediler. Allah sözünü doğruladı. Kuluna yardımını gerçekleştirdi. Öldürülenlerin iki kamp arasında kapladığı saha bir fersah ya da bundan biraz daha fazlaydı. Frenklerden savaşa katılanlardan çok azı kurtulabildi. Atımla bunların arasına girdim ve saymaya çalıştım. Ancak sayılarının çokluğundan ve yığın halinde olmalarından dolayı başaramadım. İçlerinde öldürülmüş iki kadın gördüm. Birisi bana savaşta dört tane kadın gördüğünü ve bunlardan iki tanesinin esir edildiğini söyledi. Diğer taraftan bugün içinde erkeklerden çok az kişi esir edildi. Zira Sultân hiç kimsenin sağ bırakılmamasını istemişti. Olayların ağırlıklı kısmı sağ kanatta bir bölümü de merkezde meydana gelmişti.

Sol taraftaki birliklere ise iki kanat arasındaki mesafe uzak olduğu için işin bittiği ve Frenklere karşı Allah'ın kazasının gerçekleştiğine dair gelen haberin dışında hiçbir ses ulaşmadı. Bu savaş öğle ile ikinci vakti arasında gerçekleşti. Çünkü Frenkler öğle vaktinde ortaya çıkmıştı. Düşman mağlup edildikten sonra Müslümanlardan bir topluluğun onların peşinden çadırlarına kadar girdiği söylenir. Akabinde Sultân o gün içindeki kazanımları ve düşmandan pek çok kimsenin öldürüldüğünü gördüğünde insanlara geri dönmelerini emretti. Müslüman tarafında (s.200) halktan 10 kişinin dışında öldürülen olmamıştı. Akkâ'daki Allah'ın ordusu, Müslümanlarla düşmanları arasındaki savaşı öğrendiklerinde -çünkü çarpışmaları surların üzerinden izliyorlardı- şehirden onların çadırlarına doğru çıktılar. İki taraf arasında şiddetli bir savaş cereyan etti. Allah'a hamd olsun zafer yine Müslüman-

ların tarafında kaldı. Düşmanın çadırlarına saldırdılar. Burada bulunan eşyaları, kadınları hatta tencerelerdeki yemekleri dahi aldılar. Sonrasında şehirden olanları anlatan bir mektup ulaştı. Kâfirler için çok çetin bir gün oldu. İnsanlar, onlardan öldürülenler konusunda ihtilafa düştüler. Nitekim bir kısmı 8.000 derken sonrakiler 7.000 diyordu. Ancak tahminlerden hiçbiri 5.000'den aşağı değildi¹²⁰.

Ben ilk olarak düşmana ait, el-Âdil'in çadırlarında sonrasında kendi çadırlarına doğru beş saf (yığın) görmüştüm. Ölülerin meydana getirdiği yığınların arasında onları saymaya çalışan akıllı bir askere tesadüf ederek kaç kişi saydığını sordum. Bana buraya kadar 4060 küsur diye cevap verdi. Sadece iki saf saymış olup üçüncü saftaydı. Fakat saydıkları sonrakilere göre rakam olarak daha fazlaydı. Çarşamba günü İslâm için en güzel şekilde sona erdi. 21 Cemâziyelâhîr/26 Temmuz Perşembe günü ikindi vaktine doğru beş günlük mesafe olan Haleb'ten bir haberci ulaştı. Kuzeydeki düşmanlardan büyük bir topluluğun İslâm beldelerini yağmalamak üzere harekete geçtiğini bildiren bir mektup getirdi. Ancak Haleb'deki İslâm askerleri şehirden çıkarak onların yollarını kesmişler ve Frenklerden, Allah'ın istedikleri dışında hiçbiri kurtulamamıştı. Bu olayın haberi el-Âdiliyye Vakası'ndan sonra gelmesi büyük bir etki meydana getirdi. Müjde için davullar vuruldu. Hiçbir zaman bugünkü kadar bir sevinç görülmedi. Akşam üzeri öncülerden Kâymâz el-Harrânî geldi. Düşmanın içinde bulundukları zayıflık sebebiyle sulh ile alakalı konuşmak için Sultân'ın kendilerine kimi gönderebileceğini sorduklarını bildirdi. Allah'ın düşmanları bu olayın ardından Henri adı verilen kontun gelişine kadar kanatları kırık ve yılgınlık içerisinde yaşadılar.

120 *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi* (s.96) ölü sayısını 5500 olarak vermektedir. İbn el-Esîr (XII, 51) ve İmâdeddîn el-Kâtib el-İsfahânî (s.318) de bu rakam 10.000'den fazla, *The Conquest of Jerusalem and the Third Crusade, Sources in Translation*, (s.95) da 16.000 kişi olarak verilmiştir.

Kont Henri'nin ulaşmasının zikri

(s.201) Bu zat Frenklerin meliklerinden ve zenginlerinden biriydi. Mallar, teçizat, erzak, silah ve çok sayıda adam ile birkaç gemiyle birlikte denizden (Akkâ'ya) ulaştı. Onun gelişiyle Frenklerin moralleri yükseldi ve güçleri önemli ölçüde arttı. Nefisleri onları, Müslüman askerlerine bir gece baskını yapmaya teşvik etti. Ancak bununla alakalı kaçaklar ve casuslar vesilesiyle konuşmalar çoğaldı. Sultân da emîrleri ve görüş sahiplerini toplayıp ne yapılması gerektiğini istişare etti. Nihayetinde ordunun çevresindeki halkanın genişletilmesi ve düşmandan biraz daha uzaklaşılmasına karar verildi. Böylelikle düşman harekete geçtiğinde çadırlarından uzaklaşmaları mümkün olacak ve Allah onlara karşı galebeye imkân verecekti. Sultân bu hususta söylenenlere katılıp onay verdi. Bütün askerlerle 27 Cemâziyelâhir 586/1 Ağustos 1190 Çarşamba günü el-Harrûbe Dağına (tepesine) hareket etti¹²¹. Nöbetleşe yer değiştirecek şekilde 1000 süvarilik bir öncü birliğini ayırdığı mevkide bıraktı. Öte yandan Akkâ'dan mektuplar gelmeye devam ediyordu. Bizden de posta güvercinleriyle, yüzücülerin eliyle ya da geceleri denize açılıp düşmanın arasından geçen küçük tekneler vasıtasıyla şehre mektuplar ulaşıyordu.

Yeniden Alman imparatoru ile alakalı haberlere döndüğümüzde; düşmanla alakalı, atlarının ve sayılarının azaldığı, maruz kaldıkları hastalık ve ölüm haberleri kuzeyden birbiri ardına ulaşmaya devam ediyordu. Bunlar Antâkya'da toplanmalarına karşın yaya kalmışlardı. Haleb'teki askerlerimiz düşmanın topladıkları otlarını, yemlerini ve dışarıya çıkanları alıp götürüyorlardı.

121 İbn el-Esir (XII, 52) bunun dışında askerlerin cesetlerden dolayı bozulan havadan etkilenmemeleri için Tell el-Harrûbe'ye çekildiğini yazmıştır.

İstanbul'dan gelen mektubun zikri

(s.202) Sultân ile Konstantiniyye meliki (imparator) arasında elçilik ve mektuplaşmalar yapılmaktaydı. Melikin elçisi Receb 585/Ağustos-Eylül 1189'da kararlaştırıldığı üzere İstanbul'daki camide hutbe okunması için gönderilen elçiye karşılık olarak Merc-i Uyûn'da iken Sultân'ın huzuruna gelmişti. Elçi, İstanbul'a gitti ve burada hutbe okudu. Büyük bir hürmet ve konukseverlik ile karşılandı. Sultân elçinin yanında bir gemiyle birlikte bir hatip, minber, bir grup müezzin ve kurra da göndermişti. Onların, İstanbul'a girdiği gün birçok tüccarın da şahit olduğu İslâm için büyük bir gündü. Hatip minbere çıktı ve burada yaşayan Müslümanlar ve tüccarlar toplandı. Hutbe tekrardan Abbasîler adına okundu. Sonra döndü. Bizans elçisi de onunla gelip durumun bu şekilde intizam içinde olduğunu haber verdi. Elçi bir süre kaldı. Bu zatı beraberinde söylediklerini çeviren tercümanıyla birlikte görmüştüm. Tercüman yaşlı olmasına karşın akranları arasında görülebilecek en güzel sûretteydi. Üzerinde onlara özel bir kıyafet yanında ise bir mektup ve tezkire vardı. Mektup altın ile mühürlenmişti. Öldüğünde bunun haberi İstanbul Melikine (İmparator) ulaştı. Melik (yeni bir) elçiyi işleri tamamlamak üzere yolladı. Elçi, melikin cevabî mektubuyla geldi. Mektubun vasfı ve içeriği şöyle idi: Tomar halinde olup Bağdâd'tan gönderilen mektuplardan daha dardı. Tercümesi arka tarafında olup ön yüzünde iki satır ve bunların arasında bir mühür vardı. Balmumu gibi olan mühür altından olup üzerinde Melikin resmi bulunmaktaydı. Altının vezni 15 dinardı. İki satırın arasındaki yazı şu şekildedeydi:

Her daim muzaffer Tanrı tarafından taçlandırılmış Yüce İsâ'ya inanan, (s.203) kahir olan yenilmez Tanrının idarecisi, Rûm ülkesinin efendisi, Angelos Isaakios'tan, Soylu Mısır Sultânı Salâhaddîn'e.

Mektubun üzerinde önünde ve arkasında yazanların başlangıcı bu şekildeydi. İçeriği ise şöyleydi: Sevgi ve dostluk ile göndermiş olduğunuz mektup ülkeme ulaştı. Onu okuduk ve elçimizin öldüğünü öğrendik. Kendisinin yabancı bir yerde öldüğünden ötürü üzüldük. Öte yandan tarafımızdan verilen bütün görevleri yerine getirdiğini ve siz majestelerine yeterince bilgi verebildiğini zannetmiyorum. Bu nedenle majestelerinin elçimizin bahsettiklerini bildirmesi ve ayrıca öldüğü sırada yanında bulunan eşyasının yakınları ile çocuklarına verilmek üzere bize yollanması için bir elçi göndermeniz gerekir. Onun size aktarması gereken kötü haberleri duyurduğunu zannetmiyorum. Öyle ki Almanlar ülkemden geçtiler. Ancak düşmanların bunu amaçlarına uygun şekilde yalan söyleyerek yayması garipsenecek bir şey değildir. Eğer doğruyu duymak isterseniz; Almanlar ülkemdeki çiftçilere yaptıkları eziyetten daha fazla eziyet gördüler. Pek çok mal, binek, yük ve adam kaybettiler. İçlerinden birçoğu (hastalıktan) öldü. Öldürüldü ya da telef edildi. Ordumun elinden güçlükle kurtulabildiler. Senin ülkenе ulaşamayacak kadar zayıf düştüler. Bunu yapabilenler ise karşılaştıkları ağır güçlükler sebebiyle zayıf olacaklar. Kendilerine dahi fayda ya da size zarar vermeye güçleri kalmayacak. Bütün bunlara karşın aramızda olanları nasıl unutturunuz? Niyet ve meselelerden tarafımı nasıl haberdar etmezsiniz? Benim sizin muhabbetiniz ile Frenkler ve bunların soyundan gelenlerin düşmanlığı dışında bir kazancım yoktur. Majestelerinin göndermiş olduğu mektupta yazmış olduğu gibi bir heyet yollayıp (s.204) daha evvelden de yaptığımız üzere bizi bütün konularda bilgilendirmesi gereklidir. Bunun da mümkün olan en kısa zamanda yerine getirilmesi lazımdır. Haber aldığınız düşmanın gelişi kalbinize sıkıntı vermesin. Zira başarısızlıkları niyet ve maksatları ölçüsünde büyük oldu.

Bu mektup 1501 senesinde yazıldı¹²².

122 Kipt Takvimi'ne göre 1189 yılına tekabül etmektedir.

Sultân yazıyı (tercümeyi) okudu. Elçiye ikramlarda bulundu. Onu en güzel şekilde ağırladı. Yaşlı, yakışıklı ve muhterem bir adamdı. Arapça, Rumca ve Frenkçe biliyordu.

Frenkler ise Kont Henri'nin kuvvetlerinin ulaşmasından sonra şehrin kuşatmasını şiddetlendirip tazyiki arttırdılar. Söylenenlere göre kont 10.000 savaşçının masraflarını karşılamıştı. Denizden ulaşan başka yardımların neticesinde Frenklerin kalpleri kuvvetlendi. Böylece şehre saldırılarına devam ettiler.

Lanetlenmiş düşmanın mancınıklarının yakılmasının zikri

Birbiri ardına gelen yardımların sonrasında Frenkler kendilerini güçlü hissetmeye başlamışlardı. Böylece Akkâ'yı almak için hırsları arttı. Şehre karşı her taraftan mancınıklar kurup gece gündüz hiç durmadan sürekli olarak bombardıman ettiler. Bu Receb 586/Ağustos-Eylül 1190 ayı içerisinde oldu. Akkâ ahalisi düşmanın bu şekilde kendilerini sıkıştırdığını ve tamahlarının güçlendiğini gördüklerinde Müslüman olmanın verdiği cesaretle hareket ettiler. O sırada müdafilerin kumandanı, şehrin valisi ve koruyucusu büyük emîr Bahâeddîn Karâkûş idi. Askerin komutanı ise el-Emîr-i İsfahsalâr-ı Kebîr Hüsâmeddîn Ebu'l-Heyca'ydı. Kendisi cömert, cesur, kabilesine liderlik yapan ve (s.205) azmettiği üzerinde kararlı bir adamdı. Müdafiler, Frenkleri dikkatsiz ve bir gaflet anında yakalamak üzere yayalar ve süvarilerle şehirden çıkış yapmaya karar verdiler. Bunu yaptılar. Kapılar açıldı ve her taraftan aynı anda çıktılar. Düşman, kılıcın başlarında adil bir hâkim olmasına, Allah'ın kaza ve kader oklarının onları delip geçmesine kadar hiçbir şey anlamadı. İslâm, kâfiirlere bulundukları yerde hücum etti. Savaşçılarının perçeminden ve başından tuttu. Müslümanlar, düşmanın çadırlarına girdiklerin-

de Frenkler mancınıklarını korumak hususunda şaşkınlık yaşadılar. Zerrakların attıkları Grek Ateşi, (mancınıklara) ulaştı ve Allah'ın, dinine bilinen yardımını geldi. Bir saat geçmeden düşmanın uzun sürede inşa ettiği mancınıklar alevler içinde kalıp çok daha kısa süre de yandılar¹²³. Bugün içinde düşmanın 70 süvarisi öldürüldü. Birçoğu da esir alındı. Esirler arasında tanınan adamlarından biri de bulunuyordu. Onu esir alan Müslüman, kendisinin kim olduğunu bilmiyordu. Savaş bitip iki taraf birbirinden ayrıldığında Frenkler, Müslümanlara onun yaşayıp yaşamadığını sordular. Adamı esir alan kişi, onun büyük bir kimse olduğunu öğrendi. Zorla elinden alınıp karşılıklı anlaşarak veya başka bir şekilde Frenklere geri verileceğinden korktu ve aceleyle onu öldürdü. Frenkler, esir için çokça mal teklif ettiler. Adamın cesedi üzerlerine atılana kadar ısrarlı bir şekilde söz konusu çabalarını sürdürdüler. Sonrasında kendilerini yere atıp yüzlerine toprak sürdüler. Moralleri çok bozuldu. Olayı ve onun kim olduğunu gizlediler. Müslümanlar bunun sonrasında Frenklerin işini küçümstediler. Araplar, Şabân 586/Eylül-Ekim 1190'a kadar her taraftan onlara saldırarak mallarını çaldılar; öldürüp esir aldılar. Kaçakların ve casusların anlattığına göre Kont Henri şehre karşı kullanmak üzere yaptırdığı büyük mancınık için 1500 dinar para harcamıştı. Bu alet henüz Akkâ'ya yaklaştırılmadığı ve şehirden uzak olduğu için gün içinde yakılamamıştı. Ancak aynı günün gecesinde zerraklar ve savaşçılar çıktılar.

123 *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi* (s.103) de kuşatmacıların mancınıklarının şehirde mevcut devasa taşlar atan bir mancınık (trebushet) tarafından birer birer imha edildiğini söyler. Ancak İbn Şeddâd'ın dışındaki diğer İslam kaynakları da söz konusu mancınıkların kaleden çıkış yapan Müslümanlar tarafından yakıldığı konusunda hem fikirdir. Bunun dışında Roger of Wendover'da (II, 92) ve Radulfi de Diceto (s.82-83) Haçlı ordusundan iki kontun, Sultân'dan aldıkları rüşvet karşılığında kendi bölgelerinde bulunan mancınıkların yakılmasına müsaade ettikleri ve saldırıyı geciktirdikleri şeklinde ilginç bir bilgi aktarılmaktadır.

Allah onları her yönden koruyup gözetiyordu. Şehirden çıkıp Allah'ın örtüsüyle zikredilen mancınığın yanına geldiler ve onu ateşe verdiler. Mancınık bir saat içerisinde yandı¹²⁴. Her iki taraftan da bağrışmalar yükseldi. Mancınık şehirden uzak olduğu için düşman şaşkınlık içinde kaldı. Her taraftan çevrilmekten korktular. Bu Allah'ın bahşettiği bir zaferdi. Büyük mancınığın yanında bulunan bir başka küçük mancınık da yakıldı.

Beyrût'tan gelen butsanın şehre girmesi için yapılan hilenin zikri

(s.206) Bu olay şöyle gelişmişti: Sultân, Beyrût'ta bir butsa hazırlatmış; içine 400 çuval buğdayın dışında peynir, erzak, soğan, koyun ve diğer yiyecek maddelerini yükletip doldurtmuştu. Bu sırada Frenkler gemileriyle Akkâ'yı çevirmişler ve şehre Müslüman gemilerinin girmesini engelliyorlardı. Müdafiler ciddi şekilde erzak ve yemek konusunda sıkıntıya düşmüşlerdi. Bir grup Müslüman, Frenkler gibi giyinerek Beyrût'tan butsaya bindi. Hatta sakallarını bile tıraş ettiler. Uzaktan görülsün diye butsanın üzerine domuzlar koyup yelkenlerine haçlar taktılar. Sonrasında şehre doğru yola çıktılar. Buraya yaklaştıklarında düşman gemileriyle karşılaştılar. Frenkler harrakalarıyla onların önünü kesip *görüyoruz ki şehre doğru gidiyorsunuz*, dediler. Butsadakileri kendilerinden zannediyorlardı. Müslümanlar *siz şehri hala alamadınız mı?* diye karşılık verince *hayır, henüz almadık* dediler. Bunun üzerine butsadaki Müslümanlar: *o zaman biz de yelkenleri askerlere (kampa) çevirelim. Arkamızda gelmekte olan başka bir butsa daha var. Siz onları da uyarın şehre girmesinler* diye karşılık verdiler. Müslümanların arkasında kampa gelen bir Frenk

124 İbn el-Esir (aynı yer) bu büyük mancınığın suni bir tepenin arkasında gizlenerek yavaş yavaş şehre yaklaştırıldığını söylemektedir.

butsası vardı. Şehre doğru gittiklerini görünce uyarmak için diğer butsaya yöneldiler. Müslümanlar hızlarını arttırdılar. O sırada rüzgâr da doğru yönde estiğinden Akkâ Limanına girdiler. Allah'a hamd olsun kurtuldular. Şehirde büyük bir sevinç yaşandı. Müdafiler muhtaç oldukları erzaka kavuştular. Bu olay 586 senesi Receb ayının son on gününde (24 Ağustos-2 Eylül 1190) meydana geldi.

Yüzücü İsâ'nın hikâyesinin zikri

Bu Akkâ'daki olayların en güzel ve nadir hikâyelerinden biridir. Öyle ki; Müslümanlar tarafında İsâ adında bir yüzücü vardı. Geceleyin beline bağladığı askerlerin paraları ve mektuplarla birlikte (s.207) düşmandan habersiz şehre girerdi. Bunun için denize dalıyor ve düşman gemilerinin diğer tarafından çıkıyordu. Yine bir gece askere verilecek mektupları ve içlerinde 1.000 dinar olan üç keseyi beline bağladı. Denize girdi. Ancak başına ölümüne sebep olan bir şey geldi ve kendisinden haber alınamadı. İsâ, şehre girdiğinde gelişini haber vermek üzere ordugâha haber güvercini uçurulurdu. Ancak kuş gecikti. İnsanlar öldüğünü anladılar. Birkaç gün sonra şehir ahalisinden bazı kimseler deniz kenarında iken boğulmuş bir cesedin kıyıya vurduğunu gördüler. Kontrol ettiklerinde onun Yüzücü İsâ olduğunu gördüler. Belinde altınlar ve balmumu ile mühürlü mektuplar duruyordu. Altınlar mücahitlerin nafakasıydı. Bu adamdan başka; yaşarken emaniyetine yerine ulaştırdığı gibi öldükten sonra da aynı şeyi yapan başka bir kimse görülmemiştir. Mezkûr olay da Receb ayının son on gününde olmuştu (24 Ağustos-2 Eylül).

Mancınıkların yakılmasının zikri

Frenkler, şehir surlarına hâkim olacak şekilde muazzam mancınıklar kurmuşlardı. Bunlar sürekli attıkları taşlarla Akkâ surlarında gözle görülür bir etki meydana getirmişlerdi.

Söz konusu durumun ortaya çıkaracağı sıkıntıdan korkuldu. Müdafiler büyük çarh (balista) oklarından iki tanesini aldılar. Temrenleri bir ateş topu olacak şekilde yakıldı. Sonrasında bunlar bir mancınığa doğru atılarak onu tutuşturdu. Düşman ateşi söndürmeye çalıştıysa da başaramadı. Bu sırada rüzgâr şiddetini arttırdı. Büyüyen alevler diğer mancınığa da sirayet etti ve onu da yaktı. Her iki mancınıktan çıkan alevler o kadar şiddetli idi ki Frenklerden hiçbirisi mancınıkları söndürmek için yanlarına dahi yaklaştı. Müslümanların büyük sevinç duyduğu ve kâfirlerin akıbetinin ise kötü olduğu bir gündü.

Alman Meliki ile alakalı haberlerin tamamlanmasının zikri

Alman Meliki, Antâkya'ya gelip yerleştikten sonra (s.208) burasını sahibinden aldı ve kendisi idare etmeye başladı. Prens de onun emirlerini yerine getiriyordu. Melik hile ve de-sise ile şehri ondan almış, hazinesini de buraya yerleştirmiş-ti. Nihayetinde askerlerinin ve maiyetinin başında 25 Receb 586/28 Ağustos 586 Çarşamba günü¹²⁵ Antâkya'dan, Akkâ'ya doğru yola çıktı. el-Lâzkiye yolundan Trâblus'a gelinceye kadar ilerledi. Frenk büyüklerinin en hilekâr ve cesurlarından biri olan Sûr sahibi Markis de onu karşılamak üzere ordugâ-hından çıkmıştı. Kendisi aynı zamanda denizden gelenlerin hepsini motive eden kişiydi.

Markis'in denizin ötesinden adam toplamak için yaptığı hilenin zikri

Markis büyük bir kâğıda Kudüs'ün resmini çizdirdi. Bunun içerisine de büyük saygı gösterip haccettikleri Kıya-me'nin resmini yaptırdı. Onlara göre Hz. İlsâ çarmıha geril-

125 TTK'da salı günü.

dikten sonra burada defnedilmişti. Bu kabir Hıristiyanların asıl haccettikleri yerdı. Her sene bayramları sırasında kabirin üzerine nur indiğine inanıyorlardı. Markis mezkûr mezarı çizdirdi. Akabinde de bunun üstüne işeyen bir at ve onun üzerinde de Müslüman bir süvari resmi yaptırarak denizin ötesinde çarşılar da ve insanların toplandıkları yerlerde gösterdi. Resmi başları açık ve üzerlerine çul giymiş rahipler taşıyordu. Bunlar keder ve azap içinde bağırırlarken resim kalplerini etkiliyordu. Çünkü dinlerinin temeli idi. Bu nedenle sayılarını yalnızca Allah'ın bileceği kadar çok insan toplandı. Alman Meliki ve askerleri de toplananlar arasında olup onları harekete geçiren asıl kişi durumundaki Markis kendilerini karşıladı. Alman Meliki'nin yanına geldiğinde kendisine cesaret verdiği gibi yol konusunda da bilgilendirildi. Melik'e Haleb ve Hamâ taraflarına ulaştığında Müslümanların (s.209) her yönden saldırıya geçeceğinden endişe ettiği için kendisiyle birlikte sahil yolundan gitmesini tavsiye etti. Herşeye rağmen Almanlar yapılan saldırılardan kurtulamadılar. el-Melik el-Muzaffer çok sayıda asker toplayıp onların üzerine kastetti. Etraftan katılanlarla birlikte şiddetli bir şekilde saldırdı. el-Melik el-Muzaffer, Alman Meliki'nin öncülerini yakalamıştı. Eğer el-Melik ez-Zâhir de askerleriyle kendisine katılsaydı, onları tamamen yok edeceklerdi. Ancak her işin sonu yazılmıştır. İnsanların, Almanların mevcutlarıyla alakalı tahminlerinde farklılık vardır. Bu savaştan haberdar olan bazıları onları süvari ve yaya 5.000 kişi şeklinde tahmin ederler. Öyle ki yola çıktıkları sırada bu rakam 200.000 kişi olarak tahmin edilmişti. Allah'ın düşmanlarına yaptığına bakın. Bazı kitaplarda; Almanlarla ilgili olarak el-Lâzkiye'den Cebele taraflarına doğru gitmek üzere yola çıktıklarında insanların onların arkalarında bıraktıkları 60 kadar ölü at bulduklarına dair bir bilgiye rastlamıştım. Öyle ki bu hayvanlar da şiddetli açlık sebebiyle bir deri bir kemik kalıp zayıflamışlardı. Al-

manlar yollarına devam ederken Müslümanlar da Trâblus'a ulaşmalarına kadar çevrelerinde kalıp onları yağmalamaya, öldürmeye ve esir etmeyi sürdürdüler. Alman Meliki'nin ve askerlerinin Trâblus'a ulaşması Şabân 586/Eylül-Ekim 1190'da (bir) salı sabahında olmuştu.

Öte yandan Sultân son derece kararlı ve sarsılmaz bir hâlet-i ruhiye ile Akkâ'yı koruyup himaye etmekten, şehir önle-rindeki düşmanı gözlemlemekten geri adım atmıyordu. On-lara karşı her vakit saldırılar ve baskınlar düzenliyordu. Ayırı-ca işini her daim Allah'a emanet edip ona güvenir, insanların isteklerini güler yüzle yerine getirir, kendisini ziyarete gelen fakirleri fakîhleri, meşâyihî ve edipleri her zaman cömert şe-kilde ödüllendirirdi. Bu haberi yanına girdiğimde öğrenmiş ve çok üzölmüşüm. Ancak onda sarsılmaz bir irade ve rahat-latan bir cesaret gördüm. Bu da beni, kendisi sayesinde İslâ-mın ve Müslümanların zafer kazanacağına ikna etti.

Mısır'dan butsaların ulaşmasının zikri

586 senesi Şabân ayının ortasındaki on günde (12-22 Ey-lül) (s.210) Akkâ Valisi Bahâeddîn Karâkûş ve donanma ko-mutanı Hâcib Lü'lü, Sultân'a bir mektup yazarak *şehirde ancak Şabân ayının 15'inin gecesine kadar yetecek yiyeceklerinin kaldı-ğın*i bildirdiler. Yusuf bunu içinde sakladı. Ne yakınındakilere ne de genele açmadı. Çünkü yayılıp, düşmana ulaşmasından ve Müslümanların morallerinin bozulmasından korktu. Daha öncesinden Mısır'a; üç butsanın kuşatmada altındaki müda-filere kış boyunca yetecek ölçüde gerekli yiyecek maddeleri, yağ ve erzak ile donatılması için yazmıştı. Nihayetinde bu üç butsa, Mısır'dan yelken açtı. Denizciler kendilerini Akkâ'ya götürecek bir rüzgâr aradılar. Rüzgâr, onları hoşnut edecek şekilde esti ve yollarına devam ederek Şabân ayının ortasında bir gece Akkâ'ya ulaştılar. Şehirde erzak bitmiş ve insanların

yiyecekleri bir şey kalmamıştı. Düşman gemileri, Mısır donanmasının önüne çıktı ve savaştılar. İslâm askerleri kıydan tekbîr ve tehlîller ile çarpışmayı izleyip başlarını açıp gemilerin sağ salim şehre ulaşması için Allah'a dua ettiler. Sultân da kıyı da çocuğunu kaybetmiş bir anne gibi mücadeleyi izliyor ve yardım etmesi için Allah'a dua ediyordu. Zira kaledekilerin, hiç kimsenin bilmediği sıkıntılı durumuna vakıftı. Kalbi bu sebeple endişeli olmasına karşın Allah'tan metin kalıyordu. Butsaların çevresindeki savaş her taraftan şiddetli bir şekilde devam etti. Allah onları korudu ve rüzgâr hızını arttırdı. Bu arada her iki taraftan da sesler yükselmişti. Dualar engelleri yırtıp geçti. Nihayetinde Allah'a hamdolsun, gemiler salimen Akkâ Limanına ulaştılar. Şehrin ahalisi, onları kuraklıktan sonraki yağmurlar gibi karşıladı. Çünkü gemilerin getirdikleriyle erzaka kavuştular. Bu olay zikredilen sene içinde 14 Şabân/16 Eylül Pazartesi¹²⁶ günü gerçekleşti.

Sinekler Burcu'nun muhasarasının zikri

22 Şabân 586/24 Eylül 1190'de (s.211) düşman denizin ortasında Akkâ Limanı'nın girişindeki kayalığın üzerine bina edilmiş olan ve burasını koruyan Sinekler Burcu'nu muhasara etmek için birçok butsa hazırladı¹²⁷. Öyle ki gemiler içeriye girdiğinde düşmanın belasından emin olurdu. Frenkler limanı kontrol altına almak, butsa ve diğer gemilerin içeriye girmesini engellemek üzere Sinekler Burcunu ele geçirmek istedi. Böylece şehre girecek erzakın önü de kesilecekti. Butsalarının direklerinin üzerine birer kule yaparak içlerini odun ve yanıcı maddelerle doldurdular. Denize açılıp Sinekler Burcu'na yaklaştıklarında gemiyi buraya yanaştırıp direk-

126 TTK'da pazar günü.

127 *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi* (s.113) bu girişimin deniz tarafından şehre karşı organize edilen ablukayı kontrol eden Pisalılar tarafından gerçekleştirildiğini söyler.

lerin üzerindeki kulede bulunan yanıcı maddeleri tutuşturacaklardı. Akabinde bunları burcun üst tarafına atıp içerideki savaşçıları öldürerek mekânı ele geçireceklerdi. Butsaya burca yanaştıklarında ateşi daha da alevlendirmek üzere çokça yakıt konuldu. İkinci bir butsa daha hazırlayıp odun ve yakıtla doldurdular. Bunu da Müslüman gemilerinin arasına göndererek onları tutuşturup yakacaklar ve böylece taşıdıkları erzakı da yok edeceklerdi. Üçüncü bir butsa da okların ya da herhangi bir silahın ulaşamayacağı şekilde kemerli bir çatı inşa edip içini savaşçılarla doldurdular. Böylelikle yakmak istediklerini ateşe verdiklerinde burada güvende olacaklardı. Planladıkları şekilde Sinekler Burcunu yaktıkları takdirde bu butsa ile burca yanaşacaklardı. Hava da kendileri için müsait duruma geldiğinde tamahları arttı. Daha sonra Müslüman gemilerini yakmak istedikleri butsa ile Sinekler Burcu'ndakileri yakacakları butsayı ateşe verip naft atarak ateşi beslediler. Ancak hava Allahü Teâla'nın istediği ve irade ettiği gibi düşmanın üzerine döndü. Butsa içinde bulunanlarla birlikte hızlı şekilde alev aldı. Söndürmeye çalıştılsa da buna güç yetiremediler. Allah'ın takdir ettikleri dışında içindeki savaşçıların hepsi helak oldu¹²⁸. Daha sonra bizim butsalarımızı yakmak için hazırlanan butsaları da yandı. Adamlarımız buna saldırarak içerisindekileri ele geçirdiler. Üzerinde perde olan butsanın mürettebatı ise tedirgin olup korktular. Geriye dönmek istedilerse de aralarında anlaşmazlık çıktı. Bu arada gemi şiddetli bir şekilde sarsıldı ve (s.212) devrildi. İçindekilerin hepsi buradan çıkamadıkları için kemerli çatının içinde he-

128 Olay İmâdeddîn el-Kâtib el-İsfahânî (s.329-331) tarafından da benzer şekilde aktarılmasına karşın *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi* (s.113) de şehirden gemilerle Burc-i Zebbân'a yardıma gelen 2000 Türk'ün, Haçlılara arkalarından saldırdığını yazar. Bunlarla yapılan mücadelenin sonunda kuleye merdiven dayamaya muvaffak olan Haçlılar buradan atılan ağır taşlar ve Grek Ateşi sebebiyle geri çekilmek zorunda kaldıkları ifade edilmektedir.

lak oldu. Bu Allah'ın ayetlerinin en büyüklerinden ve onun dinine verdiği desteğin en istisnai örneklerinden biriydi. Allah'a hamd ü sena olsun, unutulmaz bir gündü.

Alman Meliki'nin, lanetlenmiş düşman askerlerinin yanına ulaşması

Alman Meliki'nin olayına döndük: Bu zat askerleri dinlenene kadar Trâblus'ta kaldı. Akkâ önlerindeki Frenklere haber göndererek gelişini bildirdi. Ancak onlar bu durumdan hoşlanmamışlardı. Çünkü Sûr Hâkimi Markis, Alman Meliki'nin danışmanı ve işlerini idare eden kimseydi. Sahil Meliki Cofri, Frenklerin karargâhında olup onların bütün meselelerde danıştığı bir kimseydi. Alman Meliki'nin gelmesiyle birlikte hükmünün kalmayacağını anladı. Alman Meliki ise 586 senesi Şabân ayının son on gününde (21-30 Eylül 1190) deniz tarafından harekete geçmeye karar verdi. Zira kara yolundan gittiği takdirde zorluklarla karşılaşacağını anladı. Bu sebeple gemiler hazırlayıp her taraftan kendisine gönderdiler. Alman Meliki'nin askerleri, atları ve teçhizatlarıyla gemilere binip Frenklerin karargâhına gitmek üzere harekete geçtiler. Ancak bir saat geçmeden gün içinde üzerlerine doğru şiddetli bir rüzgâr esmeye ve dalgalar her yönden üstüne gelmeye başladı. Helakın eşiğine geldiler. Hammale¹²⁹ tipinde üç gemi battı. Kalanları ise iyi havayı beklemek üzere geri döndüler. Uygun bir rüzgâr bulana kadar birkaç gün beklediler. Akabinde yeniden gemilere binip Sûr'a geldiler. Markis ve Alman Meliki burada kaldı. **(s.213)** Kalan askerlerini Akkâ önlerinde karargâh kurmuş olan Frenklerin yanına gönderdiler. İkisi 6 Ramazân/7 Ekim gecesine kadar Sûr'da kaldılar. Sonrasında Alman Meliki tek başına yine denizden hareket ederek beraberindeki az sayıdaki adamlarla aynı gün güneş batarken Akkâ

129 Demir, *a.g.e.*, s.79-80.

önlerindeki karargâha geldi. Casusların ve kaçakların onlar ile alakalı verdiği haberler bu şekildedir. Alman Meliki'nin gelişi iki tarafta da büyük etki meydana getirdi. Birkaç gün oturdu. Akabinde gelişinin etkisini göstermek istedi. Frenkleri uzun süredir bekledikleri için azarladı. Müslümanlara karşı savaşmak için iyi bir plan düşündü. Onu bu işin gidişatı ve neticeleri hususunda uyardılar. Fakat Alman Meliki ise *mutlaka öncülerle karşı çıkıp onlarla savaşın tadına varmalıyız. Böylece kuvvetini öğrenir, savaş taktiklerini görürüz. Çünkü hiçbir haber gözle gördüğün gibi olmaz* dedi. Sonrasında İslâm öncülerinin üzerine yürüdü. Yaya ve süvari olarak çok sayıda Frenk de onu izledi. Öncülerin çadırlarının bulunduğu Tell el-İyâziyye ile kendi tepelerinin bulunduğu yer arasındaki araziye geçinceye kadar ilerlediler. Bugün içinde öncülerdeki nöbet sırası Sultân'ın halkasına bağlı memlûklarda idi. Frenklerin önünde durdular. Onlarla savaşıp ölüm yemeğini tattırdılar. Sultân bu durumu öğrendi ve süvarileriyle birlikte hemen atlandı. Tell Keysân'a geldi. Düşman, İslâm askerlerinin atılan bir ok gibi her taraftan üzerlerine geldiğini ve kara bir gece gibi kendilerini çevirdiklerini görünce gerisin geriye kaçtılar. Bir kısmı öldürüldü. Birçok kişi de yaralandı. Frenkler bugün içerisinde kaçtılsa da güneşin batımına yakın çadırlarına ulaşana kadar kılıç üzerlerinde işlemeye devam etti. Öyle ki Alman Meliki duyduğu şiddetli korku sebebiyle canını kurtarabileceğine inanmıyordu. Gece iki tarafı birbirinden ayırdı. Frenklerden birçok kimse öldürüldü ve yaralandı. Müslümanlardan ise yalnızca iki kişi öldürüldü. Pek çok kimse de yaralandı. Allah'a hamdolsun, düşmanlar mağlup oldular. Alman Meliki kendisinin ve adamlarının başına gelenlerin yalnızca Müslüman ordusundan küçük bir parça olan öncülerin marifeti olduğunu anlayınca şehre karşı savaşmayı ve burayı sıkıştırmayı daha uygun buldu. Bu maksatla insanı hayrete

düşüren savaş aletleri ve tuhaf düzenekli icatlar temin etti¹³⁰. Öyle ki Akkâ ahalisinden bunları görenler şiddetli bir korkuya kapıldılar. Onun yaptırdığı aletlerle şehri alacağını anlayıp endişelendiler. İlk kez yapılan bu büyük alet debbabe diye biliniyordu. (s.214) Üzerinde demirden plakalar olup içine birçok savaşçı alabiliyordu. Ayrıca altındaki tekerlekleri sayesinde içeriden hareket ettirilebiliyordu. İçerisideki savaşçılar da güvenle surları dövebiliyordu. Debbabe'de içerisindeki çok sayıdaki kişiyle birlikte surları dövmek üzere demirden bir koçbaşı (kebş) bulunuyordu. Sürekli vurulduğu takdirde surları yıkabilirdi. Diğer alet ise altında adamların yer alabileceği bir kemerli çatıydı. Bu da aynı şekilde çekilmesine karşın başı saban demiri gibi keskindi. Koçbaşı ise yuvarlak ve ağırlığı ile surları yıkartı. Kedi adı verilen diğeri ise sivri kısmı ve yine ağırlığıyla surları tahrip ederdi. Ayrıca kocaman ve heybetli perdeler ile merdivenler de vardı. Yine denizde üzerinde platformlu bir kule bulunan büyük bir butsa hazırladılar. Bunu istediklerinde harekete geçirip sura doğru çevirebiliyorlardı. Ancak içinde savaşçıların yürümesi için bir bağlantı yolu gerekiyordu. Butsa'yı, Sinekler Burcu'na yaklaşıtıp burasını almaya azmettiler.

Koçbaşının ve diğer aletlerin yakılmasının zikri

Düşman, savaş aletlerinin tamamlanıp hazır olduğunu gördüğünde Akkâ üzerine ilerlemeye ve müdafilerle her yönden savaşmaya başladılar. Bütün bunları gördüklerinde şehirdekilerin, Allah'ın dinine destek olmak üzere azimleri arttı. Sabretmek hususunda kalpleri güçlendi. 3 Ramazân 586/4 Ekim 1190 Perşembe gününde¹³¹ Şâm askeri geldi.

130 *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi* (s.115-116) ve Ambroise (*The Crusade of Richard Lion-Heart*, ing. trc. Merton Jerome Hubert, New York 1941, s.168-170.) ise bu aletlerin Besançon Başpiskoposu ve Kont Henri tarafından inşa ettirildiğini yazmışlardır. İmâdeddîn el-Kâtib el-İsfahânî (s.232-233) ise bu konuda isim vermez.

131 Burada müellif pazartesi günü diye yazmıştır.

el-Melik ez-Zâhir'in gelişinin zikri

(s.215) Sultân'ın oğlu Haleb Sahibi el-Melik ez-Zâhir süvari ve askerleriyle birlikte geldi. O, Sultân'ın büyük oğullarından biri olup tercih ettiği, terbiyeli ve birçok meselede kendisine güvendiği biriydi. Babasının hizmetinde gösterdiği sebat ve onun hakkında iyilik temennisiyle bugünün akşamında tek başına yanına ulaştı. Akabinde sabahleyin erkenden askerlerine katılmak üzere geri döndü ve salı sabahı onlarla birlikte geldi. Birliklerini düzenleyip teftiş etti. Babası, ez-Zâhir'in gelişine sevindi ve büyük bir mutluluk duydu. Askerini, süvarilerini toplayıp düzenlemesi sebebiyle ondan razı oldu. Yine bugün içerisinde Şeyzer Sahibi Sâbükeddîn, İzzeddîn b. el-Mukaddem ve Ba'lebek Sahibi Meceddeddîn, Müslüman askerlerinden büyük bir topluluk ile en güzel kıyafetler, en iyi düzen ve tam teçhizatlı olarak geldiler. Sultân az da olsa sarıhummadan¹³² rahatsızlık duymasına karşın kalktı ve atlandı. Çünkü bugün her açıdan bayramdı. Aynı gün düşman sayısını ancak Allah'ın bilebileceği büyük bir kalabalıkla Akkâ üzerine yürüdü. Şehrin ahalisi, içeride bulunan savaşçılar, Müslümanların akıllı ve tecrübeli kumandanları, saldırganların hırslarının pençesinin şehri sıkıca tutmasına kadar onları ihmal etmiş göründüler. Frenkler daha önce zikredilen aletlerini çekerek surlara yanaştırdılar. Birçoğu hendeklerde toplandı. Müdafiler de üzerlerine cüruh okları, mancınık taşları, ok ve ateş attılar. Onlara karşı hep bir ağızdan bağırıyorlar. Kapıları açıp vaat ettiğine rıza göstererek canlarını yaratıcılarına sattılar. Her taraftan düşmana hücum edip onları hendeklerde sıkıştırdılar. Allah, düşmanın kalbine korkuyu düşürdü ve mağlup olarak gerisin geriye döndüler. Çadırlarının, (toprak) siperlerinin korumasına doğru (s.216) hızlı bir şekilde kaçmaya başladılar. Yine de büyük kısmı yaralan-

132 Sivrisinek ısırmasından dolayı meydana gelen ateşli bir hastalık

mayı ve ölümü tattı. Birçoğu ise hendekte kaldı ve kılıçtan geçirildi. Allah ruhlarını hızlı bir şekilde ateşe yolladı. Müslümanlar düşmanın başına gelen hezimet ve perişanlığı görünce onların koçbaşına saldırıp üzerine ateş ve naft attılar. İçindeki savaşçılar kaçtığı için bunu kolay bir şekilde yaptılar. Koçbaşı alevleri gökyüzüne yükselerek korkunç bir şekilde yandı. Tekbîr ve tehlîllerle birlikte Allah'ın kudretine şükür sesleri yükseldi. Koçbaşının alevleri Kedi'ye sıçradı ve o da yandı. Müslümanlar demir kancaları zincirlerle koçbaşına takıp onu hala yanarken çekerek şehre aldılar. Bu silah çok korkunç bir mekanizmadan meydana getirilmişti. Üzerine su attılar ise de demiri ancak birkaç gün sonra soğudu. Şehirdekilerin bana anlattıklarına göre koçbaşının üzerindeki demirin vezni (ağırlığı) 100 Şam kantarı idi. Bir kantar 100 rıtlı, bir Şam rıtlı da 4,25 Bağdâd rıtlına eşitti¹³³. Bunun başını Sultân'a göndermişlerdi. Onu görüp inceledim. Değirmen taşına takılmış bir çubuğa benziyordu. Söylendiğine göre vurduğu yeri yıkardı. Bu İslâm'ın en güzel günlerinden biriydi. İnsanlar, korku ve dehşet verici bu aletlerin yakılmasını Sultân'ın oğlu el-Melik ez-Zahîr'in, İslâm'ın yardımına gelişindeki talihine yordular. Bununla alakalı bir diğer örnek de daha evvel bahsi geçen burçların (hücum kulelerinin) yakılması olayı idi. Allahü Teâlâ, ez-Zâhir vesilesiyle İslâm'a yardım etti. Onun zamanında da bu yardımını en güzel şekilde devam ettirdi. Düşman ise çok büyük bir hayal kırıklığına uğradı. Aletlerinden sağlam kalanları aldılar. Paralarını boş yere harcadıkları girişimleri durdu ve hileleri boşa çıktı. Sultân kazanılan zafeirin evvelkinde olduğu gibi şimdide oğlunun talihi sayesinde olmasına sevindi.

133 Bu ölçü birimi ile alakalı bkz. Hinz, a.g.m., s.30-33.

Sinekler Burcu'nun ele geçirilmesi için hazırlanan butsanın yakılması

(s.217) 15 Ramazân 586/16 Ekim 1190 Çarşamba günü¹³⁴ adamlarımız bir şininin içinde şehrin limanından ani bir çıkış yaparak lanetlenmiş düşmanın üzerine gittiler. Naft şişelerini attılar ve denizden çok büyük alevler yükseldi. Tekbîr ve tehlîl sesleri birbirine girdi. Böylece Allah, Frenklerin şerini ortadan kaldırdı. Kâfirlerin hırsını çevirdi ve onları hayra ulaştırmadı. Bu sebeple Almanlar şiddetli bir hüzne kapılarak büyük bir hayal kırıklığı yaşadılar.

Prens'in kendisine komşu Şâm beldelerine karşı saldırıya çıkmasının zikri

16 Ramazân 586/17 Ekim 1190 Perşembe gününde¹³⁵ haber güvercini vasıtasıyla evvelinde Haleb'ten Hamâ'ya gönderilmiş bir mektup ordugâha ulaştı. Gelen haberde Antâkya sahibi olan Prens'in, Müslüman köylerine saldırmak üzere harekete geçtiği yazıyordu. Sultân'ın oğlu el-Melik ez-Zâhir'in askerleri ve nâibleri bunu gördüler. Tuzaklar kurup düşmana yürüdüler. Antâkyalılar üzerinde kılıç işleyene kadar hiçbir şey anlamadılar. İçlerinden 75 kişi öldürüldü. Birçoğu da esir edildi. Prens ise Haleb askerleri geri dönünceye dek Sebha (Şibca) denilen yere sığındı. Daha sonra da ülkesine (Antâkya) gitti.

İki düşman butsasının ele geçirilmesi

(s.218) Ramazân ayının ortasındaki on gün içerisinde (12-21 Ekim) rüzgâr; içinde erkek, çocuk ve kadınların yanı sıra erzak ile çok sayıda koyun yüklü şekilde düşman karargâ-

134 TTK'da salı günü.

135 TTK'da çarşamba günü.

hına gitmekte olan iki butsayı sürükledi. Müslümanlar bunları ganimet olarak ele geçirdiler. Düşman daha önce şehre girmek isteyen askerlerin paraları ve adamla dolu bir berkûşumuzu¹³⁶ ele geçirmişti. Bu iki butsanın zaptedilmesiyle oradaki zarar da telafi edilmiş oldu. Sonrasında casuslardan ve kaçaklardan, lanetlenmiş düşmanın, Müslüman askerinin üzerine saldırmak için harekete geçmeye azmettiği haberleri gelmeye başladı. Sultân sarıhumma hastalığından müzdarıpti. Dolayısıyla bu durum askerlerin Şefriam Dağına bitişik tepeye çekilmesine sebebiyet verdi.

Askerlerin Şefriam'a intikal etmesinin zikri

(s.219) Sultân rahatsızlığından dolayı çekilmeye karar verdiğinde bunu 19 Ramazân 586/20 Ekim 1190 Pazartesi¹³⁷ akşama doğru yaptı. Tepenin üstünde kamp kurdu. İnsanlar ise kış için hazırlık yapmak ve çamurdan kurtulmak için civardaki tepelerin üst kısımlarında yerleştiler. Bu sırada Erbil Sahibi Zeyneddîn Yusuf b. Zeyneddîn iki farklı sıtmaya yakalanarak şiddetli bir şekilde hastalandı. Memleketine dönmek için izin istedi ise de talebi kabul görmedi. Daha sonra en-Nâsıra'ya gitmek üzere izin isteyince bu hususta kendisine müsaade verildi.

Zeyneddîn'in vefatının zikri

Zeyneddîn hastalığının tedavisi için birkaç gün en-Nâsıra'da kaldı. Ancak 28 Ramazân 586/29 Ekim 1190 Salı günü¹³⁸ durumu kötüleşti ve sonra vefat etti. Kardeşi Muzaffereddîn

136 Sığ sulara dahi yanaşabilecek şekilde inşa edilen beş ila yedi ton yük taşıma kapasitesine sahip küçük gemilerdir. Tatlı su ihtiyacının karşılanması yanında asker ve erzak taşınmasında da kullanılmışlardır. Bkz., Doğan Mert Demir, *Selahaddin'in Gemileri*, İstanbul 2019, s.83

137 TTK'da cumartesi günü.

138 TTK'da pazartesi günü.

de bu sırada yanındaydı. İnsanlar, genç yaşta ve gurbette bulunmasından ötürü ona çok üzüldüler. Sultân, Erbil'i kardeşi Muzaffereddîn'e verdi. Ancak elindeki Harrân, Urfa şehirleri ile buralara bağlı yerlerden vazgeçmesini istedi ve adı geçen yerlere karşılık (s.220) Şehrizûr beldesini verdi. Sultân bu konuda yemin etti. Muzaffereddîn'in adı geçen şehirleri teslim almasından sonra elinde bulunan Urfa, Harrân, Sümeysat, el-Müvezzer ile buralara bağlı yerleri teslim etmesi hususunda onunla anlaştı. Sultân Muzaffereddîn'in ayrılmasından sonra ortaya çıkacak boşluğu doldurmak üzere kardeşi Şehinşâh'ın oğlu Takîyeddîn Ömer'i çağırdı. Muzaffereddîn Gökböri, Takîyeddîn'in 3 Şevvâl/3 Kasım günü kuşluk vakti Seyfeddîn'in oğlu el-Cezire Sahibi Muizeddîn Sencerşâh ile gelişine kadar karargâhta kaldı.

Muizeddîn'in hikâyesinin zikri

Tam adı Muizeddîn Sencerşâh b. Seyfeddîn Gâzî b. Mevdud b. Zengî olup o sıralarda el-Cezire sahibiydi. Cihâd için gelip ordugâha ulaştığında onu ziyaret etmiştim. Fakat bir süre sonra kendisinde yorgunluk, sıkıntı ve tedirginlik başladı. Bu sebeple sürekli şekilde Sultân'a mektuplar yazıp adamlar göndererek dönmek için izin istiyordu. Sultân ise düşman elçilerinin sulh yapmak üzere gelip gittiklerini mazeret göstererek durumun sulh ya da savaş şeklinde belli olmasına kadar askerlerin ayrılmasına izin veremeyeceğini söyledi. Ancak Muizeddîn 586 senesinin Ramazân Bayramı gününe (1 Kasım 1190) kadar izin istemekten vazgeçmedi. Bugün de seher vaktinde Sultân'ın çadırının kapısına gelerek girmek için izin istedi. Ancak Sultân'ın rahatsızlığı sebebiyle kendisinden özür dilendi. Fakat Muizeddîn bunu kabul etmedi ve izin isteğini tekrarladı. Nihayetinde içeri girmesi için izin verildi. Kendisini Sultân'a arz ederek şifahen izin istedi. Ancak Sultân *vakit askerin toplanma ve birlik olma zamanıdır.* (s.221) Ayrıl-

ma vakti değildir diyerek özür beyan etti. Buna rağmen Muizeddîn vedalaşan biri gibi eğilip onun elini öptü. Sonrasında hemen kalkıp oradan ayrıldı. Adamlarına tencerelerdeki yemeklerini boşaltmalarını ve çadırlarını sökmelerini emretti. Dediklerini yerine getirdiler. Muizeddîn'in yaptıkları Sultân'a ulaştığında ona şu mealde bir mektup yazılmasını emretti: *Başlangıçta sen bana tabi olmak istedin. Ailenden, kendin ve ülken için korktuğunda defalarca bana müracaat ettin. Ben de seni kabul ettim, koruyup yardım ettim. Ancak insanların mallarına, kanına ve namusuna el uzattın. Sana adam yolladım ve defalarca bundan menettim. Sen ise kendini tutamadın. İslâm'ın başına bu olaylar geldi. Seni çağırdık. Bildiğin ve insanların bildiği askerle geldin. Ancak çok kısa bir süre kaldın. Huzursuz oldun ve bu hareketi yaptın. Gönül rızası olmadan ve düşmanla aradaki durum belli olmadan ayrıldın. Bundan böyle kendine dikkat et. Benim dışımda kime bağlanacağını gör. Sana kastedecek olanlardan kendini koru. Zira yanımda bir itibarın kalmadı.*

Mektubu bir haberciye teslim etti. Bu zat Muizeddîn'e, Taberiye yakınlarında yetişti. Muizeddîn mektubu okudu ise de önemsemedi ve yoluna devam etti. el-Melik el-Muzaffer Takîyeddîn daha öncesinde aktarıldığı üzere Muzaffereddîn'in ayrılması üzerine gazâya çağırılmıştı. Fîk Geçidi denilen yerde Muizeddîn ile karşılaştı. Onun yoluna devam ettiğini ve hiçbir iyilik işaretinin olmadığını görünce durumunu sordu. Muizeddîn olanları anlattı. Sultân'ın kendine hil'at ve ayrılmak için izin vermediğinden şikâyetinde bulundu. el-Melik el-Muzaffer muhatabının, Sultân'dan izin almadan, isteği dışında ayrıldığını anladı. Muizeddîn'e *senin için doğru olan hizmete dönmektir. Ondan izin alman gerekir. Sen çocuksun ve bu işin felaketini bilmezsin, dediğinde dönmemin imkânı yoktur* diye cevap verdi. Bunun üzerine Takîyeddîn *çaresi yok döneceksin. Böyle rahat bir şekilde asla gidemezsin* dedi. Herşeye rağmen Muizeddîn gitmekte ısrarcı davrandı. Takîyeddîn bu kez

sert davranarak *istesen de istemesen de döneceksin* dedi. O, cesur, işlerinde kararlı, hiç kimseden korkmayan birisiydi. Muizeddîn isteği ile dönmediği takdirde Takîyeddîn'in kendisini yakalayacağını anladı. Nihayetinde onunla ordugâha döndü. el-Melik el-Âdil, el-Melik el-Muzaffer'i karşılamaya çıktı. Biz de beraberindeydik. Muizeddîn'i, el-Muzaffer'in yanında bulduk. İkisi birlikte Sultân'ın yanına girdiler. Muizeddîn'in affedilmesini (s.222) rica ettiler. Sultân da onu affetti. Muizeddîn canından endişe ettiği için çadırının Takîyeddîn'in çadırının yakınlarında kurulmasını istedi. Sultân bu konuda izin verdi. Muizeddîn ayrılana kadar Takîyeddîn'in yanında kaldı.

Îmâdeddîn'in izin istemesinin zikri

Îmâdeddîn Zengî az evvel zikrettiğimiz Muizeddîn'in amcasıydı. Kışın gelmesinden ve bununla ilgili bir hazırlığı bulunmadığından şikâyetle memleketine geri dönmek için izin isteyip Sultân'ı sıkıştırdı. Ancak Sultân, düşmanla aramızda barış görüşmelerinin devam ettiğini, bunun gerçekleştiği takdirde onun da ortak bir karar için hazır bulunması mazeretini ileri sürdü. Kendisine kışlık çadırlar vermek istedi ise de Îmâdeddîn bunu reddetti. Ayrıca harcamaları için para yollamak istedi. Fakat Îmâdeddîn bunu kabul etmedi. İzin istemek üzere elçi göndermeye Sultân da ona mazeret göstermeye devam etti. Ben de söz konusu meselede onların arasında arabulucu idim. Îmâdeddîn ne olursa olsun izin konusunda çok istekliydi. Sultân ise düşman ile mevcut meselenin halledilmesine kadar onu tutmayı arzulamaktaydı. İş böyle iken Îmâdeddîn izin istemek üzere bizzat kendi eliyle içinde hem yumuşak hem sert ifadelerin yer aldığı bir dilekçe yazdı. Sultân bunu aldı ve kendi soylu eliyle şöyle yazdı:

Benim gibi bir insanı kaybedenin bundan kazancı ne olur keşke bilseydin.

İmâdeddîn mektubu aldığında Sultân'a yaptığı müracaatları tamamıyla bıraktı. Bu arada lanetlenmiş düşmanın zayıfladığı ülkelerinde ve askerleri arasında kıtlık çıktığı hususunda haberler ulaştı. Öyle ki Antâkya'da bir çuval buğdayın fiyatı 96 sûrî dinara ulaşmıştı. Ancak bu onlarda sabır, inat ve ısrardan başka bir şeyi arttırmıyordu.

Frenklerin, Ra'sül'mâ'ya çıkmalarının zikri

(s.223) Frenkler için işler zorlaşıp kıtlık çoğaldığında onlardan büyük bir topluluk şiddetli açlıktan kurtulmak için hareket geçip¹³⁹ bize karşı huruç yapmaya karar verdiler. Buna tamah etmelerinin nedeni ise Sultân'ın hastalığı idi. Çünkü bu yüzden ayağa kalkamayacağını zannediyorlardı. Frenkler 11 Şevvâl 586/11 Kasım 1190 Pazartesi¹⁴⁰ günü atlıları, yayaları, taşıyabildikleri erzak ve çadırlarıyla çıkış yaptılar. Müslü-

139 Ambroise de (s.180-187) Haçlı ordugâhındaki şiddetli açlıktan bahsetmesinin yanında bundan dolayı bazılarının dinlerini inkâr ettiklerini söylemektedir. Nitekim *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*'de (s.125-137) de sonraki gelişmeler içerisinde uzun uzadıya bu açlıktan bahsedilmektedir. Yine Ernoul da (s.202) açlıktan bunalan 10.000 kişinin ayaklanıp kendilerine yiyecek verilmesi için soyluların yanına gittiklerini aksi takdirde Müslümanlara saldıracaklarını söyledikleri ifade edilmektedir. Bunlar daha sonra kamptan çıkmışlar ve Müslümanlara saldırmışlardır. Ancak Sultân'ın kampına girip buradaki yiyecekleri yüklenip döndükleri sırada Müslümanlar saldırıya geçip hepsini öldürmüşler ve cesetlerini de nehre atmışlardır. Ayrıca bu konu için bkz., Roger de Hoveden (II,171-172). Ancak hepsinden daha ilginç bir bilgi ise İbn el-Esîr (XII, 54-55) tarafından verilmektedir ki, ona göre: Haçlıların çok ciddi bir kıtlık tehlikesiyle karşı karşıya kaldıkları bu kış mevsiminde Müslümanlar muhtelif şehirlerden onlara yiyecek göndermişlerdir. Bunların içerisinde olan Beyrut Muhafızı Emir Üsâme onlara yemek ve başka şeyler yollamaktaydı. el-Maştûb adıyla bilinen Seyfeddîn Ali b. Ahmed de aynı şekilde Saydâ'dan Franklar'a yiyecek gönderiyordu, Aym şeklinde Askalân ve diğer şehirlerden de erzak Haçlı karargahına gitmekteydi. Müellif bu ifadesini; *Eğer Müslümanlar onlara yiyecek göndermeseydi kış mevsiminde -denizdeki fırtına sebebiyle gemiler erzak getiremediği için- Frenklerin hepsi helak olurlardı*, sözleriyle bitirmektedir.

140 TTK'da pazar günü.

manların Tell Acul'da konakladıkları sırada açtıkları kuyulara doğru harekete geçtiler. Söylenildiğine göre yanlarına hayvanları için dört günlük yem almışlardı. Sultân, Frenklerin çıkış yaptıklarını öğrendi ve Öncü kuvvetlerine onların karşısından Tell Keysan'a doğru çekilmelerini emretti¹⁴¹. Öncüler o sırada Tell el-İyaziyye'de idi. Düşman gün içinde ikinci namazı vaktinde kuyuların bulunduğu yere ulaşmıştı. O günün akşamında burada gecelediler. Öncüler de bütün gece onların etrafındaydı. Sabah olduğunda öncülerden biri Sultân'a düşmanın atlarına binmek için hareket ettiği haberiyle geldi. Sultân bir önceki gece ağırlıkların en-Nâsıra ve el-Keymûn'a taşınmasını emretmişti. Ağırlıklar nakledildi. İnsanlar kaldı. Ben de o sırada Sultân'ın yanında kalanlardan biriydim. Askerlere sağ, sol ve merkez olmak üzere savaş düzeninde atlanmalarını emretti. Kendisi de atına bindi. Çavuşlar insanlara sesleniyordu. Askerler atlandılar ve el-Harrûbe'deki tepelerden birine kadar ilerlediler. Askerin sol kanadı tepenin sonuna ulaşınca ya da değin yürüdü. Sağ kanadın ucu ise denizin yakınındaki nehre kadar açıldı. Sağ kanatta Sultân'ın oğullarından Dimaşk Hâkimi el-Melik el-Efdal, Haleb Hâkimi el-Melik ez-Zâhir, Busra Sahibi el-Melik ez-Zâfir, Musul Sahibi İzzeddîn'in oğlu Alâeddîn Hürremşâh yer alıyordu. Sağ kanadın ucunda ise Sultân'ın kardeşi el-Melik el-Âdil, (s.224) Onun yanında Hüsâmeddîn Lâçin, Tavâşî Kâyâmâz en-Necmî, İzzeddîn Curdîk en-Nûrî, Banyâs Sahibi Hüsâmeddîn Beşâre, Tell-Bâşir Sahibi Bedreddîn Duldurum el-Yârûkî ve emîrlerden pek çok kimse bulunuyordu. Sol kanatta ise Sincâr Sahibi İmâdeddîn Zengî, onun kardeşinin oğlu el-Cezire Sahibi Muizzeddîn ve yine bu tarafta Sultân'ın kardeşinin oğlu el-Melik el-Muzaffer Takîyeddîn yer almıştı. İmâdeddîn o sırada hasta-

141 *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi* (s.118-119) bunu Sultân'ın bütün ordusunu geri çektiği ve hatta ricat sırasında düşmanın eline geçmesin diye herşeyi yaktığı şeklinde vermiştir. Ancak İbn Şeddâd'ın söylediği üzere ağırlıklar zaten en-Nâsıra ve el-Keymûn'a taşınmıştı.

lığı sebebiyle ağırlıklarla gittiğinden yalnızca askerleri buradaydı. Yine Seyfeddîn Ali el-Maştûb; el-Mihrâniyye, el-Hak-kâriyye, Hoşterin ve Kürt emîrlerinden geri kalanlarıyla birlikte sol kanattaydı. Merkezde ise muhafız kuvvetleriyle birlikte Sultân bulunuyordu. Askerlere her birlikten Calîşîyye (hücum birlikleri) için bir grup çıkarmalarını ve bunların öncüler ile düşmanın etrafını çevirmelerini emretti. Bazı bölükleri de düşmana karşı ani bir saldırı fırsatı yakalamak ümidiyle tepelerin arkasına gizledi. Allah'ın düşmanları, insanlar onlarla her yönden savaşırken nehrin doğu tarafına doğru ilerlemeye devam ederek Ra'sü'l-ayn'a ulaştılar. Nehrin batı tarafına geçinceye kadar buranın etrafını çevirip kamp kurdular. Ancak savaş, cesurlarını onların elinden kapıyor ve adamlarını yere seriyordu. Kampları bu tepenin üzerindeydi. Nehre doğru uzanacak şekilde çadırlarını kurdular. Bugün içinde Frenklerden birçok kimse yaralandı. Aynı şekilde içlerinden bir kısmı da öldürüldü. Yürüyüşlerine devam ederken ölü ve yaralıları anlaşılmazın diye biri yaralandığında onu taşıyor öldüğünde ise gömüyorlardı. Burada salı günü öğleden sonra konakladılar. Askerler onların karşısından, sabırla bekleyip gözleyecekleri bir yere çekildiler. Sultân, sağ kanada uçları denize ulaşacak şekilde düşmanı çevirmelerini emretti. Sol kanat ise düşmanı nehrin doğu tarafından çevirecekti. Hücum müfrezeleri düşmanla savaşıp aralıksız olarak onları ok yağmuruna tutuyordu. İnsanlar geceyi bu şekilde geçirdiler. Sultân biz yanındakilerle birlikte geçen sene kamp kurduğu Tell el-Harrûbe'nin üstüne çıktı. (s.225) Burada küçük bir çadırda kaldı. Aynı şekilde insanlarda onun çevresinde düşmanı görecektir şekilde küçük çadırlar kurdular. Sabaha kadar her saat başı düşmandan haberler gelmeye devam etti¹⁴². 13

142 *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi* (s.119) Haçlıların bugünün sonrasında kayıp vermeden ve zafer kazanmadan geri döndüklerini ancak bazı adamlarının yiyecek bulmak üzere Hayfa'ya yöneldiklerini belirtir.

Şevvâl/13 Kasım Çarşamba¹⁴³ sabahı olduğunda Frenklerin atlarına binmek üzere hareketlendikleri haberi geldi. Sultân da atlandı. Bölükleri düzenledi. Tell el-Harrûbe'ye doğru onları herşeyleriyle görebilecek yakın bir mesafeye kadar ilerledi. Keyifsiz, bitkin ancak yüreği güçlüydü. Sonrasında askere haber göndererek her yönden düşmana saldırmalarını, onlarla savaşp sıkıştırmalarını emretti. Bölüklere uzak ya da yakın olmayacak ve sabahtan akşama kadar savaşabilecek şekilde Frenkleri kuşatmalarını emretti. Düşman çadırlarının bulunduğu nehrin batı kıyısına doğru yürüdü. Savaş, Frenkler için her yönden şiddetlendi. Müslümanlar nehir tarafı dışında onlarla şiddetli bir şekilde savaştilar. Mücadele kızıştı ve Frenklerden birçoğu yere serildi. Onlar ölülerini gömüyor ve yaralılarını taşıyorlardı. Piyadelerini bir duvara dönüştürmüşlerdi. İnsanlar onları zenburekler ve (s.226) oklarla vuruyorlardı. Öyle ki Frenklerden ok isabet etmemiş kimse bırakmadılar. Oklar çekirgeler gibi onların üzerinde uçuşuyordu. Süvarileri yayaların ortasında yürümekte olup bugün içinde hiçbirisi ortaya çıkmadı. Kösler vuruyor ve trompetler çalıyordu. Tekbîr ve tehlîl sesleri yükseliyordu. Bu sırada Sultân, hücum müfrezelerini, birlikler ve askerlerle takviye ediyordu. Öyle ki yanında çok az kimse kalmıştı. Bu durumu görüyorduk. Öte yandan düşmanın sancağı koruma altındaki katırlar tarafından çekilen bir arabada yükseliyordu. Sancak minare gibi yüksek bir yerde idi. Beyaz bir bez üzerinde kırmızı bir haç şekli parlıyordu. Frenkler öğle vakti Dauk Köprüsü önlerine ulaşınca kadar bu şekilde ilerlemeye devam ettiler. Susuzluktan zorlanmış ve bitkin düşmüşlerdi. Yaralarından ötürü güçsüzleşmişlerdi. Onlar için işler zorlaştı. Sıcakın şiddetinden susuzlukları arttı. Müslümanlar bugün içinde güçlü bir şekilde savaşmışlar ve cihâdın hakkını vermişlerdi. Frenklerin üzerine şiddetli bir şekilde saldırmışlar ve onları bir

143 TTK'da salı günü.

halka gibi çevirmişlerdi. Fakat düşman yayalarından ayrılmıyor ve saldırmıyordu. Bugün içindeki işlerin pek çoğunu Sultân'ın muhafızları yapmış ve onlara ölüm yemeğini tattırmışlardı. Müslümanlardan Ayâz et-Tavîl gibi bazıları bu sırada yaralandı. Öncülerin anlattığına göre o bu savaşta en büyük makama ulaşmıştı. Birçok yerinden yaralandı ise de savaşa devam etmişti. Aynı şekilde İslâm'ın kahramanlarından ve saygın süvarilerinden biri olan Seyfeddîn Yâzgûc da birçok kez yaralanmıştı. Yine bugün de pek çok kimse yaralandı. İnsanlar, Frenkler öğle vaktinde Dauk Köprüsüne varıncaya değin onları çevirmeye devam ettiler. Köprüyü geçtikten sonra ise Müslümanların üzerilerine gelmesinden korktuklarından burasını yıktılar. Sultân, Tell el-Harrûbe'ye döndü. Frenkleri gözetlemek için öncüler görevlendirdi. Akşam oldu. Ancak sabaha kadar Frenklerin haberleri Sultâna gelmeye devam etti. (s.227) Sultân bu gecede düşmanın (Akkâ önlerindeki) çadırlarda kalanlarına baskın yapmaya karar verdi. Şehirdekilere haber gönderip o taraftan çıkış yapmalarını bildirdi. Ancak buna hiçbir cevap gelmedi. Gecikme üzerine Sultân, Frenklere saldırma kararından vazgeçti. Ayın 14'ü Perşembe¹⁴⁴ gününün sabahı olduğunda düşmanın yürüyüş için harekete geçtiğini haber veren biri geldi. Sultân atlandı ve birliklerini düzenledi. Fakat düşman çadırlarına çok fazla yaklaştığından bir sürprizle karşılaşmamak adına insanlara savaştırmak için izin vermedi. Birlikleri, çadırlarına doğru ulaşmak üzere olan Frenkleri karşılamak için nehrin doğu tarafına çekti. Bu savaş sırasında düşmanın kumandanlarından yaralananlar arasında Kont Henri ve Markis de vardı. Alman Meliki'nin oğlu büyük bir kuvvetle çadırlarının yanında kaldı. Düşman karargâhlarına girdiği sırada içerideki dinlenmiş birlikleri İslâm'ın öncülerine saldırdılar. İki taraf arasındaki savaş şiddetlendi. Büyük bir mücadele yaşandı. Düşmandan

144 TTK'da çarşamba günü.

pek çok kimse öldürüldü ve yaralandı. Müslümanlardan ise üç kişi öldürüldü. Frenklerden öldürenler arasında ileri gelenlerinden biri de vardı. Bu zat devasa bir atın üzerinde ve tepeden tırnağa zırhlar giyinmişti. Üzerindeki elbisenin benzeri görülmemiştir. Savaşa ara verildiğinde Sultân'dan, onu istediklerinde cesedini kendilerine gönderdi. Baş istendi ise de bulunamadı. Sultân daha sonra karargâhına dönerken ağırlıklar da eski yerlerine geldiler. İki taraf da kendi mevkiilerine çekildiler. Bu arada İmâdeddîn Zengî sıtmadan kurtulmuş olarak karargâha döndü. Sultân'ın hastalığı ise devam ediyordu. Bu durum onun bizzat savaş işini yürütmesine engel olurken düşmanın ayakta kalmasını sağlıyordu. Bir ara Sultân'ı savaş sırasında düşmanla çatışmaya giremediği için ağlarken ve oğullarına birer birer işi ele alıp savaşa katılmalarını emrederken görmüştüm. Yine kendisine *iki taraftan da ölümlerin çokluğundan ötürü Akkâ Ovası'ndaki hava bozulmuştur* denildiğinde şu ifadelerle cevap verdiğini duymuştum:

Beni ve Mâlik'i öldürün, Mâlik'i ve beni öldürün.

(s.228) Sultân bununla *eğer Allah'ın düşmanları yok olcaksak yok olmaya razıyım* demek istemiştir. Böylece İslâm askerlerinin içinde büyük bir güç meydana geldi.

Tuzak Vakası'nın zikri

22 Şevvâl 586/22 Kasım 1190 Cuma¹⁴⁵ gününde Sultân, düşmanlara bir tuzak hazırlamak istedi ve buna güçlü bir şekilde azmetti. Cesur, yiğit, bahadır askerlerden ve süvarilerden bir grup çıkarttı. Bunları birçok kişinin arasından seçti. Sonrasında onlara gece boyunca yürümelerini, Akkâ'nın kuzeyinde düşman askerinden uzak bir tepenin eteklerinde tuzak kurmalarını emretti. Burası el-Adiliyye Vakası'nın ger-

145 TTK'da perşembe günü.

çekleştigi yerin yanındaydı. Seçilen askerlerden küçük bir bölümü düşmana görünüp, kamplarına doğru giderek onları tahrik edecekler; muhatapları çadırlarından çıktıklarında yenilmiş gibi önlerinden çekilip peşlerinden gelenleri tuzağa doğru yönlendireceklerdi. Askerler bunu yaptılar. Geceleyin yürüyerek mezkûr tepeye gelip altında tuzak kurdular. 23 Şevvâl/23 Kasım Cumartesi¹⁴⁶ sabahı gün doğduğunda içlerinden küçük bir grup iyi atların üzerinde harekete geçip düşman karargâhının bulunduğu yere kadar ilerlediler. Peş peşe ok atarak onları tahrik ettiler. Düşmandan 200 süvari çevik atların sırtında tepeden tırnağa silahlı şekilde onlara doğru yöneldi. Donanımları tam ve silahları mükemmeldi. Müslümanların üzerine gelen bu adamların içinde bir tane bile yaya yoktu. Karşılarındakilerin sayıları az olduğu için tamaha düşmüşlerdi. Müslümanlar yenilmiş gibi yaptılar ve tuzağın kurulduğu yere kadar savaşıarak geri çekilmeye başladılar. Düşman buraya ulaştığında tuzaktaki askerler çıkıp (s.229) hep bir ağızdan bağırıp avına saldıran aslan gibi üzerilerine hücum ettiler. Frenkler de sebat ve sabır gösterip şiddetli bir şekilde savaşılsa da mağlup oldular. Allah'ın dostları üstün geldi. Kılıçlarıyla düşmanın başına üşüştüler ve birçoğunu helak ettiler. Kalanlar teslim olmak isteyince Müslümanlar onları esir aldılar. Atlarını ve teçhizatlarını ele geçirdiler. Bunun müjdesi İslâm karargâhına geldi. Tekbîr ve tehlîl sesleri yükseldi. Sultân mücahitleri karşılamak üzere atlanarak Tell Keysân'a gitti. Ben de yanındaydım. Burada mücahitlerin öncüleriyle karşılaştık. Sultân, gelenleri selamlamak üzere orada durdu. İnsanlar mücahitleri tebrik ediyor ve yaptıkları güzel işten dolayı teşekkür ediyorlardı. Sultân ise esirleri kontrol edip durumlarını inceliyordu. Bugün içinde esir olanlardan biri de Fransız kralının gelişinden önce Frenklere yardım

146 TTK'da cuma günü.

etmek için gönderdiği askerlerinin komutanıydı. Aynı şekilde kralın hazinedarı da esir alınmıştı. Sultân gelenlerin tamamlanmasından sonra mutlu ve mesut bir şekilde karargâhına döndü. Esirleri önüne getirtti. Münadiye *her kim birini esir almışsa onu getirmesini* duyurmasını emretti. İnsanlar aldıkları esirleri getirdiler. Ben de bu mecliste hazır bulunuyordum. Sultân, esir Frenk komutanlarına ikramlarda bulunmuştu. Fransa Kralı'nın askerinin komutanına kürklü bir hil'at giydirmişti. Kalanların her birine de kürkten bir üstlük verilmesini emretti. Çünkü soğuk çok şiddetliydi ve esirler bundan muzdarip olmuşlardı. Ayrıca Sultân'ın getirttiği yemeği yediler. Yine esirler için çadırının yanında bir çadır kurulmasını emretti. Onlara her zaman ikramlarda bulunuyordu. Fransız komutanı da bazen kendi sofrasına getirtiyordu. Sonrasında esirlerin bağlanmasını Dımaşk'a nakledilmelerini emretti. Bunlar kendilerine saygı gösterilerek Dımaşk'a götürüldüler. Sultân hareketlerinden önce ihtiyaç duydukları giysi ve diğer şeyleri getirilmesi için esirlerin Frenklerle yazışmalarına müsaade etti. Ardından Dımaşk'a gittiler.

Askerlerin cihâdtan dönmesinin zikri

Kış geldiğinde deniz kabardı. Şiddetli ve sürekli yağan yağmurlar sebebiyle düşmanın savaş meydanına çıkamayacaklarından (**s.230**) şehri kuşatamayacaklarından emin olundu. Sultân bir süre istirahat etmeleri ve eylem vakti gelene kadar atlarını kuvvetlendirmeleri için İslâm askerlerinin ülkelerine dönmelerine izin verdi. İlk ayrılandan biri de izin istemek hususunda çok hevesli olan Sincâr Sahibi İmâdeddîn Zengî idi. 25 Şevvâl 586/25 Kasım 1190 Pazartesi¹⁴⁷ günü ayrıldı. Peşinden aynı gün içinde kardeşinin oğlu el-Cezire Sahibi Sencerşâh gitti. Bunun öncesinde her ikisine de başkalarına

147 TTK'da pazar günü.

gösterilmeyen teşrifatın yanında, lütuf ve hediyeler verildi. Musul Sahibinin oğlu Alâeddîn de 1 Zilkade/30 Kasım'da kendisine gösterilen şeref ve ikramların yanında aldığı hediye ve mükâfatlarla ayrıldı. el-Melik el-Muzaffer Takîyeddîn'in askerleri ise 587 senesinin gelişine (1191 yılı Ocak sonu) kadar beklediler. Sultân'ın oğlu el-Melik ez-Zâhir de aynı tarihe kadar gidişini erteledi. Sonrasında 9 Muharrem 587/6 Şubat 1191 Çarşamba sabahı yola çıktı. el-Melik el-Muzaffer de 3 Safer/2 Mart günü ordugahtan ayrıldı. Sultân'ın yanında muhafız kuvvetleri ve az sayıdaki emîrin dışında kimse kalmadı.

Zülfendar'ın gelişinin zikri

Zülfendar'ın gelişi 586 senesi Zilkade ayında (Kasım/Aralık 1190) olmuştu. Sultân, onu cömert bir şekilde karşıladı. Geldiği gün kendisine bir ziyafet verdi ve çok yakın davrandı. Zülfendar'ın maksadı Nusaybîn ve Habûr'da geçmişte kendisine ait olup elinden alınan emlakın iadesi için bir tevki almaktı. Sultân istenilenlerin geri verilmesi için bir yazı yazıp bu işi şer'i kanunların uygun gördüğü şekilde icra etti. Zülfendar'a hil'at giydirdi ve onurlandırdı. Böylece beriki mutlu ve memnun, Sultân'ın iyiliklerine minnettar bir şekilde ayrıldı.

Sultân'ın, Akkâ'ya takviye kuvvetleri sokmak ile meşgul olmasının zikri

(s.231) Deniz kabarıp sudaki şiniler karaya çekildiğinde düşman gemilerinin tehdidinden emin olundu. Akabinde Sultân bütün dikkatini Akkâ'daki kuvvetleri değiştirmek; buraya erzak, mühimmat, para, teçhizatlar taşımaya ve şehirdeki emîrleri çıkartmaya verdi. Çünkü bunların uzun süredir Akkâ'da kalmalarından, çektikleri yorgunluk ve sıkıntıdan, gece gündüz savaşmaktan dolayı şikâyetleri artmıştı. Değişim kuvvetlerin komutanı Emîr Seyfeddîn Ali el-Maştûb idi. 16 Mu-

harrem 587/13 Şubat 1191 Çarşamba günü Akkâ'ya girdi. Yine aynı gün içerisinde şehirde olan Hüsâmeddîn Ebu'l-Heyca ve adamlarıyla buradaki diğer emîrler çıktılar. İbn el-Maştûb'un yanında emîrlerden ve ayânlardan bir grup da şehre girdiler¹⁴⁸. Bunlardan her birine bir senelik erzaklarıyla Akkâ'ya girmeleri emredildi. el-Melik el-Âdil askerleriyle birlikte deniz kıyısındaki Hayfâ'ya gitti. Burası Akkâ'ya gelen gemilerin yüklendiği ve şehirden çıktıklarında döndükleri yerdi. Sultân ise bir yandan insanları Akkâ'ya girmeye teşvik ederken kendisi de düşmanın ani bir saldırısı karşısında erzak ve malzemeleri korumak; gerektiğinde müdahale edebilmek amacıyla karargâhta kaldı. Onun bir süre öncesinden hazır olmaları için emir verdiği yedi butsa, Mısır'dan erzak, malzeme ve askerlerin maaşlarıyla yüklü şekilde Akkâ'ya ulaşp 12 Zilhicce 586/31 Aralık 1190 Pazartesi günü şehre girdiler. Gemilerden biri limanın yakınlarındaki kayaya çarparak parçalandı. Şehrin içerisindeki savaşçıların butsaları karşılayıp içindekileri almak için hepsi deniz tarafına yığıldılar. Düşman, Akkâ'daki savaşçıların deniz kıyısına yığıldığını öğrendiğinde bunu fırsat olarak gördüler. Büyük bir birlik toplayıp kara tarafından güçlü bir saldırı yaptılar. Surlara yaklaşarak (s.232) tek bir merdivenle üzerine çıktılar. Ancak Allah'ın takdiriyle altlarındaki merdiven kırıldı. Şehir halkı derhal onlara karşı önlem aldı. İçlerinden birçoğunu öldürdüler. Frenkler mağlup ve hayal kırıklığına uğramış şekilde geri döndüler. Yeniden butsalara döndüğümüzde; deniz gerçekten ciddi şekilde kabarmıştı. İçlerinden biri daha kayaya çarptı ve mürettebatıyla birlikte helak oldu. Batan gemide ölenlerin sayısının 60 kişi olduğu söylenir. Eğer gemi kurtulsaydı içinde şehre bir sene yetecek kadar erzak bulunuyordu. Ancak bu her şeyi bilen ve

148 İbn el-Esîr (XII,55) şehre girenlerin çıkanlara göre az olduğunu ve Sultân'ın adamlarının bu işte gevşek davrandıklarını yazar. Ayrıca Sultân'ın bu meseleyi önemsemeyip nâiblerine devretmesinin de durumda etkili olduğunu belirtmektedir.

aziz olan Allah'ın takdiri idi. Yaşanılan bu olay Müslümanlar da büyük bir hayal kırıklığı meydana getirdi. Sultân'ın ciddi şekilde canı sıkıldı ise de Allah yolunda bunu da geride bıraktı. Zira Allah ile gelen şey güzel ve kalıcıdır. Ancak söz konusu gelişmeler Frenklerin şehri alıp zaptedileceğinin ilk işareti oldu.

İkinci bir işaret olarak şehri surundan bir kısmının çökmesi

Bir önceki senenin 7 Zilhicce 586/5 Ocak 1191 Cumartesi gecesi Allah'ın kazası ve takdiri ile surundan büyük bir kısım yıkıldı. Çöken parça bütün ağırlığı ile başurenin (dış sur) üzerine devrildi. Dolayısıyla buradan da önemli bir bölüm tahrip oldu. Neticede düşman tamaha düştü. Akkâ üzerine yürümek için büyük bir heyecana kapıldı. Gecenin karanlığı gibi her taraftan şehrin üzerine geldiler. Müdafiler canlandılar. Kararlılıkları arttı. Düşmandan bir kısmını öldürdüler; pek çoğunu da yaraladılar. Onlara karşı şiddetle savaştılar. Sonuçta Frenklerin beklediklerinden ümitleri kalmadı. Müslümanlar surun yıkılan kısmında set gibi durdular. Şehirdeki bütün ustaları ve zanaatkârları toplayıp çalıştırdılar. Kendileri de onları oklar, cüruhlar ve mancınıklarla korudular. Birkaç gece sonra yıkılan yer eskisinden çok daha güçlü ve güzel bir şekilde onarıldı. Allah'a şükürler olsun.

Düşman gemilerinin ele geçirilmesinin zikri

(s.233) Frenklerden büyük bir topluluk açlık sebebiyle bize sığınmıştı. Bunlar, Sultân'a; *barkalarla denize açılalım ve düşmanı yağmalayalım. Kazandıklarımızı da Müslümanlarla paylaşalım* dediler. Sultân da bu konuda onlara izin ve Berkus¹⁴⁹ denilen küçük bir gemi verdi. Kaçaklar gemiye binerek

149 Beş ila yedi ton arasında yük taşıma kapasitesine sahip gemilerdir. Bkz. Demir, s.83.

düşmana gitmekte olan ağırlıkla gümüş ve gümüş külçeleri taşıyan bir ticaret gemisini yakaladılar. Buna saldırıp içindekileri zapt edene kadar savaştılar ve çok miktarda ganimet elde ettiler. Gemilerin mürettebatını da esir edip Sultân'ın önüne getirdiler. Bahse konu olay 13 Zilhicce 586/11 Ocak 1191 tarihinde meydana geldi. Ben de o sırada Sultân'ın huzurundaydım. Ganimetler arasında gümüşten delikli bir kapğı olan gümüş bir sofraya vardı. Sultân getirilenlerin hepsini dağıttı ve kendisi hiçbir şey almadı. Müslümanlar, Allah'ın, onların eliyle kendilerine zafer kazandırmasına sevindiler.

Alman Meliki'nin oğlunun ölümünün zikri

Bundan başka; kış mevsimi gelip birbiri ardına yağmur-lar yağıp, havalar bozulmaya, Akkâ ovasındaki ortam da aşırı derecede ağırlaşmaya başladığında Frenklerin arasında iki büyük ölüm vakası meydana geldi. Buna şiddetli bir kıtlık eklendi. Zira onlara her taraftan erzakın geldiği deniz yolu kapandı. Söylendiğine göre hergün içlerinden 100 ila 200 hatta bundan daha fazla kişi ölmekteydi¹⁵⁰. Aynı dönemde Alman Meliki'nin oğlu (Swabia Dükü Friedrich) karnındaki ağrıdan mütevellit ağır bir hastalığa yakalandı. **(s.234)** 22 Zilhicce 586/20 Ocak 1191 günü helak oldu¹⁵¹. Frenkler, ölümünden dolayı büyük bir üzüntü duydular. Onun için kocaman bir ateş yaktılar. Bundan başka içlerinde iki ya da üç ateş yanmayan bir tane bile çadır kalmadı. Karargâhlarının tamamı alev almış gibiydi. Müslümanlar, kâfirlerin üzüldüğü kadar Alman Meliki'nin oğlunun ölümüne sevindiler. Yine Frenklerin büyüklerinden Kont Yenbat (Balyat?) ismindeki biri helak oldu. Kont Henri de hastalandıysa da şifa buldu. Ayın 24'ünde

150 *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi* (s.129) bu sayıyı günlük 1000 kişi olarak vermektedir.

151 Ansbertus (s.92-93; ing. trc., s.118) da birçok kimsenin de müzdarip olduğu bir salgın sebebiyle öldüğü aktarılmaktadır.

(22 Ocak) içinde yaklaşık elli kişi bulunan iki berkus ele geçirildi. 25'inde de taşıdığı bütün yüklerle birlikte büyük bir berkus zaptedildi. Burada ele geçirilen emtia arasında kralların giydiği inciyle süslü bir kaftan da vardı. Söz konusu Berkus'ta bulunan kralının kız kardeşinin oğlunun da esir edildiği söylenir. Hamd Allah'adır.

Esededdîn'in akının zikri

Bu Esededdîn; Şîrkûh b. Nâsireddîn Muhammed b. Esededdîn Şîrkûh el-Kebîr'dir. Hıms hâkimidir. Sultân'ın, Trâblus'taki Frenklere karşı dikkatli olması ve bu civardaki Müslümanlar ile çiftçileri koruması hususunda ona direktif verdiği söylenir. (Bir gün) Esededdîn'e; Trâblus'taki Frenklerin büyük ve küçükbaş hayvanlarını, atlarıyla bineklerini oradaki düzlüğe çıkardıkları haber verildi. Esededdîn de askerleriyle birlikte onların üzerine yürümeye karar verdi. Trâblus Frenklerine karşı akına çıktı. Sürülerine hücum etti. Onlardan 400 baş at ve 100 baş sığır ele geçirdi. Atlardan 40 tanesi helak oldu ise de kalanları kurtuldu. Esededdîn ise adamlarından hiçbirini kaybetmeden Hıms'a döndü. Bununla ilgili mektubu (s.235) 4 Safer 587/3 Mart 1191'de ulaştı. Bugünün gecesinde rüzgâr bir düşman gemisini ez-Zîb kıyısına attı ve gemi parçalandı. İçerisinde çok sayıda insan vardı. Adamlarımız bunu gördüklerinde üzerlerine atıldılar ve kurtulanları yakaladılar. 15 adet esir, Sultân'ın huzuruna getirildiklerinde ben de oradaydım. Aynı senenin Rebûlevvelin hilalinde (19 Mart) şehirdeki adamlarımız çıkış yapıp düşmana hücum ettiler. Birçok kimseyi öldürdüler. Söylenildiğine göre ölenlerin arasında 12 tane de kadın vardı.

587/1191-1192 senesinde meydana gelen bazı olayların zikri

3 Rebûlevvel/31 Mart günü öncülük sırası Sultân'ın halkasında (muhafız birliklerinde) idi. Düşmandan büyük bir

grup onlara karşı çıktı. İki taraf arasında korkunç bir savaş meydana geldi. Mücadele sırasında içlerinde Frenklerin büyüklerinden birinin de yer aldığı bir grup öldürüldü. Müslümanlardan ise Sultân'ın Karâkûş isimli bir kölesi dışında kimse kaybedilmedi. Bu zat çok cesur biri olup birçok savaşa katılmıştı. Allah, ona rahmet etsin bugün içinde şehit düştü. 9 Rebîülevvel 587/6 Nisan 1191 Cumartesi günü Sultân'a düşmandan bir topluluğun kendilerinden uzakta olmamız sebebiyle rahat bir şekilde karargâhlarından çıktıkları bilgisi ulaştı. Bunun üzerine onlara karşı kardeşi el-Melik el-Âdil'i, İslâm askerlerinden büyük bir birliğin başında göndermeye karar verdi. Kardeşine kendi adıyla bilinen vakanın olduğu tepenin arkasında düşmana tuzak kurmasını emretti. Daha sonra biz-zat ailesinin ve adamlarının ileri gelenlerinden bir grup ile harekete geçti. Tell el-İyâziyye'nin arkasında tuzak kurdurdu. Ailesinden onun yanında olanlar arasında el-Melik el-Muzaffer Takîyeddîn ile oğlu Nâsireddîn Muhammed, kendi oğlu el-Melik el-Efdal yine ayrıca küçük çocuklarından el-Melik el-Eşref Muhammed, el-Melik el-Muazzam Tûrânşâh, el-Melik es-Sâlih İsmâil de bulunmaktaydı. (s.236) Sarıklılardan (sivillerden) ise el-Kâdî'l-Fâdıl ve dîvândaki adamlar vardı. Ben de Sultân'ın yanında idim. Cesur askerlerden bir grup çevik atlara bindiler ve düşmanla uzaktan savaşıp kışkırttılar. Ancak bugün içinde hiçbir karargâhlarından çıkmadı. San-ki planladığımız hilenin bilgisi kendilerine verilmiş gibiydi. Herşeye rağmen bugün bir çeşit zaferle sona erdi. Beyrût'ta yakalanıp Sultân'a gönderilen 45 Frenk esiri yanına ulaştı. Yine aynı günde Sultân'ın daha öncesinde görülmediği kadar hassas yüreğine ve merhametine şahitlik etmiştim. Esirlerin arasında oldukça yaşlı bir adam vardı. Ağzında diş kalmamıştı. Ayrıca hareket etmesine yetecek olanın dışında gücü de yoktu. Sultân, tercümana; *ona sor bakalım, seni bu yaşta buraya getiren nedir? Burası ülkesinden ne kadar uzaktadır?* dedi.

Adam *ülkem ile aramdaki yol birkaç aylık bir mesafedir. Buraya gelmemin nedeni ise Kıyâme Kilisesi'ne haccetmektir* diye cevap verdi. Sultân, ona acıdı ve hediyeler verdi. Sonrasında serbest bırakıp bir ata bindirerek düşman askerine (karargâhına) geri yolladı. Küçük çocukları esirlerden birini öldürmek için izin istemişlerdi. Ancak Sultân bunu yapmadı. Çocukların aracısı olduğum için bunu menetmesinin sebebini sordum. Bana *küçük yaşta kan dökmeye alışmasınlar. Bu iş onlara kolay gelmesin. Onlar şimdilik Müslüman ile kâfir arasındaki farkı ayırt edemezler* şeklinde cevap verdi. Bütün bunlar Sultân'ın, Müslümanlara karşı şefkat ve merhametini göstermekteydi. Sultân, düşmanın çıkmasından ümidini kesince 11 Rebîülevvel/8 Nisan akşamı mutlu ve neşeli bir halde ordugâhına döndü.

İslâm askerlerinin ve Fransız Kralı'nın ulaşmasının zikri

Bu vakitte hava güzelleşti ve deniz açıldı. Böylece iki tarafın askerlerinin de (s.237) savaşa dönmek zamanı geldi. İslâm askerleri arasında ilk gelen Sultân'ın Haleb Sahibi oğlu el-Melik ez-Zâhir'in kumandanlarından Alemeddîn Süleyman b. Candar oldu. Kendisi birçok savaşa katılmış, iyi görüş sahibi, Sultân'ın hürmet edip ikramda bulunduğu yaşlı bir kimseydi. Ayrıca çok eskiden beri onun hizmetindeydi. Daha sonra Ba'lebek Sahibi Mecdeddîn b. İzzeddîn Ferruhşâh b. Şehinşâh geldi. İkisi de Rebîülevvel 587/Mart-Nisan 1191'da kampa ulaştılar. Bunun akabinde İslâm askerleri her yönden gelmeye devam ettiler. Lanetlenmiş düşmanın askerleri ise öncüleri ve yakınlarındaki Müslüman askerlerini, Fransız Kralı'nın gelişile tehdit ediyorlardı. Öyle ki bu kral, onların meliklerinin büyüklerinden olup saygın bir kimseydi. Oradaki Frenk askerlerinin hepsi kendisine bağlıydı. Akkâ'ya vardığında herkesi emri altına alabilirdi. Frenkler, bize karşı tehditlerini, kralın; erzakını, ihtiyaç duyduğu atlarını ve yakın

adamlarını taşıyan altı butsa ile 23 Rebîülevvel 587/20 Nisan 1191 Cumartesi günü gelişine kadar sürdürdüler¹⁵².

Nadir olaylardan ve iyi alametlerden

Fransa Kralı memleketinden gelirken beyaz rekli, nadir cinste çok büyük bir şahini de yanında getirmişti. Onu çok sevip değer veriyordu. Şahin, kralın elinden kaçıp uçtuğunda geri çağırdı ise de kuş buna icabet etmedi. Sonrasında Akkâ surları üzerine kondu. Adamlarımız da onu yakalayıp Sultân'a gönderdiler. Şahin'in gelişi büyük bir şaşkınlığa sebebiyet verdi. Zafer için büyük bir alamet oldu. Ben de şahini görmüştüm. Beyaza çalan parlak bir rengi vardı. Ondan daha güzel bir şahin görmemiştim. Müslümanlar bunu hayra yordular. Frenkler, şahin için 1.000 dinar teklifte bulundularsa da kabul edilmedi. Ardından Frenklerin nezdinde büyük, önemli bir komutan olan ve er-Remle (Vakasının) senesinde Hamâ ile Hârim'i kuşatan Kont Frand (Flanders) geldi.

Nadir vakalardan biri

(s.238) 12 Rebîülâhir 587/9 Mayıs 1191 günü el-Lâzkiye'den denizdeki düşmana saldırmak üzere kendilerine ber-

¹⁵² Fransa Kralı'nın gelişi kuşatmacıları hem moral hem de askerî anlamda güçlendirmişti. Kral da gelir gelmez şehre karşı uygun bir pozisyonda yerleşmiş ve müdafilerin üzerindeki baskı ciddi bir şekilde artmıştı. Kral, Lanetli Kule'ye karşı Pisahlıların inşa ettiği kedi adı verilen bir testudonun (debbabe) yardımıyla lağım kazmaya başlamıştı. Sonuçta mukabil lağım çabalarına karşın kazılan lağım ateşlenmiş ve surun bir kısmı yıkılmıştı. Fransızların Mareşali adamlarıyla birlikte buradan şehre girdi ise de sonrasında müdafiler tarafından geri püskürtülmüştü. Mareşal ve birçok şövalyede bu arada öldürülmüştü. Bkz. *The Conquest of Jerusalem and the Third Crusade, Source in Translation*, s.98-99; Ambroise (s.206-205-207). İbn el-Esir (XII, 63-64) ve İmâdeddîn el-Katib el-İsfahânî (s.258) kralın altı butsa ile geldiğini söylerler. Ayrıca İbn el-Esir bunun zannedildiği kadar büyük bir kuvvet olmadığını da sözlerine eklemektedir.

kuslar verilen kaçaklardan bir grubun, Hıristiyanların bayram günlerinden birinde Kıbrıs Adası'na çıktıklarını haber veren bir mektup ulaştı. Ada halkının büyük kısmı denize yakın bir kilisede toplanmışlardı. Kaçaklar, ahaliyle birlikte bayram ibadetini yaptılar. Ancak bu sona erdiğinde papazlarına varıncaya kadar kilisede bulunan kadın, erkek herkesi yakaladılar. Onları taşıyıp el-Lâzkiye'ye doğru yola çıkmak üzere gemilerine bindirdiler. Esirlerin arasında 27 kadın ve çok miktarda para vardı. Bunu paylaştılar. Söylendiğine göre herbirinin payına 4000 delik gümüş dirhem düşmüştü. Daha sonrasında 17 Rebûlâhir/14 Mayıs günü Dımaşk Şihnesi Bedreddin geldi. Adamlarımız düşmana ait bir koyun sürüsüne saldırdılar. 120 başlık bu sürüyü ele geçirdiler. Frenklerin yaya ve süvarileri, onları püskürtmek için çıktılar ise de Allah'a şükürler olsun bir şey elde edemediler.

İngiltere Kralı'nın haberinin zikri

İngiltere Kralı, Frenkler arasında gözü pek, büyük şecaat sahibi ve gayet azimli bir kimseydi. Birçok önemli savaşa katılmış ve bu konuda cesaretli biriydi. Bununla birlikte Frenklerin nezdinde mülk ve mertebe anlamında Fransız Kralı'nın altındaydı. Ancak ondan daha fazla mal sahibi olup savaşta ve cesaret hususunda daha tanınan bir kimseydi. Kıbrıs Adası'na gelmesinin ardından kendisiyle alakalı haberler ulaşmıştı. Adaya ele geçirip hükmü altına almadan ayrılmayı uygun görmedi. Çıkıp buradakilerle savaştı. Adanın sahibi büyük bir kuvvet toplayıp ona karşı çıktı ve (s.239) şiddetli bir şekilde savaştı¹⁵³. Kral, Akkâ'daki ordugâha haber göndererek

153 Kral Richard, Akkâ'ya gelmeden evvel Kıbrıs Adası'nın Bizanslı Hâkimi Isaakios'un düşmanca hareketleri sebebiyle adayı ele geçirmeye karar vermiş ve uzun süre bu iş ile meşgul olmuştu. Bu konuyla alakalı kaynaklarda alakalı bilgiler için bkz. *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*, s.180-199; Ambroise, s.80-108; *The Conquest of Jerusalem and the Third Crusade, Source in Translation*, s.100-104.

maksadına ulaşmak için bir birlik istemişti. Melik Cofri, ona kardeşiyle birlikte 160 süvari gönderdi. Akkâ'daki Frenkler iki taraf arasında neler olacağını izlemeye devam ettiler. 29 Rebîülâhîr 587/26 Mayıs 1191 Pazar günü Beyrût'tan; (Akkâ önlerindeki) düşman karargâhına doğru gitmekte olan İngiltere Kralına ait beş tarradenin erkek, kadın, erzak, kereste, alet ve içindeki diğer birçok şeyle birlikte ele geçirdiği haberi geldi. Bunların arasında 40 tane de at bulunuyordu. Bu Müslümanları sevindiren büyük bir fetihtir¹⁵⁴. 4 Cemâziyelevvel 587/30 Mayıs 1191 Perşembe günü düşman, Akkâ üzerine yürüdü. Şehre karşı yedi mancınık kurdu. Müdafilerden ciddi bir alarm durumunu içeren ve düşmanın dikkatini dağıtmak için diğer taraftan saldırıya geçilmesini isteyen bir mektup ulaştı. Sultân, askerlere düşmanın üzerine yürüyüp onları sıkıştırmak kararında olduğunu bildirdi. Sabahleyin o tarafa doğru harekete geçerek Tell el-Harrûbe önlerine kadar ilerledi. Askerlerini sağ, sol kanatlar ve merkez olmak üzere düzenledi. Düşmanın ve hendeklerinin durumunu burada bir tuzak olup olmadığını öğrenmek için keşif birliği gönderdi. Bunlar geri dönüp herhangi bir tuzağın olmadığını bildirdiler. Sultân yanında kalan az sayıdaki muhafızıyla birlikte düşmanın hendeklerine gelinceye kadar ilerledi. Düşmana yakın mesafede yer alan ve onların çadırlarını gören Tell el-Fudûl denilen tepeye çıktı. Mancınıkların hangisinin çalıştığını, hangisinin hareketsiz olduğunu inceledi. Daha sonrasında kampa döndü. Ben de yanındaydım. Bu gecenin sabahında

154 İbn el-Esir (XII, 64); Sultân'ın Beyrût Muhafızı Emîr Üsâme'ye haber gönderip elindeki savaş gemilerini ve diğerlerini teçhiz ederek içini askerle doldurmasını ve Frenklerin Akkâ'ya saldırımlarına mâni olmasını emrettiğini yazmaktadır. Adı geçen emir bu konuda hazırlıklarını yapıp harekete geçerek İngilizlere ait söz konusu gemileri ele geçirmişti. İmâdeddîn el-Kâtib el-İsfahânî (s.260-261) ise İbn Şeddâd'ın dediklerini tekrarlamaktadır. İbn Vâsıl da (II, 348) de İngilizlerin gemilerinin Emîr Üsâme tarafından zaptedildiğini söyler.

hırsızlar annesinden çaldıkları üç aylık bir bebekle birlikte yanına geldiler.

Bebeğin hikâyesinin zikri

(s.240) Müslüman hırsızlar, düşmanın karargâhına giriyor ve oradan birşeyler çaldıkları gibi kimi zaman insanları dahi alıp çıkıyorlardı. Bir seferinde geceleyin üç aylık bir çocuk çalmışlardı. Sultân'ın çadırının yanına gelip bebeği kendisine arz ettiler. Zira getirdiklerinin hepsini bu şekilde Sultân'a sunarlardı. O da aldıklarını geri verdiği gibi kendilerini ödüllendirirdi. Öte yandan annesi çocuğu kaybettiğinde gece boyunca keder ve acı içerisinde yardım isteyerek onu aradı. Öyle ki haberi, Frenklerin meliklerine ulaştı. Bunlar kadına; *Salâhaddîn merhametli bir insandır. Sana onun yanına gitmen için izin verdik. Git ve çocuğu ondan iste. Şüphesiz ki çocuğu geri verecektir*, dediler. Kadın, Frenk karargâhından çıkarak İslâm öncülerinden yardım istedi. Dediklerini çeviren bir tercüman aracılığı ile olayı anlattı. Onu bıraktılar. Kadın, Tell el-Harrûbe'de at sırtında iken Sultân'ın yanına geldi. Ben de birçok kimseyle birlikte yanındaydım. Kadın şiddetli bir şekilde ağlayıp yüzüne toprak çaldı. Sultân, ona hikâyesini sordu. Durumu anlatınca kadına acıdı ve gözleri yaşardı. Bebeğin getirilmesini emretti. Adamlar gidip bebeği buldular. Fakat bebek satılmıştı. Sultân, satın alan kişinin parasının ödenmesini emretti. Sonrasında çocuğu aldılar. Sultân, çocuğun getirmesine kadar bekledi ve onu annesine teslim etti. Kadın çocuğu aldı ve yine şiddetli bir şekilde ağlayıp onu bağrına bastı. İnsanlar da kadının halini gördüklerinde ağlamaya başladılar. Ben de onların arasındaydım. Kadın çocuğunu bir saat emzirdi. Akabinde Sultân, çocuğula beraber kendisini bir ata bindirilerek Frenklerin kampına gönderilmesini emretti. Bütün insanları kapsayan şu merhamete bak. Alla-

hım, onu sen merhametli yarattın. Ey yüceler yücesi ve ikram sahibi Allahım sen de ona yüce merhametinle merhamet et. Onun merhametine, inceliğine, şefkatine ve cömertliğine düşmanlarının dahi yaptığı şahitliğe bak.

Düşmanlarından pekçok doğru şahitlik aldı.

Bunun nefasetini reddedecek hiç kimse yoktur.

Yine bugün içerisinde Musulluların büyük kumandanlarından Zahîreddîn b. el-Belengerî, (s.241) Sultân'ın hizmetine girmek üzere karargâha ulaştı. Sultân'ın kampa dönmesinin üzerinden bir saat bile geçmeden kendisine Frenklerin, Akkâ üzerine yürüdüğü haber verildi. Derhal şehir tarafına doğru hareket etti ise de vardığında gece olmasından dolayı iki taraf birbirinden ayrılmıştı.

Sultân'ın Tell el-İyâziyye'ye intikal etmesinin zikri

9 Cemâziyelevvel/4 Haziran Salı sabahı Frenklerin şehre karşı mancınıklar kurarak tazyik ettikleri haberi Sultân'a ulaştı. Çavuşlara askerlere seslenmelerini emretti. Böylece kendisi atlanırken askerler de yaya ve süvari olarak harekete geçtiler. Sultân daha sonra Tell el-Harrûbe'ye gelinceye kadar ilerledi. Öncüleri bir grup askerle takviye etti. Fakat düşman kampından çıkmadı. Bununla birlikte şehre karşı saldırılarını yoğunlaştırdılar. Sultân da onların hendeklerine hücum etti. Frenkler bugün öğleye kadar saldırılarını devam ettirip akabinde şehri ele geçirmek hususunda ümitsizliğe düşmüş bir şekilde çadırlarına geri döndüler. Sultân ise kendisine güneşe karşı gölgelik sağlamak için kurulan küçük çadıra döndü. Öğle namazını kılıp bir saat kadar istirahat etti. Öncüleri takviye etti ve biraz dinlenmeleri için askerlere kampa dönmelerini emretti. Ben de yanındaydım. O sırada öncülerden Frenklerin, Sultân'ın döndüğünü öğrenmelerinin aka-

binde şehre karşı eskisinden daha şiddetli şekilde saldırıya geçtikleri haberi geldi. Bunun üzerine Sultân yanındakilere geri gelmelerini emretti. Askerler de bölükler halinde lanetlenmiş düşmanın üzerine döndüler. Sultân askerlere geceyi eli silahlı bir şekilde geçirmelerini emretti. Kendisi de aynı maksatla orada kaldı. Bugünün akşamına doğru yanından ayrıldım (s.242) ve çadıra döndüm. O ise bütün gece boyunca askeriyle birlikte savaş nizamında bekledi. Askerlerinden bir kısmına düşmanı sıkıştırmalarını emretti. Asker 10 Cemâziyelevvel 587/5Haziran Çarşamba gününün sabahına doğru düşmanın karşısında bulunan Tell el-İyâziyye'ye yürüdü. Burada Sultân için yine küçük bir çadır kuruldu. Askerlere de tepenin çevresinde geçen sene kamp kurulan yerde yerleşmelerini emretti. Ancak ağırlıklar el-Hârrube'de kalmıştı. Gün içinde düşmanla şiddetli bir şekilde savaştı. Hiç ara vermeden birbiri ardına güçlü darbeler vurdu. Böylece onların her yönden şehre saldırmasını engelledi. Kendisi de birliklerin arasında dolaşıp askerleri cihada sevk ve teşvik ediyordu. Bütün bunlar düşmanın şehri tazyikine mâni olmak içindi. Neticede onlar da bu uğraş ve büyük azmi görünce Müslümanların, çadırlarına hücum etmelerinden korkup geri döndüler. Hendeklerini ve kamplarını korumakla meşgul oldular. Sultân düşmanın saldırıyı bıraktıklarını görünce Tell el-İyâziyye'deki kampına döndü. An be an onların hendeklerinden, durumundan ve tekrardan saldırıya geçtikleri takdirde haber verecek adamlar tayin etti. Zira Frenkler şehri sıkıştırmak ve saldırıda bulunmak konusunda ısrarcı idiler.

Frenklerin, Akkâ'yı sıkıştırma teşebbüslerinin zikri

Frenklerin şehri sıkıştırdıkları haberi ulaşmıştı. Gelen bilgilere göre hendekleri ölü atlarını ve hatta ölülerini atarak doldurmuşlardı. Öyle ki içlerinden biri ölüm derecesin-

de yaralanandığında onu hendeklere attıkları söyleniyordu. Bunların hepsi şehirdekilerin yazdığı mektuplarla bize ulaştı. Müdafiler ise gruplara bölünmüşlerdi. Bazıları hendeklere inerek (s.243) buraya atılmış olan hayvan ve insan ölülerini taşınmaları kolaylaştırsın diye parçalıyorlardı. Bir başka grup birincilerin parçaladıklarını taşıyarak denize atıyordu. Diğer bir grup da görevlerini yapabilmeleri için onları koruyordu. Bir başkası ise mancınıklar ve surların korunmasıyla ilgileniyordu. Yorgunluğun yanında hastalıklar başlamış ve bundan dolayı şikâyetler artmıştı. Bu daha öncesinde benzeri görülmemiş bir musibetti. Hiçbir yiğidin sabredemeyeceği şeylere sabrediyorlardı. *Allah sabredenlerle beraberdir*¹⁵⁵. Sultân ise bizzat oğulları ve yakın adamlarıyla birlikte Frenklerin şehre karşı hücum etmelerini engellemek için gece gündüz saldırıp onları sıkıştırmaktan vazgeçmiyordu. Frenkler mancınıklarını Aynu'l-Bakr burcuna çevirdiler ve burasını etkisi açıkça görülebilecek şekilde gece gündüz taşlarla bombardımana tuttular. Onlar şehre karşı hücumlarını yoğunlaştırdıklarında Sultân da saldırılarının sayısını fazlalaştırarak, hendeklerine tazyiki ve mücadeleleri arttırıyordu. Nihayetinde Frenklerden bir kişi çıkıp kendisiyle konuşmak istediğini bildirdi. Bu durum Sultân'a haber verildiğinde *eğer bir teklifiniz varsa içininizden biri çıksın ve bizimle konuşsun. Bizim, sizinle işimiz yoktur* dedi. Bu durum İngiltere Kralı gelinceye kadar gece ve gündüz devam etti.

İngiltere Kralı'nın ulaşmasının zikri

13 Cemâziyelevvel 587/8 Haziran 1191 Cumartesi günü Lanetli İngiltere Kralı, hâkimiyle anlaşp Kıbrıs Adası'nı istila ettikten sonra Akkâ'ya geldi. Onun varışı büyük bir tantana ile olmuştu. Kral, asker, silah ve teçhizat dolu 25 şini ile bir-

155 Bakara Sûresi, 153. Ayet (kısmî).

likte gelmişti. Frenkler, kralın Akkâ'ya varmasından dolayı çok sevinmiş ve büyük bir mutluluk duymuşlardı¹⁵⁶. Gecele-
yin çadırlarının önünde kocaman ateşler yakmışlardı. Öyle ki
bunların alevleri çok büyük olup Frenk ileri gelenlerinin bize
bahsettiği gibi gelen yardımın azametini işaret ediyordu. Fi-
rariler de Frenklerin şehre karşı yapacakları baskıyı İngiltere
Kralı'nın gelişine kadar geciktirdiklerini haber vermişlerdi.
Çünkü o, savaş konusunda tecrübeli bir kimseydi. Akkâ'ya
gelişi, Müslümanların kalbinde korku ve endişe izleri bıraktı.
Sultân ise bunların hepsini sabır, metanet ve Allahü Teâlâ'ya
güvenerek karşıladı. Kim Allah'a tevekkül ederse, Allah ona
kâfidir.

Müslüman butsasının batırılmasının zikri

(s.244) Bu şehrin düşeceğinin üçüncü alametiydi. 16
Cemâziyelevvel 587/11 Haziran 1191 günü Beyrût'tan alet, si-
lah, erzak ve cesur savaşçılarla dolu büyük bir butsa Akkâ'ya
ulaştı. Sultân söz konusu geminin daha önceden Beyrut'ta bu-
nun hazırlanıp Akkâ'ya gönderilmesini emretmişti. İçerisine
düşmana rağmen şehre girebilmelerini için çok sayıda savaş-
çı konulmuştu. Gemideki savaşçıların sayısı 650 kişiydi. An-
cak Lanetli İngiltere Kralı çok sayıda şini ile Müslüman but-
sasının karşısına çıktı. Bunların sayısının 40 yelkenli olduğu
söylenir. Frenk şinileri, butsayı her taraftan çevirerek şiddetli
bir şekilde saldırdılar. Bu arada kaderin tecellisi olarak rüz-
gâr kesildi. Gemidekiler, Frenklerle vargüçleriyle savaşarak
onlardan birçok kişiyi öldürdüler. Büyük şinilerinden birini
içindekilerle birlikte yaktılar. Mürettebatın hepsi helak oldu.

156 Kral Richard'ın gelişini karşı tarafın gözünden bize *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi* (s.202-203); Ambroise (s.193-194), *The Conquest of Jerusalem and the Third Crusade, Source in Translation*, (s.104) adlı kaynaklarımızda onun gelişinden duyulan sevinç açık şekilde ifade edilmektedir.

Müslüman butsasının mürettebatı kalabalık, komutanı da savaşta tecrübeli, yiğit ve cesur bir kimseydi. İşlerin kendileri aleyhine kötüleştiğini görünce ölümden kurtuluşları olmadığını anladı. *Allah için şerefimizle öleceğiz. Ancak bu butsadan onlara hiçbir şey teslim etmeyeceğiz* dedi. Daha sonra mürettebat tahrip etmek için delici aletlerle butsanın her tarafında delikler açtılar. Böylece içeriye su doldu. Nihayetinde beraberindeki alet, erzak ve diğer bütün malzemelerle birlikte battı¹⁵⁷. Düşman hiçbir şey elde edemedi. Geminin komutanı Yakub adında Halebli biriydi. Bu arada düşman, butsanın mürettebatından birini denizden yakalayıp şiniye alarak boğulmaktan kurtardılar. Olayı haber vermek üzere şehre gönderdiler. Bu sebeple insanlar büyük bir hüznün yaşadılar. Sultân ise olanları Allah yolundaki bir olay şeklinde görüp belaya sabretti. Allah iyilik edenlerin mükâfatını zayi etmez.

157 *The Conquest of Jerusalem and the Third Crusade, Source in Translation* (aynı yer) Kral Richard'ın, Sultân'ın emriyle Mısır'da hazırlanıp Akkâ'ya yollanan; asker, Grek ateşi, iâşe ve Hristiyanların üzerine salınmak üzere çok sayıda zehirli yılan yüklü dramon tipi bir geminin geldiğini haber aldığında kendi gemilerini gönderdiğini söyler. Raymond of Bone Done idaresindeki bu gemilerin, Müslüman gemisine saldırıp onu batırdığını yazar. Yaşanan bu kayıp müdafilerin morallerini de son derece bozmuştu. *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi* (s.197-199) ise 100 deve yükü silah, erzak, 800 savaşçı, Grek ateşi ve 200 zehirli yılanın yer aldığı bu geminin Beyrut'da hazırlandığını, İngilizlerin uzun bir uğraşından sonra suya dalıp bu geminin dümenini iplerle bağladıklarından bahseder. Sonrasında Müslüman gemisinin ağırlaşması üzerine İngilizler ona bordolamışlar ve ciddi bir mücadele başlamıştı. Gemideki Türk savaşçılar en sonunda İngilizleri püskürtüp gemiden atmayı başarmışlardı. Bu şekilde Müslüman gemisine bordolamanın tehlikeli olduğunu anlayan Kral diğer gemilere emir verip gemilerdeki ballista tipi silahların demirden oklarıyla Müslüman gemisini vurmalarını emretmişti. Nihayetinde bu silahlardan atılan oklarla gövdesi delinen Müslüman gemisi batmıştı. Kaynak ayrıca bu geminin Akkâ'ya ulaşması halinde Hristiyanların hiçbir şekilde şehri alamayacaklarını yazmıştır. Haçlı kaynaklarının bu olayla alakalı aktarımları İbn Şeddâd ile örtüşmektedir. Diğer İslam kaynaklarındaki anlatımda aynıdır. Bkz., İbn el-Esîr, XII, 65; İmâdeddîn el-Kâtib el-İsfahânî, s.266; İbn Vâsıl, II, 351.

Kuşatma kulesinin yakılmasının zikri

(s.245) Lanetlenmiş düşman büyük, kocaman bir burç (kuşatma kulesi) inşa etmişti. Dört kısımdan oluşan bu kule- nin birinci katı ahşaptan, ikincisi kurşundan, üçüncüsü demirden ve dördüncü katı da bakırdandı. Şehrin surlarından daha yüksek olup içine savaşılar girebiliyordu. Şehir halkı bundan dolayı büyük korkuya kapılıp düşmandan aman istemeyi düşünmeye başladılar. Frenkler, hücum kulesini sura yanaştırmışlardı. Öyle ki sur ile kule arasında göz kararıyla beş zira'dan fazla bir mesafe kalmamıştı. Şehir halkı gece ve gündüz sürekli şekilde Allah'ın takdiriyle tutuşup alevler içinde kalana kadar kuleyi naftlarla vurmaya devam ettiler. Ateşin alevleri göğe kadar yükseldi. Tekbîr ve tehlîl sesleri ortalığı çınlattı. İnsanlar bunu zayıflığın tedavisi, eskinin izinin kazanması, yokluktan sonra nimet ve üzüntüden sonra neşe olarak gördüler. Söz konusu olay butsanın battığı gün meydana gelmiş olduğundan Müslümanları ciddi şekilde etkilemiş, hayal kırıklıklarını ve kederlerini gidermişti¹⁵⁸.

Bazı olayların zikri

Düşman 19 Cemâziyelevvel 587/14 Haziran 1191 Cuma günü Akkâ'ya karşı şiddetli bir saldırı yaptı ve şehri yoğun bir şekilde sıkıştırdı. Müdafilerle aramızda düşman ne zaman saldırırsa kös çalmaları kararlaştırılmıştı. Köse vurdular. Sultân'ın kösü de buna cevap verdi. Asker atlandı ve Sultân, düşmanı dışarıdan güçlü bir şekilde sıkıştırıp üzerlerine yürüdü. Müslümanlar, Frenklerin kampına saldırdılar. Hendekleri geçip çadırlarda bulabildikleri her şeyi hatta ocakların üzerindeki yemek tencerelerini dahi alıp Sultân'ın yanına

158 *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi* (s.206) bu saldırıda kulenin ve diğer kuşatma aletlerinin yakılmasının dışında pek çok Fransız askerinin öldürüldüğünü belirtir. Bu duruma son derece üzülen Fransa Kralı da atına binemeyecek derecede hastalanmıştır.

getirdiler. Ben de oradaydım. Mücadele düşmanın hücumu uğradıklarını öğrenmelerine kadar devam etti. Şehre karşı yaptıkları saldırıyı kesip geri döndüler. (Dışarıdaki) Askerlerle savaşımaya başladılar. Söz konusu çarpışmalar öğle vaktine kadar devam etti. Her iki tarafın savaşçıları da büyük ölçüde sıcaktan etkilendiler. Neticede herkes hararet ve yorgunluktan bitkin bir halde çadırlarına döndü. Böylece bugün içindeki savaş sona erdi.

Bir başka vakanın zikri

(s.246) 23 Cemâziyelevvel 587/18 Haziran 1191 Pazartesi¹⁵⁹ günü Akkâ'da kös vurdu. Sultân'ın kösü de ona cevap verdi. İki taraf arasında savaş başladı. Frenkler, Müslümanların çadırlarına saldırmayacağından ve bundan çekindiklerinden emin olup inatla şehri sıkıştırdı. Ancak askerler, onların düşündüklerini yalanladılar. Bir kere daha çadırlarına saldırıp burayı yağmaladılar. Düşman da onlarla savaşmak üzere geri döndü. Aralarında bağışırmalar oldu. Müslümanlardan büyük bir grup karşıdakilerin hendek ve siperlerine girdiler. Taraflar arasında büyük bir mücadele cereyan etti. Müslümanlardan iki kişi öldü ve bir kısmı da yaralandı. Düşmandan da bir grup öldürüldü. Bu savaşta ilginç olan şey ise Mazenderan halkından ünlü büyük bir kimse gazâ etmek üzere bugün içinde Müslüman ordugâhına ulaşmıştı. Geldiğinde çatışma devam ediyordu. Adam, Sultân'ın huzuruna çıkarak cihâd etmek için izin istedi. Sonrasında düşmanın üzerine güçlü bir hamle yaptı ve o saatte şehit oldu. Düşman, Müslümanların hendeklere ve siperlerin içerisine girdiklerini görünce gayret ve hamiyetleri kabardı. Atlarına binerek yayalarıyla birlikte siperlerinin dışına çıktılar. Müslümanların üzerine tek bir elden hamle yaptılar. Müslümanlar da onlara karşı azimle sebat edip yerlerinden kıımıldamadılar. İki taraf arasındaki

159 TTK'da salı günü.

savaş kızıştı. Vuruşmalar şiddetlendi. Müslümanlar büyük bir metanet gösterip şevk ile mücadele ettiler. Düşman bu mucize sabrı ve meydan okuyan cesareti gördüğünde çatışma devam ederken bir elçi yolladı. Bunun gelişine müsaade edilmesini istediler. İzin verildi ve elçi ilk olarak el-Melik el-Âdil'in yanına geldi. Onunla görüştü. Daha sonra el-Âdil ve el-Melik el-Efdal ile birlikte Sultân'ın huzuruna geldi. Mektubu sundu. Bunun hülası şöyle idi: İngiltere Kralı, Sultân ile buluşmayı istiyordu. Sultân söylenenleri duyduğunda düşünüp duraksamadan şöyle cevap verdi: *Melikler bir anlaşma olmadan buluşmazlar. Bir araya gelip yemek yedikten sonra da savaşmaları doğru olmaz. Eğer buluşmak istiyorsa öncesinde mutlaka bir anlaşma yapılmalıdır. (s.247) Ayrıca aramızdaki mesele için güvenilir bir tercüman olması da zorunludur. Yine her birimiz sonrasında diyeceklerini düşünmelidir. Dolayısıyla bu elçi aramızda tercüman olmalıdır. Anlaşma olduktan sonra Allah'ın izniyle buluşma da olur.*

Bir başka olay

28 Cemâziyelevvel/23 Haziran Cumartesi¹⁶⁰ gününde düşman yaya ve süvarileriyle şehrin kuzeyine düşen deniz tarafından Müslümanlara karşı harekete geçti. Sultân bunu öğrendiğinde derhal atına bindi. Askerler de atlandılar. İki taraf arasında çatışma başladı. Müslümanlardan bir bedevi ve bir Kürt öldürüldü. Düşmandan da bir topluluk helak oldu. Bir tanesi de üzerindeki elbisesi ve atıyla esir edilip Sultân'ın önüne getirildi. Taraflar arasındaki mücadele akşama kadar devam etti.

Bir başka olay

29 Cemâziyelevvel/24 Haziran Pazar¹⁶¹ günü birçok düşman piyadesi Nehrü'l-Hulv kıyısına doğru harekete geçti.

160 TTK'da pazar günü.

161 TTK'da pazartesi günü.

Öncülerden bir grup onları karşıladı. Taraflar arasında büyük bir savaş cereyan etti. Müslüman yayaları savaş meydanına ulaşp mücadeleye katıldılar. Frenkler bir Müslümanı esir edip öldürdüler ve cesedi yaktılar. Aynı şekilde Müslümanlar da onlardan biri yakalayp öldürdükten sonra cesedini yaktılar. Her ikisinin ateşinin de aynı anda alevlendiğini görmüştüm. Öte yandan müdafilerden; düşmanla uğraşmanın getirdiği güçlüklerden yine gece gündüz sürdürdükleri savaştan dolayı şikâyetler birbiri ardına gelmeye devam ediyordu. Ayrıca Lanetli İngiliz Kralı'nın ulaşmasının akabinde (s.248) çeşitli görevler sebebiyle karşı karşıya kaldıkları büyük yorunluğu anlattılar. Bunlar olurken İngiltere Kralı şiddetli bir hastalığa yakalandı ve helakın eşiğinden döndü¹⁶². Aynı dönemde Fransız Kralı yaralandı. Fakat bu ısrar ve kibirlerinden başka hiçbir şeyi arttırmadı.

Kralın iki hizmetçisinin kaçmasının zikri

İkisinin olayı şöyle olmuştur ki; Gizliden Müslüman olan bu adamlar İngiltere Kralı'nın kızkardeşinin hizmetinde idiler. Evvelden Sicilya hâkiminin hizmetinde yaşamışlardı. Kralın kız kardeşi de Sicilya hâkiminin eşi idi. Bu zat öldüğünde kadının, İngiltere Kralı olan kardeşi Akkâ'ya gitmek üzere buradan geçerken onu da yanına almıştı. Bu iki hizmetçi Akkâ'daki Frenk karargâhına ulaşp Müslümanlara yaklaştıklarında kaçtılar. Sultân kendilerini karşılayp büyük ihsanlarda bulundu.

Markis'in, Sûr'a kaçmasının zikri

30 Cemâziyelevvel/25 Haziran 1191 Salı günü Markis,

162 İngiltere Kralı, Akkâ'ya ayak bastıktan kısa bir süre sonra farklı bir coğrafyaya gelişinden kaynaklı olarak "Arnaldia" adlı bir hastalığa yakalanmıştı. Bu hastalık sebebiyle de saçları ile el ayak tırnakları dökülmüştü. Bkz., *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi* (s.204); Ambroise (s.207); Roger de Hoveden (II, 207).

Frenklerin Akkâ'da kaldığı takdirde kendisini yakalayacaklarını ve Sûr şehrini de Sultân'ın evvelden esir ettiği eski krala (Guy de Lusignan) vereceklerini anladı¹⁶³. Zira bu zat esareti sırasında Mesih'in dinine yardım için çok sıkıntı çekmişti. Markis düşündüklerinin doğru olduğunu öğrenince Sûr'a kaçtı. Onu geri çevirmek için arkasından rahipler gönderdiler. Fakat dönmedi. Deniz yoluyla Sûr'a vardı. Frenkler bu duruma üzüлüp sıkıldılar. Çünkü Markis görüş sahibi, cesur ve tecrübeli bir adamdı.

Kalan askerlerinin gelmesinin zikri

(s.249) 30 Cemâziyelevvel/25 Haziran 1191 Salı günü Sincâr askeri Mücâheddîn Yarankuş komutasında geldi. Sultân kendisini karşılayıp hürmet gösterdi. Mücâheddîn dindar, akıllı ve cihâdı seven bir kimseydi. Sultân karşılamının ve çadırında ağırlayıp ikramlarda bulunmasının akabinde onun için sol tarafında çadır kurdurdu. Çünkü böyle bir zamanda gelmesine çok sevindi. Daha sonra Mısır'dan içlerinde Alemeddîn Gürcü, Seyfeddîn Sungur ed-Devâdâr ve daha birçoklarının yer aldığı büyük bir birlik geldi. Musul Sahibinin

163 Söz konusu olay aslında Kudüs Haçlı Krallığı'nın sonunu getiren hizipler arasındaki mücadelenin bir devamı olarak görülebilir. Aslında Sultân'ın, Hittin'de mağlup ve esir ettiği Guy de Lusignan'ı Askalân'ın teslimi ve bölgeden ayrılması gibi basit şartlarla serbest bırakması da biraz da geçmişteki bu duruma dayanmaktaydı. Zira Sultân; ihanet edeceğini açıkça bilmesine karşın Guy'u serbest bırakması pek yakında muhatap olacağı Haçlı birliği içerisinde yeni bir hizipler kavgası ortaya çıkarabilmek amacındaydı. Nitekim bu hususta yanılmadığını da kısa süre içerisinde görmüştü. Öyle ki Guy-Konrad çekişmesi Batılı kralların gelişle birlikte daha da sertleşmişti. İngiltere Kralı bunlardan ilkinin desteklerken, Fransa Kralı ise Konrad taraftarıydı. Akkâ'nın düşüşünün akabinde Fransa Kralı'nın bölgeden ayrılmasıyla Konrad'ın, Sultân ile ayrıca bir anlaşma zemini araması da onun, Kral Richard'a karşı duyduğu çekincenin bir sonucuydu. Bkz., Aydın Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, İstanbul 2016, s.209-216.

oğlu Alâeddîn de askerinin başında karargâha ulaştı. Sultân, onu Cemâziyelâhir 587/Haziran-Temmuz 1191 tarihinde bir sonraki günün salı sabahına kadar¹⁶⁴ kalacağı el-Harrûbe'de karşıladı. Sabah olduğunda bir süvari birliği ile düşmanın karşına geldiler. Sultân burada onları teftiş etti. Sonrasında, Alâeddîn'i çadırında misafir etti ve mevkine uygun bir şekilde ağırlayarak hediyeler verdi. Ardından da sağ tarafına yerleştirdi. 3 Cemâziyelâhir/28 Haziran Cuma günü Mısır'dan başka bir askerî birlik geldi. Öte yandan Frenkler, İngiltere Kralı'nın ağırlaşan hastalığı ile meşgul oldular ve Akkâ'ya saldırmadılar. Bu durum Allahü Teâla'dan gelen büyük bir yardımdı. Zira şehir ciddi şekilde zayıflamış; onları saran ilmek aşırı şekilde daralmıştı. Düşman mancınıkları surlarda bir adamın geçebileceği büyüklükte delikler açmışlardı. Her şeye rağmen hırsızlar, Frenklerin çadırlarına giriyor, onların mallarını ve özel eşyalarını çalıyorlardı. Adamları kolayca ele geçiriyorlardı. Öyle ki uykularında tek başlarına iken yakalayıp boyunlarına bıçağı dayayıp uyandırıyor ve işaretle *eğer konuşursan boğazını keseriz* diyerek kolayca taşıyıp düşman karargâhından çıkartarak Müslümanların kampına getiriyorlardı. Bu birçok kereler tekrar etti. Öte yandan Müslüman askerleri de toplanıyordu. Bu iş tamamlanana kadar da her taraftan gelmeye devam ettiler.

Frenklerin elçilerinin Sultân'a gelmesi

(s.250) İngiltere Kralı'nın elçisinin Sultân ile görüşmesinden ve onun buna karşı beyan ettiği özürden bahsetmiştim. Ancak sonrasında görüşmeler kesilmişti. Daha sonra elçi aynı konu için tekrardan geldi. Görüşmeyi el-Melik el-Âdil ile yaptı. el-Âdil onu, Sultân'ın yanına götürdü. Nihayetinde Sultân, el-Âdil'e Akkâ Ovası'nda ikisinin çevresinde as-

164 Burada yine bir yanlışlık söz konusudur. Destek birlikleri zaten salı günü geliyor. Nitekim müellif sonrasında verdiği tarihte bunu göstermektedir.

kerler ve yanlarında tercüman olacak şekilde İngiltere Kralı ile görüşmesine müsaade etti. Sultân'ın izin vermesinin ardından elçi birkaç gün gecikti. Bu durum kralın hastalığına yoruldu. Diğer taraftan Frenk ileri gelenlerinin, onun yanına giderek *bu Hıristiyanlık için tehlikeli birşeydir* diyerek Sultân ile görüşmesini doğru bulmadıkları şaiyası yayılmıştı. Sonra İngiltere Kralı'nın elçisi geldi ve (onun ağzından) şöyle dedi: *Gecikmemin sebebinin söylenenler olduğunu zannetmeyin. Zira kumandanlık dizginleri bana teslim edilmiştir. Benim dışımda bir hüküm sahibi yoktur. Ancak son günlerde rahatsızlığım hareketimi engelledi. Gecikmenin sebebi bu olup başka bir şey yoktur. Yakınlaştıklarında birbirleriyle hediyeleşmek hükümdarların âdetidir. Yanımda Sultân için bir hediye vardır ve bunu ona yollamak için izin istiyorum. el-Melik el-Âdil bu konuda mukabil hediye kabul etmek şartıyla sana izin verilmiştir* diye yanıt verdi. Elçi bunu kabul etti ve *hediye yırtıcı bir kuş olup denizin ötesinden getirilmiştir. Ancak şimdi zayıf düşmüştür. Eğer bize tavuk ve kuş verilse ona yediririz, iyi olur. Kuvvetlenir ve biz de onu getiririz*, dedi. Elçinin bu sözleriyle ne demek istediğini anlayan el-Melik el-Âdil, ona şaka ile karışık *galiba Kralın kuşa ve tavuğa ihtiyacı var ki bu bahane ile onları bizden alacak* diye yanıt verdi. Nihayetinde görüşme elçinin *bizden istediğiniz nedir? Eğer konuşmak istediğiniz bir şey varsa söyleyin* duyalım, sözleriyle son buldu. Onun sözleri *bu hususta biz sizden bir şey istemedik. Siz bizden talep ettiniz. Eğer sizin konuşacağınız bir şey varsa söyleyin dinleyelim* şeklinde bir karşılık aldı. Görüşmeler 6 Cemâziyelâhir 587/1 Temmuz 1191 (s.251) pazartesi gününe kadar kesildi. Daha sonra Lanetli İngiltere Kralı'nın elçisi beraberinde uzun süre öncesinde esir edilmiş Mağribli biriyle Sultân'ın huzuruna çıktı. Müslüman olan bu adam hediye gönderilmişti. Sultân, onu kabul etti. İhsanlarda bulunup serbest bıraktı. Elçi ise onurlandırılıp saygın bir şekilde efendisine gönderildi. Frenklerin defalarca elçi göndermele-

rinin sebebi Müslümanların zayıflıklarını ve psikolojilerini öğrenmekti. Bizim de elçilerin kabulünden maksadımız aynı şekilde onların durumu öğrenmekti.

Frenklerin şehre şiddetli şekilde saldırıp şıkıştırılmalarının zikri

Frenkler mancınıklarla Akkâ'nın surlarını sürekli şekilde ağır taşlarla bombardıman etmeye devam ettiler. Surlarının sarsılıp temelini zayıflamasına kadar sadece bunun üzerine yoğunlaştılar. Akkâ müdafileri ise sayılarının azlığı ve işlerinin çokluğundan ötürü yorgunluk ve uykusuzluktan tükendiler. Öyle ki içlerinden bazıları hiç uyumadan birkaç gün ayakta kalıyorlardı. Ne gece ne de gündüz... Birçoğu düşmana nispetle az sayıda olmalarına karşın surları, hendekleri, mancınıkları ve gemileri paylaşarak dönüşümlü olarak savaşıyorlardı. Mancınıklarla yapılan bombardıman surların zayıflatılmasına kadar devam etti. Düşman surların sarsıldığını ve temellerinin yerinden oynadığını anlayınca her taraftan saldırıya geçti. Dönüşümlü olarak savaşmak için gruplara ayrıldılar. Bunlardan biri yorulduğunda diğeri onun yerini aldı. Süvariler, yayalarla birlikte büyük bir ciddiyetle 7 Cemâziyelâhir/2 Temmuz Salı günü işe koyuldular. Diğer taraftan savaşçıları ve piyadeleri kendi etraflarını saran siperleri ve hendekleri gece-gündüz çalışarak onarıyorlardı. Sultân bunu bizzat görenlerden ve bizimle şehir arasında parola olan köslerin vurulmasından öğrendiğinde hemen atlandı. Peşinden askerlerde at bindiler. Bütün yayalar ve süvariler harekete geçti. Sultân askere vaatlerde bulunup teşvik etti. Müslümanlar, Frenklerin hendeklerine saldırdılar. Onlar buraya girdiklerinde düşman da üzerlerine geldi. Bugün içinde iki taraf arasında (s.252) büyük bir çarpışma cereyan etti. Sultân çocuğunu yitirmiş bir anne gibi atını birlikten birliğe sürü-

yor ve insanları cihâda teşvik ediyordu. Gün içerisinde el-Melik el-Âdil'in iki kere düşmana hücum ettiğini öğrenmiştik. Sultân da birlikler arasında dolaşıp gözlerinden yaşlar akarak *İslâm için!* diye bağırıyordu. Akkâ'ya doğru bakıp, şehrin başına gelen belaları, ahâlisinin üzerine çöken büyük musibetleri düşününce saldırı ve savaşa rağbet hususunda daha fazla hırslandı. Bugün içerisinde hiçbir şey yemedi. Yalnızca doktorların daha öncesinde tavsiye ettiği birkaç kadeh meşrubat içti. Bünyemi altüst eden hastalığımдан ötürü bu saldırıdan geri kalmıştım. Tell el-İyâziyye'deki çadırdaydım ve olan her şeyi görüyordum. Sultân gecenin karanlığı çökünce yatsı namazından sonra yorgun, kederli ve hüzünlü bir halde çadırına döndü. Derin bir uykuya daldı. Bu gecenin sabahında kösün vurulmasını emretti. Askerler her yönden harekete geçtiler. Akşam bıraktıklarına sabah tekrardan başladılar. Bugün içinde şehirden çok zayıfladık. *Teslim olmaktan başka bir çaremiz yoktur ve eğer yarına (yani 8 Cemâziyelâhîr/3 Temmuz Çarşamba) kadar bizim için bir şey yapılamaz ise âmân isteyip şehri teslim edeceğiz ve en azından canlarımızı satın alacağız* şeklinde bir mesaj ulaştı. Bu Müslümanlara gelebilecek en ağır ve onları en çok üzen haberdi. Zira Akkâ; sahilin dışında, Kudüs'ün, Dımaşk'ın, Haleb'in aynı şekilde Mısır'ın ve bütün İslâm beldelerinin tüm silahlarını içinde tutmaktaydı. Yine emîrlerin büyüklerinden Kesifeddîn el-Maştûb, Bahâeddîn Karâkûş ve bunların dışında diğer İslâm kahramanlarını içinde barındırıyordu. Karâkûş lanetlenmiş düşmanın gelişinden beridir şehrin korunmasıyla ilgilenmişti. Sultân başka yerde karşılaşmadığı musibetlerle burada karşılaştı. Rahatsızlanmasından korkuldu. O ise Allah'ı zikredip ona yönelmeye, sabır göstermeye ve gayretten ayrılmamaya devam ediyordu. Allah iyilik edenlerin ecrini zayi etmez¹⁶⁵. Sultân, Frenklerin üzerine yürüyüp saldırmaya karar verdi. Münadi, İslâm as-

165 Hûd Sûresi, 115. Ayet (kısmî)

kerlerine seslendi. Birlikler hazırlandılar. Yaya ve süvariler toplandı. Ardından gün içinde şiddetli bir hücum gerçekleştirildi. Ancak bu hucumda hiçbir ilerleme kaydedilemedi. Öyle ki Frenklerin yayaları silahları, zemburekleri ve oklarıyla siperlerinin ardında muhkem bir sur gibi durdular. Askerler farklı yönlerden onların üzerine hücum ettiler. Fakat karşılardakiler sebat edip gayet güçlü bir savunma yaptılar. Düşmanın siperlerine giren birinin anlattığına göre oradaki tahkimatın üzerine çıkmış ve arkasını Müslümanlara yüzünü ise kendisine taş veren adamlarına dönmüş bir Frenk askeri vardı. Aldığı taşları hendeğin istihkâmlarına saldıran Müslümanlara atıyordu. Bunu bana anlatan kişi sözlerine şöyle devam etti: *Üzerine elliye yakın ok ve taş atılmasına karşın aldırış etmeden savaşmayı ve direnmeyi sürdürüyordu. Bu durum Müslüman bir zerrakın bir naft şişesi ile onu vurup yakmasına kadar devam etti. Yine buraya giren ordudaki yaşlı ve akil savaşçılardan biri de bana şöyle bir hikâye anlatmıştı: Onların istihkâmlarının içinde bir kadın vardı. Sürekli olarak ağaçtan yapılmış yayıyla ok atıyordu. Bizden bir grup insanı yaraladı. Birçok kişiyle üzerine saldırdık. Öldürüp yayını aldık ve Sultân'a getirdik. O da buna çok hayret etti. İki taraf gecenin birbirlerinden ayırmasına kadar yekdiğerini öldürmeye ve yaralamaya devam etti.*

Akkâ'nın karşı karşıya kaldığı zayıflık ve şehir halkıyla, Frenkler arasında görüşmelerin başlamasının zikri

Düşmanın, Akkâ üzerine her yönden dönüşümlü olarak yaptıkları saldırılar daha da yoğunlaştı. Öldürülenlerin çokluğundan ötürü şehirdeki yaya ve süvari savaşçıların sayısı ile bunların yerine gönderilenler azaldı. Helakın eşiğine geldiklerini gören müdafilerin moralleri bozuldu. Düşman hendekleri ele geçirip doldurduğunda onları defetmek konusundaki acizyetlerini ve zayıflıklarını anladılar. Frenkler başureye

ulaştılar ve lağım kazıp içine yanıcı maddeler doldurarak ateşe verdiler. Böylece başurenin duvarları yıkıldı. (s.254) Frenkler daha sonra buraya girdiler. Ancak içlerinden 150'ye yakını öldürüldü ve geri pskrtldler¹⁶⁶. Bunlardan altı tanesi ileri gelen kimselerdendi. Hatta bir tanesi *beni öldürme- yin. Bütün Frenkleri sizden uzaklaştırayım* dedi. Fakat Kürtler- den biri acele edip onu ve diğerk beş tanesini öldürdü. Ertesi gün Frenkler *altı kişi yi ayırın (bırakın)*. Bunun karşılığında biz de *hepinizi bırakalım* diye seslendiler. Müslümanlar *biz onla- rı ldrmştk* diye cevap verince Frenkler buna son derece üzüldüler. Sonraki üç gün boyunca saldırılarına ara verdiler. Öte yandan bize Seyfeddîn el-Maştûb'un şehirden çıkıp mevki itibarıyla Frenklerin kumandanı olan Fransız Kralı ile görüş- tğ haberi ulaştı. el-Maştûb güvence alarak onun yanına ı- kıp şöyle dedi: *Biz sizden pek çok şehir aldık. Bunu yaptığımızda şehrin surlarını yıkar içeriye gireriz. Ancak mn dilendiğinde mn veririz. (Esirlere) saygı göstererek güvende olacakları yerle- re göndeririz. Size şehri teslim edebiliriz. Karşılığında canlarımız için bize mn verir misiniz?* Kral ele geçirdiğinin melikler ve aynı zamanda sizler benim hizmetçim ve klelerimsiniz. Sizinle ilgili düşüncem budur diye yanıt verdi. Daha sonrasında bana ulaşan bilgilere göre Seyfeddîn b. el-Maştûb buna kızıp, diğerk başka sözlerle birlikte ona şöyle dedi: *Hepimiz lmedikten son- ra şehri teslim etmeyiz. Hiçbirimiz de sizlerin ileri gelenlerinden elli tanesini öldürmeden lmez. Akabinde Fransa Kralının ya-*

166 Haçlıların, Lanetli Kule tarafında kazdıkları lağımı ateşlemeleri ve buraya mancınıklarla yapılan bombardıman neticesinde surlar yıkılmıştı. Akabinde saldırıya geçen Fransız ve İngiliz kuvvetleri açık olan yerden şehre girmişler ise de müdafiler tarafından geri pskrtlmşlerdi. Bilhassa Fransızlar ciddi kayıplara uğramalarına karşın İngilizler başureyi elde tutmayı başarmışlardı. Haçlı kaynakları bu saldırıların tarihini 3-5 Temmuz arasında vermektedir. Bkz., *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi* s.211-213; Roger de Hoveden, II, 210-211.

nından ayrıldı¹⁶⁷. Ancak el-Maştûb bu haberle şehre girince müdafilerden bazıları korktular. Küçük bir gemi olan barkuşa bindiler. 9 Cemâziyelâhir 587/4 Temmuz 1191 Perşembe gecesı şehirden ayrılarak Müslümanların karargâhına geldiler. Aralarında Ersel, Çavlı el-Kebîr'in oğlu, Sungur el-Vişâkî gibi tanınmış kişiler de vardı. Ersel ve Sungur karargâha ulaştıklarında Sultân'ın öfkesinden korktukları için ortadan kayboldular. Hiç kimse onların nerede olduğunu bilemedi. Çavlı'nın oğlu ise yakalanıp zerdhaneye atıldı. Bu gecenin sabahına Sultân atlandı. Düşmana baskın vermek istediğini ve hendeklerini doldurmak için yanına kürek ve diğer aletleri aldığını duyurdu. Ancak asker bu konuda isteksiz davranarak ona hiçbir destek vermedi. *Bütün İslâm'ı tehlikeye atarız. Bunda bir fayda yoktur*, dediler. Aynı gün içerisinde İngiltere Kralından üç elçi gelerek meyve ve kar istediler. Ayrıca el-İstibâr (Hospitalier) komutanının yarın yani cuma günü (s.255) gelip barış hakkında konuşacağını söylediler. Sultân, onları içten bir şekilde ağırladı. Ardından elçiler Ordu Pazarına girdiler. Burada gezinip aynı günün gecesinde kendi kamplarına döndüler. Bu sırada Sultân, Sârimeddîn Kâymâz en-Necmî

167 *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi* (s.216-217) 4 Temmuz'daki söz konusu görüşmede el-Maştûb'un yanında Bahaeddin Karakuş'un da bulunduğunu ve müdafî komutanların her iki kralla da görüştüğünü söylemektedir. Yapılan görüşmede Fransa Kralı teslim teklifini kabul etmesine karşın İngiltere Kralı tam bir teslimiyet isteyerek menfi görüş bildirmiştir. *The Conquest of Jerusalem and the Third Crusade, Source in Translation* (s.105-106) da ise müdafiler, Fransa Kralı ile konuşurken İngiliz Kralının şehre hücum ettiğini görüp bu durum hakkında Fransa Kralına şikâyetle bulunmuşlardı. Durumu öğrenen Fransa Kralı da buna kızarak yanına gelen elçilik heyetinin dönmesine izin vermiş ve onlara kaleye ulaşincaya kadar güvenlik sağlamıştı. Hatta adamlarına İngiliz Kralı ve adamlarına saldırmalarını emrederek kendisi dahi zırhını giymişti. Sonrasında iki kral, şehre karşı dönüşümlü olarak saldırmak üzere aralarında anlaşmışlardı. Öte yandan diğer İslâm müellifleri de el-Maştûb'un, Fransa Kralı ile teslim teklifini görüştüğünü ve reddedildiğini yazmışlardır. Bkz. İbn el-Esir, XII, 66; İmâdeddîn el-Kâtib el-İsfahânî, s.277-278.

ve adamlarına düşmanın kampına saldırması emrini verdi. Kürt emîrlerden el-Maştûb'un kardeşi el-Cenâh ve adamlarının aralarında yer aldığı bir grubu da onun yanında Frenklerin tahkimatlarına karşı yolladı. Bunlar, Frenklerin siperlerine kadar ilerlediler. Kâymâz en-Necmî sancağını bizzat istihkâmların üzerine dikti. Bir müddet sancağın çevresinde Frenklerle savaştı. İzzeddîn Curdîk en-Nûrî de saldırı devam ederken yetişti. O ve adamları da harekete geçip şiddetli bir şekilde savaştılar. Askerler gün içerisinde büyük bir gayret gösterdiler. 10 Cemâziyelâhir/5 Temmuz Cuma gününde Frenkler saldırılarına ara verdiler. İslâm askerleri ise hala onların çevresinde bulunuyordu. Geceyi Frenkler tarafından bir saldırı gerçekleştirildiği takdirde Akkâ'daki kardeşlerine yardım etmek imkânı olur diye silah başında atlarının sırtında geçirmişlerdi. Bunun olması halinde diğer taraftan hücum ederek Frenkleri mağlup edeceklerdi. Böylece müdafiler dışarı çıkabilecek ve askerler birbirine destek verebileceklerdi. Yine askerler Frenkleri delip geçerken diğer taraftakiler de onlara katılacaktı. Kurtarılanlar kurtarılacak, kalanlar da yakalanacaktı. Bunu evvelinden aralarında kararlaştırmışlardı. Ancak o gece müdafilerin çıkış yapmaya güçleri yetmedi. Zira içlerinden bir memluk kaçmış ve durumu düşmana haber vermişti. Dolayısıyla Frenkler şehirdekileri çevirerek onları çok dikkatli şekilde gözetlediler.

Cuma günü geldiğinde Frenklerin kampından üç elçi çıkarak el-Melik el-Âdil ile bir araya geldiler ve bir saat kadar konuştular. Ardından arkadaşlarının yanına döndüler. Bugün içinde hiçbir konuda anlaşma sağlanamadı. Gün sona ererken Müslümanlar halen Akkâ Ovası'nda lanetlenmiş düşmanın karşısındaydılar. Bütün gece böyle geçti.

11 Cemâziyelâhir/6 Temmuz Cumartesi günü Frenkler harp giysilerini giyerek büyük bir hareketlilik içine girdiler.

Onların bu halini görenler savaş düzeni aldıklarını zannederdi. Frenkler saf tuttular. Daha sonra kubbenin altındaki kapıdan 40 kadar nefer çıktı. Memlûklardan bir grubu (s.256) çağırdılar. Ayrıca Sultân'ın daha evvelden serbest bıraktığı Sayda Hâkimi el-Adl ez-Zebdanî'yi¹⁶⁸ istediler. el-Adl geldi. Şehirdeki askerlerin serbest bırakılması hakkında bir görüşme yapıldı. Ancak Frenkler ölçüsüz isteklerde bulundular. Böylece cumartesi günü hiçbir sonuca varılmadan sona erdi.

Şehirden gelen mektupların zikri

12 Cemâziyelâhir/7 Temmuz Pazar günü şehirden: *Biz ölmek üzere anlaştık. Ölene kadar savaşacağız. Hayatta iken şehri teslim etmeyeceğiz. Sizler düşmanı meşgul etmek bize saldırmaktan uzaklaştırmak için ne yapacağınızı düşünün. Bizim niyetimiz budur. Siz ne düşmana boyun eğin ne de ona karşı gevşeklik gösterin. Bizim işimiz bitmiştir, şeklinde bir mektuplar ulaştı. Bunları getiren dalgıç, Frenklerin gece duydukları seslerden ötürü çok sayıda askerin güvenli bir şekilde Akkâ'ya girdiğini zannettiklerini anlattı ve şöyle dedi: Frenklerden bir adam gelerek surun altında durdu ve yukarıdaki birine bağırdı: Dinin hakkı için bana söyle. Dün kaç asker şehre girdi? (Yani cumartesi günü) Zira o gece içerisinde bir ses duyulmuş ve iki taraf da bundan endişe etmişti. Fakat gerçekte hiçbir şey olmamıştı. Surlardaki 1000 süvari diye cevap verdi. Frenk ise hayır, benim gördüğüm bundan daha azdı ve onlar yeşil elbiseler giymiştiler dedi. Sonrasında İslâm askerleri birbiri ardına gelerek orduya katıldılar. Düşmanın tuzakları bertaraf edildi ve şehir düşme tehlikesinden kurtuldu. Ayın 14'ü (9 Temmuz) salı günü Şeyzer Hâkimi Sâbukeddîn, 15'i (10 Temmuz) çarşamba günü beraberindeki çok sayıdaki Türkmenle birlikte Bedreddîn Duldurum geldi. Sultân, Türkmenlere dağıtılmak üzere ona altın göndermişti.*

168 Renauld de Sidon.

Ayın 16'sı (11 Temmuz) perşembe günü Şîrkûh geldi. (s.257) Fakat şehirdeki zayıflık arttı ve surundaki delikler çoğaldı. Müdafiler ise çabalamayı sürdürüyordu. Yıkılanın yerine iç taraftan yeni bir sur inşa ettiler. Bu tamamlandığında diğer sur tamamen yıkıldı ve yenisinin üzerinde savaştılar. Frenklerin de şehre karşı gayretleri arttı¹⁶⁹. Onlar barış yapmıyor ve Müslümanların elindeki bütün esirler serbest bırakılana ve sahil beldeleri kendilerine verilene değin şehirdekilere âmân vermiyorlardı. Müslümanlar, Akkâ'yı müdafilerinin dışında herşeyi ile verdiler. Ancak Frenkler bunu kabul etmediler. Şehirdeki her bir kişinin yerine bir esirin serbest bırakılmasını teklif ettiler ise bu Frenkler tarafından kabul olunmadı. Yine Kutsal Haç kendilerine verildi ise de kabul etmediler. Küstahlıkları arttı. Durumları kuvvetlendi. Çareler azalıp düşmanın hileleri çoğaldı. *Allah tuzak kuranların en hayırlısıdır*¹⁷⁰.

Şehirdekilerin hayatları için Frenklerle yaptıkları sulh görüşmelerinin zikri

17 Cemâziyelâhir/12 Temmuz 1191 Cuma günü yüzücü limandan çıktı. Yanındaki mektuplarda müdafilerin; durumunun ağırlaştığını ve surlardaki gediklerin çoğaldığını buraları korumak, düşmanı defetmekten aciz kaldıklarını ve helakla yüzyüze geldiklerini bildirilmekteydi. Frenklerin, Akkâ'yı aldıkları takdirde hepsinin boyunlarını vuracakları, şehirde mevcut silah, malzeme, gemi ve diğer şeyleri alacakları konusunda emin idiler. Nihayetinde Frenklerle; Akkâ'nın alet,

169 *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi* (s. 215-216); Bugün içinde yapılan saldırılar sırasında müdafilerin önce İngilizleri bunun sonrasında da Pisalıların saldırılarını püskürttüklerini yazmıştır. Olayın aktarımından sonra da müdafilerin savunma gayretini öven bir şekilde *savaşta Türkler kadar etkili hiçbir ırk yoktur* demekten de kendisini alamamıştır. Yazar; *eğer akıllıca bir öğüt ile topluca saldırılabile idiler. Bugün şehri düşürebilirlerdi* cümleleriyle olayın anlatımını bitirmiştir.

170 Âli İmrân Sûresi, 54. Ayet (kısmî)

silah ve gemilerle birlikte teslimi, 200.000 dinar para, 1500 sıradan ve belirlenecek 100 adet tanınmış esirin serbest bırakılması ve Kutsal Haç'ın verilmesi şartlarıyla anlaştılar. Buna karşılık aileleri, çocukları ve mallarıyla sağsalım şehirden çıkacaklardı. Ayrıca mel'un Markis'e dönüp aracı olması sebebiyle 10.000 dinar, adamlarına da 4000 dinar verilecekti. Müdafiler ile Frenkler arasında bu şartlarda anlaşmaya varıldı¹⁷¹.

Frenklerin, Akkâ'yı istila etmelerinin zikri

Sultân, müdafilerin mektuplarını inceleyip içeriğine vakıf olduğunda bu ona çok ağır geldi ve kesin bir şekilde reddetti. Devletin ileri gelenlerinden ve büyüklerinden oluşan danışma heyetini toplayıp durumu bildirdi ve ne yapılacağını danıştı. Fakat heyetin görüşleri onu rahatsız etti. Düşüncelerini bölüp zihnini bulandırdı. Yüzücü vasıtasıyla şehre bir mektup göndererek kendisi bu halde iken onların böyle anlaşma yapmasını kınamaya karar verdi¹⁷². Mamafih Müslüman-

171 *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*'ye göre (s. 219) ilk olarak 250 soylunun teslimi kabul edilmişken Haçlılar bunu kendileri adına tadil ederek 2000'i soylu 500'ü normal esirin serbest bırakılmasını şart koşmuşlardır. Roger de Hoveden (II, 214) şehirdeki 500 Hristiyan esirin dışında 1000'i soylu 200'ü şövalye 1200 esirden bahseder. İbn el-Esir (XII, 67) esirleri 500 tanınmış kişi şeklinde yazmıştır. İmâdeddîn el-Kâtib el-İsfahânî (s.282) ise burada tamamen İbn Şeddâd ile aynı bilgileri vermektedir. Her iki müellifin de Sultân'a olan yakınlığı dikkate alındığında onların aktardıklarını kabul etmek daha yerinde olacaktır.

172 Bu noktada Haçlı kroniklerinin aktarımları da İbn Şeddâd ile örtüşmektedir. Sultân; söz sahibi emirleri, aile bireyleri ve yakınları tarafından müdafilerin teslim olmak konusundaki ricaları kabul etmeye karar vermişti. Zira kendisine esir bulunanların İslam kanunlarına göre kurtarılması için söz vermesi gerektiğini söylediler. Bunun aksi bir durumda şöhreti büyük bir darbe alırdı. Ayrıca bu insanlar uzun süre onun her türlü emrine itaat ederek şehirde kalmışlardı. Onların kuşatmanın başından beridir üç yıl gibi uzun süredir görmedikleri eşlerini ve ailelerini hatırlamalıydı. Yine böyle cesur insanları kaybetmektense teslim olmanın daha iyi olduğunu söylediler. Böylece de onu etkileyerek anlaşmayı kabul etmesini sağladılar.

lar, kâfirlerin sancakları, haçları, armaları ve ateşleri şehrin surları üzerinde yükselene kadar bir şey anlamadılar. Bu olay 17 Cemâziyelâhir 587/12 Temmuz 1191 Cuma gün ortasında meydana geldi. Frenkler hep bir ağızdan bağırıyorlar. Müslümanların başına gelen musibetler büyüdü. Tevhîd ehlinin hüznü ağırlaştı. Akıl sahibi insanların sözleri *şüphesiz ki biz Allah'a aitiz ve yine ona döneceğiz*¹⁷³ tilaveti üzerine yoğunlaştı. İnsanları büyük bir şaşkınlık ve kuvvetli bir hayret duygusu kapladı. Askerin içerisinde bağırışlar, sızlanmalar, ağlamalar ve feryatlar baş gösterdi. Kadere iman eden her bir kalp bundan payını aldı. Her insan inancı ve gururu nispetinde bundan nasiplendi. Neticede müdafilerle Frenkler arasında bu anlaşma yapıldı. Mel'un Markis, Frenklerin meliklerinden dördünün sancağı ile şehre girdi. İslâm ın en cesur yiğitlerinden biri olan Muhammed b. Bârîk alacaklarına karşılık ona rehin verildi. Daha sonra yanındaki sancaklardan birini kaleye diğerini cuma gününde caminin minaresine, birini ed-Dâviye (Templier) Burcuna ve sonuncu bayrağı da (s.259) İslâm sancağı yerine Savaş Burcu'na dikti. Müslümanlar şehrin bir tarafında hapsedilmişlerdi. Bu durumu gören İslâm ehlinin hayatın kendilerine yaşattıklarına karşı hayretleri çoğaldı. O sırada Sultân'ın yanındaydım. Çocuğunu kaybetmiş bir anne gibi sıkıntılı halde idi. Daha öncesinde sahil beldelerinde ve Kudüs-i Şerîf'te nelerle karşılaştığını hatırlatarak kendisini olabilecek en uygun şekilde teselli ettim. Şehirde esir tutu-

Bkz. *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*, s.218-219; Ambroise, s.216. Bir diğerinde (*The Conquest of Jerusalem and the Third Crusade, Source in Translation* s.106) ise müdafilerin artık dayanamayacaklarını bildirdiklerinde Sultân'ın kendileri için en iyisini yapmalarına müsaade etmesi üzerine de teslim olduklarını yazmıştır. İslâm kaynaklarından İbn el-Esir (XII, 66-67) müdafilerin komutanlarından el-Maştûb'un, Sultân'dan habersiz Haçlılarla görüştüğü ve belli şartlarda teslim olduğunu söyler. Sonrasında muhtemelen Haçlı kroniklerinin de aktardığı üzere Sultân'da maiyeti tarafından bu anlaşmayı kabule teşvik edilmiş olmalıdır.

173 Bakara Suresi, 156. Ayet (kısmî)

lan Müslümanların kurtarılması için düşünmesi gerektiğini hatırlattım. Bu 18 Cemâziyelâhir/13 Temmuz gecesi oldu. Neticede Sultân yapılacak en uygun şeyin şu anda bulunduğu mevkiden çekilmek olduğuna karar verdi. Zira düşmanı sıkıştırmaya bir ihtiyaç kalmamıştı. Dolayısıyla ağırlıkların geceleyin daha öncesinde konaklamış olduğu Şefriam'a nakledilmesini emretti. Kendisi ise ağırlıksız olarak düşmanın ne yapacağını ve şehirdekilerin durumunun ne olacağını görmek üzere yerinde kaldı. Askerler bu gece sabaha kadar yeni mevkilerine intikal ettiler. Sultân, düşmanların gurur ve ahmaklığa kapılarak üzerine yürüyüp saldırmalarını Allah'tan umarak bekledi. Onların üzerine atılmak için bir fırsat kolladı. Allah zaferi istediğine verir. Düşman böyle bir harekette bulunmadı. Şehri istila etmek ve buraya yerleşmekle meşgul oldu. Sultân ayın 19'unun sabahına kadar (14 Temmuz) bulunduğu yerde kaldı. Daha sonra o gecenin sabahının erken vakitlerinde ağırlıkların bulunduğu yere intikal etti. Bugün içerisinde Frenklerden üç kişi, Bahâeddîn Karâkûş'un adamı ve temsilcisi Hâcib Kûş ile birlikte anlaşma şartlarında yer alan para ve esirleri istemek üzere çıktılar. Adı geçen zat tercüman olup akıllı bir adamdı. Elçiler bir gece saygın şekilde karargâhta misafir edildikten sonra esirleri görmek üzere 21 Cemâziyelâhir/16 Temmuz Salı günü Dımaşk'a gittiler. Sultân da durumu sormak üzere Frenklere elçiler gönderdi. Barış şartlarında belirtilenlerin yerine getirilmesi için ne kadar sürenin olduğunu ve barışın ne zaman tamamlanacağını hususunda bilgi edinmek istedi.

Bu sırada meydana gelen gelişmelerin zikri

(s.260) Cemâziyelâhir'in sonunda (25 Temmuz) Perşembe günü Frenkler şehrin kuzeyine düşen deniz tarafından kubbe cihetine doğru çıktılar. Yayaları ve süvarileriyle geniş bir sahada yayılıp birliklerini savaş düzenine soktular. Öncü-

ler bu durumu Sultân'a haber verdi. Sultân kös çaldırıp atlandı. Birçok adamı öncülere göndererek onları takviye etti. Sonrasında İslâm askerlerinin hazırlanıp toplanmalarına kadar bekledi. Takviye birliklerinin yetişmesinden önce öncülerle düşman arasında büyük bir çarpışma meydana geldi. Destek birliklerinin gelişi ile öncüler daha da güçlenmişti. Düşmanın üzerine şiddetli bir hamle yaptılar ve onları önlerine katarak mağlup ettiler. Frenk süvarileri kaçıp yayaları geride bıraktılar. Zira öncülerin arkasında bir tuzağın olduğunu zannetmişlerdi. Karargâhlarının bulunduğu yere kadar hızlı bir şekilde firar ettiler. Öncüler yayalara saldırdı ve bunlardan yaklaşık 50 kişi öldürüldü. Birçoğu da yaralandı. Hendeklerine sığınana kadar kılıç üzerlerinde işlemeye devam etti. Bugün içinde esirleri kontrol etmek üzere Dimaşk'a gönderilen Frenk elçileri de geri döndüler. Yanlarında bunların içinden seçilmiş dört esir de vardı. Aynı günün akşamında da esirlerin serbest bırakılması işini ve Akkâ'daki Müslümanları konuşmak üzere Sultân'ın yanına geldiler. 9 Recep 587/2 Ağustos 1191 Cuma gününe kadar iki taraf arasında elçiler gidip gelmeye devam etti.

İbn Bârîk'in gelişinin zikri

Bugün içerisinde Hüsâmeddîn Hüseyin b. Barîk el-Mih-rânî beraberinde İngiltere Kralı'nın iki adamıyla birlikte şehirden çıktı. Fransa Kralı'nın, Sûr'a gittiğini haber verdi. Esirlerin serbest bırakılmalarıyla alakalı birşeyler anlattı. Frenkler, Kutsal Haçın ordugâhta mı olduğunu yoksa Bağdâd'a mı gönderildiğini anlamak için onu görmek istediler. Bunun üzerine Kutsal Haç getirildi. Elçiler tazimde bulunup haçın önünde kendilerini yere attılar ve yüzlerini toprağa sürdüler. Daha öncesinde görülmemiş bir şekilde teslimiyet gösterdiler. Sonrasında ise krallarının (s.261) kararlaştırılmış olan

üç anlaşma şartının her birinin bir ay içerisinde yapılması hususunda Sultân'a icabet ettiğini bildirdiler. Sultân, Sûr'daki Fransa Kralı'na bir elçiyle birlikte değerli hediyeler, çokça parfüm ve güzel elbiseler gönderdi. İbn Bârik ve beraberindekiler ise İngiltere Kralı'nın yanına döndüler. 10 Recep/3 Ağustos Cumartesi sabahı Sultân, muhafız birlikleri (halkası) ve maiyetiyle Şefriam'a bitişik tepeye intikal etti. Askerler ise bulundukları yerde kaldılar. Sultân'ın kampı eski konakladığı yere yakındı. Öyle ki ikisi arasında bir vadinin dışında başka bir şey yoktu. Anlaşma şartlarının uygulanması, belirlenen paranın temini ve esirlerin tesliminin sağlanması hakkında elçiler gidip gelmeye devam etti. Kararlaştırılan şartlar; Kut-sal Haç, 100.000 dinar¹⁷⁴ ve 1.600 esirdi. Frenkler güvendikleri kişileri yolladılar ve kendileri tarafından seçilecek bütün esirleri gördüler. Ancak bunları belirlemeyi henüz bitirememişlerdi. Böylece ilk şartın yerine getirilmesi için belirlenen zaman geçene kadar işi ağırdan aldılar. Bu süre 18 Receb/11 Ağustos'da dolmuştu. Akabinde aynı gün içerisinde söz konusu şartın yerine getirilmesini istemek üzere elçi gönderdiler. Sultân, onlara şöyle konuştu: *Ya bizim adamlarımızı gönderip bu madde için belirlediklerinizi alırsınız. Geri kalanlarını da diğer şartların tamamlanmasına kadar alabilmeniz için rehineler veririm. Ya da adamlarımızı bize gönderinceye kadar rehineler verirsiniz. Ancak elçiler; Böyle bir şey yapamayız. Bilakis bize bu şartta belirlenenleri teslim etmeniz ve size adamlarınızı teslim edene kadar da sözlerimize kanaat etmeniz gerekiyor, diye karşılık verdiler. Sultân bundan kaçındı¹⁷⁵. Çünkü istenilen para-*

174 Müellif burada 100.000 yukarıda ise 200.000 dinar demektedir. Doğrusu 200.000 dinardır.

175 *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi* (s. 227-231) ve Ambroise (s.222-227) de ise Sultân'ın esirleri önemsemediğini ve Kralı oyalamaya çalıştığını aktarır. Böylelikle de bir sonrasında meydana gelecek esirlerin öldürülmesi olayında Kral Richard'ı haklı çıkarmaya çalışırlar. Ancak diğer İslam kaynakları da Haçlıların anlaşmaya zaten riayet etmek gibi bir

yı, haçı ve esirleri teslim ettiği takdirde Frenklerin yanındaki adamlarımızın ihanete uğramayacağından emin değildi. Bu da İslâm için çok büyük ve tamiri zor bir zayıflık olurdu.

Frenklerin çadırlarından çıkmalarının zikri

(s.262) Frenkler, Sultân'ın bundan kaçındığını gördüklerinde kamplarından ayrılıp 21 Recep 587/14 Ağustos Çarşamba günü aşikâr bir şekilde hendeklerinin dışına çıktılar. Süvariler, yayalar ve Türkopollerinden meydana gelen büyük bir kalabalıkla ortaya çıkan kişi İngiltere Kralı idi.

Akkâ'daki Müslümanların öldürülmesinin zikri

Mel'un İngiltere Kralı, Sultân'ın paranın, haçın ve esirlerin verilmesinde tereddüt ettiğini görünce Müslüman esirlere ihanet ederek verdiği sözde durmadı. Onlarla anlaşma yaparak şehri teslim almış ve karşılığında canlarının her halükârda âmânda olacağına anlaşmada kararlaştırıldığı gibi eşleri, çocukları ve mallarıyla kendilerini Sultân'a göndereceğine dair güvence vermişti. Sultân'ın anlaşmaya uymaktan imtina etmesi halinde ise bunları esir alıp köle yapacaktı. Ancak mel'un, esirlere verdiği sözde durmadı. İçinde gizlediğini dışarı çıkardı. Daha sonradan milletinden bazılarının anlattığına göre zaten para ve esirleri aldıktan sonra yapmak istediği şeyi yaptı. 27 Recep 587/20 Ağustos 1191 Salı günü ikinci vaktinde atlı ve yaya bütün Frenk askerleriyle harekete geçip Tell el-İyâziyye'nin altındaki kuyuların yanına geldi. Çadırlarını kurup burasıyla Tell Keysân arasındaki düzlüğün ortasına kadar ilerlediler. İslâm öncüleri, onlar Tell el-İyâziyye'de kamp kurdukları sırada Tell Keysân'a çekilmişti. Frenkler daha sonrasında Allah'ın kendilerine şehadet yazdığı Müslüman esir-

düşünceleri olmadığı konusunda hemfikirdir. Bkz. İbn el-Esir, XII, 67-68; İmâdeddîn el-Kâtib el-İsfahânî, s.290-292; İbn Vâsıl, II,323-324.

lerini getirdiler. Bunların sayıları 3.000 civarında olup (s.263) iplerle birbirlerine bağlanmışlardı. Frenkler, esirlerin üzerine hep birlikte hamle yaptılar. Kılıçlarla ve mızraklarla vurarak soğunkanlılıkla onları öldürdüler. İslâm öncüleri olanları görüyor; fakat uzakta oldukları için hiçbirşey yapamıyorlardı. Öncüler, Sultân'a haber gönderip düşmanın hareketini ve nerede durduklarını haber vermişlerdi. Sultân, onlara takviye kuvvetler gönderdi. Frenkler, esirlerle işlerini bitirdiklerinde taraflar arasında büyük bir çarpışma patlak verdi. İki taraftan da ölenler ve yaralananlar oldu. Mücadele gecenin karanlığının onları birbirinden ayırmasına kadar devam etti. Sabah olduğunda Müslümanlar durumu araştırmaya başladılar ve savaş yerinde Müslüman şehitlerini buldular. İçlerinden tanıyabildiklerini tanıdılar. Bu sebeple Müslümanların içini çok büyük bir hüznün ve üzüntü kapladı. Tanınmış kumandanlardan veya inşaat işlerinden anlayanların dışında öldürülmeyen kimse kalmamıştı. Bu olaya sebep olarak Frenklerin kendilerinden öldürülenlere karşılık esirleri katlettiği söylenir. Ayrıca Kralın, Askalân'ı ele geçirmek için adı geçen şehre yürümeye karar verdiği ve bu kadar fazla esiri Akkâ'da arkasında bırakmak istemediği için onları öldürdüğü de ifade edilmektedir¹⁷⁶. Allah en iyisini bilir.

Düşmanın batıya deniz kıyısına doğru intikalinin zikri

29 Recep/22 Ağustos Perşembe günü Frenkler hep birlikte harekete geçtiler. Çadırlarını söküp hayvanlarının sırtına

176 Yapılan anlaşmaya karşın esirlerin öldürülmesi meselesi devletlerarası bir sorun haline gelerek sonrasında da unutulmamıştır. Nitekim Memlûk Sultânı el-Melik el-Eşref Halil 1291'de Akkâ'yı Haçlılardan tekrardan geri aldığıında sığındıkları müstahkem mevkiye bir süre daha direnen Templier Şövalyeleri teslim olmalarının akabinde 1191'de Richard tarafından öldürülen Müslüman esirlere karşılık olarak idam edilmişlerdir. Bkz. Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-fikre fî tarihi'l-hicre*, thk. D. S. Richards, Beyrut 1998, s.280.

yükledikten sonra nehri geçip batı tarafına doğru yürüdüler. Askalân yolu üzerinde çadırlarını kurdular. Denizin kıyısından ilerlemeye kararlı görünüyorlardı. İngiltere Kralı geride kalanlara Akkâ'ya girmelerini emretti. Daha öncesinde surlardaki gedikleri kapatıp hasarlı yerleri tamir etmişlerdi. Yürüyüşe geçen yaya ve süvarilerden mürekkep bu büyük ordunun komutanı İngiltere Kralı idi.

Frenklerin Askalân taraflarına yürümesinin zikri

(s.264) 1 Şabân 587/25 Ağustos 1191 Pazar gününün sabahında düşmanın ateşleri yandı. Yürüyüşe geçmek istediklerinde âdetleri olduğu üzere ateşler yakarlardı. Öncüler, onların hareketini haber verdiler. Sultân ağırlıkların kaldırılmasını ve askerlerin at sırtında kalmasını emretti. İnsanlar bunu yapmalarına karşın çok sayıda eşya ve ordu pazarına ait birçok malzeme telef oldu. Zira yanlarında hepsini taşıyabilecek yük hayvanı bulunmuyordu. Her asker kendisine birkaç ay yetecek şeye sahipti ve ordu pazarındaki her bir kişiye ait emtiayı bir yerden diğerine taşımak da ancak birbiri ardına yapılacak birkaç seferden sonra mümkün olabilirdi. Fakat şu anda bulunulan yerde kalmak da pek uygun değildi. Zira burası Akkâ'daki Frenklere çok yakın ve tehlikeliydi. Gün aydınlandığında düşman deniz tarafına doğru yürüyüşe geçti. Herbiri diğerinden bağımsız üç ayrı gruba ayrıldılar. Sultân ise öncülerini takviye etti. Yol boyunca düşmanın karşısında yürümek üzere çok sayıda asker gönderdi. Bunlar hareket halindeki düşmanla yoğun bir şekilde savaştılar. Öte yandan oğlu el-Melik el-Efdal, ona; *düşmandan bir grup arkadaşlarından ayrıldı. Biz de çadırlarının bulunduğu yere dönmelerine kadar onları sıkıştırdık. Eğer takviye alırsak onları yakalayabiliriz* diye haber gönderdi. Bunun üzerine Sultân çok sayıda asker

yolladı¹⁷⁷. Kendisi de bizzat harekete geçerek sahilin başladığı yere kadar geldi. Ağırlıkların el-Keymûn'a doğru yola çıkarılmasını emretti. Daha sonra ben de yanında olduğum halde sahilin başına kadar gitti. Burada el-Melik el-Âdil ile karşılaştık. Bize ayrılan grubunun diğerlerine katıldığını, düşman kuvvetlerinin büyük çoğunluğunun Hayfâ Nehri'ni geçip kamp kurduklarını kalanların da onlara katılmış olduğunu haber verdi. Peşlerinden gitmenin atları yormaktan ve ok israfından başka bir şey getirmeyeceğini söyledi. Sultân bunu öğrenince düşmanın karşısından geri döndü¹⁷⁸.

Askerin içinden ayırdığı bir birliğe ağırlıkların peşinden gidip, takviye etmelerini, gelebilecek herhangi bir düşman saldırısına karşı onları korumalarını emretti. **(s.265)** Akabinde ben de yanında olduğum halde el-Keymûn'a doğru yola çıktı. Aynı günün ikinci vaktinde buraya ulaştı ve kendisine etrafında daire şeklinde bir perdesi olan küçük bir çadır kuruldu. Adamlarından bazılarını çağırdı. Birşeyler yediler. Daha sonra onlarla ne yapılacağını istişare etti.

İkinci Konak

Toplantıda ertesi sabah buradan ayrılınması hususunda görüş birliğine varıldı. Sultân düşmanı takip etmek üzere etraflarına öncüler tayin etmişti. 2 Şabân/26 Ağustos Pazartesi günü ağırlıkları gönderdi. Kendisi ise düşmandan haber almak için bulunduğu yerde kaldı. Güneş yükselene kadar onlardan hiçbir haber ulaşmadı. Bunun akabinde Sultân ağırlıkların arkasından giderek es-Sabbâğîn denilen köye geldi.

177 İbn el-Esir (XII, 69) askerlerin bunu kabul etmediği için el-Efdal'e yardım gitmediğini yazmıştır.

178 Öte yandan Haçlılar yürüyüşleri sırasında Müslümanların saldırıları kadar zehirli haşerat ve bilhassa zehirli örümceklerden müzdarip idiler. Bkz., *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*, s.241; Ambroise, s.242-243.

Burada bir saat kadar kaldı ve düşmandan haber gelmesini bekledi. Ancak hiçbir şey ulaşmadı. Aynı yerde Alâeddîn Süleyman b. Candar bir gün öncesinde konaklamıştı. O, Curdîk'i düşmana yakın bir yerde bırakmıştı. Yine düşmanın çevresinde geceleyecek çok büyük bir birlik göndermişti. Sultân daha sonrasında Uyûnü'l-Asâvide denilen yerde bulunan ağırlıkların yanına gitti. Buraya ulaştığında bazı çadırlar gördü ve kimin olduklarını sordu. Onların el-Melik el-Âdil'e ait oldukları söylendi. Sultân da bunların yanında çadırını kurdu. Bir saat kadar kardeşiyle kaldıktan sonra kendi çadırına geldi. Bu menzilde ekmek tamamen tükenmişti. Arpa pahalılaşmış ve rıtlı ¼ dirhem olmuştu. Peksimetin rıtlı da iki dirheme yükselmişti. Sultân öğle vakti geçinceye kadar burada kaldı. Sonrasında atlandı ve Hayfâ'dan ayrıldıkları takdirde düşmanın yol güzergâhı üzerinde kalan el-Mallâha denilen yere gitti. Sultân, mekânın düşmanla savaşıma uygun olup olmadığını görmek için onlardan evvel buraya gelmişti. Aynı şekilde eş-Şe'ra'ya kadar bütün Kaysâriyye arazisini tektkik etti. Yatsı namazı vaktinin girmesinden sonra yorgunluktan bitap düşmüş halde kampa döndü. Ben de yanındaydım. Düşmanla ilgili bir haber gelip gelmediğini sordum. *Adamlarımızdan birinin getirdiği haberlere göre düşman bugün ikinci vaktine kadar Hayfâ'dan ayrılmamış. (s.266) -yani 2 Şabân/26 Ağustos- Bizde, ona göre hareket etmek üzere gelecek haberleri bekliyoruz, dedi. Geceyi geçirdi. Sabah olunca düşmanı beklemek üzere Tell ez-Zelzele'ye gitti. Çavuşlar, askerlere teftiş için çağrı yaptılar. Askerler hazırlanıp savaş düzenine geçmek üzere çadırlarından çıktılar. Sağ, sol kanat ve kalp (merkez) olmak üzere saf tuttular. İslâm'ın yardımcılarını üstün tutan Allah'a şükürler olsun. Daha sonra Sultân çadırına döndü. Askerler de bunu yaptılar. Güneş yükselmişti. Sultân çadırında kalıp birşeyler yedikten sonra biraz dinlendi. Yanında emîrlerinden bir grup vardı. Ne yapılacağı hakkında onların fikirlerini aldı. Öğle*

namazını kıldı. Sonrasında fiyatları 100 dinardan 150 dinara kadar ya da bundan biraz fazla veya eksik olan yaralı atların haricinde diğer emtianın fiyatlarını tespit etmek üzere yatsı namazı vaktine kadar oturdu. Ben hediye vermek hususunda ondan daha neşeli ve yüce gönüllü hiç kimseyi görmedim. Yine bugün ikindi vaktinde ağırlıkların Mecdel Yâbâ'ya gönderilmesi kararlaştırıldı.

Üçüncü Konak

Ağırlıklar ertesi günün sabahında Mecdel Yâbâ'ya vardılar. Sultân ise yalın bir halde sabaha kadar bulunduğu yerde kaldı. Birlikler, düşmanın tarafına doğru hareket ettiler. Ağırlıklar da akşam vaktinde yola koyuldular. Sultân'ın ve askerlerin yanında hafif eşyaların dışında birşey kalmadı. 4 Şabân/28 Ağustos 1191 sabahına kadar bulunduğu yerde geceledi. Ardından atlandı ve Kaysâriyye'ye doğru akan nehrin başına doğru ilerledi. Ağırlıksız olarak burada kamp kurdu. Mezkûr menzilde peksimetin rıtlı dört dirheme ulaştı. Arpanın rub'u 2,5 dirhem oldu. Ekmek ise hiç bulunmuyordu. Sultân öğle namazına kadar çadırında kaldı. Ekmek yiyip namazını kıldı. Daha sonra düşmanla karşı karşıya gelinecek yere doğru ilerledi. İkinci namazı vakti girene kadar da dönmedi. (s.267) Ardından biraz oturup dinlendi ve yeniden atına bindi. Adamlarına kamp yerinden ayrılmak üzere hazırlık yapmalarını emretti. 4 Şabân/28 Ağustos gününün geç saatlerinde çadırını topladı. Askerler de onun gibi yaptılar.

Dördüncü Konak

Yürüyüş aynı yerin biraz daha gerisinde bulunan bir tepeye doğru yapıldı. Ağırlıklar buraya indi. Sultân ise güneşin batışından kısa süre önce beraberindekilerle döndü. Öte yandan bu menzile öncülerin, düşmandan ele geçirdiği iki Frenk

getirildi. Sultân bunların boyunlarının vurulmasını emretti. İkisi de öldürüldü. Askerler öc almak için kılıçlarıyla esirlerin başına üşüştiler. Sultân burada geceledi. Sabahleyin de düşmanın yürüyüşüyle alakalı hiçbir haber gelmediğinden aynı yerde kaldı. Ayrıca askerler yiyecek ve azık sıkıntısı çektiklerinden bu gecede, ağırlıkların yanına getirilmesi için haber göndermişti. Âdeti olduğu üzere aynı saate atlandı ve düşmanın tarafına doğru yürüdü. Kaysâriyye'yi gören bir yere çıktı¹⁷⁹. Öğleye doğru ağırlıkların yanına döndü. Bu arada düşmanın henüz el-Mallâha'dan ayrılmadığı haberi ulaşmıştı. Yine Frenklerin çevresinden ele geçirmiş iki kişi daha onun yanına getirildi. Bunlar da Akkâ'daki esirlere yapıldığı gibi çok kötü bir şekilde öldürüldüler. Zira Sultân hala çok öfkeliydi. Bir süre dinlendi ve öğle namazından sonra oturdu. Yanına gittim. Düşmanın ünlü sövalyelerinden birini esir olarak önüne getirmişlerdi. Görünüşü onların ileri gelenlerinden biri olduğunu gösteriyordu. Tercüman çağırıldı. Sultân, esirle Frenklerin durumu hakkında konuştu ve *yanınızdaki yiyecek durumu nedir?* diye sordu. Adam *önceki gün Akkâ'dan ayrıldık. Bir kişi altı kırata doyuyordu. Ancak şimdi fiyatlar arttı ve bu ölçü sekiz kırata yükseldi* şeklinde cevap verdi. Sultân akabinde bu menzildeki gecikmelerinin sebebini sordu. Adam *asker ve erzak yüklü gemilerin gelişini beklemek için* diye karşılık verdi¹⁸⁰. Sultân bir önceki günkü ölü ve yaralılarını sordu. Adam *çoktur* diye yanıtladı. Akabinde bugün içinde helak olan atları sordu. **(s.268)** *400 attır* dedi. Daha sonra Sultân, onun boynunun vurulmasını emretti. Ancak bunun açıktan yapılmasını menet-

179 Sultân bu şehri Haçlılar gelmeden önce tahrip ettirmişti. Bkz., *Itinerarium Pregronorum Gesta Regis Ricardi*, s.242.

180 Haçlıların kara tarafından kendilerini ikmal etmek şansları olmadığından Kral Richard gemilere kara ordusunu denizden takip emri vermişti. Buna göre Haçlı donanması ikmali sağlamak üzere Haçlı ordusuna paralel bir şekilde ilerlemekteydi. Bkz., *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*, s.232; Roger de Hoveden, II, 220.

ti. Adam, tercümana Sultân'ın ne dediği sordu. O da söylenilenleri kendisine bildirdi. Adamın yüzü büyük ölçüde değişti. *Sizin için Akkâ'dan bir esir kurtarırım* deyince Sultân da *tamam ancak emîr olacak* diye karşılık verdi. Adam *bir emîri kurtarmaya gücüm yetmez* diye konuştuğunda Sultân yaradılışındaki iyilik ile bunu da kabul etti. Ben çevremde asla böylesine güzel bir mizaç ve zarif bir ahlak görmedim. Sultân, adamın idamının şimdilik ertelenmesini ve bağlanmasını emretti. Daha sonra Frenklerin anlaşmaya ihanet etmeleri nedeniyle esirlerin öldürülmesinden dolayı onu azarladı. Adam bunun kötü olduğunu ancak İngiltere Kralı'nın emri dışında bir şey yapılmadığı itiraf etti. Sultân âdeti olduğu üzere ikinci namazından sonra atına bindi. Bunların hepsi 5 Şabân/28 Ağustos Perşembe¹⁸¹ günü meydana geldi. Döndükten sonra bahsi geçen şövalyenin öldürülmesini emretti. Daha sonra iki başka esir getirildi. Onların da öldürülmesini istedi. Öldürüldüler. Sultân geceyi bu menzilde geçirdi. Sabahleyin Frenklerin, Kaysâriyye tarafına doğru yürüyüşe geçtiği ve öncülerinin şehre yaklaştığı haberi geldi. Bunun üzerine düşmanın yolundan bir menzil daha geri çekilmeyi uygun gördü.

Beşinci Konak

Sultân hareket edince askerler de şimdi bulundukları tepeye yakın bir başka tepeye doğru yola koyuldular. Burada indiler ve çadırlar kuruldu. Sultân ise savaşıma en uygun yerin neresi olduğunu görmek amacıyla düşmanın yolu üzerindeki arazileri incelemek için çıktı. Öğleye yakın indi ve kardeşi el-Melik el-Âdil ile Alemeddîn Süleyman b. Candar'ı çağırdı. Ne yapılması gerektiği hakkında görüşlerini aldı. Biraz dinlendi. Öğle ezanı okunduğunda namazını kıldı. Daha sonra düşmanı gözlemek ve haberlerini almak için atlandı.

181 TTK'da çarşamba günü.

İki Frenk esir getirildi. Bunların da öldürülmesini emretti. Öldürüldüler. Sonra iki kişi daha getirdiler. Onlar da öldürüldü. Bugün 6 Şabân/29 Ağustos Cuma¹⁸² günüydü. Günün sonlarında iki kişi daha getirildi ve aynı şekilde öldürüldüler. Sultân, akşam namazı vaktinde at ile yaptığı gezintiden döndü. Namazını kıldı. Âdeti olduğu üzere oturdu ve kardeşi el-Melik el-Âdil'i çağırdı. İnsanları gönderdikten sonra geç saatlere kadar onunla konuşarak geceledi. Sabah olduğunda çavuş (s.269) yalnızca özel muhafızların (halkanın) teftiş gelmesini duyurdu. Akabinde düşman tarafına gitmek üzere atına bindi. Kaysâriyye'ye bakan tepelerin üzerinde durdu. Düşman buraya cuma günü ulaşmıştı. Güneş yükselene kadar gözetlemeye devam etti. Daha sonra indi ve yemeğini yedi. Kardeşinin yanına gitmek üzere atlandı. Öğle namazından sonra döndü. Biraz dinlenmesinin akabinde abdest alıp namazını kıldı. Frenklerden aralarında bir kadının da bulunduğu 14 kişi getirildi. Bu daha evvelinde öldürülen şövalyenin kızıydı. Yanında önceden esir alınmış olan Müslüman bir kadın da vardı. Müslüman kadın serbest bırakıldı. Diğerleri zerdhaneye hapsedildi. Bunlar kalabalık bir grup içerisinde esir edilmiş olup Beyrût'tan getirilmişlerdi. 7 Şabân/30 Ağustos Cumartesi¹⁸³ günü lanetlenmiş düşmanın peşinden yola koyulmak üzere hareketlenmelerinin beklendiği konakta hepsi öldürüldü.

Altıncı Konak

8 Şabân 587/31 Ağustos 1191 Pazar¹⁸⁴ günü sabahı Sultân âdeti olduğu üzere atına bindi. Sonra indi. Bu arada düşmanın hareket ettiği haberi ulaştı. Birlikler, Kaysâriyye çevresindeki

182 TTK'da perşembe günü

183 TTK'da cuma günü

184 TTK'da cumartesi günü.

mevzilerde gecelemişlerdi. Sultân sofra kurulmasını emretti. Askerlere yemek yedirdi. Ardından ikinci bir haberci ulaştı ve düşmanın hareketini haber verdi. Sultân kösün vurulmasını emredip atına bindi. Askerler de onunla beraber atlandılar. Sultân ben de yanında olduğum halde düşman askerleriyle karşılaşınca kadar ilerledi. Birliklere saf tutturdu ve savaşmalarını emretti. Hücum birlikleri çıkarttı. İki taraf arasında oklar yağmur gibi yağıyordu. Lanetlenmiş düşman askeri savaş düzenindeydi. Üzerlerinde kalın keçeler, geniş zırhlar bulunan yayaları, (süvarilerinin) çevrelerinde bir duvar gibiydi. Öyle ki ok isabet etse dahi tesir etmezdi. Onlar ise zenburek (arbalet) atıyorlar, Müslümanların atlarını, süvarilerini ve yayalarını yaralıyorlardı. Düşman askerlerinin birinin sırtına 10 kadar ok saplanması rağmen (s.270) hiçbir rahatsızlık emaresi göstermeden yürüyüşüne devam ettiğini görmüş-tüm¹⁸⁵. Onların dinlendirilen ve henüz savaşa girmeyen bir yaya birliği deniz tarafından yürüyordu. Frenkler savaşın ve yaralarının yoğunluğundan bitkin düştüklerinde dinlenmiş olan birlik onların yerini alıyor ve yürüyenler dinleniyordu. Süvariler ise yayaların ortasında bulunuyor ve hamle vakti-

185 Burada ilginç ve dikkat çekici olan husus iki tarafın artık birbirlerinin hareket tarzlarına, askerî karakterine tam anlamıyla aşına olmalarıdır. Nitekim İbn Şeddâd'ın, Haçlıların savaşlardaki klasik dizilişi haline gelmiş bu taktiği aktarmasının yanında karşı taraf da Müslüman askerlerini şu şekilde tasvir etmektedir: *Türkler bizimkiler gibi ağır zırhlı değillerdi. Daha hafif zırhlı oldukları için bizim insanlarımıza daha fazla zarar verebiliyorlardı. Türkler neredeyse silahsızdır(?). Sadece bir yay, sivri keskin dişleri olan kısa bir sopa (Kısa mızrak, harbe), bir kılıç, demir uçlu sazdan (hafif) bir mızrak ve hafif bir hançerleri olurdu. Eğer takip edilirse hızlı atlarıyla çabucak kaçabilirlerdi. Bu atlar dünyadaki en hızlıları olup kırlangıçlar kadar çeviktirler. Türklerin âdetidir ki ne zaman takip edildiklerini anlarlar; kendi kendilerine kaçmayı bırakırlar. Tıpkı sinir bozucu sinekler gibi onu kovalarsın ve durduğunda geri gelir. Sen onu kovalarken kaçır durduğunda hemen oradadır. Türkler de aynen bu şekildedir. Ne zaman takibi bırakıp dönersin, Türkler seni takip eder. Eğer takip edersen kaçır. Bkz. Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi, s.234-235.*

nin dışında asla dışarı çıkmıyorlardı. Frenkler yine üç kısma ayrılmışlardı. Birinci birlik önde eski Kral Cofri'nin kumandasındaki Sahil Frenklerinden oluşurken, İngiltere Kralı ve Fransızlar ortada, Taberiye sahipleri olan altı kardeş ve bir diğer birlik de arkada yer alıyordu. Ortadaki grubun içerisinde tekerlekler üzerine oturtulmuş bir kule vardı. Daha öncesinden şekli ifade edilmiş olan sancakları da büyük bir minare gibi ortalarında ilerliyordu.

Benim gördüklerimin yanında alınan esirler ve kaçakların anlattığına göre Frenklerin düzeni böyleydi. Bu şekilde ilerlediler. Öte yandan iki taraf arasındaki çarpışmalar devam ediyordu. Müslümanlar, onların yanlarından ok atıyorlar ve saflarından dışarıya çıkmaya tahrik ediyorlardı. Ancak Frenkler kendilerini çok sağlam bir şekilde koruyorlar ve ağır ağır yola devam ediyorlardı. Gemileri de denizden onların hizasında ilerliyor ve konak yerine geldiklerinde kamp kuruyorlardı. Onların konak yerleri yaya askerler için yakındı. Dinlenenler yük hayvanlarının azlığından ötürü ağırlıkları ve çadırları taşıyorlardı. Şu adamların meşşakatli işlere karşı hiçbir ödül ve menfaatleri olmadığı halde gösterdikleri sabra bakın. Frenklerin menzilleri Kaysâriyye Nehri'nin ötesindeydi.

Yedinci Konak

9 Şabân 587/1 Eylül 1191 Pazartesi¹⁸⁶ sabahında düşmanın hareket etmeye hazırlandığını bildiren bir haberci geldi. Sultân günün ilk ışıklarıyla atlandı. Birliklerini düzenledi. Her birlikten hücum müfrezeleri çıkarttı ve **(s.271)** düşmanın üzerine yürüdü. Adetleri olduğu üzere üç kol halinde ilerlerken onlara saldırdık. Hücum birlikleri düşmanı her taraftan çevirdiler ve oklarla sıkıştırdılar. Ancak Frenkler anlatıldığı şekilde ilerlemeye devam ettiler. Her ne zaman biri zayıf düş-

186 TTK'da pazar günü.

se yanındaki yardımına geliyor ve böylece birbirlerini koruyorlardı. Müslümanlar ise üç taraftan kuşatmış oldukları düşmanla şiddetli bir şekilde savaşıyorlardı. Sultân birlikleri yaklaştırdı. Onun, hücum birliklerinin arasında yürüdüğünü ve Frenklerin attıkları okların etrafında uçuştüğünü gördüm. İki yanında yer alan iki uşağın dışında çevresinde başka kimse yoktu. Birlikler arasında gidip gelerek onları ilerlemeye teşvik ediyor ve düşmanı sıkıştırarak savaşmalarını emrediyordu. Kösler vuruyor, trompetler çalıyor, tekbîr ve tehlîl sesleri göklere yükseliyordu. Diğer taraftan Frenkler düzenlerini bozmadan, rahatsızlık duymadan tam bir sebat içinde ilerliyorlardı. Onlara karşı birçok hamleler yapıldı. Fakat yayaları zemburekleriyle, attıkları oklarla Müslümanları ve atlarını yaraladılar. Yine de askerler her yönden saldırılarını sürdürdüler. Frenkler, Müslümanların önünde biraz geriledilerse de sonrasında bir karşı saldırıda bulundular. Nihayetinde Nehr-i Kasab denilen suya ulaşarak burada konakladılar. Öğle sıcağı çıkmıştı. Çadırlarını kurdular. Müslüman askerler, Frenkler konakladıklarında onlara karşı yapacakları bir şey kalmadığı için savaşı bırakıp geri döndüler.

Bugün içerisinde İslâm'ın cesur süvarilerinden ve Sultân'ın memlûklarından biri olan Ayâz et-Tavîl öldürüldü. Kendisi, Frenklerin cesurlarından ve süvarilerinden pek çok kimseyi öldürmüştü. Ayâz'ın ünü iki tarafın askerleri arasında yayılmıştı. Eskilerin anlattığı birçok savaş hikâyesi vardı. Bu sebeple Frenkler, kendisini tanıyor ve ondan çekiniyorlardı. Gün içerisinde atından düştü ve şehit oldu. Sonrasında şehit düştüğü tepenin karşısındaki el-Birke'ye defnedildi. Müslümanlar onun için çok üzüldüler. Bir memlûku da onu korurken öldürüldü. Sultân ise ağırlıklarla birlikte el-Birke'de kamp kurdu. Burası etrafında çok sayıda akarsu bulunan bir yerdi. Sultân ikinci namazının sonrasına kadar el-Birke'de kaldı. Askerler de ekmek yiyip bir saat kadar dinlendiler.

(s.272) Sultân ikindi namazından sonra harekete geçip Neh-rü'l-Kasab'a geldi. Burada konakladı. Biz nehrin üst kısmın-dan su içerken düşman da aşağı kısımlarından içiyordu. Ar-panın rub'u¹⁸⁷ dört dirheme ulaşmıştı. Ekmek çok olup bir rıtlının fiyatı yarım dirhemdi. Sultân birlikte hareket etmek için Frenklerin yola çıkmasını beklemek üzere burada kaldı. Ancak Frenkler oldukları yerde gecelediler ve biz de aynı şe-kilde geceledik.

Meydana gelen bir çarpışmanın zikri

Düşmanı gözetleyen Müslüman askerlerinden bir birlik Müslümanları gözetlemekte olan ve zırhları bulunmayan bir Frenk birliğine tesadüf edip bunlara saldırdılar. Neticede iki taraf arasında büyük bir çatışma meydana geldi. Frenk-lerden bir kısmı öldürüldü. Ancak diğer düşman askerleri onların varlığını öğrendi ve arkadaşlarına yardıma geldiler. Mücadele kızıştı. Müslümanlardan iki kişi öldürüldü. Karşı taraftan ise üç kişi esir alındı. Sultân huzuruna getirilen esir-lere gelişmeleri sordu. Bunlar İngiltere Kralı'nın, Akkâ'da iki bedevi tarafından ziyaret edildiğini haber verdiler. Bu ikisi ona, İslâm askerlerinin sayısının az ve bitkin olduklarını bildirmişlerdi. İngiltere Kralı da tamaha düşerek şehirden ayrılmaya karar vermişti. Ancak dün -yani Pazartesi- Müslü-manların şiddetli bir şekilde savaştığını ve birliklerin çoğal-dığını gördü. Nitekim 1000'e yakın askeri yaralandı ve bazıla-rı da öldürüldü. Bu nedenle gün boyunca askerini dinlendir-meye gerek gördü. Ayrıca çünkü şiddetli mücadelede başına gelenleri ve Müslüman askerlerinin çokluğunu gördüğünde iki bedeviyi huzuruna getirtip boyunlarını vurdurdu. Bugün içerisinde düşman da olduğu yerde kaldığından bizde aynı

187 Müslümanlar tarafından kullanılan bir hacim ölçüsü olup 1 rub; Mısır'da ¼ kadeh iken bugün ise 0,516 litredir. Bkz. Hinz, s.62.

menzilde bekledik. Tarih 10 Şabân/2 Eylül Salı¹⁸⁸ gününü gösteriyordu.

Sekizinci Konak

Mezkûr salı gününün öğle vaktinde Sultân (s.273) düşmana karşı yürümeye karar verdi. Kös vurdu. O ve askerler ilerlediler. Sultân, Arsuf yakınlarındaki ormanlık alanın ortalarında yer alan tepenin yanındaki Deyrû'r-Râhib adlı köye geldi ve kamp kurdu. Askerler geceyi burada geçirdiler ve ormanlık alana dağıldılar. Sultân ordusunun kalan kısmını beklemek üzere 11 Şabân/3 Eylül Çarşamba¹⁸⁹ sabahına kadar Deyrû'r-Râhib'te kaldı. İslâm askerleri gelip kendisine katıldılar. Sonrasında atına bindi. Savaş için düşmanla karşılaşmaya uygun bir yer aramaya çıktı. Bugün içerisinde ordunun tamamı konaklanan yerde kaldı. Yine gelen haberlere göre düşman da Nehrû'l-Kasab'taki kamplarında kalmıştı. Diğer taraftan Akkâ'dan sekiz butsa ile gönderilen takviye kuvvetleri de onlara katılmıştı. Düşmanın çevresinde bulunan İslâm öncüleri muhataplarıyla ilgili haberleri birbiri ardına karargâha ulaştırıyorlardı. Bu sırada öncülerle düşmanın yiyecek aramaya çıkan bir birliği arasında çatışma yaşandı. Her iki taraftan da yaralananlar oldu¹⁹⁰.

Bugün içinde gerçekleşen görüşmelerin zikri

Lanetlenmiş düşman, öncülerden kendileriyle konuşacak birini istedi. Öncü kumandanı Alemeddîn Süleyman b. Candar olup o sırada nöbette idi. Frenklere, sözlerini dinleyecek biri gönderildi. Onlar, el-Melik el-Âdil ile görüşmeyi talep ediyorlardı. Bunun üzerine el-Âdil, Sultân'dan müsaade

188 TTK'da pazartesi günü.

189 TTK'da salı günü

190 *Itanarerium Pregronorum Gesta Regis Ricardi* (s.244) de Kral Richard'ın bugünkü çarpışmalarda bir ok yarası aldığını söylemektedir.

isteyip gitti ve geceyi öncülerin arasında geçirdi. -perşembe gecesini kastediyorum- Frenkler, onunla konuştular. Bu görüşmenin özeti şöyle idi: *Aramızdaki savaş uzamıştır. Her iki taraftan da cesur adamlar öldürüldü. Biz Sahil Frenklerine yardım etmek üzere geldik. Onlarla barış yapın. Böylece herbirimiz ülkelerine geri dönsün.* Diğer taraftan Sultân, kardeşi el-Melik el-Âdil'e 12 Şabân 587/4 Eylül 1191 Perşembe¹⁹¹ sabahı yazdığı notunda; *Frenklerle görüşmeleri uzatabilersen iyi olur. Böylece oldukları yerde kalırlar. Bu arada yaklaşmakta olan Türkmenler de bize katılırlar, diyordu. Bugün içerisinde el-Melik el-Âdil ve Lanetli İngiltere Kralı bir araya geldiler. Tercümanları da İbn Hanfri (Onfroi de Toron'un oğlu) idi.*

el-Melik el-Âdil ve İngiltere Kralı'nın toplantısının zikri

(s.274) Sultân, el-Melik el-Âdil'in talebi üzerine kendisine Frenklerin yanına gitmek müsaadesini verdi. el-Âdil, öncülerin yanına geldi. İngiltere Kralı durumu öğrenince onunla görüşme talebinde bulundu. el-Âdil de bunu kabul etti. Adamlarından uzakta bir araya geldiler. İkisnin arasındaki tercümanlığı Sahil Frenklerinin büyüklerinden biri olan İbn Hanfri yapıyordu. Onu barışın yapıldığı gün içinde görmüş-tüm. Yakışıklı bir genç olup kendi âdetlerine göre sakalı traşlıydı. İngiltere Kralı konuşmaya barıştan söz ederek başladı. Bunun üzerine el-Melik el-Âdil; *Barış istiyorsunuz. Ancak bu konudaki taleplerinizi bir türlü açıklayamıyorsunuz. Bunu yapın ki ben de sizinle, Sultân arasında aracılık yapabileyim* diye karşılık verdi. Kral da *barışın şartı ele geçirdiğiniz ülkenin tamamını bize geri vermeniz ve kendi topraklarınıza dönmenizdir,* dedi. Bunun üzerine el-Melik el-Âdil sert bir cevap verdi. Böylece iki taraf anlaşma olmadan ayrıldılar. Gelişmeler üze-

191 TTK'da çarşamba günü.

rine Frenkler de harekete geçtiler. Sultân, onların yürüyüşünü haber alınca ağırlıkların gönderilmesini emretti. Başlarına da Emîr-i Âhur Eslem'i kumandan tayin etti. Kendisi ise kampta kaldı. Askerleri savaş düzenine soktu ve düşmandan gelecek haberleri bekledi. Bu arada küçük ağırlıklar da büyük olanların peşinden giderek onlara yetiştiler. Sonrasında Sultân'ın dönmelerini isteyen emrini aldıklarında yeniden geriye döndüler. Onlar kampa ulaştığında karanlık çökmüştü. Bu gece askerler arasında büyük bir karışıklık yaşandı. Sultân, İngiltere Kralı ile arasında neler geçtiğini öğrenmek için kardeşi el-Melik el-Âdil'i çağırdı. İkisi 13 Şabân 587/5 Eylül 1191 Cuma¹⁹² gecesini başbaşa görüştüler. Düşman ise yine hareket edip denize hâkim el-Birke denilen yerde kamp kurdu. Cuma günü sabahında Sultân ağırlıkların Birke Köyüne götürülmesini emretti. Kendisi ise bulunduğu yerde kaldı ve birliklerini organize etti. **(s.275)** Bu arada düşmandan haber almayı bekliyordu. Yanına öncüler tarafından yakalanan Frenklerden iki kişi getirildi. Sultân bunların boyunlarının vurulmasını emretti ve hemen öldürüldüler. Yine gün içinde ulaşan haberlere göre düşman bulunduğu menzilden hareket etmemişti. Sultân da kamp kurduğu yere döndü. Meseleyi görüşmek ve lanetlenmiş düşmana karşı ne yapılacağını konuşmak üzere Kardeşi el-Melik el-Âdil ile bir araya geldi. Geceyi burada geçirdi.

Müslümanların Kalplerini Yaralayan Arsûf Savaşı'nın Zikri

14 Şabân 587/6 Eylül 1191 Cumartesi¹⁹³ günü düşmanın, Arsûf tarafına gitmek üzere harekete geçtiği haberi Sultân'a ulaştı. Derhal atına binip birliklerini savaş düzenine soktu.

192 TTK'da perşembe günü.

193 TTK'da cuma günü.

Bugün düşmana karşı saf tutup savaşmaya karar verdi. Her birlikten hücum müfrezeleri çıkarttı. Düşman ise Arsûf ormanlarına ve bostanlarına yaklaşıncaya değin ilerledi. Hücum müfrezeleri onların üzerine ok yağdırdılar. Birlikler de her yönden sıkıştırdılar¹⁹⁴. Sultân birlikleri düşmanın üzerine sevk ediyor; bazılarını da destek için tutuyordu. Düşman şiddetli bir şekilde sıkıştırıldı ve savaş kızıştı. Her iki tarafta da savaşın ateşi yükseldi. Frenklerden bazıları öldürüldü ve yaralandı. Konaklayacakları menzile ulaşip kamp kurmak umuduyla yürüyüşlerini hızlandırdılar. Onlar için iş ciddileşti ve boğazlarındaki ilmek sıkılaştı. Sultân sağ ve sol kanatlar arasında gidip geliyor, askerleri cihada teşvik ediyordu. Birkaç kez onunla karşılaştım. İki yanında yer alan uşaklarının dışında etrafında kimse yoktu. Kardeşi el-Melik el-Âdil'i de gördüm. O da benzer bir haldeydi. Oklar ikisinin etrafında uçuşuyordu. Bu arada işler düşman için daha da ciddileşti¹⁹⁵. Müslümanlar, Frenklerin üzerine azimli bir şekilde saldırdılar. Düşman öncüleri Arsûf bostanlarına ulaştılar. Sonrasında süvarileri toplandı. Saldırıya geçmek hususunda anlaştılar. Zira kendi insanları için korkuyor ve sadece hücum etmenin onları koruyabileceğini düşünüyorlardı¹⁹⁶. (s.276) Yayalarının

194 Benzer şekilde Haçlıların saldırıya uğradıklarından bahseden *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi* (s.247-248) da Müslüman ordusundaki Türklerin dışında Sudanlı ve Bedevi unsurlarından ilk defa burada bahsetmektedir. Ordunun sayısını da 20.000'den fazla olarak ifade etmektedir.

195 *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi* (s.248-249) da savaşın ve maruz kaldıkları saldırıların Haçlılar arasında ortaya çıkardığı dehşet havası açıkça ortaya konulmaktadır; Türkler her yönden saldırdılar. Onların olmadığı bir avuç toprak parçası dahi yoktu. Ne kadar da acımasızca saldırıyorlardı. Atıkları ok ve mızraklarla halkımızdan pek çok kimseyi öldürdüler. Ordunun gerisini koruyan arbaletli askerler Türklerin saldırılarına kahramanca karşı koydular... Türklerin tehdidi yüzünden bütün gün yüzleri arkaya dönük olarak ve her adımda savaşıyor olarak ilerlediler. O gün ne büyük sıkıntılar çektiler. Ne acı ne dertler... Korkular en kararlı olanlarını bile ele geçirdi...

196 Müslüman ordusunun yaptığı saldırı Hospitalierlerin koruduğu safları parçalayınca bunlar Kral Richard'dan süvarileri hücumla kaldırmasını

ortasında onların bir araya geldiklerini görmüştüm. Mızraklarını aldılar ve hep bir ağızdan bağırdılar. Yayalar açıldı. Süvariler her taraftan topyekûn saldırıya geçtiler. Bir kısmı sağ kanadın üzerine atıldı. Bir grubu sola bir diğeri ise merkeze saldırdı. Müslümanlar onların önünden geriye çekildiler. Ben de o sırada merkezde bulunuyordum. Buradaki askerler büyük ölçüde dağıldılar. Ardından sol kanada geçtim. Ancak yaklaştığımda onlar da ağır bir bozguna uğramışlardı. Bunun üzerine sağ kanada yönelmek istedim. Fakat buradakilerin diğerlerinden çok daha kötü bir şekilde kaçtığını gördüm. Nihayetinde Sultân'ın birliğinin olduğu tarafa yönelmeye karar verdim. O adet olduğu üzere destek birliklerinin yanındaydı. Yanına geldiğimde çevresinde 17 savaşçıdan başka kimse kalmamıştı. Diğerlerinin hepsini savaşa göndermiş ve sadece sancaklar kalmıştı. Kös durmaksızın vuruyordu. Sultân, Müslümanların başına gelenleri gördüğünde birliğinin yanına gitti. Ancak burada da çok az kişi vardı. Dört bir tarafa kaçışan adamlarını durdurdu. Askerler firar etmesinler diye köslerin durmadan vurmasını emretti. Kaçan askerlerin yanına getirilmesini emrediyordu. Ancak herşeye rağmen firar edenlerin sayısı azalmadı. Bu arada düşman yeni bir saldırı yaptı. Müslümanlar kaçtılar. Fakat Frenkler bunun bir tuzak olabileceği korkusuyla durdular. Sonrasında Müslümanlar durup savaştılar. Frenkler ikinci bir hamle daha yaptılar. Müslümanlar bir kez daha kaçtılar ise de savaşmaya devam ediyorlardı. Akabinde Frenkler yeniden durdular. Bunun üzerine Müslümanlar da durdu. Nihayetinde Frenkler üçüncü defa hamle yaptılar. Savaş sahasındaki küçük tepeliklerin başına ve büyük tepelerin eteklerine kadar ilerlediler. Müslümanlar

istemişlerdi. Kral bir süre daha saflarını koruyup ilerlemelerini emretmişti. Güçlülükle de olsa saldırılarına devam eden Haçlılar akşam karanlığına yakın yaptıkları süvari hücumu ile savaşı kendi lehlerine çevirmeyi başarmışlardı. Bkz., *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*, s.249-257.

ise düşman yeniden ilerlemeyi kesinceye kadar kaçtılar. Sonra durdular. Fakat Sultân'ın birliğini gören kaçmayı bırakıyordu. Bu arada kösler vurmaya devam ediyordu. Kaçaklar daha öteye gitmeye utanıyor ve bunun belasından korkarak birliğin bulunduğu yere dönüyorlardı. Böylece (Sultân'ın olduğu) birlikte çok sayıda kişi toplandı. Düşman da onların karşısındaki tepe ve tepeciklerin başında durdu. Sultân birliğinin başındaydı. İnsanlar onun yanında toplanıyorlardı. Böylelikle bütün askerler bir araya gelmiş oldu. Düşman ise ormanlık alanda bir pusudan korktukları için kamp yerine gitmek üzere geri döndüler. Sultân da bahse konu yerin başında bulunan tepeye döndü ve çadır kurulmadan burada konakladı. O sırada ben de hizmetinde olup kendisini teselli etmeye çalıştım. Fakat teselli (s.277) kabul etmiyordu. Bir eşarp ile güneşten korunmaktaydı. Birşeyler yemesini teklif ettik. Hafif birşeyler getirildi. Ayakta iken bundan birkaç lokma aldı. Askerler atlarını su içmeye gönderdiler. Çünkü suyun bulunduğu yer bizden uzaktı. İnsanlar oturup atların sudan dönmesini bekliyorlardı. Taşınan yaralılar Sultân'ın önüne getiriliyor o da bunların tedavi edilmesini emrediyordu. Bugün içinde birçok kişi öldürüldü. Her iki taraftan da insanlar yaralandı. el-Melik el-Âdil, et-Tavâşî Kâymâz en-Necmî ve Sultân'ın oğlu el-Melik el-Efdal savaşta yerinde sebat edenler arasında idiler. Gün içinde çarpışırken yüzündeki çıban patlamış ve yüzünü kan içinde bırakmıştı. Ancak o bütün bunlara karşı sabır ve metanet göstermişti. Musul birlikleri ve kumandanları Alâeddîn de bulundukları yerde kalmışlardı. Sultân bu yüzden ona teşekkür etti. İnsanlar (askerler) birbirilerini aradılar. Sultân askerlerinin ileri gelenlerinden bazılarının şehit olduklarını gördü. Bunların arasında cesaretiyle bilinen Emîr-i Şikâr Mûsek de vardı. Kâymâz el-Âdilî de tanınan bir kimseydi. Cesus biri olan Abgûş da bugün şehit düşenler arasında idi ve Sultân onun ölümüne çok üzülmüştü. Ayrıca birçok insan ve

at yaralandı. Düşmandan da bir kısmı öldürüldü. Bir tanesi de esir alınıp Sultân'ın huzuruna getirildi. Esirin boynunun vurulmasını emretti ve adam öldürüldü. Frenklerden dört de at ele geçirildi. Sultân ağırlıkların el-Avcâ'ya gönderilmesini emretmişti. Böylece yeni menzilin burası olacağı anlaşıldı. İzin isteyip kendisinden evvel oraya gittim. Sultân ise askerin toplanması ve düşmandan haber almak için bekledi. Onlar ise Arsûf'un güneyinde kamp kurmuştu.

Dokuzuncu Konak

Öğle namazına yakın ağırlıkların yanına geldim. Nehrin karşı kıyısı boyunca yeşillik güzel bir alanda bulunan el-Avcâ'da kamp kurmuşlardı. Sultân da günün sonlarına doğru buraya ulaştı. İnsanlar köprünün başına yığıldılar. Sultân, nehre hâkim bir tepenin başında konakladı. (s.278) Çadırların bulunduğu tarafa geçmedi. Çavuşlara askerlerin, kendisinin yer aldığı tarafa gelmeleri için duyuru yapmalarını emretti. Savaş ile alakalı kalbinde olanı Allahü Teâla'dan başka hiç kimse bilmiyordu. İnsanlar hem vücutlarından hem de kalplerinden yaralanmışlardı. 15 Şabân 587/7 Eylül 1191 Pazar gecesinin seher vaktine kadar bekledi. Kös vurdu. Herkes atlarına bindi. Sultân düşmana doğru yönelerek Arsûf yakınlarına geldi. Yerlerinden çıkar, ona karşı yürür ve savaşırılar ümidiyle birliklerini savaş düzenine soktu. Ancak aldıkları yaralar ve yorgunlukları sebebiyle bugün de kamplarından ayrılmadılar. Sultân günün sonuna kadar onların karşısında bekledi. Sonrasında akşamüzeri konakladığı menzile döndü ve 16 Şabân/8 Eylül Pazartesi gecesinde burada kaldı.

Pazartesi günü sabahı kös vurdu. Sultân atına bindi. İnsanlar da atlanıp düşmana doğru yürüdüler. Bu arada Frenklerin, Yâfâ'ya gitmek üzere harekete geçtiği haberi ulaştı. Sultân, onlara bir hayli yaklaştı. Birliklerini savaş düzenine

göre tertip etti. Hücüm müfrezeleri çıkarttı. İslâm askerleri, Frenkleri kuşattılar. Üzerlerine gökyüzünü kapatacak derecede oklar fırlatıp çok sıkı bir şekilde savaştılar. Sultân, düşmanı tahrik etmek için hamle yaptı. Böylece onlar karşılık verdiği Müslüman askerleri de üzerlerine saldıracaklardı. Allah zaferi dilediğine verir. Düşman saldırmadı. Kendilerini tuttular. el-Avcâ Nehri'ne gelinceye kadar saflar halinde yürüdüler. Bizim kampımızda bu nehrin yukarı tarafındaydı. Frenkler de nehrin aşağı tarafında kamp kurdular. İçlerinden bazıları nehri geçti. Kalanlar ise nehrin doğu tarafında beklediler. Frenklerin konakladıkları öğrenildiğinde insanlar (askerler) geri döndüler. Sultân da ağırlıkların bulunduğu yere geldi. Çadırına inip yemek yedi. Bu arada Arapların esir aldığı ve içlerinde bir de kadının bulunduğu dört kişiyi getirdiler. Sultân, onları zerdhaneye kapattırdı. Günün geri kalanında burada durup henüz ulaşmamış askerlerin gelmelerini istemek üzere etrafa mektuplar yazmakla meşgul oldu. O sırada kendisine Arsûf gününde düşmanın pek çok atının öldürüldüğünü bildiren bir haberci geldi. Düşmanı takip eden Arapların (s.279) yaptığı sayımda bunların sayısının 100'den fazla olduğu söylendi. Aynı şekilde Müslümanlar da pek çok at kaybetmişlerdi. Sultân yük develerinin er-Remle'ye gönderilmesini ve geceyi burada geçirmelerini emretti. Kendisi ise bulunduğu yerde geceledi.

Onuncu Konak

17 Şabân 587/9 Eylül 1191 Salı günü¹⁹⁷ Sultân sabah namazını kıldı ve er-Remle'ye gitmek üzere küçük ağırlıklarla birlikte kamptan ayrıldı. Esir alınan iki Frenk huzuruna getirildi. Bunların boyunlarının vurulmasını emretti. Diğer taraftan İslâm öncülerinden, düşmanın Yâfâ tarafına gitmek üzere

197 TTK'da pazartesi günü.

harekete geçtiği haberi geldi. Sultân da er-Remle'ye gitti. Büyük ağırlıklarla birlikte burada konakladı. Önüne Frenklerden iki kişi daha getirildi. Onlara durumlarını sordu. Frenk ordusunun, askerin morallerini düzeltmek, malzeme ve takviye almak üzere birkaç gün Yâfâ'da kalabileceğini söylediler. Danışma heyetini çağırdı. Kendileriyle Askalân meselesini yani buranın tahrip edilip edilmemesini istişare etti. Neticede el-Melik el-Âdil'in düşmanla temasa geçmek ve onlardan haber almak üzere bir grup askerle geride bırakılmasına karar verildi. Sultân ise Frenk'in ele geçirmesinden çekindiği için Askalân'ı yıkmaya gidecekti. Askalân mamur bir yerdi. O da Frenklerin mezkûr şehri alıp müdafilerini ortadan kaldırdıkları takdirde burasını Kudüs'ü ele geçirmek için kullanabileceklerinden ve Mısır ile olan bağlantımızı koparabileceklerinden endişe ediyordu. Yakın zamanda Akkâ'daki müdafilerin başına gelenleri görmüş olduğu için Müslümanların adı geçen şehri korumaktan aciz kalacaklarını bildiğinden böyle bir şeyin vukuundan korktu. İnsanların Askalân'a girmelerini yasakladı. İslâm askerlerinin gücünü Kudüs'ün korunması için sakladı. Bu sebeple de Askalân'ın tahribini kararlaştırdı. Develere yüklenmiş ağırlıklar birgün önceden gönderildi. Gece yarısında oğlu el-Melik el-Efdal'e ağırlıkların peşinden gitmesini emretti. Kendisi de çarşamba gecesini ben de yanında olduğum halde sabaha karşı harekete geçti.

On Birinci Konak

Sultân Askalân'da:

(s.280) 18 Şabân 587/10 Eylül 1191 Çarşamba¹⁹⁸ günü öğlene doğru Sultân, Yübnâ'ya ulaştı ve burada konakladı. Askerler dinlendiler. Sonra Askalân'a doğru harekete geçti ve

198 TTK'da salı günü.

ikinci namazı vaktinde vardığı şehrin kuzeyinde kalan uzak güzel bir arazide çadır kurdu. Askalân'ın tahrip edileceğinden dolayı çok üzgündü¹⁹⁹. Çok kısa bir sürenin dışında gece hiç uyumadı. Sabaha doğru beni yanına çağırmıştı. Aslında gece yarısından sonra yanından ayrılmıştım. Tekrar gittiğimde şehrin yıkılması hakkında konuşmaya başladı. Oğlu el-Melik el-Efdal'i çağırıp bu konuyu iştisare etti. Ben de onlarla birlikteydim. Konuşma uzadı. Allah, ona rahmet etsin Sultân bana şöyle demişti: *Vallahi benim için evlatlarımı kaybetmek Askalân'ın tek bir taşının sökülmesinden daha hayırlıdır. Ancak Allah'ın takdiri böyle olunca bu yolla Müslümanların çıkarlarını korumak durumu ortaya çıktı. Ben ne yapabilirim?*

Askalân'ın tahribinin zikri

Sonra istihare etti. Nihayetinde Allah, onun zihnine Müslümanların burasını, Frenklerden korumaktaki aczinden ötürü doğrusunun tahrip edilmesi olduğu fikrini düşürdü. Şehrin valisi Kaysar'ı yanına çağırdı. O, Sultân'ın memlûklarının önde gelenlerinden ve ileri görüşlü biriydi. Yıkım işi için kazma-kürek bulmasını emretti. Bu olay 19 Şabân 587/11 Eylül 1191 Perşembe²⁰⁰ seher vaktinde oldu.

Sultân'ın bizzat çarşıya gittiğini ve yıkım için insanları seferber ettiğini görmüştüm. Suru askerler arasında paylaştırdı. **(s.281)** Her emîr ile askerlerden bir bölüğe yıkmaları için surun ve burçların belli kısımları verildi. İnsanlar şehre girdiler. Buranın ahalisi ise ağlayıp sızlanmaya başladı. Zira Askalân yeşillikler içinde güzel bir şehir olup muhkem

199 *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*, (s.261) de Askalân'ın Sultân'ın emri ile kardeşi el-Melik el-Âdil tarafından yıkıldığını aktarılmaktadır. Ancak hemen sonrasında (s.263) de bu işin bizzat Sultân tarafından yapıldığını söyler.

200 TTK'da çarşamba günü.

surları ve büyük binaları vardı. Yerleşim için cazip bir yerdi. İnsanlar bu büyük hüzne dâhil oldular. Ahali vatanlarından ayrıldığı için çok fazla feryat figân etti. Taşınması mümkün olmayan şeyleri satmaya başladılar. Değeri 10 dirhem olan eşyaları bir dirheme sattılar. Mallarını ucuz fiyatlara elden çıkardılar. Öyle ki 12 tavuk bir dirheme satıldı. Şehir karmaşa içine düştü. Halk, Frenklerin saldırmamasından korkarak kadınları ve çocuklarıyla birlikte Müslüman ordusunun kampına geldiler. Bir kısmı Mısır'a bir kısmı da Şâm'a gitmek üzere zayıf bineklerin kiralananması için mevcut rayiçten daha yüksek fiyatlar verdiler. Binek bulamayanlar ise yürüyorlardı. Büyük olaylar ve fitneler meydana geldi. Keşke bunlar sadece zulme uğrayanlara mahsus olmasaydı²⁰¹.

Sultân, düşmanın olanları işitip tahrip gerçekleşmeden gelmesinden endişe ederek bizzat kendisi ve oğlu el-Melik el-Efdal ile birlikte şehrin yıkımında çalışıp insanları teşvik

201 Buradan ayrılanlardan bazıları da Kral Richard'ın karargâhına giderek ona şehrin yıkılmakta olduğunu habervermişlerdi. Hatta Kral bir gemi donatarak durumu kontrol etmesi için Askalân taraflarına göndermişti. Gidenler de kısa süre sonra dönüp alınan bilgiyi teyit etmişlerdi. Kral da bundan sonra danışmanlarını toplayıp Askalan üzerine gidip şehri tama manasıyla yıkılmadan Türkleri buradan uzaklaştırmak ya da Kudüs üzerine yürümek hususunda görüşlerine başvurmuştu. Kral'ın kendisi stratejik konumu sebebiyle Askalan üzerine yürümek taraftarı iken Burgonya Dükü'nün liderliğini yaptığı Fransızlar ise Yâfâ'nın tahkim edilmesinin gerekliliğini savunuyorlardı. Burası Kudüs'e de yakındı. Nihayetinde Fransızların teklifi kabul görmüş ve Haçlılar bu şehre yönelmişlerdi. Bkz., *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*, s.263-264; Ambroise, s.276-279. İbn el-Esîr (XII, 71) ise daha evvelinde Haçlılardan ayrılan Markis'in, Askalân tahrip edilince İngiltere Kralı'na haber gönderip: senin gibi biri krallığa ve ordu kumandanlığına lâyık değildir. Salâhaddin'in Askalân'ı tahrip ettiğini duyduğun halde yerinde duruyorsun. *Ey Cahil adam! Salâhaddin'in şehri tahrip ettiğini duyunca süratle üzerine yürüyüp onu oradan uzaklaştırsaydın hiçbir muhasaraya veya savaşa lüzum kalmadan şehri ele geçirirdin; çünkü o orayı muhafazadan aciz olmasaydı zaten tahrip etmezdi. İsâ'ya yemin ederim ki, eğer ben senin yanında olsaydım Askalân bugün bizim elimizde olurdu. Bir burcundan başka yeri de tahrip edilmezdi*, dediğini belirtmektedir.

ediyordu. Herkes yorgunluk ve bitkinlikten perişan bir şekilde kampta gecelediler. O sırada el-Melik el-Âdil'den, Frenklerin sulhu görüşmek istediklerini bildiren bir haberci ulaştı. el-Âdil bu maksatla İbn Hanfri'nin yanına geldiğini, barış hakkında konuştuklarını ve Frenklerin sahil beldelerinin tamamını istediklerini söylüyordu. Sultân görüşmelerin yararımıza olduğunu düşündü. Çünkü insanlardaki yorgunluğu ve savaştan bıkkınlığı görmüştü. Ayrıca sırtlarındaki borç yükü de artmıştı. Dolayısıyla el-Melik el-Âdil'e barış konusunda görüşmesi için müsaade verip bu işi onun sorumluluğuna bıraktı. 20 Şabân/12 Eylül Cuma günü²⁰² yıkım işine gayretle devam edildi. Sultân, insanları çalıştırıp teşvik etti. Ayrıca vakit daraldığı ve Frenklerin hücumundan çekinilmesinden ötürü nakli mümkün olmadığından Askalân'daki zahire ambarlarının kullanılmasına müsaade etti. Sonrasında da şehrin yakılmasını emretti. Evler ve binalar ateşe verildi. Bunlar tamamen yandılar. İnsanlar taşıyamayacakları eşyaları attılar.

Bu arada düşmanın Yâfâ'yı tahkim ettiğine dair haberler geliyordu. Sultân, el-Melik el-Âdil'e (s.282) Frenklerin, Askalân'ın yıkıldığını öğrenmemeleri gerektiğini bildirdi. Ardından ona bir mektup yazarak şöyle dedi: *Frenkleri oyala ve onlarla görüşmeleri uzat ki biz de bu arada Askalân'ın tahribini tamamlayabilelim*²⁰³. Daha sonra şehrin burçlarının etrafına yakmak üzere odunlar yığılmasını emretti. 21 Şabân/13 Eylül Cumartesi günü²⁰⁴, Sultân atına bindi. Tahrip ve yakma hususunda insanları teşvik edip çalıştırmaya devam etti. Bu nedenle de biraz rahatsızlanmış, iki gün boyunca yemekten ve ata binmekten geri durmuştu. Öte yandan günün her vak-

202 TTK'da perşembe günü.

203 Ancak herşeye rağmen Haçlıların, Sultân'ın yıkım faaliyetlerinden haberdar oldukları anlaşılmaktadır. Bkz., *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*, s.261; Ambroise, s.274-276.

204 TTK'da cuma günü.

tinde ona, düşmanla ilgili haberler gelmeye devam ediyordu. Gulâmlar, seyisler ve hamallar da çalışanlara yardımcı olsunlar diye ağırlıkları şehre yakın bir yere naklettirdi. Kimi yerde dokuz zir'a kimi yerde bundan daha kalın olan surun büyük kısmı yıkıldı. Benim de hazır bulunduğum sırada taş ustalarından biri deldikleri burcun yüzeyinin bir mızrak boyu olduğunu söylemişti. Şehrin ve surlarının yıkılması işi Şabân/Eylül ayının sonlarına kadar devam etti.

Curdîk'ten, Frenklerin Yâfâ'dan çıkarak faaliyet sahalarını genişlettikleri, buraya yakın yerlere akınlar yaptıklarını ve Sultân'ın geldiği takdirde onların gafil avlanabileceklerini bildiren bir mektup ulaştı. Bunun üzerine Sultân, Askalân'da taşçıları korumak ve yıkım işine nezaret etmek üzere süvariler bırakıp harekete geçmeye karar verdi. Fakat daha sonra el-İsbitâr (Hospitaliers) Burcu denilen kulenin yakılmasına kadar gidişini ertelemeye karar verdi. Burası denize nazır ve kaleye benzeyen güçlü bir burçtu. Ben de içine girip dolaşmışım. Öyle sağlam şekilde inşa edilmişti ki kazma ve kürek yetersiz kalırdı. Dolayısıyla yıkılması için öncelikle yakılması gerekiyordu. 1 Ramazân 587/22 Eylül 1191 Pazartesi²⁰⁵ sabahı Sultân, oğlu el-Melik el-Efdal'e maiyetiyle birlikte bu işle bizzat ilgilenmesini emretti. Onu yakın adamlarıyla burcun yakılması için odun taşıırken görmüştüm. İnsanlar burcu doldurana kadar bunu yapmaya devam ettiler. Ardından burç ateşe verildi. **(s.283)** Odunlar alev aldı. Ateş iki gün iki gece boyunca yanmaya devam etti. Sultân bugün hastalığı sebebiyle dinlenmek için ata binmedi. Ben de aynı sebepten ötürü kendisinden ayrı kalmışım. Bu arada böylesine önemli meseleye rağmen Sultân tarafından gönderilen kişiler gün içinde üç defa gelip hastalığının durumunu sormuşlardı. Allah, ona rahmet eylesin. Ölümüyle güzel ahlak da ölmüştü.

205 TTK'da pazar günü.

Sultân'ın, Yübnâ'ya inmesinin zikri

Sultân bu gecede yani 2 Ramazân 587/23 Eylül 1191 Salı gecesi²⁰⁶ hareket etti. Hastalığı sebebiyle ateşlenmekten endişe ettiğinden gece yarısı yola çıkmıştı. Sabah namazını kılıp hareket ettik. Salı gecesi kuşluk vaktinde Yubnâ'ya vardık. Sultân, kardeşi el-Melik el-Âdil'in çadırının yanına indi. Bir saat kadar ondan düşmanla ilgili bilgileri aldı. Sonrasında atına binip çadırına gitti ve geceyi burada geçirdi.

Sultân'ın, er-Remle'ye hareketinin zikri

3 Ramazân 587/24 Eylül Çarşamba sabahı²⁰⁷ Sultân, er-Remle tarafına doğru yola çıktı ve kuşluk vaktinde oraya ulaştı. Büyük ağırlıklarla birlikte burada konakladı. Askeri sağ, sol ve merkez olmak üzere tertip etti. İnsanlara yemek yedirip biraz dinlendi. Daha sonra öğle ve ikindi namazları arasında atına binip Lüde'ye gitti. Şehri ve buradaki kilisenin büyük yapısını gördü. Ardından tahrip edilmesini emretti. Aynı şekilde er-Remle Kalesini yıktırdı. Her iki mekânın tahribi de gün içerisinde gerçekleşti. İnsanlar bu iki yerin tahrip edilmesi için ayrıldılar. Sultân da kendisine ait ahırlardaki (s.284) saman ve arpanın kullanılmasına müsaade etti. Bu iki şehrin sakinlerine ma'mur olan yerlere gitmeleri emretti. Böylece iki yerleşimde de çok az insan kaldı. İnsanlar yıkım işlerine akşam saatlerine kadar devam ettiler. Sultân daha sonra çadırına geri döndü.

Sultân 4 Ramazân/25 Eylül Perşembe sabahı²⁰⁸ her iki yere de taşçılar ve onları korumak üzere muhafızlar tayin etti. Kendisi de güneş batana kadar iki şehir arasında gidip gelmeye devam etti. Akabinde sofrası kurdurdu. İnsanlar iftar

206 TTK'da pazartesi günü.

207 TTK'da salı günü.

208 TTK'da çarşamba günü.

edip çadırlarına çekildiler. Sultân ise Kudüs-i Şerîf'in durumunu görmek üzere beraberindeki az sayıdaki adamla yola çıkmaya karar verdi. Gecenin erken saatlerinde harekete geçerek Beytü Nûbe'ye vardı. Sabaha kadar burada kaldı. Daha sonra 5 Ramazân/6 Eylül Cuma gününde²⁰⁹ Kudüs-i Şerîf'e gitti. Kardeşi el-Melik al-Âdil'i yıkım işine teşvik etsin diye aske- rin başında bıraktı. Cuma namazını kıldı. Şehrin imar, erzak, malzeme, adam ve bunların dışında kalan şeylerle alakalı ih- tiyaçlarını gözden geçirdi. Bugün içinde Tavâşî gulâmlardan Kâymâz, bir Hıristiyanı yakaladı. Adamın yanında Sultân'ın, valiye yakın zamanda yazmış olduğu mektuplar vardı. Mektupların muhtevasında şehrin erzak, malzeme ve insan ba- kımından eksiklikleri yer almaktaydı. Adam bunu Frenklere götürmek istemişti. Sultân mektupları gördü ve onları götü- ren kişi ile yanında bulunanların boyunlarının vurulmasını emretti. Ardından şehirdeki incelemelerini sürdürdü. 8 Ra- mazân/29 Eylül Pazartesi gününe²¹⁰ kadar eksikliklerin gide- rilmesini emretti. Pazartesi günü öğle namazından sonra bir grup askerlerle birlikte çıktı. Nûbe'de geceledi. Bugün içeri- sinde Malatya Sahibi Kayserşâh b. Kılıçarşlan, şehirini elin- den almak isteyen babasına ve kardeşlerine karşı Sultân'dan yardım istemek üzere geldi. Kayserşâh'ı, Lüd'ün kuzeyinde el-Melik el-Âdil istikbal etti. Daha sonra Sultân'ın oğlu el-Me- lik el-Efdal, onu karşılamaya geldi ve Lüd yakınlarında kendi- sine bir çadır kurdu.

Gün içinde düşmandan bir grup yiyecek aramaya çıktı. Öncüler onlara saldırdı. Bu haber Frenklerin kampına ula- şınca saldırıya uğrayanlara yardım etmek üzere süvariler ha- rekete geçtiler. Frenkler ile öncüler arasında bir savaş cere- yan etti. Esir alınanlardan birinin anlattığına göre İngiltere

209 TTK'da perşembe günü.

210 TTK da pazar günü.

Kralı da onlarla birlikteydi. Bu arada bir Müslüman, krala saldırmış ancak ikisinin arasına Frenklerden bir adam girmişti. Müslüman, Frenki öldürmüş ve bu arada Kral'ı da yaralamıştı²¹¹. Anlatılan buydu. Allah en iyi bilendir.

Sultân'ın askerinin yanına dönmesinin zikri

(s.285) 9 Ramazân 587/30 Eylül Salı günü²¹² Sultân askerinin yanına vardı. İnsanlar, gelişini sevinçle karşıladılar. Kılıçarslan'ın oğlu da bunların arasındaydı. Sultân indi. Ona hürmet ve ikramla mukabelede bulundu. Çadırına geldikten sonra insanları yıkım için teşvik etmeyi sürdürdü. Bu arada öncülerle aralarında çarpışmaların yaşandığı düşmandan haberler gelmeye devam ediyordu. Araplar da onların atlarını, katırlarını ve adamlarını çalıyorlardı.

Markis'in elçisinin gelmesinin zikri

Bu esnada Saydâ ve Beyrût'un kendisine verilmesi şartıyla Müslümanlarla barış yaparak Frenkleri düşman ilan edeceğini bildiren Markis'in elçisi Sultân'ın yanına geldi. Ayrıca Akkâ üzerine yürüyeceğini ve burayı muhasara ederek Frenklerden alacağını söylemesine karşın Sultân'ın en başından yemin vermesini şart koştu.

Sultân da el-Adl en-Necib adlı elçisini cevabi bir mektupla onu, Frenklerden ayırmak amacıyla birlikte gönderdi. Fakat Markis hilekâr ve uğursuz bir adamdı. Frenklerin, Sûr'u

211 *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*, (s.266-277); Ambroise, (s.280-282) de Kral Richard'ın, Müslümanları gözetlemek üzere az sayıdaki maiyetiyle birlikte çıktığını ve bir yer de kamp kurulduğu sırada Türklerin baskınına uğradığını ifade ederler. Burada esir düşmek üzere olan Kral adamlarından William de Preux'un kendisini Melik (kral) diye tanıtmaması sayesinde kurtulmuştur.

212 TTK'da pazartesi günü.

elinden alacaklarını anlamıştı. Bu sebeple onlardan ayrılmış ve muhkem bir şehir olan Sûr'a sığınmıştı. Teklifinin kabul edilmesinin nedeni de buydu.

el-Adl en-Necib, Markis'in elçisiyle birlikte 12 Ramazân 587/ 3 Ekim 1191'de yola çıktı. Sultân muhatabına öncelikle Frenkleri Akkâ'da kuşatıp şehri ele geçirmesini (s.286) ve Sûr'da bulunan esirleri serbest bırakmasını bunun yanı sıra adı geçen iki şehrin kendisine teslimini şart koştu. Aynı günün akşamında İngiltere Kralı'nın elçileri de barış görüşmeleri yapmak üzere el-Âdil'in yanına geldiler.

Sultân'ın, er-Remle'den ayrılmasının zikri

Sultân 13 Ramazân 587/4 Ekim Cumartesi²¹³ günün insanların, hayvanlarının yem ihtiyaçlarını karşılamaları için tepeye doğru çekilmelerine karar verdi. Çünkü er-Remle'de düşmana yakın bir mesafede idik. Saldırıya uğramak korkusundan tek başına kamptan ayrılmak mümkün değildi. Sultân bu yüzden mevcut yerden ayrıldı. er-Remle ve Lüd'ün tahribinden sonra en-Natrûn Dağına bitişik tepede büyük ağırlıklar ve öncüler dışındaki bütün askerlerle birlikte kamp kurdu. Sultân gün içinde bahsedilen mevkide yerleştikten sonra en-Natrûn'un çevresinde dolaştı. Buranın da tahribini emretti. Kalesi adı geçen diğer ikisinden daha muhkemdi. Böylece en-Natrûn'un da tahribine başlandı. Öte yandan İngiltere Kralı ile el-Melik el-Âdil arasında elçiler gidip geldi. Anlatıldığına göre; İngiltere Kralı sulh işini el-Melik el-Âdil'e bırakmış olup ona son derece güvenmekteydi. On adamını el-Âdil ile görüşmek ve bazı güzel haberler vermek üzere öncülerin yanına gönderdi. el-Âdil de bu gelişmeleri 17 Ramazân/8 Ekim Çarşamba akşamı²¹⁴ Sultân'a ilettili.

213 TTK'da cuma günü.

214 TTK'da salı günü

Fransa Kralı'nın²¹⁵ ölümünün zikri

el-Melik el-Âdil'e verilen bilgilerden biri de Fransa Kralı'nın öldüğü haberi idi. Ölümü (s.287) Antâkyâ'da maruz kaldığı hastalık sebebiyle olmuştu. Yine gelen bir diğer haber de İngiltere Kralı'nın Akkâ'ya geri döndüğüne dair idi. Zira Kral, Markis ile Sultân arasındaki elçilik teatisini ve onun bizimle Akkâ konusunda yaptığı pazarlığı öğrenmişti. Dolayısıyla bu ittifaktan çekinmesinin yanında Markis'i tekrardan kendi tarafına kazanmak için Akkâ'ya geri dönmüştü. el-Melik el-Âdil ise öncülerle kaldı. Sultân 18 Ramazân/9 Ekim Perşembe günü²¹⁶ atlandı ve öncülerin bulunduğu yere gitti. Kardeşi el-Melik el-Âdil ile Lüd'te bir araya geldi. Ona gelişmeleri sor du. Ardından ikinci vakti kampa döndü. Öncüler tarafından yakalanan iki Frenk önüne getirildi. Bunlar da Fransa Kralı'nın öldüğünü ve İngiltere Kralı'nın Akkâ'ya döndüğü haberini doğruladılar.

el-Melik el-Âdil'in Kudüs-i Şerîfe gitmesinin zikri

19 Ramazân 587/10 Ekim 1191 Cuma günü²¹⁷ şartlar Kudüs'ün ahvalini incelemeyi ve imarını yeniden gözden geçirmeyi gerektirdi. Bu arada el-Melik el-Âdil, Frenklerin öncülerinin bizden uzaklaştığını anlayarak Yezek'in (Müslüman öncüler) yanından dönmüştü. Kudüs'e gidip durumunu gözden geçirmeye karar verdi. Bu maksatla şehre doğru yola çıktı. Yine bugünün tarihiyle el-Melik el-Muzaffer Takîyeddîn'den ulaşan bir mektupta Diyâr-ı Acem sahibi Kızıl b. İldeniz'in bazı adamları tarafından saldırıya uğradığı ve öldürüldüğü bildirilmekteydi. Söylendiğine göre bu iş Kızıl'ın, (Sultân) Tuğrul'a meyli olan zevcesi tarafından yaptırılmıştı. Kızıl'ın

215 Müellifin burada Kral tabirinden neyi kastettiği açık değildir.

216 TTK'da çarşamba günü.

217 TTK'da perşembe günü.

ölümü sebebiyle Acem ülkelerinde büyük karışıklıklar meydana geldi. Bana ulaşan haberlere göre onun ölümü Şabân 587/1191 Ağustos-Eylül ayının başlarında olmuştu. Allahü Teâla en iyisini bilir.

el-Melik el-Âdil'in Kudüs-i Şerîf'ten dönmesinin zikri

(s.288) 21 Ramazân/12 Ekim Pazar günü²¹⁸ ikindi namazından önce el-Melik el-Âdil, Kudüs'ten döndü. Yine gün içinde Bağdâd'tan (ed-Dîvânü'l-Azîzi'n-Nebevî) ulaşan bir mektupta el-Melik el-Muzaffer Takîyüddîn'in, Ahlât üzerine yürümesinin hoş karşılanmadığı bildirilmekteydi. Mektupta Begtimur'a karşı tam bir desteğin olduğu belirtilirken yine Muzaffereddîn'in, Erbil'de yakaladığı Hasan b. Kıfçak'a şefaat edilip serbest bırakılması isteniyordu. Ayrıca el-Kâdî'l-Fâdıl'ın bazı konuları halletmek üzere dîvâna gelmesi emredilmekteydi. Sultân mektubu okuması için el-Kâdî'l-Fâdıl'a gönderdi ve durumu el-Melik el-Muzaffer'e yazdı.

Akkâ tarafındaki öncülerin haberlerinin ve düşmanın çadırlarına giren hırsızların başlarına gelen şeylerin zikri

22 Ramazân 587/13 Ekim Pazartesi günü²¹⁹ düşmanın çadırlarına giren hırsızlar bir at ve katır çalıp getirdiler. Sultân, 300 Arap soyguncuyu, uyurlarken düşmanın çadırlarına girip mallarını ve atları çalmak hatta adamlarını kaçırmakla görevlendirmişti. Öyle ki düşmandan biri uykuda olduğu sırada soyguncu içeri girip hançerini boğazına dayıyordu. Ardından adam uyanıyor ve soyguncunun elideki boğazına dayadığı hançeri görüyor ve konuşmaya cesaret edemiyordu. O bu vaziyette çadırdan çıkartılıp taşınıyor ve esir alınıyordu. İçle-

218 TTK'da cumartesi günü.

219 TTK'da pazar günü.

rinden birkaç kişinin ses çıkardığı için (s.289) boğazı kesildi. Dolayısıyla böyle esir alınanlar susup esirliği öldürülmeye tercih ettiler. Bu işler sulh yapılana kadar uzun süre devam etti. Yine gün içinde Akkâ'yı gözetlemekle görevlendirilen ez-Zîb'deki öncülerden ulaşan haberci esirlerle alakalı bir bilgi getirdi. Ayrıca Frenklerin Akkâ'dan çıkıp çevreye yayıldıklarını ve öncülerin bunların üzerine saldırıp 21 tanesini esir ettiğini bildirdi. Esirler, İngiltere Kralı'nın Akkâ'ya döndüğü haberini doğruladıkları gibi onun burada hastalandığını söylemişlerdi. Yine şehir ahalisinin zayıflığından, fakirliğinden ve erzaklarının azlığından bahsetmişlerdi. Söylendiğine göre aynı tarihlerde Akkâ'dan birkaç gemi ulaştı. Gemilerin içinde Askalân'a yürüyüp burasını yeniden imar etmek isteyen İngiltere Kralı da yer almaktaydı. Bazılarına göre ise Kral, Kudüs üzerine yürümek niyetindeydi. Allah en iyisini bilir.

Bahsedilen esirlerin gelişinin zikri

24 Ramazân 587/15 Ekim 1191 Çarşamba günü²²⁰ ez-Zîb'den gelen esirler kampa ulaştı. Onların gelişi Müslümanları sevindirdi ve hayrın müjdecisi oldu. Yine bugün içerisinde Atabek Kızıl'ın vefatından önce gönderdiği elçisi, onun kardeşinin oğlu İnanç'ın elçisiyle birlikte ulaştı. İngiltere Kralı'nın elçisi ise akşama doğru beraberinde onun kendisine gönderilen hediyelere karşılık olarak el-Melik el-Âdil'e yolladığı at ile birlikte geldi.

Hüsâmeddîn Lâçin'in vefatının zikri

Bu arada Dımaşk'ta bulunan Hüsâmeddîn Lâçin'in müzdarip olduğu hastalığı sebebiyle vefat ettiği haberi ulaştı. Onun ölümü Sultân'a çok ağır geldi ve çok üzüldü. Yine aynı

220 TTK'da salı günü.

günde Şâm'dan gelen bir mektupta Prens'in (Antâkya Hâkimi) el-Lâzkiye ve Cebele'ye saldırdığı, ancak büyük bir yenilgiye uğradığı, adamlarından bir kısmının öldürülmesinin ardından zelil bir halde Antâkya'ya döndüğü haberi geldi.

el-Melik el-Âdil'in, İngiltere Kralı'nın yanına gitmesinin zikri

(s.290) 26 Ramazân 587/17 Ekim 1191 Cuma gününde²²¹ öncüler el-Âdil'in komutasındaydı. İngiltere Kralı, onun elçisinin yanına gelmesini istedi. el-Melik el-Âdil de yakışıklı bir genç olan katibi es-Sanâ'yı gönderdi. Elçi, Kral yaya askerlerini Yâzur civarında yaydığı sırada onun yanına vardı. Kral, kendisini kabul etti ve uzun bir süre sulh hakkında konuştular. Kral, el-Melik el-Âdil'i kastederek *kardeşime ve arkadaşım verdiğim sözden dönmeyeceğim* dedi. Elçi de birkaç şey söyledikten sonra el-Melik el-Âdil'in yanına döndü ve kral ile arasında geçenleri anlattı. el-Âdil de muhatabının dediklerini bir not olarak yazıp Sultân'a gönderdi. Gün içinde ikindi namazından önce ulaşan bu mesaj şu sözleri ihtiva etmekteydi:

(Onu selamlayıp, şöyle diyeceksin.) Müslümanlar da Frenkler de helak oldular. Her iki tarafın elindeki şehirler yıkıldı. Mallar ve canlar telef oldu. Artık bu işin vadesi dolmuştur. Burada Kudüs, Kutsal Haç ve bu topraklar dışında konuşulacak bir şey yoktur. Kudüs içimizden tek bir kişi kalmasa dahi bizim inancımızın asla vazgeçemeyeceği bir yerdir. Ülke konusunda ise Ürdün kıyısının ötesinden itibaren olan yerleri bize bırakın. Kutsal Haç'a gelince o bir ağaç parçası olup sizin nezdinizde bir değeri yoktur. Ama bizim için çok değerlidir. Umarım ki, Sultân onu bize bağışlar. Böy-

221 TTK'da perşembe günü.

lece barış yapar ve sürekli hale gelen bu sıkıntıdan kurtuluruz²²². Sultân mektubu okuduktan sonra devletin danışma meclisini çağırdı ve nasıl bir karşılık verilmesi gerektiğini iştişare etti. Nihayetinde şöyle bir cevap verilmesine karar verdi:

*Kudüs, sizin için ne ise bizim için de odur. Hatta bizim için sizin olduğundan daha değerlidir. Zira Peygamberimizin, İsrâ Gecesinde meleklerle buluştuğu yerdir. Ondan vazgeçmemiz düşü-
nülemeyiz. Bunun Müslümanlar arasındaki yerini telaffuz etmeye dahi gücümüz yetmez. Ülkeye gelirsek o da aslında bizimdir. Zamanında buradaki Müslümanların zayıflığından istifade ederek işgal ettiniz. Allah size üzerine bir taş dahi koymak fırsatını vermedi. Bizim elimizde olan için ise Allah'a hamd olsun. Ondan yer, kazanç sağlar ve fayda görürüz. Haç'a gelince onun imhası bizim için büyük bir ibadettir. Ancak bu hususta aşırıya gitmek de doğru değildir. İslâm a bir fayda sağladığı takdirde uygun bir şekilde size teslim edilebilir.*

İşte bu cevap elçisinin eliyle krala gönderildi.

Şîrkûh b. Bâhil el-Kürdî'nin, Akkâ'daki esaretten kaçmasının zikri

(s.291) 26 Ramazân/17 Ekim Cuma gününün sonlarına doğru Akkâ'da esir tutulan emîrlerden Şîrkûh b. Bâhil ez-Zerzârî geldi. Onun hikâyesi şöyle idi: Yastığının içinde sakladığı bir ip sayesinde 21 Ramazân/12 Ekim Pazar gecesi kaçmıştı. Hüseyin b. Bârik de aynı şekilde tuvalette bir ip gizlemişti. İkisi kaçmak için anlaştılar. Önce tuvaletteki bir pencereden aşağıya ardından da ilk sura indiler. Daha sonra Şîrkûh, başureden geçti. Ancak İbn Bârik aşağıya inerken ip koptu.

222 *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi* (s.272) adlı eserde; Kral'ın bu istekleri 7 Kasım'daki elçilikte yaptığından bahsederken söz konusu taleplerin yanında daha evvelinde Haçlı kralları tarafından, Fâtîmîler devrinde Mısır'dan alınmakta olan vergiyi de talep ettiğini yazar.

Sağ salım aşağıya inen Şîrkûh, onun düşmeden ötürü yaralandığını gördü ve seslendi. Fakat İbn Bârik karşılık vermedi. Şîrkûh, canlanıp kendine gelir diye onu sarsıp hareket ettirdi ise de yanıt alamadı. Eğer yanında kalırsa ikisinin de yakalanacağını düşünerek İbn Bârik'i bırakıp oradan ayrıldı. Zincirleri yüzünden güçlkle hareket ederek gün doğarken Tell el-İyâziyye'ye geldi. Güneş yükselenene kadar tepede gizlendi. Daha sonra zincirlerini kırıp oradan ayrıldı. Allah, onu İslâm askerlerinin kampına kadar gizledi. Geldiğinde kendisini Sultân'a tanıtıp şunları rapor etti: Seyfeddîn kendisi için atlar, katırlar ve çeşitli mallardan mürekkep bir fidye karşılığında Frenklerle anlaştığı için sıkı bir şekilde hapsedilmişti. Ayrıca İngiltere Kralı, Akkâ'ya geldikten sonra burada kendisine ait olan hizmetçileri, memlûklarını, eşyaları almış ve geride hiçbir şey bırakmamıştı. Dağ köylüleri de onu erzak yönünden ciddi şekilde destekliyordu. Bu arada Sultân'ın yakın memlûklarından biri olan Tuğrul da Şîrkûh'dan önce kaçmıştı.

el-Melik el-Âdil'in benim ve emîrlerden bazılarıyla birlikte gönderdiği mektubun zikri

(s.292) 29 Ramazân/20 Ekim Pazartesi günü²²³ sabahı el-Melik el-Âdil; beni ve Alemeddîn Süleyman, Sâbukeddîn, İzzeddîn b. el-Mukaddem, Hüsâmeddîn Beşâre gibi emîrleri yanına çağırıldı. Bize Lanetli İngiliz Kralı'nın elçisi vasıtasıyla yolladığı mektup ve sözlerini açıkladı.

Buna göre; kral anlaşmanın gerçekleşmesi için temel şartının el-Melik el-Âdil'in, Sicilya'dan beraberinde getirdiği kız kardeşi ile evlenmesi olduğunu bildirmişti. Bu hanım Sicilya Kralı'nın eşi olup kocası ölmüştü. Sonrasında kardeşi Sicilya'dan geçerken onu yanına almıştı. Anlaşmaya göre; kız kardeşi, el-Melik el-Âdil ile evlendirecek; Kudüs ikisinin mül-

223 TTK'da pazar günü.

kü olacak, Sultân da kardeşine Akkâ'dan başlayıp Yafâ ve Askalân'a kadar elinde bulunan sahil memleketlerini verecekti. Kız kardeşini de sahilin kraliçesi yapacaktı. Yine Sultân, kardeşine elindeki bütün sahil beldelerini verip onu sahilin hükümdarı yapacaktı. Buna el-Melik el-Âdil'in elinde olan yerler ve iktalar da eklenecekti. Ayrıca Sultân, Kutsal Haç teslim edecek; el-İsbitâr (Hospitaliers) ve ed-Dâviyelerin (Templierlerin) ellerindeki köyler yine kendilerine kalırken kaleler el-Melik el-Âdil ve kralın kız kardeşine ait olacaktı. Onlar bizim esirlerimizi serbest bırakırken biz de onların esirlerini serbest bırakacaktık. Anlaşmanın yapılmasının akabinde ise İngiltere Kralı ülkesine doğru yola çıkacak ve böylece mesele hallolacaktı.

İngiltere Kralı'nın elçisiyle el-Melik el-Âdil'e yazdıkları bunlardı. el-Melik el-Âdil mektubu okuduktan sonra bizi yanına çağırdı ve onu bizim vasıtamızla Sultân'a gönderdi. Beni konuşmacı tayin etti. Emîrler ise dinleyeceklerdi. Teklif, Sultân'a arz edildiğinde bunda kendisi ve Müslümanlar için bir fayda görüp onaylarsa bizler verdiği izne tanık olacaktık. Reddettiği takdirde de barış görüşmelerinin son noktaya geldiğine ve bunu iptal eden tarafın Sultân olduğuna şahitlik edecektik. Sultân'ın huzuruna vardığımızda durumu arzettim. Mektubu adı geçen emîrlerin de huzurunda okudum. Hemen şartlara rıza gösterdi. Öyle ki İngiltere Kralı, onun buna onay vereceğine asla inanmıyordu. Nitekim sunduğu teklifiyle sadece Sultân ile alay edip bir sahtekârlık yapmayı tasarlamıştı. Daha sonra Sultân'a üç defa onay verdiğini beyan ettim. O da aynı şekilde rıza gösterdiğini tasdik etti. Akabinde el-Melik el-Âdil'in yanına döndük. Sultân'ın söylediklerini bildirdik. Emîrler de teklifi Sultân'a aktardığını, onun da buna müsaade ettiğine şahitlik ettiler. Böylelikle şartlar kabul edildi.

Elçinin cevabî mektupla İngiltere Kralı'nın yanına dönmesinin zikri

2 Şevvâl/23 Ekim Çarşamba günü İbn Neccal, Sultân'ın ve el-Melik el-Âdil'in elçisi olarak yola çıktı. Düşmanın kampına ulaştığında İngiltere Kralına gelişi bildirildi. Ancak kral, elçiye; nikâh bahsini kardeşine açtığında son derece kızıp öfkelenildiğini ve teklifi şiddetle reddedip bunu yapmayacağına dair dini üzerine ağır yeminler ettiğini haber verdi. Kız kardeşinin *bir Müslüman, bana nasıl sahip olabilir* dediğini ifade ettikten sonra *eğer el-Melik el-Âdil, Hıristiyan olursa ve kız kardeşim de rıza gösterirse ben de bu işi yaparım* dedi. Böylece görüşmeler için açık kapı bıraktı. el-Melik el-Âdil de, Sultân'a yazıp durum hakkında onu bilgilendirdi.

Frenklerin; el-Müsettah adıyla bilinen meşhur gemisinin içindeki pek çok şeyle birlikte ele geçirilmesinin zikri

(s.294) 5 Şevvâl/26 Ekim Cumartesi gününde İslâm donanmasının bir Frenk gemisini ele geçirdiği haberi ulaştı. Bu el-Müsettah adıyla meşhurdu. Söylendiğine göre 500 hatta bundan daha fazla insan alabilmekteydi. Mürettebatından birçoğu öldürüldü. Tanınmış büyüklerinden dört kişi de esir olarak ayrıldı. Müslümanlar buna çok sevindiler. Zafer davulları vuruldu ve trompetler çalındı. Şükür ve minnet Allah'adır.

Görüş sahibi emîrlerin Sultân'ın huzurunda toplanmalarının zikri

6 Şevvâl/27 Ekim Pazar gününde Sultân, devletin emîrlerinin büyüklerini ve görüş sahiplerini topladı. Düşmanın yeniden ilerlemesi halinde neler yapılması gerektiğini onlarla istişare etti. Zira Frenklerin, İslâm askerlerine karşı hare-

kete geçmeye karar verdiklerine dair birbiri ardına haberler gelmişti. Danışmanlar ağırlıkları gönderdikten sonra bulundukları yerde kalmak ile Frenkler harekete geçtikten sonra onların peşinde gitmek tercihleri arasında bölündüler. Bugünün akşamında iki Frenk süvarisi bizden âmân istedi. Bunlar; düşmanın 10.000 süvariye yakın bir kuvvetle salı günü harekete geçmeye karar verdiğini ancak nereye kastedeceklerini bilmediklerini haber verdiler. Bu sırada Frenklerin yanında esir tutulan bir Müslüman kaçıp onların, er-Remle tarafına doğru yola çıkacaklarını ilan ettiklerini ve buradan nereye gideceklerine de daha sonrasında karar vereceklerini bildirdi. Sultân durumu öğrenince çavuşlara; askerlerin yanlarına ağırlıklarını almadan hazırlanmaları için duyuru yapmalarını emretti. Sancaklar açıldı. Çünkü Sultân, düşman harekete geçtiği takdirde onların karşısında olmak istiyordu. Pazartesi gecesi güçlü ve muzaffer bir şekilde yola çıktı. Akşamleyin er-Remle Kilisesi'nin güneyine geldi. Kamp kurarak geceyi burada geçirdi.

Frenklerin, Yâfâ'dan çıkmalarının zikri

(s.295) 8 Şevvâl/29 Ekim Salı sabahında Sultân birliklerini savaş düzenine soktu. Öncüleri el-Melik el-Âdil'e teslim etti. Gazâ etmek isteyenler de onu takip ettiler. Çünkü bir grup insan bu maksatla Rûm'dan, Sultân'ın yanına gelmişti. Hepsi birlikte çıktılar. Frenklerin çadırlarına ulaştıklarında Sultân'ın memlûkları büyük bir cesaretle düşmanın üzerine saldırdılar. Bunlar onların savaş tarzına, süvarilerine ve teçhizatlarına olan güvenlerine aşina idiler. Frenklerin üzerine ok yağdırdılar. Gâzîler ve Rûm'dan gelenler de memlûkların cesaretlerine ve yaptıkları işteki muvaffakiyetlerine aldanıp düşman askerine yaklaştılar. Frenkler bunu gördüklerinde gururları ve cesaretleri harekete geçti. Atlarına binerek kamplarından çıktılar. Hep bir ağızdan bağırıp toplu halde

saldırdılar. Neticede sadece binekleri Frenkleri geçebilenler ve kurtuluşları daha önceden yazılanlar hayatta kalabildi. Frenkler bunlardan bir topluluğu yakaladılar ve içlerinden üç tanesini öldürdüler. Söylenenlere göre kampları Yâzur'da idi. Sultân bu gece de onların karşısında sabahladı.

el-Melik el-Muzaffer'in vefatının zikri

Sultân 11 Şevvâl/1 Kasım Cuma gününde atına binerek düşman tarafına doğru gitti. Onları gözetleyip geri döndü. Sonrasında bana, kardeşi el-Melik el-Âdil'i, Alemeddîn Süleyman b. Candar, Sâbukeddîn b. ed-Dâye, İzzeddîn b. el-Mukaddem'i çağırmanı emretti. Bunlar geldiğinde bir hadimine oradakilerin dışında mekânın boşaltılmasını emretti. Ben de hazır bulunanların arasındaydım. Sultân, insanların çadırdan uzaklaştırılmalarını emretti. Ardından elbisesinden **(s.296)** bir mektup çıkardı. Mührünü açıp içindekileri okudu. Bir anda gözleri yaşardı ve ağlayıp hıçkırmaya başladı. Öyle ki sebebini bilmediğimiz halde biz de ona uyararak ağlamaya başladık. Sultân bize elindeki mektubun el-Melik el-Muzaffer'in vefatıyla ilgili olduğunu söyledi. Bunun üzerine orada bulunanlar şimdi de vazifelerini yaparcasına ağlamaya başladılar. Ben ise Sultân'a, Allahü Teâla'nın kaza ve kaderini hatırlattım. Sultân; *Allah'a tövbe ve istiğfar ederim. Şüphesiz biz ona aitiz ve yine ona döneceğiz* dedi ve *doğru olan düşmanla böylesine yakın olduğumuz bir dönemde bu haberi gizlemektir* diye devam etti. Akabinde yemek getirtti. Orada bulunanlar yiyip ayrıldılar.

el-Melik el-Muzaffer'in ölümünü haber veren mektubun dışında onun Hamâ'daki nâibine giden ve vasiyetini içeren başka bir mektup daha vardı. Kendisi Meyyafârîkîn'e dönerken Ahlât yolunda ölmüştü. Daha sonra onun için Hamâ'daki meşhur bir medresenin içerisinde bir türbe inşa edildi ve naaşı taşınıp burada defnedildi. el-Melik el-Muzaffer'in meza-

rını ziyaret ettim. Allah rahmet eylesin, 19 Ramazân 587/10 Ekim 1191 Cuma günü²²⁴ vefat etmişti.

Bağdâd'tan gelen mektubun zikri

12 Şevvâl 587/2 Kasım 1191 Cumartesi gününde Dımaşk'taki nâiblerden bir mektup ulaştı. Ayrıca Bağdâd'taki Dîvânü'l-Azîz-i Nebevî'den gelen ve üç husustan bahseden bir mektup daha geldi. İçerisinde ilk olarak el-Melik el-Muzaffer'in, Begtimur'un üzerine yürümesinin hoş karşılanmadığı ve biraz mübalağalı olarak yüce dîvânın (halifeliğin) buna müsaade etmeyeceği ifade edilmekteydi. İkinci mesele ise Muzaffereddîn'in, Hasan b. Kıfçak'ı yakalamasının doğru bulunmadığı ve onun el-Kerhânî'ye iade edilmesi istenirken yine mübalağa ile Dîvânü'l-Azîz'in, İbn Kıfçak'ın yerini kimse'nin almasına müsaade etmeyeceği söylenmesiydi. Hasan b. Kıfçak'ın hikâyesi şöyle idi: Urumiye'ye, Sultân (II.) Tuğrul'un yanına gitmeye karar vermişti. Zira daha öncesinde Sultân, Acem diyarından kaçtığında onun evinde kalmıştı. İbn Kıfçak da ona yardım etmiş ve (s.297) kız kardeşi ile evlendirmişti. Öte yandan İbn Kıfçak'ın aklında Sultân'ın atabekliğini elde ederek ülkesine hâkim olmak düşüncesi yerleşti. Birlikte Urumiye üzerine yürüdüler. Söylenenlere göre İbn Kıfçak buranın ahalisini öldürdü. Kadınları ve çocukları esir etti. Kervanlara saldırdı. Onun sığınağı el-Kerhânî idi. Ancak Sultân Tuğrul güçlendiğinde İbn Kıfçak'tan ayrıldı ve ülkesine geri döndü. Bunun sonrasında (İbn Kıfçak) yeryüzünde fesat çıkardı. Anlatıldığına göre kabilelere saldırdı. Erbil Sahibi Muzaffereddîn kendisiyle dostluk kurmaya çalışınca onun adamları arasına katıldı. Ancak Muzaffereddîn, İbn Kıfçak'ı tutuklattı. İşte Halifelik Dîvânı da gönderdiği mektubunda Muzaffereddîn'in, onun ülkesini işgal ettiğini söy-

224 TTK'da perşembe günü.

lüyordu. Bu meselede Hasan b. Kıfçak muhtemelen dîvânın şefaatine başvurmuştu. Dolayısıyla onun hakkında böyle bir istekte bulunulmuştu. Üçüncü husus ise el-Kâdî'l-Fâdıl'ın çözüm bekleyen bazı meselelerin halli için yüce dîvâna çağırılmasıyla ilgiliydi. Mektubun muhtevası bu şekildedeydi. Sultân da halifenin yazısına şu şekilde cevap verdi: Birinci husus; biz bu konuda el-Melik el-Muzaffer'e hiçbir emir vermedik. Sadece asker toplamak ve akabinde cihâda dönmek için o tarafa geçmiştir. Biz de bunun gerektirdiği şekilde ona geri dönmesini emretmiştik. İkinci meseleye verilen cevapta ise onlara, İbn Kıfçak'ın durumunu ilettiğini ve yeryüzünde çıkardığı fesadı engellemek üzere uyardığını, Muzaffereddîn'e, İbn Kıfçak ile Suriye'ye gelmesini emrettiğini bildirmişti. Böylece burada ona ikta verilip kendisini cihada adaması için çalışılacağı ifade edilmişti. Üçüncü hususta ise el-Kâdî'l-Fâdıl adına özür dileyerek kendisinin birçok hastalığı bulunduğu için Irak'a gidebilecek güçten yoksun olduğu söylenmişti. Halifelik Dîvânına verilen cevabın içeriği buydu.

Saydâ Sahibi'nin, Markis'in elçisi olarak gelmesinin zikri

Bu senenin 15 Şevvâl/5 Kasım Salı gününde Saydâ Hâkimi'nin, (s.298) Sûr Sahibi Markis adına geldiğini bildiren bir haberci ulaştı. Evvelinde bizimle Markis arasında birbiri ardına birçok görüşme cereyan etmişti. Bunların hûlasası; Frenklere olan desteklerini bırakmaları ve onlara karşı yanımızda yer almaları şeklindeydi. Bütün herşey Markis ile Frenkler arasındaki bir anlaşmazlığa dayanmaktaydı. Zira Markis, Kral Cofri'nin eşinin kız kardeşi ile evlenmişti. Kadının evvelki nikâhı dinlerinin bazı gerekliliklerinden ötürü feshedilmişti. Bu sebeple de araları bozulmuştu. Markis kendisi adına korktuğu için karısını alıp gecenin karanlığında

Sûr'a kaçtı²²⁵. Sonrasında da Sultân'a meyletti. Öte yandan Frenklerden ayrılması için onu desteklemek Müslümanların faydasına olan bir durumdu. Çünkü Markis, Frenklerin en cesurlarından harp esnasında güç bakımından en büyüklerinden olup yönetim hususunda da kendisini ispat etmiş biriydi. Elçinin geldiği haberi Sultân'a ulaştığında saygı ve hürmetle karşılanmasını emretti. Onun için etrafında perde çekilmiş bir çadır kurdurdu. İçini Frenklerin melikleriyle büyüklerine layık meşrufat ve eşyalar koydurdu. Öncesinde de elçinin dinlenmesi için ağırlıkların bulunduğu yerde indirilmesini emretti. Daha sonra onunla bir araya geldi.

Ayâz el-Mihrânî'nin şehit olduğu Tuzak Vakası'nın zikri

Mezkûr senenin 16 Şevvâl/6 Kasım'ında Sultân memlûklarına bölgedeki vadilerde düşmana tuzak kurmalarını emretti.

225 Konrad de Montferrat'ın, Haçlı ordugâhından kaçışı ve burada zikredilen olay aslında yukarıda daha öncesinde de zikrettiğimiz Kudüs Krallığının yıkılma sürecindeki güç mücadelelerinin bir devamı olarak görülebilir. Akkâ kuşatması sırasında Kraliçe Sybille ve kızları öldüğünde Kral Guy'un eşi üzerinden gelen verasetle devam ettirdiği Krallık hakları da son bulmuştu. İşte bu durumu değerlendirmek isteyen Balian de İbelin liderliğindeki muhalifler eski Kral Amaury'nin diğer kızı (aynı zamanda Balian'ın üvey kızı) üzerinden harekete geçtiler. Zira adı geçen kız yani Isabella krallığın yegâne varisesi olarak görülmektedir. Ancak evlendiği kocası Onfroi Toron'un silik bir şahsiyet olması muhaliflerin işine gelen bir durum değildi. Bu sebeple kızın annesi Maria, onun evlendiği sırada 13 yaşından küçük olduğunu söyleyerek Onfroi ile olan evliliğini geçersiz sayılması gerektiğini söylemişti. Nihayetinde kendi taraftarlarının da desteği ile bu iş gerçekleşmiş ve Isabella, Onfroi'den boşandırılıp sonrasında Konrad de Montferrat ile evlendirilmişti. Böylece Konrad ile Guy arasında Fransız ve İngiliz krallarının da dâhil olduğu bir krallık çekişmesi hâsıl olmuştu. Ancak kendisini destekleyen Fransız kralının ayrılması üzerine yalnız kalan Konrad güvenlik kaygısıyla Richard'ın yanından ayrılarak Sûr şehrine çekilmişti. Bkz., Usta, *a.g.e.*, s.197-202, 215-216; Aydın Usta, "Haçlı Seferlerinde Kadın", *Ortaçağ'da Kadın*, ed. Altan Çetin, Ankara 2011, s.308-309.

Bunlar yanlarına Araplardan bir bölük aldılar. Söylenilen yerde tuzak kurulduğunda Araplar âdetleri gereğince Frenklere görünerek onları tahrik etmeye başladılar. Düşman hayvan yemi ve yakacak odun bulmak üzere kamp yerlerinin çevresine çıkıyorlardı. Araplar, onlara görünüp üzerlerine saldırdılar. İki taraf arasında çatışma başladı. Büyük bir haykırış koptu. Frenkler bunu işittiler. İçlerinden bir kısmı derhal atlarına bindi ve sesin olduğu tarafa yöneldiler. (s.299) Araplar yenilip, Frenklerin önünden tuzağın olduğu tarafa doğru çekildiler. Düşman da yakalamak için onları takip ediyordu. Böylece tuzağa doğru yaklaştılar. Pusudakiler hep bir ağızdan bağırıp üzerlerine saldırdılar. Bu kez Frenkler mağlup bir şekilde çadırlarına doğru kaçtılar. Çatışmanın haberi düşmana ulaştı. Kamplarından büyük bir grup atlanarak mücadelenin olduğu yere yöneldiler. Savaş kızıştı. İşler büyüdü. Her iki taraftan da birçok kimse öldürüldü ve yaralandı. Düşmandan bazıları esir edildiği gibi birçok at ele geçirildi.

Mücadelenin nihayete ermesinin sebebi Sultân'ın bu gibi durumları hesaplamasıydı. Emîr-i Ahûr Eslem, Seyfedîn Yâzguc ve bu ikisine müsavi emîrleri tuzaktakilere destek olmak üzere gönderdi. Onlara; *eğer tuzaktakilerin mağlup olduğunu görürseniz ortaya çıkın* dedi. Bunlar düşman tarafının çokluğunu görünce yaya ve süvarilerle saldırdılar. Düşman, İslâm askerlerinin atlarının dizginlerini üzerlerine çevirdiklerini gördüklerinde çadırlarına doğru çekildiler. Kamplarına girinceye değin kılıçlar üzerlerinde işlemeye devam etti. Çatışma 16 Şevvâl/6 Kasım Çarşamba günü öğleden önce sona erdi.

Sultân tuzaktan haber almak için atına binmişti. Ben de onun yanındaydım. Çatışmanın akabinde ilk önce Araplardan bir grup ulaştı. Beraberlerinde ele geçirdikleri beş tane at vardı. Ancak bunlar çatışma neticelenmeden oradan ay-

rılmışlardı. Sonrasında birbiri ardına müjdeciler gidip gelmeye ve haberciler ulaşmaya başladı. Söylenildiğine göre bu mücadelede 60 civarında adam öldürüldü. Müslümanlardan bazıları yaralandı. Tanınmış kişilerden bir kısmı öldürüldü. Cesareti ile bilinen Ayâz el-Mihrânî ve Gulâmü'l-Gayda Çâvlı da bunlar arasındaydı. Yine aynı şekilde Ayâz el-Muazzamî de yere yıkıldı. Birçok yaralar aldı ve bu şekilde Müslümanların yanına taşındı. Düşmandan ise ünlü iki şövalye esir alındı. İki tanesi de atları ve teçhizatlarıyla gelip âmân istediler. Sultân mutlu ve mesut bir şekilde çadırına döndü. Atları öldürülenlere yenisini verdiği gibi yaralananlara şevkat gösterdi. Şehitlere de rahmet diledi. (s.300) Günün kalanında İngiltere Kralı'nın elçisi tuzak olayından ötürü uyarmak ve görüşme istemek üzere geldi. İzin istedi. Kendisine izin verildi ve onun yanına gitti. (el-Melik el-Âdil'in)

İngiltere Kralı ile el-Melik el-Âdil'in buluşmasında cereyan eden gelişmelerin zikri

18 Şevvâl 587/8 Kasım 1191 Cuma gününde el-Melik el-Âdil, öncülerin yanına gitti. Kendisi için büyük bir çadır kuruldu. Beraberinde âdet olduğu üzere hükümdarın yekdiğerine verdiği yiyecekler, güzel hediyeler ve örtüler getirmişti. Bu hususta hiç kimsenin kendisini geçemeyeceği bir ihtişamla davrandı. İngiltere Kralı, onun çadırına girdi. el-Melik el-Âdil hediyeleri getirtti ve krala büyük bir hürmet gösterdi. Beriki de yanında kendilerine has yiyeceklerden getirmişti. el-Melik el-Âdil güleryüzle hediyeleri sundu. Ardından kralın getirdiği yemekten yedi. Kral ve adamları da, el-Melik el-Âdil'in yemeklerinden yediler. Kral getirdiği hediyeleri verdi. Günün büyük bölümünde oturup konuştular. Sonrasında güçlü bir dostluk ve muhabbet ile birbirlerinden ayrıldılar²²⁶.

226 *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi* (s.272-274) ve Ambroise (s.289-

İngiltere Kralı'nın bir araya gelmek üzere Sultân'a yazdığı mektup ve buna verilen cevabın zikri

İngiltere Kralı bir araya geldikleri günde el-Melik el-Âdil'e, Sultân ile görüşmek istediğini belirtmişti. Bu durum kendisine iletildiğinde (s.301) Sultân vereceği cevap konusunda bazı kişilere danıştı. Ancak içlerinden hiçbiri olaya Sultân gibi bakmıyordu. Neticede krala şu şekilde cevap verdi: *Melikler bir araya geldikten sonra aralarında yeniden düşmanlık doğru olmaz. Mesele çözüme kavuştuğunda bir araya gelmek daha münasiptir. Toplantılar sadece önemli meseleleri tartışmak üzere yapılır. Ben senin dilini bilmiyorum. Sen de benimkini bilmiyorsun. Elbette aramızda senin ve benim güvenebileceğimiz bir tercüman olması gerekir. Toplantının olması için işin karara bağlanmasına, şartların düzenlenmesine kadar tercüman aracılık yapar. Bunun akabinde dostluk ve muhabbet ile görüşme olur.*

Sultân'ın verdiği bu cevaba elçi; *Kral bunu duyduğunda ona çok ağır gelecektir. Çünkü amacına ulaşmak için Sultân'ın isteklerine uymanın dışında bir çaresi olmadığını anlayacaktır dedi.*

Saydâ Sahibi'nin, Sultân'ın huzuruna gelerek elçiliğini ifa etmesi ve kendisiyle yapılan görüşmenin zikri

Mezkûr senenin 19 Şevvâl/9 Kasım Cumartesi gününde Sultân oturdu. Ardından söyleyeceklerini ve mektubunu dinlemek için Saydâ Sahibini çağırttı. O da beraberindekilerle geldi. Ben de bu mecliste hazır bulunuyordum. Sultân, Saydâ sahibine çok büyük ikramlarda bulunup kendisiyle konuştu. Âdet olan herşeyi elçilere sundu. Sofra kaldırıldıktan sonra Sûr Sahibi Markis ile barış yapmak hususunda onlarla özel

291) ise Kral'ın, el-Melik el-Âdil tarafından aldatıcı sözlerle kandırıldığı düşüncesindedir.

olarak görüştü. Öte yandan Saydâ Hâkimi gibi bazı Frenk soyluları da Markis'e katılmıştı. Onun hikâyesi daha evvelden anlatılmıştı. Sultân'ın, Markis ile barış yapmasının şartı; Deniz Frenklerine karşı (denizden gelenlere) düşmanlık göstermesiydi. Çünkü eşi sebebiyle arada geçenlerden ötürü onlardan çok korkuyordu. Sultân da Markis ile Frenklerin arasını açmak ve birbirlerine düşürmek için bu şartlar üzerinde anlaşmaya muvafakat etti. Markis'in mektubunu dinledikten sonra (s.302) ona cevap vereceğine söz verdi. Saydâ Hâkimi de aynı gün Sultân'ın yanından ayrıldı.

İngiltere Kralı'nın elçisinin ulaşmasının zikri

Bugünün akşamında İbn Hanfri, İngiltere Kralı'nın elçisi olarak geldi. Kendisi Frenk büyüklerinden, soylularından ve meliklerinin oğullarından biriydi. Beraberinde Frenklerden 120 yaşında olduğu söylenen yaşlı bir adam vardı. Sultân bu adamı yanına çağırды ve sözlerini dinledi. İngiltere Kralı'nın mektubunda ise şöyle denilmekteydi: *Senin dostluğunu ve arkadaşlığını istiyorum. Sahil beldelerini kardeşine verdiğini söylemiştin. Bu sebeple benim ile onun arasında aracı olmanı ve bu toprakları aramızda paylaşırmanı istiyorum. Ancak mutlaka Kudüs ile bağlantımızın sürmesi gerekir. Amacım Müslümanlardan size, Frenklerden bana bir kınama gelmeyecek şekilde ülkeyi paylaşırmandır. Sultân bu yazılanlara karşı güzel vaatlerde bulundu. Elçinin de hemen dönmesine müsaade etti. Bundan gerçekten çok etkilendiler. Sultân, elçilerin peşinden esirlerin durumunu sormak üzere birini gönderdi. Zira bu mesele sulh müzakerelerinden ayrıydı. Frenkler; *sulh olduğunda bunların hepsi halledilir. Eğer sulh olmazsa esirlerle alakalı bir müzakerе olmaz* diye karşılık verdiler. Sultân'ın niyeti sulhun şartlarını bozmaktı. Elçilerden ayrıldıktan sonra benim yanıma gelmiş ve Frenklerle sulh yaparsak belalarından emin olamayız.*

Eğer ölürsem bu asker bir daha zor toparlanır. Frenkler güçlenirler. Doğru olan onları sahilden çıkarmamıza kadar cihâda devam etmek ya da bu uğurda ölmektir dedi. Bunlar onun görüşüydü ama sulh konusunda ikna edilmişti.

Sûr Sahibi Markis'in ve İngiltere Kralı'nın barış tekliflerinden hangisinin tercih edileceğiyle alakalı yapılan toplantının zikri

(s.303) 21 Şevvâl/11 Kasım Pazartesi gününde Sultân; emîrleri, büyükleri ve meşveret erbabını (danışmanları) topladı. Markis'in talebini ve istediği şartları anlattı. Buna göre: Markis, Saydâ'yı alacak ve Frenklere karşı bizimle savaşım onlara açıkça düşmanlık gösterecekti. Sultân ikinci olarak İngiltere Kralı'nın sulhun yapılması konusundaki teklifini aktardı. Buna göre: sahilde müstahkem yerlerde bulunan köyler onun olacak, dağlık arazideki köyler ise bize kalacaktı. Ya da bütün köyler iki taraf arasında paylaştırılacaktı. Her iki paylaşımda da Kudüs-i Şerîf'teki kilise ve tapınaklarda rahipler bulunacaktı. İngiltere Kralı bize bu şekilde iki tercih sunmuştu. Sultân her iki tarafla yapılacak anlaşmadaki durumu emîrlere açıkladı. İngiltere Kralı ve Markis'in tekliflerinden birinin tercihi ile alakalı görüşlerini istedi.

Görüş bildirenlerden bir kısmının tercihi İngiltere Kralı'ndan yanaydı. Danışmanların görüşü de barışın İngiltere Kralı ile yapılmasıydı. Zira Müslümanların, Frenkleri tercih etmesi halinde böyle bir birliktelikte ihanetten emin olunmazdı. İnsanlar toplantıdan ayrıldılar. Sulh müzakereleri tereddütte kaldı. Elçiler anlaşmanın şartlarını karara bağlamak üzere iki taraf arasında gidip gelmeye devam ettiler. Anlaşmanın temel kaidesi: *İngiltere Kralı kız kardeşini el-Melik el-Âdil ile evlendirecek; sahil beldeleri Müslümanlarla Frenkler arasında paylaştırılacak, Frenkler tarafındaki topraklar kral tarafından*

kız kardeşine, Müslümanlar tarafındakiler ise Sultân tarafından el-Melik el-Âdil'e verilecek şeklindeydi. Ancak İngiltere Kralı bir sonraki mektubunda şunları söylemişti: *Hıristiyan cemaati, papanın izni olmadan (s.304) kız kardeşimi bir Müslümanla evlendirmemi tasvip etmedi. Papa, Hıristiyan dininin büyüğü ve lideridir. Ona üç ay sonra dönecek bir elçilik heyeti yolladım. Eğer evliliğe izin verirse güzel olur. Diğer türlü kız kardeşimin kızını, kardeşinle evlendiririm. Onun için papadan izin almama gerek yoktur.*

Öte yandan bütün bunlar yaşanırken savaş devam ediyor ve Sultân düşmana büyük darbeler vuruyordu. Saydâ sahibi zaman zaman el-Melik el-Âdil ile ata biniyordu. Birlikte Frenkler ve Müslümanların savaşını izliyorlardı. Frenkler, onu gördüklerinde Markis'in, Müslümanlarla ittifak yapmasından endişe ederek barış için çabalarını arttırdılar. Zira bunun olması halinde herhangi bir güçleri kalmazdı. Söz konusu durum mezkûr senenin 15 Şevvâl/5 Kasım'ına kadar devam etti.

Sultân'ın Tell el-Cezr'e yürümesinin zikri

Cuma günü sabahında Sultân harekete geçmeye karar verdi. Danışmanlarını çağırıp durumu anlattı. Frenklerin ne düşündüklerini anlatarak yazdıkları mektuba verilecek cevap hususunda onlarla istişare etti. Daha sonra denizden gelen Frenklerle arasında elçilik yapan İbn Hanfri'yi çağırdı. Onunla biri kendisi biri de el-Melik el-Âdil adına olmak üzere iki elçi göndermek konusunda anlaştı. Zira bu mesele el-Melik el-Âdil'i de ilgilendirmekteydi. Bahse konu görüşmelerin hülasası şu şekildeydi: Eğer Papa müsaade verirse anlaşma tamamdır. Eğer izin vermezse el-Melik el-Âdil, kralın bekâr olan kız kardeşinin kızıyla evlendirilecektir. Anlatıldığına göre onların dininde kralların kızlarından dul olanların

evlendirilmesinde Papa'nın iznine ihtiyaç duyulur. (s.305) Bekârları ise aileleri evlendirebilir. Bu sebeple de cevap şu şekilde yazıldı: *Eğer ki evlilik yapılacaksa anlaşma bunun üzerine olacaktır. Çünkü evvelki konuşma kralın kız kardeşiyle alakalıydı. Biz bu hususta konuştuklarımızdan dönmeyiz. Eğer ki evlilik mümkün olmayacak ise bizim için bundan başka bir şeye gerek yoktur.* Böylece görüşme sonlandı. Frenk elçileri, Sultân'ın elçisinin hazırlanması ve kendilerine katılması için el-Melik el-Âdil'in çadırına gittiler. Bu arada öncülerden, Frenklerden çok sayıda yaya askerinin duvarların arkasından (kamptan) çıkarak civara yayıldığı haberi geldi. Ancak onlardan herhangi bir tehdit görünmedi. Daha sonra Sultân yeni kamp yerinin keşfi için Tell el-Cezr'e yürüdü. İnsanların birçoğu da onu takip etti. Bunlar ancak öğle vaktinde Sultân'ın yanına ulaştılar. Tell el-Cezr'de konakladık. Sultân'ı öğrenen Frenkler de geri döndüler. Sultân, Tell el-Cezr'de kaldı. Daha sonra buradan Kudüs-i Şerîf tarafına yürüdü. Frenkler de kendi ülkelerine doğru yöneldiler. Öte yandan kış şartları ağırlaştı ve şiddetli yağmurlar yağdı. Sultân, Kudüs'e gitti. Askerlere de izin verdi. Kışın tamamında Kudüs'te kaldık. Düşman ise kendi beldelelerine döndü. İngiltere Kralı, Yâfâ'ya asker yerleştirip akabinde durumunu görmek üzere Akkâ'ya döndü. Bir müddet burada kaldı. Çok geçmeden ondan bir elçi ulaştı ve kral şöyle söylüyor ki; *ben, kardeşim el-Melik el-Âdil ile bir araya gelmek istiyorum. Bu iki tarafın da yararına olacaktır. Çünkü Sultân'ın sulh meselesini kardeşim el-Melik el-Âdil'e bıraktığını duymuştum, dediğini haber verdi.*

Sultân, el-Melik el-Âdil'in görüşme yapmak üzere gitmesi hususunda bir toplantı yaptı. Çıkan kararda el-Âdil'in, el-Gavr ve Kevkeb'teki askerlerimizin yanına gitmesi burada İngiltere Kralı ile görüşerek ona *aramızda defalarca görüşmeler yapıldı. Ancak bir sonuca ulaşmadı. Bu sefer de daha öncekiler gibi olaksa görüşmeye gerek yoktur. Amaç uzlaşmak ise işe girişelim.*

(s.306) *Eğer meselenin çözümü için bir çaba görmezsem seninle bir araya gelmem demesi kararlaştırdı. Ayrıca el-Melik el-Âdil'in barış için imkân gördüğü takdirde buna karar vermesi diğer türlü görüşmeleri çevreden gelecek askerlerin ulaşmasına kadar uzatması konusunda görüş birliğine varıldı. el-Melik el-Âdil anlaşmanın hangi şartlar dahilinde yapılabileceğine dair bir tezkire istedi. Sultân, ona istediklerini ihtiva eden bu tezkireyi yazdı. İçerisinde: Frenklerin, Beyrût'un kendilerine verilmesi konusunda ısrarcı olmaları durumunda buranın yıkılıp bir daha imar edilmemesi şartıyla teslim edilmesi; el-Kâbun (el-Keymûn?) için de aynı şeyin geçerli olması; eğer kimsesiz arazide bir yer inşa ederlerse buna müsaade edilmesi; Kutsal Haç'ın geri verilebileceği, Frenklerin, Kutsal Mezar Kilisesi'nde papaz bulundurabilmeleri; silah taşımaları şartıyla Kudüs'ün kapılarının ziyaretçilere açabileceği şartları yer almaktaydı. Bunun sebebi ise insanları ele geçiren yorgunluk, gazâ gayretinin silinmesi, borçların artması ve yine insanların vatanlarından uzak olmalarıydı. Öyle ki Sultân ile birlikte olanlar ondan ayrılamıyordu. Çünkü kendisinden izin istemek imkânı yoktu.*

el-Melik el-Âdil'in yolculuğunun zikri

el-Melik el-Âdil 4 Rebîülevvel 588/20 Mart 1192 Cuma günü ikindi vaktinde Kudüs-i Şerîf'ten ayrıldı. Daha sonra Beysân'dan; İbn Hanfri'nin, İngiltere Kralı'nın elçisi olarak Hâcib Ebû Bekr ile birlikte kendisini karşıladığını ve kralın şu mealdeki bir mektup kaleme aldığını bildiren haberi ulaştı: *Her iki tarafın da ellerindeki arazileri tutması şartıyla toprakları paylaşmak konusunda anlaştık. Eğer elimizde olan fazla ise siz bunun karşılığını bizden fazlasıyla alırsınız. Aksine sizin elinizdeki topraklar fazlaysa biz de aynısını yaparız. Kudüs bizim Kubbetü's-Sahra da sizin olur.*

Kral'ın mektubunun muhtevası böyleydi. Sultân, komutanları durumdan haberdar etti. Emîr Ebu'l-Heycâ bunu doğru buldu. Diğerleri de mektubun el-Melik el-Âdil'in yapmak için çıktığı yolculuğa uygun ve doğru olduğunu söylediler. el-Melik el-Âdil'e cevap bu doğrultuda gitti. **(s.307)** 15 Rebûlevvel/31 Mart Salı gününde el-Melik el-Âdil'in adamı el-Hâcib Ebû Bekr, Mel'un İngiltere Kralı'nın, Akkâ'dan Yâfâ'ya yürüdüğünü el-Âdil'in de barış şartları tam manasıyla gerçekleşmeden onunla görüşmeyi uygun bulmadığı haberiyle Sultân'ın yanına geldi. Öyle ki Hâcib ile İngiltere Kralı arasında birçok görüşmeler gerçekleşmişti. Bunların neticesinde Kubbetû's-Sahra'nın ve kalesinin bizim olmasını kalanların ise paylaştırılmasını kabul ettirmişti. Ayrıca şehrin eskisi gibi onların elinde olmaması, köylerinin ve içindekilerin paylaştırılması kararlaştırılmıştı.

el-Melik el-Âdil'in, el-Gavr'dan dönmesinin zikri

el-Melik el-Âdil 16 Rebûlevvel/1 Nisan 1192 günü geldi ve Sultân onu karşıladı. İkisi bir toplantı yaptılar ve el-Âdil, ona elçiliği sırasındaki gelişmeleri anlattı.

Frenklerin yaptıkları bir saldırının zikri

Bugünün geri kalanında Frenklerin, ed-Dârûm yakınlarındaki bir Arap kabilesinin kampına saldırdıkları bunlardan bazılarını esir edip yaklaşık 1000 baş koyun ve inek ele geçirdikleri haberi geldi. Yapılanlar Sultân'a çok ağır geldi ve üzüldü. Ancak Frenklerin peşinden gönderdiği askerler saldırganları yakalayamadılar.

Markis'in elçisinin ayrılmasının zikri

(s.308) Saydâ hâkiminin gulâmı Yusuf, Markis adına elçilik görevi ile Müslümanlardan barış istemek üzere gelmiş-

ti. Sultân, Markis'e: ırkdaşlarıyla savaşıp bunu açıklamasını; barışın akabinde Frenk beldelerinden alacağı yerlerin kendisinde, bizim alacaklarımızın ise biz de kalması; ittifakla alınacak şehirlerin onun, içerisindeki Müslüman esirlerin ve bunun dışındaki malların bizim olması, ülkesindeki Müslüman esirlerin hepsinin serbest bırakılması, İngiltere Kralı'nın, yetkiyi ona devretmesi halinde meselenin Frenklerle arasında kalması; bu takdirde bizimle İngiltere Kralı arasında kararlaştırılan şartların geçerli olması, Askalân ve ötesindeki toprakların sulhun dışında kalması; sahilde elinde bulunan yerlerin yine kendisinde, bizimkilerin ise bizde kalması; arada kalan yerlerin de bölüşülmesini şart koşmuştu. Elçi bu şartlarla gitti.

588/1192-1193 senesinde İslâm askerlerinin ulaşmasının zikri

İlk gelen sene-yi mezkûrun 18 Rebîülevvel/3 Nisan'ın da Esededdîn Şîrkûh b. Muhammed b. Şîrkûh oldu. Askerinin önünden ağırlıksız olarak ulaştı.

Seyfeddîn b. el-Maştûb'un esaretten kaçmasının zikri²²⁷

Onun, Kudüs-i Şerîf'e ulaşması 1 Cemâziyelâhir (Rebîülâhir)²²⁸/16 Nisan Perşembe günü oldu. Sultân, kardeşi el-Melik el-Âdil ile birlikteyken aniden yanına girdi. (s.306) Gelişine çok sevinen Sultân kalkıp ona sarıldı. Hemen mekânı boşalttırdı. Düşman hakkındaki haberlerden konuştular. Seyfeddîn

227 *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi* (s.309) da el-Maştûb'un fidye ödeyerek kurtulduğu belirtilmektedir.

228 Yazar burada bir hata yapmıştır. Muhtemelen Rebîülevvel sonraki Rebîülâhir ayını verecek iken Cemâziyelâhir diye yazmıştır. Zira 1 Cemâziyelâhir Perşembe değil pazar gününe denk gelmektedir. Bu sebeple biz de Cemâziyelâhir'i değil Rebîülâhir'i kabul edeceğiz.

sulh müzakelerinin durumunu sordu. Sultân bu konuda İngiltere Kralı'nın sessiz kaldığını söyledi.

Bugün içinde Sultân, oğlu el-Melik el-Efdal'e bir mektup yazarak Fırât Nehri'ni geçip el-Melik el-Mânsur b. el-Melik el-Muzaffer'in beldelerini teslim almasını istedi. Çünkü el-Melik el-Mânsur, Sultân'dan korktuğu için isyankâr bir tavır takınmış ve el-Melik el-Âdil'in emrine girmişti. Ayrıca el-Âdil'e haber göndererek kendisinin sözcüsü olarak Sultân ile konuşmasını istemişti. Ancak söz konusu durum Sultân'a ağır gelmiş ve aile içinde bu kapıyı açtığı için el-Melik el-Mânsur'a karşı büyük kızgınlık duymuştu. Şimdiye kadar aileden hiç kimse korkup da kendisinden yemin istememişti. İngiltere Kralı'nın sulh konusundaki tereddütünün sebebi de buydu. Çünkü kral, bunun Sultân için gazâ suyunu bulandıracağını böylece onu hiçbir zaman razı olmayacağı şartlara zorlayacağını zannetmişti.

Sultân, el-Melik el-Efdal'e, el-Mânsur'un beldesine yürümesini emretti. Haleb'te bulunan el-Melik ez-Zâhir'e de kardeşinin neye ihtiyacı varsa yardımcı olmasını yazdı. el-Melik el-Efdal ciddi hazırlıklar yapıp askerlerini teçhiz etti. Son derece itibarlı bir şekilde Haleb'e ulaştı. Kardeşi el-Melik ez-Zâhir, ona büyük ikramlarda bulundu. Onuruna mükemmel bir ziyafet verip güzel hediyeler sundu. Şimdi yeniden düşman ile alakalı anlatımlara dönelim.

Sûr elçisinin dönmesinin zikri

6 Rebîulâhir 488/21 Nisan 1192 gününde Yusuf yeniden barış hakkında konuşmak üzere Markis'in yanından Sultân'ın katına ulaştı. Elçi; Markis ile Frenkler arasında bir nevi anlaşmaya varıldığını bildiriyordu. Birkaç gün içerisinde bu işin tam manasıyla gerçekleşmesi halinde Fransızların deniz yoluyla ülkelerine döneceklerini söyledi. **(s.310)** Eğer gecikirse

Markis ile olan sulh görüşmeleri tamamen hükümsüz kalacaktı. Bunun üzerine Sultân, Markis ile barış yapmanın daha uygun olacağını düşündü. Zira kalbi doğu tarafıyla meşguldü. Takîyedîn'in oğlunun Bektimur ile ittifak etmesinden endişe ediyordu. Bu tarafla uğraşmak onu cihâdtan alıkoyabilirdi. Dolayısıyla Markis'in istediklerini kabul etti. Adamı vasıtasıyla daha önceki barış şartlarının açıklamasını ihtiva eden bir mektup yazdı. el-Adl de cevabî mektup ve Yusuf ile birlikte yola çıktı. Bu 9 Rebîülâhir 588/24 Nisan 1192 günü Cuma namazından sonra oldu.

Markis'in öldürülmesinin zikri

16 Rebîülâhir 588/1 Mayıs 1192'de Markis'e elçilik vazifesiyle gönderilen el-Adl'den, onun öldürüldüğüne dair bir mektup ulaştı. Allah, ruhunu hızlı bir şekilde cehenneme attı. Ölümü şu şekilde olmuştu: Ayın 13'ünde (28 Nisan) Piskopos ile yemek yedi. Sonrasında adamlarından iki tanesi bıçaklarıyla üzerine saldırdılar. Fizikî anlamda zayıf birisiydi. Adamlar, Allah ruhunu cehenneme atana kadar onu bıçakladılar. Katiller yakalandı. Bunu neden yaptıkları ve onları kimin azmettirdiği soruldu. İkisi de *bizi onun üzerine İngiltere Kralı saldı* dediler²²⁹. İki kişi idareyi ele aldı

229 Konrad de Montferrat'ın, Haşhaşiler tarafından öldürüldüğü kesin bir bilgi olmakla birlikte bu suikastin azmettiricisinin kim olduğu hususunda farklı görüşler bulunmaktadır. *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi* (s.302-308), *The Conquest of Jerusalem and the Third Crusade, Sources in Translation* (s.115) ve Ambroise (s.329-339) da İngiltere Kralı'nın, Sultân ile yaptığı görüşmelerden çekinmesi ve Ortadoğulu Haçlı liderlerinin de tavsiyelerini göz önünde bulundurarak Konrad'ı Kudüs Kralı olarak tercih ettiğini ifade eder. Bu haberin Kont Henri tarafından kendisine duyurulmasından sonra hazırlıklara girişen Konrad iki Haşhaşî tarafından akşam vaktinde öldürülmüştür. Bu kaynaklarda Fransızların Konrad'ın ölümünden dolayı Kral Richard'ı suçladıklarını: hatta onun daha öncesinde de Fransa Kralını öldürmek amacıyla Haşhaşilerle anlaştığını belirtilmektedir. Konrad'ın, Sultân ile diplomatik münasebetleri dikkate alındığında bu son derece olası

ve haber Frenk ileri gelenlerine ulaşana kadar kaleyi korudular.

el-Melik el-Mânsur ile alakalı haberin tamamlanması ve ona ne olduğunun zikri

Sultân'ın kızdığı haberi el-Melik el-Mânsur'a ulaşınca el-Melik el-Âdil'e bir elçi göndererek onun gönlünü yumuşatması için şefaathçi olmasını istedi. (s.311) Ayrıca kardeşlerinin de kefaletiyle Harrân, Urfa ve Sümeysât'ın ya da Menbîc, Selemiyeye ve el-Ma'arra'nın kendisine verilmesi hakkında rica da bulundu. Ancak Sultân bunu kabul etmedi ve teklif edilen hiçbir şeye icabet etmedi. Öte yandan bütün emîrler, el-Melik el-Mânsur için Sultân'ın katında ricalarını sıklaştırdılar. Böylelikle Sultân'ın kerem ağacı sallandı. Allah, ondan razı olsun. Peygamber tabiatına geri döndü. Fırât'ı geçtikten sonra eline kalan yerleri iade etmesi ayrıca kardeşlerinin de bu konuda garanti vermesi şartıyla Harrân, Urfa ve Sümeysât'ı el-Melik el-Mânsur'a vermeye söz verdi. el-Mânsur da istenilenleri

bir durumdur. Nitekim Konrad'ın öldürülmesinin hemen sonrasında ondan dul kalan Isabella, Kral Richard'ın yeğeni Kont Henri evlendirilmiş ve adı geçen zat Kudüs Kralı olmuştur. Öte yandan konuyla alakalı en ilginç iddia İslam kaynaklarından İbn el-Esir'e (XII, 78-79) aittir. Buna göre: *Sultân, Haşhaşilerin Suriye'deki lideri Sinan ile haberleşip İngiltere kralını öldürecek birini gönderecek olursa kendisine iyilik yapacağını vaat etmişti. Markis'i öldürürse de 10.000 dinar vereceğini söyledi, İngiltere Kralını öldürmek mümkün olmadı. Zira Sinan, Kral'ın öldürülmesinin kendi lehlerine olmayacağını düşündü. Çünkü Salâhaddin'in Haçlıların işini bitirirse kendileriyle uğraşmasından korkuyordu. Ancak paraya çok düşküncü. Hemen Markis'i öldürmeyi düşündü ve rahip kılığında iki kişi gönderdi...* Yazarın bunun sonrasındaki anlatısı İbn Şeddâd ile birleşmektedir. İmâdeddîn el-Kâtib el-İsfahânî (s.330-331) ve İbn Vasil (II,381-382) ise İbn Şeddâd ile aynı görüştedir. Bu olayda Konrad'ın olayların başından itibaren Kral Guy'un dışında batıdan gelenler ve özellikle de İngiltere Kralı ile olanlarla pek de iyi geçinememişti. Bunun bir getirisi olarak Sultân ile diplomasi başlatmıştı. Buradan hareketle Sultân'ın, onun öldürülmesiyle İngiltere Kralına karşı sürdürdüğü diplomaside önemli bir enstrümanını kaybetmesi aşikardır. Bütün bunları dikkate aldığımızda olayın faalini Kral Richard olarak düşünmek daha makul görünmektedir.

kabul etti. el-Melik el-Âdil de ona kefil oldu ve Sultân'dan bu konuda bir yazı istedi. Ancak Sultân istenileni vermekten kaçındı. el-Âdil isteğinde ısrarcı davrandı. Nihayetinde Sultân 29 Rebîülâhîr/14 Mayıs günü yemin nüshasını yırttı. Böylece müzakereler kesildi ve anlaşma bozuldu. Ben de bu meselede ikisi arasında gidip gelmiştim. Sultân, torunu yaşındaki birinin kendisine nasıl böyle bir şekilde hitap edebilir diye çok sinirlenmişti.

Rûm elçisinin gelişinin zikri

1 Cemâziyelevvel/15 Mayıs'da Konstantiniyeti'l-Küb-ra'dan (İstanbul'dan) gelen bir elçi Sultân'ın yanına ulaşmasının akabinde ikram ve hürmetle karşılandı. 3 Cemâziyelevvel/16 Mayıs'da Sultân'ın huzuruna çıktı. Elçiliği şu istekleri içermektedir: Bunlardan ilki Kutsal Haç idi. Diğer Kutsal Mezar Kilisesi'nin Grek papazların idaresinde olması, bir diğeri aralarında birbirlerinin dostuna dost, düşmanına düşman olacak şekilde ittifak yapılması, sonuncusu da Kıbrıs Adası'na yürümek hususunda taraflar arasında bir mutabakata varılmasıydı. Elçi iki gün kaldı. Ardından Sultân, Mısır'dan İbn Bezzâz adlı birini onların yanında elçilik vazifesiyle gönderdi. Ancak Rûm İmparatoru'nun bütün isteklerine ret cevabı verildi. Ona, Gürcü Kralı'nın Kutsal Haç için 200.000 altın teklif etmesine rağmen bunun kabul edilmediği söylendi.

el-Melik el-Âdil'in, Fırât'ın ötesindeki topraklardaki faaliyetlerinin zikri

(s.312) el-Melik el-Efdal harekete geçtiği sıralarda el-Melik el-Âdil, Takîyüddîn'in oğlu konusunda Sultân'ın kalbini yumuşattı. İkisi, onunla alakalı sıkça konuştular. Sultân bu meseleyle hakkında el-Melik el-Âdil ile yapılacak görüşme için beni emîrlere gönderdi. Onlar, el-Melik el-Âdil'in huzurunda toplandılar. Emîrlere, Sultân'ın beni kendilerine ne-

den gönderdiğini anlattım. Emîr Hüsâmeddîn Ebu'l-Heycâ'yı cevap için vekil tayin ettiler. Ebu'l-Heycâ şöyle konuştu: *Bizler, Sultân'ın köleleri ve memlûklarıyız. O ise bir çocuktur. Belki de korkusu onu başkalarıyla ittifak yapmaya itmiştir. Biz hem Müslümanlarla hem de kâfirlerle savaşılmaya güç yetiremeyiz. Eğer Müslümanlarla savaşacak isek kâfirlerle sulh yapıp o tarafa gitmemiz icab eder. Sultân için onunla savaşırız. Ancak bizden gazâ yapmamızı istiyorsa Müslümanlarla barışmalı ve onları affetmelidir.* Bu bütün emîrlerin cevabıydı. Sultân ayrıldı ve Takîyeddîn'in oğlu için yeni bir yemin nüshası yazdırdı. Bu hususta ona yemin verdi. Yazıda belirlenen şartların altına hattını çekti. Daha sonra el-Melik el-Âdil, Takîyeddîn'in oğlunun ayrılmasından sonra onun elindeki beldelerin kendisine verilmesini istedi. Bunun için Sultân'a pek çok müracaat yapıldı. Ben de ikisi arasında elçiydim. Nihayetinde söz konusu yerlerin el-Melik el-Âdil'e teslimi kararlaştırıldı. Karşılığında el-Melik el-Âdil Kerek, Şevbek, es-Salt, el-Belka'a ve kendi hâsı durumundaki Mısır hariç Fırât'ın Şâm yakasında bulunan arazilerinden vazgeçti. el-Belka'a ve es-Salt'tan, Sultân için Kudüs'e yıllık 6.000 çuval mahsul gönderilecekti. Bu seneki mahsul ise ona ait olacaktı. Aynı şekilde Fırât'ın diğer yakasındaki toprakların mahsulü de Sultân'a ait olacaktı. el-Melik el-Âdil, Sultân'dan yazı aldı ve Takîyeddîn'in oğluyla anlaşma yapmak ve gönlünü almak üzere 8 Cemâziyelevvel 588/22 Mayıs 1192'de yola çıktı.

Frenklerin, ed-Dârûm'u istilasının zikri

(s.313) Frenkler, Sultân'ın askerlerine izin verdiğini ve bunların ondan ayrıldığını öğrendiklerinde ed-Dârûm'a göz dikip üzerine yürüdüler. Şehir, Alemeddîn Kaysar'ın elinde olup o sırada nâibleri burada bulunuyordu.

Düşman 9 Cemâziyelevvel 588/23 Mayıs 1192 Cumartesi günü yaya ve süvarileriyle ed-Dârûm üzerine şiddetli bir

saldırı yaptı. Lanetli İngiltere Kralı, Akkâ garzinonundan Halebli lağımçıları kandırmıştı. Bunlar şehre karşı lağım kazıp ateşlediler. Müdafiler, Sultân'a danışmak için mühlet istediler. Ancak Frenkler söz konusu teklifi kabul etmeyip saldırılarını şiddetlendirdiler. Nihayetinde kaleyi ele geçirdiler. İçeridekilerden Allah'ın yazgısını yazdıklarını şehit ettiler. Yine esir alınmasını dilediklerini esir ettiler. Bu evvelinden yazılmış olan bir kaderdi.

Frenklerin Mecdel Yâbâ üzerine yürümesinin zikri

Frenkler, ed-Dârûm'u zaptedip buradaki işleri düzenledikten ve seçtikleri adamları yerleştirdikten sonra harekete geçip 14 Cemâziyelevvel/28 Mayıs'da Cebelü'l-Halîl yakınlarındaki el-Hasâ denilen yerde kamp kurdular. Bir süre burada kaldılar. Ardından Mecdel Yâbâ denilen kalenin üzerine yürümek için hazırlandılar. Yanlarında ağırlıkları olmadan kalenin önlerine geldiler. Çadırlarını kamp kurdukları yerde bıraktılar. Mecdel Yâbâ'da bulunan İslâm askerleri onları karşıladı ve iki taraf arasında şiddetli bir savaş cereyan etti. Frenklerden ünlü bir kont öldürüldü. Müslümanlardan ise yalnızca bir süvari şehit oldu. Onun öldürülmesinin sebebi de mızrağını düşürmesiydi. Bunu almak için atından indiğinde hayvan onu tekrardan sırtına bindirmedi. Frenkler de üzerine saldırıp kendisini öldürdüler. Allah'a şükürler olsun, Frenkler günün geri kalanında hayal kırıklığına uğramış bir halde çadırlarına döndüler.

Sûr'da cereyan eden bir olayın zikri

(s.314) 16 Cemâziyelevvel/30 Mayıs'da Hüsâmeddîn Beşâre'nin, Sûr şehrinden 100 süvarinin ayrıldığı ve onlara İslâm beldelerine saldırmak üzere 50 kadar süvarinin katıldığını bildiren mektubu ulaştı. Bu bölgeyi korumakla görevli

askerler saldırganlara karşı çıktılar. Taraflar arasında şiddetli bir savaş meydana geldi. Düşmandan 15 kişi öldürüldü. Müslümanlardan ise tek kişi dahi kaybedilmedi. Allah'a şükürler olsun, Frenkler mağlup ve hayal kırıklığına uğramış bir halde geri döndüler.

İslâm askerlerinin cihâd için gelmelerinin zikri

Sultân, düşmanın bu şekilde etrafa asker gönderdiğini görünce civardaki beldelere kendisine katılmaları için haberciler gönderdi. İlk gelen emrindeki çok sayıdaki süvariyle birlikte Bedreddîn Duldurum oldu. Sultân, onu karşılayıp hürmet gösterdi.

İbn Mukaddem'in gelişinin zikri

Bedreddîn'den sonra 17 Cemâziyelevvel/31 Mayıs'ta İzzeddîn b. el-Mukaddem kusursuz asker ve eksiksiz birliklerin başında geldi. Sultân, kendisini samimi bir şekilde karşıladı ve değer verdi.

Düşmanın, el-Hasâ'dan hareketinin zikri

Bu sırada düşman el-Hasâ'dan hareket etti. Askalân, (s.315) Beytü Cibrîl ve diğer Müslüman kalelerine giden yolların kesişim noktasına geldiler. Haber, Sultân'a ulaştığında askere derhal harekete geçmelerini emretti. Ebu'l-Heycâ, Bedreddîn Duldurum ve İbn el-Mukaddem çıktılar. Askerler de onları takip etti. Sultân ise yaşadığı bir rahatsızlık sebebiyle Kudüs'te kaldı. Lanetlenmiş düşman, İslâm askerlerinin kendilerine doğru geldiğini öğrenince gerisin geriye dönüp kaçtı. Sonrasında emîrlerden, düşmanın beyhude bir şekilde Askalân tarafına doğru yürüdüğü haberi geldi. Minnet ve şükür Allah'adır.

Düşmanın, Kudüs üzerine yürümek için hazırlanmasının zikri

23 Cemâziyelevvel/6 Haziran 1192 Cumartesi günü askerden, düşmanın yaya ve süvarilerden mürekkeb büyük bir toplulukla harekete geçerek Tell es-Sâfiyye’de kamp kurduğunu haber veren bir ulak geldi. Sultân, İslâm askerlerine düşmanı gözetlemeleri ve onlara karşı ihtiyatlı olmaları için haber gönderdi. Emîrleri de gerekli tedbirler konusunda görüşlerini almak üzere acilen yanına çağırdı. Düşman ise en-Natrûn tarafından Tell es-Sâfiyye’ye varıp 26 Cemâziyelevvel/9 Haziran’da tepenin kuzeyinde kamp kurdular. Müslümanlar taraftaki Araplardan bazıları Yâfâ’ya doğru bir akın yapmışlardı. Bunlar dönüşü geçtiklerinde düşmanın hareketinden habersiz idiler. Yolda aldıkları ganimeti paylaşmak üzere indiler. Düşman askerleri, onların üzerlerine saldırıp yakaladılar. İçlerinden sadece altı kişi kaçmaya muvaffak olup Sultân’a olanları haber verdiler. Yine düşman tarafından gelen haberciler ve casuslar onların harp için gerekli ihtiyaçlarını, aletleri ve erzakı temin etmek üzere en-Natrûn’da kaldıklarını bildirdiler. Bunları elde ettikten sonra Kudüs üzerine yürüyeceklerdi. Çarşamba günü, İbn el-Maştûb’un, Frenklerin yanında kalan gulâmlarından birinin eşliğinde bir elçi ulaştı. Bu zat Bahaeddîn Kârakûş’tan bahsetti ve kendisiyle sulh hakkında konuşuldu.

Düşmanın iki dağın arasında kalan ve Kudüs’e bir merhale mesafedeki Beytü Nûbe’ye inmesinin zikri

(s.316) Frenkler 27 Cemâziyelevvel²³⁰/10 Haziran Çarşamba günü en-Natrûn’dan hareket ettiler ve Beytü Nûbe’ye geldiler. Sultân bunu öğrenince ne yapılacağını konuşmak üzere bir meclis kurup emîrlerini çağırdı. Ortaya atılan gö-

230 Eserde yanlışlıkla Rebîülevvel yazılmıştır.

rüşlerin hülasası: Kudüs'ün surlarını emîrlar arasında paylaş-
tırılması kalan askerlerin de ağırlıksız olarak çıkıp düşmanın
üzerine yürümesi şeklindeydi. Zira böylece her bir grup sur
üzerinde kendilerine düşen yeri öğrenip buradaki ihtiyaca
göre hazırlanacaktı. Pozisyonlarını korumaları gerekiyorsa
da bunu yapacaklardı. Bir rik'a yazılıp emîrlere gönderildi.

Bir çatışmanın zikri

Yâfâ yolunun üzerinde lanetlenmiş düşmanın erzak sev-
kettiği işlek bir rota vardı. Sultân, öncü birliğindeki askerlere
bunlara karşı ellerinden ne geliyorsa yapmalarını emretti. O
sırada öncülerin komutanı Bedreddîn Duldurum idi. Seçme
adamlarla yolun çevresine tuzak kurdu. Erzak taşıyan bir ka-
fileyi koruyan düşman süvarilerden bir grup bu yoldan geç-
ti. Frenkler, tuzaktakileri zayıf görüp üzerilerine saldırdılar.
Büyük bir çatışma meydana geldi. Felaket halkası düşmanın
başında dönüyordu. İçlerinden 30 kişi öldürüldü. Bir kısmı da
esir alındı. Esirler 29 Cemâziyelevvel/12 Haziran Cumartesi
günü²³¹ Kudüs-i Şerîf'e ulaştı. Onların şehre girişi büyük bir
olaydı. Çünkü yaşananlar düşmanda büyük bir moral bozuk-
luğu meydana getirdi. Öncülerin ise kendilerine olan güven-
lerini arttırdı. Düşmana saldırmak için azimleri yükseldi. Ar-
dından onların çadırlarının çevresinde kamp kurdular. Şükür
Allah'adır.

Bir başka çatışmanın zikri

(s.317) Müslümanlar bu yol üzerinde kabilelerin birbiri
ardına hareket ettiklerini öğrenince yanlarına Araplardan bü-
yük bir topluluk alıp tuzak kurdular. O sırada beraberlerinde-
ki çok sayıda insanla birlikte bir kabile yoldan geçti. Araplar,
bunların üzerine saldırdılar. Süvariler, onları takip etti. Son-

231 TTK'da cuma günü.

rasında düşmanın önünden yenilmiş bir halde Müslümanların bulunduğu tarafa doğru çekildiler. Türkler, Frenklerin üzerine saldırdı. Bazılarını esir alıp bazılarını öldürdüler. Türklerden de bir kısmı yaralandı. Bu olay 3 Cemâziyelâhîr 588/16 Haziran 1192 Salı günü meydana geldi.

Mısır'dan gelen bir kafilenin düşman tarafından ele geçirilmesinin zikri

Sultân, Mısır askerine yanına gelmeleri için emir vermişti. Ancak onları düşmana yaklaştıklarında dikkatli ve uyanık olmaları konusunda uyarmıştı. Kafiledekiler diğerleri yanlarına gelinceye kadar birkaç gün Bilbis'te beklediler. Bunun haberi lanetlenmiş düşmana ulaştı. Sonrasında Mısırlılar, Şâm'a doğru yola çıktılar. Mamafih Arap bozguncular tarafından bilgilendirilen düşman da onların haberini bekliyordu²³². Düşman, kafilenin hareketini öğrenince askerlerine dağın eteklerinde durmalarını emretti. 1000 süvari ve 1000 yaya askeri harekete geçti. Sultân gelenlere ihtiyatlı ve tedbirli olmalarını emretmişti. Tell es-Sâfiyye'ye ulaşana kadar yollarına devam ettiler ve burada geceleyip hayvanlarını yemlediler. Daha sonra el-Has'â denilen suya kadar ilerlediler. Düşmanın hareket ettiği haberi Sultân'a bildirildi. O da ulaklar gönderek kafiye haber verdi. Bu iş için Emîr-i Ahûr Eslem, Altınboğa el-Âdilî ve ünlü süvarilerden bazılarını görevlendirmişti. Onlara ağırlıkları düşmandan olabildiğince uzağa çöl tarafına doğru götürmelerini emretmişti. **(s.318)** Askerler düşmanın

232 *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi* (s.338) de; Krala, kervan ile alakalı haberleri yanındaki iki adamla birlikte Arap kıyafetleri ile dolaşp casusluk yapan Bernard adlı casusunun getirdiği ifade edilmektedir. Öyle ki bu üçü daha öncesinde getirdikleri haberler için Kral Richard'tan 100 gümüş mark para alıyorlardı. Ancak sonraki bölümlerde (s.339) Kral'ın casusluk için bölgedeki Arapları ve Turkopolleri de kullandığı aktarılmaktadır. Kral daha sonra ganimetin 1/3 karşılığında ikna ettiği Fransızlarla birlikte toplamda 1500 kişilik bir kuvvetle harekete geçmiştir.

gelmesinden evvel el-Has'â'ya vardılar. Ancak burada kalmayıp kabile ve Mısırlı askerlerin yanına gittiler. Sonra yeniden kabile ile bu yol üzerine geldiler. Onlardan güvenilir birinin anlattığına göre yolda korkuya sebebiyet verecek tehlikeli bir durum bulunmuyordu. Dolayısıyla daha kısa yoldan gitmeyi istediler. İnsanlar bu güzergâh üzerinden ilerlediler. Nihayetinde el-Huveylife denilen suya ulaştılar ve buranın çevresine dağıldılar. Öte yandan Araplar durumu el-Has'â'nın kaynaklarının başında bulunan düşmana haber verdiler. Onlar da derhal harekete geçip sabah olmadan Müslümanların bulunduğu yere geldiler. Mısır askerinin komutanı el-Melik el-Âdil'in anne bir kardeşi olan Feleküddîn idi. Eslem, ona geceleyin yol almalarını ve yüksek bölgelerin güvenliğine sığınmalarını tavsiye etmişti. Ancak Feleküddîn gece yolculuğu sırasında kafilenin başına bir iş gelip dağılmalarından çekindi. Bu yüzden insanlara sabahleyin yola çıkılacağını söyledi.

Bize anlatıldığına göre Mel'un İngiltere Kralı haber kendisine ulaştığında buna güvenmemişti. Araplarla birlikte yanına az sayıda adam alarak atına binip kervanın bulunduğu yere kadar gitmişti. Hatta kafilenin çevresinde Arap kılığında dolaşmış, onların sakin ve uyuklar bir halde olduklarını görmüştü. Hemen akabinde geri gelip askerlerini hazırlamıştı. O sırada gece sabaha dönmekteydi. İnsanlar hazırlıksız yakalandılar. Kral yayaları ve süvarileriyle saldırdı. Müslümanlardan cesur ve güçlü olanlar atlarına binip kendilerini kurtardılar. İnsanlar mağlup olup kervanın bulunduğu yere doğru çekildiler. Düşman ise onları takip ediyordu. Kafiledekiler askerlerin kendilerine ulaşmak için kaçtıklarını görünce üç kısma ayrıldılar. Araplardan bazıları, el-Melik el-Âdil'in askerleriyle birlikte Kerek tarafına yöneldiler. Yine Araplardan oluşan bir başka grup çölün derinliklerine girdiler. Son grubu ise düşman ele geçirdi. Onların develerini, yanlarında taşıdıkları herşeyi aldılar. Çok kötü bir olaydı. İslâm'ın başına uzun

zamandır böyle bir şey gelmemiştir. Mısır askerlerinin içinde Hüseyin Cerâhî, Feleküddîn, Benû el-Çavlı ve daha başka tanınmış kişiler vardı. Rivayete göre düşmandan 100 süvari öldürülmüştü. Bir başkasına göre ise bu sayı 10 kişiydi. Hâcib Yûsuf ve Çavlı es-Sağîr dışında Müslümanların ileri gelenlerinden kimse öldürülmemişti. Bu ikisi şehit oldu ve istedikleri Allah'ın rahmetine ulaştılar. Sultân için Aybek el-Azîzî'nin eliyle yüklenmiş bir deve yükü vardı. Aybek, düşmanla savaştı ve yükü kurtardı. Böylece Sultân'ın yanındaki makamı yükseldi. İnsanlar çöle dağılıp eşyalarını attılar. (s.319) İçlerinden en şanslıları canını kurtaranlardı. Düşman, onların geride bıraktığı at, deve, eşya ve diğer mallardan toplayabildiklerini topladılar. Devecileri develerle, katırcıları katırlarla, seyisleri de atlarla ilgilenmeye zorladılar. Çok sayıda ganimetle birlikte kendi askerlerine (kamplarına) doğru yola çıktılar. Huveylife'de durup su içtiler ve el-Has'â'ya doğru ilerlediler. Bu gecede onlar tarafından esir alınan birinin anlattığına göre; Frenklerin arasında Sultân'ın askerlerinin üzerlerine geldiğine dair bir söylenti çıkmıştı. Bunun üzerine ganimetleri bırakarak derhal kaçıp uzaklaşmışlardı. Ancak şaiyanın doğru olmadığını anladıklarında ağırlıkların bulunduğu yere geri dönmüşlerdi. Onların ayrıldığı sırada Müslüman esirlerin hepsi kaçmıştı. Ben de bu olayı anlatanlardan birine *Düşmanın eline düşen develerin ve atların sayısının ne kadar olduğunu tahmin ediyorsun?* diye sordum. Adam develerin sayısını 3000 olarak verirken yine buna yakın sayıda atın bulunduğunu²³³, 500 kişinin de esir edildiğini söylemişti. Başkaları da benzer haberler verdiler. Bahse konu olay 11 Cemâziyelâhir 588/24 Haziran 1192 Salı²³⁴ sabahında yaşanmıştı. Olanların bilgisi

233 *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi* (s.343)'de ise 4700 devenin Haçlılar tarafından ele geçirildiğini ve 1700 süvarinin öldüğü belirtilmektedir. İbn el-Esîr (XII, 82) gulamlardan ve bazı askerlerin dışında ileri gelen hiç kimsenin öldürülmediğini söylemektedir.

234 TTK'da çarşamba günü.

Sultân'a aynı günün akşamında yatsı vaktinden sonra ulaştı. Ben de onun yanında oturuyordum. Haberi ahır görevlilerinden bir genç getirdi. Sultân'a kalbini yaralayan ve içini kemiren bundan daha kötü bir haber ulaşmamıştı. Kendisini sakinleştirip teselli etmeye çalıştım. Ancak o teselli kabul etmiyordu. Bu olayın sebebi Emîr-i Ahûr Eslem'in kafiledekilere dağa çıkıp konaklamalarını tavsiye etmesine karşın bunun yapılamamasıydı. Eslem ve adamları ise dağa çıktılar. Öyle ki baskın olduğunda tepenin üzerindeydi. Düşmandan hiçbiri ona ulaşamadı. Hatta farkına dahi varmadılar. Müslümanlar mağlup olduğunda Frenk süvarileri onları takip ettiler. Yayalar ise kaçanların geride bıraktığı malları topluyorlardı. Emîr-i Ahûr, düşman süvarisinin yayalardan uzaklaştığını anlayınca yanında bulunan süvarilerle tepeden onlara doğru indi ve hiç beklemedikleri bir anda baskın verdi. Bir kısmını öldürdü. Binekleri ganimet aldı. Nitekim bize ulaşan habercinin altındaki katır da bunlardan biriydi. Düşman 16 Cemâziyelâhîr/29 Haziran'da kamplarına geri döndü. Bu onlar için anlatılmayacak kadar mutluluk dolu bir gündü. (s.320) Sonrasında çadırlarını yeniden Beytü Nûbe'deki düzlüğe taşıdılar. Kudüs için azimleri arttı. Ele geçirdikleri mallar, develer, Mısırlı askerlerle taşınan erzak ve aletlerle moralleri yükseldi. Yoldan nakledilen erzakı korumak üzere Lüd tarafına askerler görevlendirdiler. Kont Henri, Sûr, Trâblus ve Akkâ'ya haber göndererek Kudüs üzerine yürümek için savaşılar çağırdı. Sultân bunu öğrenince dönüp şehir surlarını emîrler arasında paylaştırdı. Onlara kuşatma için hazırlanmalarını emretti. Kudüs'ün dışındaki su kaynaklarını kirletmeye başladı. Sarnıç ve kuyuları tahrip etti. Böylece şehir ve çevresinde içilebilecek hiçbir su kaynağı kalmadı. Sultân bu hususta çok büyük bir dikkat gösterdi. Kudüs toprakları büyük bir dağ ve sağlam kayalardan meydana geldiği için temiz ve bol su bulmak için kuyu kazmak umudu da yoktu. Ayrıca Sultân, asker istemek üzere etrafa haberciler gönderdi.

el-Melik el-Efdal'in gelişinin zikri

el-Melik el-Âdil ile Fırât beldelerine geçmesiyle alakalı anlaşma tamamlandığında Sultân, o sırada Haleb'e ulaşmış olan oğlu el-Melik el-Efdal'e nehrin ötesine gitmeden geri dönmesini emretti. Onun bu konudaki emrini aldığı anda el-Melik el-Efdal kalbi kırık ve kafası karışık bir halde geri döndü. Gecikmiş olarak Dımaşk'a ulaştı. Babasının yanına gitmedi. Ancak Frenklerden gelen haberler ciddileşince Sultân, kendisine haber gönderip yanına çağırdı. Dolayısıyla el-Efdal daha fazla gecikemedi. Yanında Dımaşk'a gelmiş olan Doğu askerleriyle birlikte yola çıktı. 19 Cemâziyelâhir/2 Temmuz Perşembe günü kampa ulaştı. Kendisini, el-Âzirîyye yakınlarında Sultân karşıladı. Gönlünü almak için yanında yaya yürüyüp onu yüceltti. Daha sonra el-Efdal, babasının yanında kardeşleri el-Melik ez-Zâfir ve Kutbeddîn ile Kudüs'ün dışına çıkarak düşman tarafına doğru yürüdü.

Düşmanın kendi beldelerine dönmesi ve bunun sebebinin zikri

(s.321) 19 Cemâziyelâhir/2 Temmuz Perşembe gecesinde Sultân, emîrleri yanına çağırdı. Emîr Ebu'l-Heycâ büyük bir meşakkatle geldi. Sultân'ın yanındaki iskemleye oturdu. el-Maştûb, Esedîler ve diğer emîrlere geldiler. Daha sonra Sultân bana konuşmamı ve onları cihâda teşvik etmemi emretti. Ben de bununla alakalı Allah'ın aklıma getirdiği şeyleri anlattım. Söylediklerimden bazıları şöyleydi: Hz. Peygamber ne zaman zor bir durumda kalsa sahabeleri düşmanla karşılaşmalarında ona ölüm üzerine biat ederlerdi. Biz öncelikle Hz. Peygamber'in bu durumunu paylaşmalıyız. Doğru olan Kubbetü's-Sahra'nın yanında toplanmak ve ölümüne yemin etmektir. Belki bu niyetin bereketi ile düşmanı kovabiliriz. Emîrlere sözlerimi onaylayıp kabul ettiler. Sultân düşünmek için bir süre

sustu. Sonrasında emîrler başlarını kaldırmaya korkarmış gibi sukut ettikleri bir sırada konuşmaya başladı ve şunları söyledi: *Allah'a hamd olsun ve salâtü selâm onun resulünün üzerine olsun. Bilin ki sizler bugün İslâm ordusu ve onun siperisiniz. Bilmelisiniz ki Müslümanların kanı, malları, aileleri korumanız altındadır. Zira bu düşman ile sizden başka savaştacak kimse yoktur. Onlar, sizin dışınızdaki Müslümanlardan emindir. Eğer bundan yüz çevirerseniz ki bunu yapmaktan Allah'a sığınırız. Memleket düşman tarafından kitap sayfalarının katlandığı gibi katlanır. Bu sizin sorumluluğunuzdur. Öyle ki bunu kendiniz kabul ettiniz. Beytü'l-mâl'in parasını yediniz. Diğer beldelerdeki Müslümanlar da size bağlıdır. Vesselam...*

Orada hazır bulunanlar adına Sultân'ın sözlerine cevabı Seyfeddîn el-Maştûb verdi ve *Ey efendimiz, bizler senin memlûkların ve köleleriniz. Sen, bizi nimetlendirip yetiştirdin, büyüttün. Mal verdin, zengin kıldın. Bizim boyunlarımızdan başka bir şeyimiz yoktur. O da senin önündedir (yoluna fedadır). Vallahi hiçbirimiz ölene değin sana yardımcı olmaktan geri kalmaz*, diye konuştu. Hazirûn da buna benzer şeyler söylediler. Dolayısıyla Sultân'ın gönlü ferahladı ve hoşnut oldu. **(s.322)** Emîrlere yemek yedirdi ve sonra oradan ayrıldılar. Perşembe günü, yatsı namazına değin yapılan yoğun hazırlık ve faaliyetler sona erdi. Emîrler âdet olduğu üzere Sultân'ın yanında toplandılar. Konuşmalar gecenin bir vaktine kadar devam etti. Ancak Sultân her zamanki gibi neşeli değildi. Sonra yatsı namazını kıldık. Namaz dağılmak için bir işaretti. Ayrılacağımız sırada Sultân beni çağırdı. Yanına oturunca şöyle dedi: *Neler olduğunu biliyor musun? Ben de neler oldu* diye sordum. Sultân da Ebu'l-Heycâ bugün bana bir adam gönderdi ve şöyle dedi: *memlûklardan ve emirden bazıları yanıma geldiler. Kuşatma ile alakalı sana verdiğimiz muvafakatı ve hazırlıkları inkâr edip "bu doğru değildir. Bizler muhasarada Akkâlîların yaşadıklarının başımıza gelmesinden korkuyoruz. Bu olursa bütün İslâm beldeleri*

elden çıkar. Doğru olan düşmana karşı meydan savaşı vermektir. Eğer Allah bunu bize takdir ederse onları mağlup eder ve kalan beldelerini de ellerinden alırız. Diğer türlü asker kurtulur. Kudüs elden çıkar. Kudüs olmadan İslâm beldeleri sadece asker anlamında biraz geriler.

Oysa ki Sultân için Kudüs çok önemliydi. Dolayısıyla gelen habere çok canı sıkıldı. Gece sabaha kadar onun yanında kaldım. Bu gece Allah yolunda ihya ettiğimiz gecelerden biriydi. Emîrler yazdıkları mektupta Sultân'a biz, *senin ya da ailenin birinin yanımızda olmasını istiyoruz ki onun etrafında toplanalım. Yoksa ne Kürtler Türklere ne de Türkler Kürtlere itaat ederler, demişlerdi. Sonuçta durum Sultân'ın ailesinden Ba'lebek Sahibi Mecdeddîn b. Ferruhşâh'ın şehirde kalmasıyla çözüme kavuştu. Sultân bizzat şehirde kalmak istedi ise de bunda İslâm için bir tehlike gördükleri için onu engellediler. Sabaha doğru Sultân için endişelendim. Gözleri uykudan nasibini alsın diye bir saat kadar dinlenmesini istedim. Daha sonra evime gitmek üzere yanından ayrıldım. Vardığımda müezzin ezanı okumuştı. Abdest aldım. Bunu bitirdiğimde gün doğmuştu. Sabah namazlarını genelde Sultân ile birlikte kılardım. Yine onun yanına gittim. (s.323) Kendisi abdestini yeniliyordu. Namazı kıldık. Sonra ona aklıma bir fikir geldi. Size arz edeyim dedim. İzin verdiğinde Efendimizin önemseydiği, bizzat üstlediği ve çözmeye çalıştığı meseleler vardır. Eğer bunların çözümünde yeryüzündeki sebepler aciz kalırsa iste o zaman Allah'a dönülmelidir. Bugün Cuma'dır. Haftanın mübarek günüdür. Sahih hadîslerde belirtildiği gibi dualara icabet edilir. Biz de bu mübarek günümüzde ondan istifade edebiliriz. Sultân, cuma günü için guslünü alır ve gizlice ondan başka kimsenin anlamayacağı şekilde birşeyleri sadaka verirse, ezan ile kamet arasında iki rekât namaz kılıp rabbine yalvarırsa ve işini ona emanet edip aczini ifade ederse umulur ki Allah sana rahmet edip duanı kabul eder diye konuştum.*

Sultân akidesi doğru, inancı bütün, şer'i meseleleri tam bir bağlılık ve kabulle karşılayan bir insandı. Daha sonra ayrıldık. Cuma namazı vakti girdiğinde Mescidü'l-Aksa'da onun yanında namaz kıldım. İki rekât namaz kıldı. Kendisini secde ederken gördüm. Bazı kelimeler söylüyor ve gözyaşları seccadenin üzerine dökülüyordu. Ardından Cuma namazı hayırla sona erdi. Bugünün akşamında âdetim olduğu üzere onun yanıdaydım. Öncülere komuta eden Curdik'ten şöyle bir mesaj ulaştı; *Frenklerin hepsi atlarına bindiler ve sahrada at sırtında beklediler. Sonrasında çadırlarına döndüler. Biz de durumlarını öğrenmek için casuslar gönderdik. Cumartesi günü sabahında gelen başka bir mesajda casusların döndüğü haber veriliyor ve Frenklerin, Kudüs üzerine yürümek veya ülkelerine dönmek hususunda ihtilafa düştüklerini bildiriyordu. Fransızlar, Kudüs üzerine yürümek taraftarı olup biz ülkemizden Kudüs için geldik. Bunu yapmadan da dönmeyiz derken, İngiltere Kralı buradaki sular kirletilmiştir. Çevrede temiz su kalmamıştır. Nereden su içeceğiz, diyordu. Ona, Kudüs'e bir fersah mesafede bulunan Naku suyundan içeriz diye karşılık verdiler. Kral bu defa suyu almaya nasıl gideceğiz? diye sordu. İki kısma ayırılırız. Bir bölümümüz bineklerle suyu almaya gider. Kalanlarımız ise şehrin önündeki pozisyonlarında kalırlar. Böylece günde bir kez su almaya gidilir, dediler. (s.324) Bunun üzerine İngiltere Kralı; Müslümanların dışarıdaki askerleri bineklerle suya gidenleri yakalar. Şehirdeki askerler de kalanlara saldırır. Böylece Hıristiyanlık kaybeder diye konuştu. Mesele ileri gelenlerinin arasından 300 kişinin seçilmesi kararıyla neticelendirildi. Bunlar da 12 kişi seçtiler. Onlar da kendi içlerinden üç kişi üzerinde karar kıldılar. Hepsi bu üç kişinin hükmüne tabi olacak neyi emrederlerse yerine getireceklerdi²³⁵. Seçilenler sabah*

235 *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi* (s.336-337) ve Ambroise (s.380) de karar vermek üzere Templierlerden, Hospitalierlerden, Ortadoğulu Haçlı liderlerinden ve Fransızlardan beşer kişi seçildiğini söylenmektedir.

olduğunda ayrılmaya karar verdiler. Bunların tercihine muhalefet etmek mümkün değildi. 21 Cemâziyelâhîr/4 Temmuz sabahı erkenden geriye dönüp er-Remle tarafına doğru yola çıktılar²³⁶. Askerler elleri silahlarında düşmanın kampından hiçbir iz kalmayınca kadar beklediler. Düşman ise er-Remle'de konakladı. Bu konuda haberler gelmeye devam etti. Sultân atlandı ve onun peşinden insanlar da atlarına bindiler. Mutluluk ve sevinç dolu bir gündü. Ancak Sultân bu kez de Mısır için korktu. Zira öncesinde düşman develeri ve taşıma hayvanlarını temin etmişti. Ayrıca İngiltere Kralı da birkaç kez bundan bahsetmişti.

Kont Henri'nin mektubunun zikri

Sultân, düşmanın çekilmesinin ardından zihni rahatlayınca mektubunu duymak için Kont Henri'nin elçisini çağırdı. Elçi, onun huzuruna geldi ve görevini yerine getirmesine müsaade edilince şöyle konuştu: *Kont Henri şunları söylüyor ki, İngiltere Kralı sahil beldelerini bana vermiştir. Buralar şimdi benim hâkimiyetim altındadır. Bana anlaştığımız şekilde ülkemi iade et ki senin evlatlarından biri olayım.* Sultân buna çok kız-

236 Haçlı kaynaklarında Kral Richard'ın emrindeki ordunun iki defa Kudüs üzerine yöneldiğinden bahsedilmektedir. Bunlardan ilkinde; *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi* (s.280-281, 283-284) ve Ambroise (s.300-301) de Kudüs üzerine ilerlemeye muhalif olarak Templier, Hospitalier ve Paulinlerin (melezler, ancak burada muhtemelen Ortadoğulu Latin Hristiyanlar kasedilmektedir) buna muhalefet ettikleri aktarılmaktadır. *The Conquest of Jerusalem and the Third Crusade, Sources in Translation* (s.111) ve Ernoul'da (s.211) ise İngiltere Kralı'nın Fransızların komutanı Burgonya Dükü tarafından engellendiği ifade edilir. Buna sebep olarak da Kudüs'ün alınma şerefine İngiltere Kralına ait olacağı korkusunu verirler. Haçlıların Kudüs üzerine yaptıkları ikinci yürüyüşte ise *Itanarerium* müellifi (s.335-337) İbn Şeddâd'ın dediklerine uygun bir şekilde Fransızların şehir üzerine yürümek isteğine karşın yine tarikat şövalyeleri ve yerli baronların tavsiyesi ile geri döndüklerini yazmıştır. Ancak burada yapılan tercihin *Kudüs üzerine yürümek mi yoksa Mısır'a saldırmak mı şeklinde olduğu* belirtilmemiştir.

dı. Hatta az daha elçiye vuracaktı. Onu huzurundan kovdu. Ancak elçi başka bir şey söylemek üzere tekrardan huzura alınmasını isteyince Sultân kendisine müsaade etti. Elçi bu defa *Kont Henri diyor ki; ülke sizin elinizdedir. Bana bundan ne verirsiniz?* Sultân yine kızdı ve elçiye huzurundan kovdu. 23 Cemâziyelâhir/6 Temmuz günü elçiye çağırdı ve ona şu cevabı verdi: *Aramızdaki müzakereler Sûr, Akkâ ve Markis ile olan esaslar üzerinedir. Bunun ardından el-Maştûb'un adamı el-Hâc Yûsuf (s.325) Frenklerin arasından geldi. İngiltere Kralı'nın, kendisiyle ile Kont Henri'yi çağırdığını akabinde meclisi boşaltarak ona; efendine söyle. Siz de biz de helak olduk. Doğru olan kanın akmasını durdurmaktır. Bunların zayıflığımdan kaynaklandığını da düşünme. Bilakis barış her iki tarafın faydasıdır. O, bizimle Sultân arasında aracı olmalıdır. Menzilizimizden geri çekilmemize aldanmasın. Zira koç toslamak üzere geri çekilir, dediğini bildirdi. Kral, el-Hâc Yûsuf ile birlikte el-Maştûb'un söyleyeceklerini duymaları için iki kişi gönderdi. Bu görüşmenin görünürdeki amacı Bahâeddîn Karakuş'un serbest bırakılması üzerineydi. Gerçekte ise iki taraf arasındaki sulh ile ilgiliydi. el-Hâc Yûsuf, Frenklerin er-Remle'den Yâfâ'ya doğru harekete geçtiklerini, ayrıca herhangi bir yere saldırmak için son derece zayıf ve aciz olduklarını bildirdi.*

Sultân, el-Maştûb'u elçiye dinlemesi için Nâblus'tan çağırdı. el-Maştûb geldi ve şu cevabı verdi: *Şüphesiz ki Akkâ, Kont Henri'ye verilmiştir. Biz de onunla sahip oldukları üzerine sulh yaparız. Ancak şimdi bizi bırakın ki kalan yerler için İngiltere Kralı ile görüşelim.*

Akkâ'da meydana gelen çatışmanın zikri

Bu olay şöyle gerçekleşmişti: Sultân, Frenklerin bu civardaki yerleşimlere saldırımlarından endişe ettiği için onları karşılamak üzere Akkâ'nın karşısında bir grup asker bırak-

mıştı. 22 Cemâziyelâhir/5 Temmuz Pazar günü lanetlenmiş düşman çevredeki belde ve rüstaklara saldırmak için Akkâ'dan çıktı. Onlara karşı her taraftan tuzaklar kurulmuştu. Çünkü İslâm askerleri, şehirden çıktıklarını anlamıştı. Bunlar düşmana tuzak kurdular ve içlerinden bazılarını yakalayıp bazılarını da öldürdüler. Şükür Allah'adır.

Frenk elçilerinin barış görüşmeleri yapmak için dönmelerinin zikri

26 Cemâziyelâhir/9 Temmuz Cuma günü²³⁷ Frenk elçileri, el-Hâc Yûsuf yanlarında olduğu halde geri döndüler. el-Hâc Yûsuf'un beraberindeki mektup elçilerin de huzurunda okundu. (s.326) Mektup şöyleydi: *Melik yani İngiltere Kralı diyor ki; o, senin dostluğunu ve arkadaşlığını arzu ediyor. Yeryüzünü hâkimiyeti altına alacak bir firavun olmak istemiyor. Sizin de öyle olduğunuzu düşünmüyor. Müslümanları felakete götürmek sizin için caiz olmadığı gibi Frenkleri felakete sürüklemek de benim için doğru olmaz. Bu benim kız kardeşimin oğlu Kont Henri'dir. Onu bu diyarın hükümdarı yaptım. O ve askerleri hükmünde olsunlar diye sana teslim ettim. Eğer şarka çağırırsan duyup itaat edeceklerdir. Kral sözlerine birçok din adamı ve keşiş sizden kiliseler istediler. Sen bu konuda onlara cimrilik etmedin. Ben de senden bir kilise istiyorum. el-Melik el-Âdil ile olan görüşmelerde tarafıma terkedilmesini istediğim ama sizin canınızı sıkın yerlerden vazgeçtim. Bunun yerine bana bir kamçı ve bir kırba dahi vererseniz, kabul eder ve kabul ettiririm,* diye devam ediyordu.

Sultân mektubu dinleyince danışmanlarını ve meşveret ehlini topladı. Onlara buna nasıl cevap verilmesi gerektiğini sordu. Orada bulunanların içinde uzlaşmayı ve barış yapmayı tavsiye etmeyen kimse yoktu. Çünkü Müslümanlar uzun

²³⁷ TTK'da perşembe günü.

süren mücadelelerden bıkip usanmışlardı. Ayrıca dîvândaki borçları da çoğalmıştı. Neticede Kral'a şu cevabın verilmesi hususunda görüş birliğine varıldı: *Bizimle böyle bir yaklaşım içinde olursanız elbette ki iyiliğin karşılığı iyilik olacaktır. Kız kardeşinin oğlu bizim yanımızda oğullarımızdan biri gibidir. Ona nasıl iyilikler yapacağımız sana ulaşacaktır. Sana kiliselerin en büyüğü olan Kıyâme (Kutsal Mezar Kilisesi)'yi veriyorum. Kalan beldeleri de bölüşürüz. Sahil beldesinde elinde olan yerler sana dağlık bölgelerde elimde olanlar da bana kalır. Arada kalan yerler de paylaşılır. Askalân ve çevresi ise harap bir şekilde kalıp ne bize ne de size ait olmalıdır. İsterseniz köyleri sizin olabilir. Bizim hoşlanmadığımız şey Askalân'ın konuşulmasıdır. Elçi gelişinin ikinci gününde yani 27²³⁸ Cemâziyelâhir 588/10 Temmuz 1192 gününde gönüllü rahat bir şekilde ayrıldı.*

Ancak elçinin yanlarına ulaşmasından sonra Frenklerin, Mısır tarafına gitmek için Askalân üzerine yürüdükleri haberi geldi. Öte yandan Kutbeddîn b. Kılıçarslan'ın elçisi 27 Cemâziyelâhir/10 Temmuz günü şu mealde bir mektupla Sultân'ın huzuruna vardı: *Papa sayısını yalnızca Allah'ın bilebileceği (s.327) kalabalık bir orduyla İstanbul'a ulaştı. Bu arada elçi de ben de yolda onlardan 12 süvari öldürdüm dedi. Sonrasında ise Kutbeddîn ülkemi elimden almaya biri geldi. Ben de onu korumaktan acizim diyordu. Ancak Sultân bu haberlere inanmadı ve ilgi göstermedi.*

Frenk elçisinin üçüncü kez dönmesinin zikri

29 Cemâziyelâhir/12 Temmuz Pazar günü akşamı el-Maştûb'un adamı el-Hâc, Kral'ın elçisi Cofri ile beraber geldi ve şöyle dedi: *Kral, Sultân'ın ihsanlarına teşekkür etti. Yanlız Ku-*

238 Eserin Arapçasında bu tarih verilmesine karşın ilgili kısmın başında 26 Cemâziyelâhir tarihi verildiği için bu açık yanlışlığı düzeltmek üzere yukarıda 27 Cemâziyelâhir tarihi verilmiştir.

düs Kalesi'nde 20 tane Frenk askeri olmasını, Frenklerin ve Hıristiyanların şehirde oturmasını, onlara müdahale edilmemesini rica ediyor. Bunun dışında sahil bölgeleri ve düzlükler bizim, dağlık bölgeler ise sizindir. Daha sonrasında elçi bize kendi adına Kral ziyaret dışında Kudüs hakkında görüşmeler yapmayı bırakmıştır. Eğer ki bunu söylüyorsa yaptığı suni bir talepten başka bir şey değildir. Onlar sulh istiyorlar. Zira onun ülkesine dönmesi gerekmektedir²³⁹, diye bir tavsiyede bulundu. Elçi ayın son gününe yani Pazartesi'ye kadar kaldı. Bu sırada yanında Sultân için hediye olarak getirdiği iki şahin vardı. Sultân, elçilerin ardından emîrleri çağırıp bu mektuba nasıl cevap verilmesi gerektiğini danıştı. Sonuçta cevabın ziyaretin dışında Kudüs ile ilgili müzakerede bulunmak hakkınız yoktur, şeklinde verilmesi kararlaştırıldı. Bunun üzerine elçi hacılar bir şey ödemek zorunda mıdır? diye sordu. Bu sözlerinden söyleneni onayladığı anlaşıldı. Sultân konuşmaya devam etti: Ülkeyle alakalı meseleye geldiğimizde ise Askalân ve ötesindeki topraklar kesinlikle harap kalacaktır. Elçi; Kral, Askalân'ın suruna çok fazla para harcamıştır dedi. O sırada el-Maştûb da Sultâna; Askalân'ın köyleri ve mezarları zararı karşılığında Krala bırakılmaz mı? diye sordu. Sultân: ed-Dârûm ve diğerleri tahrip edilecektir. Sonrasında toprakları paylaşılabilir. Kalan yerlerden Yâfâ'dan Sûr'a kadar olan topraklar ve buralara bağlı yerler Frenklerin olacaktır. Eğer bir köyde ihtilaf olursa orası ikiye bölünecektir, şeklinde karşılık verdi. İşte Kral'ın mektubuna verilen cevap böyleydi.

239 Nitekim *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi* (s.301-302) ve Ambroise (s.326-330) de, İngiltere Kralı'nın ülkesinden kendisine bir rahip aracılığı ile gönderilen bir mektup sayesinde kardeşi John ile alakalı bazı olumsuz gelişmeleri öğrendiği söylenmektedir. Yine bunun sonrasında geri dönmeye karar veren İngiltere Kralı'nın kendi taht adayı Guy de Lusignan'dan umudu kestiği için Konrad de Montferrat'ın krallığını kabul ettiği yazılmıştır. Dolayısıyla Kral Richard'ın geri dönmesinin gerekliliğinden ötürü karşılıklı elçilik teatillerinde biraz daha uzlaşmacı bir tavır takındığını söylemek mümkündür.

Elçi 1 Receb 588/13 Temmuz 1192 Salı günü²⁴⁰ beraberindeki el-Hâc Yûsuf yanında olduğu halde ayrıldı. Bu arada anlaşma sağlandığı takdirde yemin (s.328) edebilecek birini istemişti. Sultân anlaşma yapılana değin böyle bir kimseyi yollamayı geciktirdi. Kendisine sunulan hediyelerin karşılığında onlara güzel hediyeler gönderdi. Zira Sultân hediyeler söz konusu olduğunda mağlup olacak biri değildi.

Elçinin dönmesinin zikri

Allah'ın aylarından Receb'in üçüncü gecesini (15 Temmuz) bir miktar geçtiğinde elçi geri döndü. el-Hâc geceleyin gelip Sultân'a gelişmeleri anlattı. Frenk elçisi ise 3 Receb/15 Temmuz Perşembe sabahı geldi ve şu mealdeki mektubu Sultân'a sundu: *Kral, size üç mamur yerin kendisine bırakıp bırakılamayacağını soruyor. Bunun azamet ve büyüklüğünüzün yanında ne kıymeti vardır? Onun bu konudaki ısrarı Frenklerin anlaşmaya onay vermemeleri sebebiyledir. Kudüs'ü tamamen bırakmıştır. Kıyâme (Kutsal Mezar Kilisesi) dışında kalan kiliselerde keşiş ya da rahip olmasını talep etmemiştir. Siz de ona bu üç yeri bırakın. Böylece genel bir barış olsun. Antâkyâ'dan ed-Dârûm'a kadar ellerinde bulunan yerler yine onların olur. Böylece sizin elinizdeki yerlerde korunur ve durum düzene girer. Kral da evine döner. Eğer anlaşma yapılmazsa; Frenkler, onun evine dönmesine müsaade etmezler. Kral da onlara karşı gelemmez.*

Amaçlarına ulaşmak için bir yandan yumuşak kelimeler kullanıp diğer taraftan sertlik gösteren şu siyasete bakın. İngiltere Kralı memleketine dönmek zorundaydı. Buna rağmen böyle davranıyordu. Allah, onun şerrine karşı Müslümanlara kâfidir. Öyle ki Frenkler arasında ondan daha büyük bir düzenbaz ve daha cesur biri görülmemiştir. Sultân mektubu dinleyince emîrlerini ve devletin görüş sahiplerini çağırıp cevabın nasıl olması gerektiğini sordu. Bunun için ortaya koyu-

240 TTK'da pazartesi günü.

lan görüşlerin hülasası şöyle idi: *Antâkya ahalisi ile görüşmeler yapıyoruz ve elçilerimiz onların yanındadır. Eğer bizim istediklerimizi kabul ederlerse kendileriyle barış yaparız. Aksi takdirde barış olmaz. Kralın istediği yerleri ona bırakmamıza Müslümanlar onay vermezler. Yoksa buraların bir önemi yoktur. Askalân surları ile alakalı ise Kral buraya harcadıklarının karşılığı olarak ova-daki Lüd şehrini alabilir.* Sultân 4 Receb 588/16 Temmuz Cuma sabahı²⁴¹ elçiye gönderdi.

Sultân'ın oğlu Haleb Sahibi el-Melik ez-Zâhir'in gelişinin zikri

(s.329) 5 Receb/16 Temmuz Cuma sabahında Sultân'ın oğlu el-Melik ez-Zâhir geldi. Sultân, onu çok seviyor ve yanında tutmayı tercih ediyordu. Zira kendisinde saadet emareleri, yeterlilik sıfatları ve hükümdarlık işaretleri görüyordu. Bu sebeple oğlunu karşılamaya çıktı ve el-Azâriyye'nin ötesinde onunla buluştu. Çünkü ez-Zâhir, el-Gavr üzerinden gelmişti. Sultân atından indi ve oğluna itibar gösterdi. İkramda bulundu. Kucaklayıp alnından öptü. el-Melik ez-Zâhir, el-İsbitârların (Hospitalier) evinde konakladı.

Elçinin dördüncü kez geri dönmesinin zikri

7 Receb/19 Temmuz 1192 Pazar gününde el-Hâc Yûsuf tek başına geldi. Kral'ın; *Askalân'ın tek taşını dahi yıkmamızın imkânı yoktur. Bu topraklarda böyle bir şey bizden asla duyulmayacak. Ülkeye gelince buranın da hudutları bellidir ve bu konuda hiçbir ihtilaf yoktur,* dediğini bildirdi. Gelen haber üzerine Sultân gücünü göstermek ve onlarla savaş meydanında karşılaşmak azmiyle düşmana doğru yürümek için hazırlıklara başladı.

241 TTK'da perşembe günü.

Sultân'ın Kudüs'ten çıkışının zikri

10 Receb/22 Temmuz tarihinde Sultân'a, Frenklerin Beyrût taraflarına doğru harekete geçtikleri haberi ulaştı. O da Kudüs'ten çıkarak el-Cîb (el-Ceyb) denilen yerde kamp kurdu. Bu arada el-Melik el-Âdil 11 Receb/23 Temmuz Cuma sabahı²⁴² Fırât beldelerinden döndü. (s.330) Kubbetü's-Sahra'ya girdi ve namaz kıldı. Daha sonra Sultân'ın peşinden gitti. Sultân ise el-Cîb'ten, Beytü Nûbe'ye hareket etti. Kudüs'teki askerlere haber gönderip onları şehirden çıkıp kendisine katılmaya teşvik etti. Ben de Beytü Nûbe'de ona katıldım. Çünkü hazırlıkların yapıldığı gece geride kalmıştım. Sultân daha sonra 13 Receb/25 Temmuz Pazar günü²⁴³ er-Remle'ye gitti. Öğle vaktinde şehre ulaştı. er-Remle ve Lüd arasındaki tepelerde kamp kurdu. Günün geri kalanını burada geçirdi. 14 Receb/26 Temmuz Pazartesi sabahı²⁴⁴ ağırlıkları yanına almadan atlandı. Yâzur ve Beytü Decen'e kadar ilerledi. Yâfâ'yı gözetledikten sonra kampa geri göndü. Günün kalan kısmını burada geçirdi. Danışmanlarını toplayıp Yâfâ'yı kuşatmak hususunda istişare etti ve bu konuda görüş birliğine varıldı.

Yâfâ kuşatmasının zikri

15 Receb/27 Temmuz Salı sabahında²⁴⁵ Sultân, Yâfâ'ya doğru harekete geçti. Öğle olmadan şehir önlerinde karargâh kurdu. Askerlerini sağ, sol ve merkez olmak üzere tertip etti. Sağ ve sol kanatların uçları denize kadar uzanmaktaydı. Sultân ise merkezdeydi. Sağ kanadın başında oğlu el-Melik ez-Zâhir, sol kanadın başında ise kardeşi el-Melik el-Âdil bulunuyordu. Asıl birlikler ise bu ikisinin arasında yer almaktaydı. 16 Re-

242 TTK'da perşembe günü.

243 TTK'da cumartesi günü.

244 TTK'da pazar günü.

245 TTK'da pazartesi günü.

ceb/28 Temmuz gününde askerler kaleye saldırdı. Fakat bu işi önemsemediler. Sultân onları düzenledi. Mancınıkları getirdi ve surun doğu kapısı tarafındaki zayıf noktasına doğru yönlendirdi. Bugün içinde Sultân mancınıkların karşısındaki duvarın orada durdu. Nakkablar surun altında lağım kazdılar. Sesler yükseldi ve büyük bir gürültü koptu. Saldırı şiddetlendi. Nakkablar doğu kapısının kuzeyinden surun köşesine kadar uzanan kısımda lağım kazdılar. Müslümanlar burasını ilk kuşatma sırasında da yıkmışlarsa da Frenkler daha sonra yeniden inşa etmişlerdi. Nakkablar surda delik açmayı başardılar ve buradan girdiler. (s.331) İnsanlar, Yâfâ'nın gün içinde alınacağından şüphe duymuyorlardı. Bu arada düşman kuvvetleri de artıyordu. İngiltere Kralı ise Akkâ'dan Beyrût tarafına yönelmişti. İşte bu durum Sultân'ı Yâfâ'yı kuşatmak konusunda cesaretlendirmişti. Bugün şiddetli mücadelelerle geçti ve düşman çok zarar gördü. Diğer taraftan Frenklerin gösterdiği şiddetli savunma, direnç ve mukavemet insanların morallerini bozdu. Öte yandan nakkablar surlarda delik açmayı başarmışlardı. Ancak yaklaştıklarında düşman bu lağımları onların üzerine çöktü. Lağım birçok yerden çöktü ve nakkablar korktular. Onlardan bir kısmı lağımdan çıktı. İnsanların savaşa olan istekleri azaldı. Şehri almanın zor olduğunu anladılar. Öyle ki burasını almak için daha fazla çalışmak gerekiyordu. Sultân ise tam bir kararlılık gösterdi ve surun burçtan kapıya kadar olan bedenine başka bir lağım kazılmasını, mancınıklara da surun bu kısmını dövmelerini emretti. Emredileni yaptılar. Sultân gecenin üçte biri geçinceye değin burada kaldı. Sonrasında şehirden uzakta buraya hâkim bir tepenin üzerinde bulunan ağırlıkların yanına döndü. Sabahleyin gelen iki mancınık yerleştirildi. Bir üçüncüsü de günün geri kalanında kuruldu. Sabah olunca Sultân daha azimli bir şekilde savaşa ve saldırıya döndü. Ancak insanlar da gevşeklikten başka bir şey bulamadı. Çünkü onlar mancınıkların ancak birkaç güne çalışabileceğini düşünmüşlerdi.

Sultân adamlarındaki gevşeklik ve kaytarmayı görünce onları savaşıma teşvik etti. Çatışma şiddetlendi ve düşman bunun acısını tattı. Böylece şehir düşürülmeye yaklaştı. Askerler bunu hissettiklerinde daha çok hırslandılar. Fakat düşman zayıflamasına rağmen şehirden atılan oklar ve zenburekler sebebiyle Müslümanlardan bazılarını yaraladılar. İçlerinden Ba'lebek Valisi Hâcib Ebû Bekr Kutluğ olup gözüne bir ok isabet etmişti. Sultân'ın yakın memlûklarından Tuğrul et-Tâcî ve yüzünden yaralanan Sarısungur da bunlar arasındaydı. Yine memlûkların büyüklerinden biri olan Ayâz Çerkez de elinden yaralandı. Lanetlenmiş düşman başlarına geleni gördüklerinde biri Hıristiyan (Yerli) biri Frenklerden iki elçi yollayıp sulh istediler²⁴⁶. Gelen elçiler bu konuda konuştular.

Sultân, onlardan Kudüs'te varılan mutabakatın benzeri şartları ve alınan vergiyi istedi. **(s.332)** Elçiler söylenileni kabul ettiler. Ancak 19 Receb/31 Temmuz Cumartesi gününe²⁴⁷ kadar süre istediler. Bu vakte kadar yardım gelmediği takdirde teslim olacaklarını söylediler. Ancak Sultân böyle bir şeyi kabul etmekten kaçındı. Elçiler kaleye döndüler. Ardından bir kere daha gelip taleplerini yinelediler. Sultân yine kabul etmedi. Diğer yandan elçilerin gidiş gelişi sırasında insanlar savaştan uzaklaştılar. Çünkü sükûnet doğal olarak onları sakinliğe yöneltmişti. Herşeye rağmen Sultân, nakkablara tamamlanmasının akabinde lağımı ateşlemelerini emretti. Bu yapıp lağım ateşlendi. Surun bir kısmı çöktü. Fakat düşman nakkabların lağımı ateşledikleri kısmın çökeceğini öğrenmişlerdi. Dolayısıyla bu yeri büyük kalaslarla desteklediler ve arkasında mevzi aldılar. Sur çöktüğünde ağaçlar da tutuştu ve alevler gedikten içeriye girilmesini engelledi. Sultân ise bir

246 *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi* (s.351) ve İbn el-Esîr (XII, 84) şehirdeki piskoposun aman için Sultân'ın yanına geldiğini söylerler. İki taraf arasında varılan mutabakatın sonrasında karşı taraftan rehinelere alınmıştır.

247 TTK'da cuma günü.

kere daha insanlara emir verdi ve Frenklere saldırıp onları ciddi bir şekilde sıkıştırdılar. Allahım ne savaşçı adamlar ne kadar güçlü ve cesaretli insanlar... Herşeye rağmen düşman şehrin hiçbir kapısını kapatmamıştı²⁴⁸. Kapıların dışında savaşmaya devam ettiler. Akşam olup iki tarafı birbirinden ayırmaya kadar şiddetle savaşmayı sürdürdüler. Surların başka yerlerinin de lağımlanmasına rağmen Müslümanlar şehre girmeyi başaramadılar. Bundan dolayı Sultân'ın canı sıkıldı. Düşünceleri dağıldı. Sulh teklifini kabul etmediğine pişman oldu. Geceyi kampta geçirdi. Lağımcıların, ateşin ve düşman tarafından kazılan karşı lağımların zayıflattığı duvarları dövmek için beş mancınının hepsinin kurulmasına karar verdi.

Yâfâ'nın fethinin ki; bu şehrin ikinci defa zaptının başlangıcıdır ve bu sırada meydana gelen olayların zikri

18 Receb 588/30 Temmuz 1192 Cuma gününde²⁴⁹ mancınıklar yerleştirildi. Burada bulunmadığı için taşlar uzak yerlerden ve vadilerden toplanmıştı. Akabinde lağımlanmış surlar dövülmeye başlandı. Sultân ve oğlu el-Melik ez-Zâhir şiddetli bir şekilde saldırıya geçtiler. (s.333) el-Melik el-Âdil'in askerleri ise sol kanattan saldırdılar. Kendisi hasta idi. Kösler vurup borazanlar çaldı. Mancınıklar duvarları dövdü. Düşman her taraftan keder ve acı ile karşılaştı. Nakkabların kazdıkları lağımları ateşlemek husundaki azimleri kuvvetlendi. Aradan daha iki saat geçmeden surun bir tarafı kıyamet koparcasına bir gürültüyle yıkıldı. İnsanlar *işte surun bedeni çökmüştür* diye bağırdılar. İmanı en az olanlar dahi geride

248 *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi* (s.350) da cuma günü mancınıklarla gerçekleştirilen şiddetli bombardımanın sonrasında şehrin Kudüs tarafına bakan kapısının parçalandığı gibi şehrin aynı bölgedeki surlarında da 10 metrelik bir gedik açılmıştı.

249 TTK'da perşembe günü.

kalmayıp saldırıya geçti. Dehşete kapılıp titremeyen tek bir düşman kalbi bile kalmadı. Ancak düşman buna karşın çok daha şiddetli, kararlı, istekli ve ölüme adanmış bir şekilde savaştılar. Sur çöktüğünde dumanla birlikte bir toz bulutu yükseldi ve gökyüzünü kararttı. Gün ışığını ortadan kaldırdı. Hiç kimse ateşin şiddetinden içeriye girmeye cesaret edemedi. Karanlık kalktığında mızrak uçları duvarların yerini almıştı. Zira mızraklar delikleri gözlerin dahi içeriye giremeyeceği şekilde kapatmıştı. İçlerinden birine mancınık taşı denk gelip de onu içeriye düşürdüğünde yerini kaderle yüzleşmeye hazır bir şekilde göz açıp kapayıncaya kadar başka bir arkadaşı alıyordu. Nihayetinde düşman kendileri adına işlerin zorlaştığını görünce iki elçi gönderip âmân istediler. Sultân, onlara; *süvari süvariyle, Türkopol misliyle, yaya yaya ile bunu yapmaya güç yetiremeyenler için ise Kudüs'teki anlaşmanın şartları esastır* dedi. Elçi baktı ve surlarda cereyan eden mücadelenin, ateşin alevinden daha şiddetli olduğunu gördü. Geriye dönmelerine kadar çatışmanın durdurulmasını rica etti. Sultân ise *Müslümanları bu işten geri çekmeye gücüm yetmez. Aksine siz gidip arkadaşlarınıza kaleye çekilmelerini ve şehirle meşgul olmaları için burasını adamlarıma bırakmalarını söyleyin. Zira orasını daha fazla savunmanıza imkân kalmadı*, diye karşılık verdi. Böylece elçiler geri döndüler. Düşman içlerinden bir kısmı öldürüldükten sonra Yâfâ Kalesi'ne çekildi. İnsanlar zorla şehre girdiler. Burada Mısır kervanından yağmalanan çok miktarda mal, erzak, eşyaları ele geçirdiler. (s.334) Sonrasında Sultân'ın belirlediği şartlar üzerinde anlaşma yapıldı. Mübarek cuma günü ikindi vaktinde Sultân'a Kâymâz en-Necmî'den bir mektup geldi. Kendisi el-Gavr yolunu Akkâ'daki düşman askerlerinden korumakla görevlendirilmişti. Gönderdiği yazısında İngiltere Kralı'nın Yâfâ'da olanları haber aldığında Beyrût'a gitmekten vazgeçip buraya gelmek

üzere döndüğünü bildirmekteydi²⁵⁰. Bunun üzerine Sultân'ın işi bitirmek ve kaleyi teslim almak için azmi kuvvetlendi. Ben düşmana âmân verilmesine taraftar değildim. Zira onların ele geçirileceği açıktı. Ayrıca insanlar bir süredir kendilerini düşmanın üzerine saldırmaya teşvik edecek kadar ganimet elde edememişlerdi. Şehri kılıç zoruyla almak askerin savaşıma azmini arttıırırdı. Buna rağmen düşmana âmân verildi ve sulh konusunda anlaşıldı. Ben akabinde de yardım kuvvetleri yetişmeden kalenin teslim alınması ve düşmanın buradan çıkarılmasını isteyenler arasındaydım. Sultân'ın da bu konudaki azmi kuvvetlenmişti. Ancak insanlar emre itaat etmeyecek kadar yorgun düşmüşlerdi. Zırhları aşırı derecede ısınmış, ateşin dumanı onları hareket edemeyecek kadar güçten hali bırakmıştı. Sultân gecenin geç saatlerine kadar onları teşvik etmeye çalıştı. Mamafih insanların üzerine düşen yorgunluğu gördüğünde atına bindi ve ağırlıkların yanındaki çadırına gitti. Biz de onunla beraberdik. Sonra çadırına girdi. Ben de çadırıma döndüm. Fakat uyuyamayacak kadar endişeliydim. Bu gecenin seher vaktinde Frenklerin çaldıkları boruların sesini işittim. Böylece şehirdeki müdafilere yardım geldiğini anladık. O sırada Sultân beni çağırdı ve şöyle dedi: *Hiç şüphe yok ki içeridekilere denizden yardım ulaştı. Sahildeki İslâm askerleri onların karaya çıkmalarına mâni olmalıdır. Şimdi yapılması gereken el-Melik ez-Zâhir'in yanına gidip ona güney kapısının dışında durmasını ve uygun gördüğünde kaleye saldırıp mallarını ve silahlarını ele geçirip Frenkleri oradan çıkarmasını söylemendir. Yapacaklarını el-Melik ez-Zâhir'e yaz. O şehrin dışındadır ve bunu bize iletacaktır. Ayrıca Sultân, onun elini güçlendirmek üzere İzzeddîn Curdîk ve Alemeddîn Kaysar'ı da benimle birlikte gönderdi. (s.335) Hazinedâr Şemseddîn yanımda oldu-*

250 *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi* (s.351-352) ve Ambroise (s.402-404) şehirdeki kuşatmanın başında Kral'a bir haberci göndererek kuşatıldıklarını haber verdiklerini yazmışlardır.

ğu halde hemen çıktım ve Sultân'ın oğlu el-Melik ez-Zâhir'in bulunduğu yere geldim. Kendisi, öncülerin arasında denize yakın bir tepenin üzerinde bulunan çadırında uyuyordu. Üzerinde kazegundu ve savaş giysisi vardı. Allah, İslâm'a yardım için yaptığı fedakârlıkları zayi etmesin. Onu uyandırdım. Gözlerinden uyku akar bir halde kalktı. Sultân'ın mektubunda belirttiği yere kadar onunla gittim. Bu arada bana babasının mektubuyla alakalı sorular soruyordu. Yâfâ'nın şehrine girdik ve kaleye geldik. Frenklere buradan çıkmalarını emrettik. Bunu kabul ettiler ve çıkmak için hazırlanmaya başladılar.

Kalenin nasıl düşman elinde kaldığının zikri

Bu olay 19 Receb 588/31 Temmuz Cumartesi sabahı²⁵¹ meydana geldi. Frenkler kaleden çıkmaya razı olduklarında İzzeddîn Curdîk, Müslümanlara zarar vermelerinden korktukları için *insanların şehirden ayrılmasına kadar Frenklerden hiçbirinin kaleden çıkmaması gerekir* dedi. Çünkü insanlar yağmaya tamah edip içeriye girmişlerdi. İzzeddîn, onlara karşı sert bir şekilde müdahale edip şehirden çıkartmaya başladı. Fakat içeriye girenlerin sayısı bilinmediği gibi hepsi tek bir yerde de değildi. Onları çıkarmak nasıl mümkün olabilirdi. Bu sebeple iş gün ortasına kadar uzadı. Kendisini azarladıysam da bundan vazgeçmedi. Zaman akıyordu. Bunu görünce ona; *Yardım gelmiştir. Yapılması gereken Frenklerin hızlı bir şekilde kaleden çıkarılmasıdır. Sultân, bende bunu istemişti* dedim. Niçin bu kadar ısrar ettiğimi anlayınca o da Frenklerin hızlı bir şekilde kaleden çıkarılmasını kabul etti. Sultân'ın oğlu el-Melik ez-Zâhir'in bulunduğu kapıya yakın iç kale kapısına gittik. İçeridekilerden atlarıyla birlikte 47 kişi çıkardık. Onları deftere yazdık ve gönderdik. Fakat bunların çıkmasının aka binde kalanların dirençleri güçlendi ve isyana meylettirler. Çı-

251 TTK'da cuma günü.

kanlar gemileri gördüklerinde bunların kendilerine yardıma geldiklerini düşünmemişlerdi. İngiltere Kralı'nın dahi gelen Frenklerin arasında olduğunu bilmiyorlardı. Yine gemilerin gün ortasına kadar karaya çıkmayı geciktirdiklerini görmüşlerdi. (s.336) Dolayısıyla gelenlerin bundan imtina ettiklerini düşünüp yakalanıp öldürülmekten çekinmişlerdi. İşte bu arada çıkanlar çıkmıştı. Sonrasında gelen yardımın sayısı arttı ve 35 gemi oldular. Kaledekilerin moralleri yükseldi. İsyan işaret ve emareleri gösterdiler. İçlerinden biri dışarı çıkarak ne yapmak istedikleri konusunda akıllarının karıştığını bildirdi. Ardından zırhlarını ve kalkanlarını alıp surlara çıktılar. Kale yeniydi ve henüz istihkâmları yoktu. Durumun böyle bir şekil aldığını gördüğümde üzerinde bulunduğum kapıya bitişik tepeden indim. Aşağıda bir grup askerle birlikte durmakta olan Curdik'e *tedbirinizi alın. Frenkler karar değiştirdi* dedim. Benim şehrin dışında bulunan Sultân'ın oğlu el-Melik ez-Zâhir'in yanına gitmemin üzerinden bir saat geçmeden kaledeki Frenkler atlarına binip tek bir adam gibi Müslümanların üzerine saldırdılar. Şehirdeki Müslüman askerlerini çıkardılar. İnsanlar kalenin kapısında birikmişlerdi. Dolayısıyla bazıları az daha canından olacaktı. Askerleri takip eden yağmacılardan bir grubu kiliselerde kalmışlardı. Bunlar hoş olmayan işlerle meşguldüler²⁵². Frenkler üzerlerine saldırıp bazıları öldürdüler ve kalanlarını esir ettiler. Sultân el-Melik ez-Zâhir beni babası Sultân'ın yanına gönderdi. Ona durumu bildirdim. Sultân, çavuşlara emretti ve askerin arasında duyuru yaptılar. Kös savaş için çaldı. İnsanlar her taraftan gazâ için harekete geçip şehre hücum ettiler. Düşman yeniden kalede kuşatıldı. Helak olacaklarını düşündüler. Çünkü Müslü-

252 *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi* (s.356) bunların sayısını 3.000 kişi olarak vermekte ve Kral Richard'ın destek kuvvetleriyle birlikte şehre girmesinden sonra sokakların bunların cesetleriyle dolduğunu söylemektedir.

manlar, yardım kuvvetlerinin onlara ulaşmalarını engelliyorlardı. Kaledekiler çok korktular. Patrik ile iri bir adam olan kale kumandanını, olanlardan ötürü özür dilemek ve evvelki şartların geçerli olup olmadığını öğrenmek için Sultân'a elçi gönderdiler. Elçiler, Sultân'ın yanına çıktılar. Mücadele onlar için oldukça şiddetlenmişti.

Öte yandan destek kuvvetlerinin karaya inmekten kaçınmalarının nedeni şehrin, Müslüman bayrakları ve askerleriyle dolu olduğunu görmeleriydi. Bu sebeple kalenin de zaptedilmiş olduğundan korktular. Zira deniz onların her yönden gelen sesleri duymalarını engelliyordu. Çok fazla gürültünün yanı sıra tekbîr ve tehlîl sesleri vardı. Kaledekiler kendilerine karşı yapılan şiddetli saldırıyı ve sayıları 50'yi bulan destek kuvvetlerinin -ki (s.337) bunlardan da 15 tanesi şini olup krala aitti- uzun süredir karaya inmekten kaçındıklarını görünce onların şehrin düştüğünü zannettiğini anladılar. İçlerinden bir tanesi kendisini Hz. İsa'ya adadı ve kaleden limana atladı. Burası kumlu idi. Ona hiçbir şey olmadı. Hızlı bir şekilde koşarak denize ulaştı. Bu adamı şinilerden birine aldılar. Daha sonra da Kral'ın şinisine götürdüler. Adam, krala olanları anlattı²⁵³. Böylece o da kalenin kendi adamlarının elinde bulunduğunu anladı. Derhal sahile çıkmak üzere harekete geçti. Sahile çıkan ilk şininin mürettebatı karaya ayak bastı. Geminin kendisi, kubbesi ve bayrağı da kırmızıydı. Çünkü bu kralın rengiydi. Aradan bir saat geçmeden şinilerdeki bütün adamlar limana inmişti. Ben de oradakilerle birlikte buna şahit oldum. Daha sonra Müslümanların üzerine saldırdılar. Onları önlerine katıp limandan çıkardılar. Altımdaki atı sürüp Sultân'ın yanına gelerek durumu haber verdim. Bu arada Sultân elindeki kalemle huzurundaki iki elçi için âmân yazıyordu. Kulağına

253 *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi* (s.355) ve Ambroise (s.408-409) de bunun bir rahip olduğu söylenmektedir.

eğilip neler olduğunu anlattım. Yazmaktan vazgeçip konuşarak elçileri oyaladı. Ancak aradan bir saat geçmeden Müslümanlar, Sultân'ın bulunduğu tarafa doğru kaçtılar. Sultân, insanlara seslendi. Atlandılar. Bu arada elçiler yakalandı. Sultân ağırlıkların ve ordu pazarının Yâzûr'a çekilmesini emretti. İnsanlar harekete geçtiler. Arkalarında Yâfâ'dan yağmaladıkları çok sayıda mal bıraktılar. Çünkü onları nakletmeye güç yetirememişlerdi. Ağırlıklar Yâzûr'a ulaştı. Sultân bu geceyi ağırlıksız şekilde orada geçirdi. İngiltere Kralı ise Sultân'ın şehri kuşatırken bulunduğu tepeye çıktı. Kaledekilere de çıkıp yanına gelmelerini emretti. Yanındaki kalabalık büyüdü. Memlûklardan bir grup onunla buluştular. Kral ile aralarında birçok konuşma ve müzakereler gerçekleşti.

Sulh görüşmelerinin yenilenmesinin zikri

Kral, Hâcib Ebû Bekr el-Âdilî'yi istedi. Ebû Bekr beraberrinde Aybek el-Azîzî, Sungur, el-Maştûb ve diğer bazı kişilerle kralın yanına vardı. Zira Kral, Sultân'ın memlûklarından ve süvarilerinden bir grupla arkadaşlık kurmuştu. Öyle ki onlarla birçok defa değişik zamanlarda bir araya gelmişti. **(s.338)** Aynı şekilde Bedreddîn Duldurum ve bazı emîrlerle de arkadaşlık yapmaktaydı. Bunlar huzuruna geldiğinde şakayla karışık Sultân çok büyük bir adamdır. İslâm topraklarındaki en büyük hükümdardır ve ondan yücesi yoktur. Benim tek başıma gelişimle buradan nasıl ayrıldı? Allah'a yemin olsun, savaş zırhımı dahi giymedim. Bunun için hazırlanmadım. Ayaklarımda yalnızca bir deniz botu vardı. Buna rağmen nasıl geri çekilir? dedi ve sonra da Allah'a yemin olsun. O büyük bir insandır. Yâfâ'yı iki ayda alamaz zannediyordum. İki günde nasıl aldı? diye devam etti. Ardından Ebû Bekr'e; Sultân'a selam söyleyin ve ona deyin ki Allah aşkına barış teklifime cevap versin. Artık bu mesele sona

ermeli. Denizin ötesindeki ülkem harap olmuştur²⁵⁴. Bunun böyle devam etmesi ne bizim için ne de sizin için faydalıdır, dedi.

Emîrler daha sonra kralın yanından ayrıldılar. Ebû Bekr, Sultân'ın yanına geldi ve ona kralın dediklerini bildirdi. Bu olay 19 Receb/31 Temmuz Cumartesi gününün²⁵⁵ sonlarında gerçekleşti. Sultân söylenilenleri işittiğinde danışmanlarını çağırdı. Yapılan toplantının sonucunda krala şöyle bir cevap verilmesi kararlaştırıldı: *Sen bazı şartlar üzerinde sulh talebinde bulundun. Görüşme Yâfâ ve Askalân üzerineydi. Şimdi ise ben zaten Yâfâ'dan çıktım. Kaysâriyye'den Sûr'a kadar olan yerler de senin olabilir.*

Ebû Bekr bu kez de İngiltere Kralı'na gitti ve Sultân'ın dediklerini bildirdi. Kral yanına bir Frenk elçisi vererek onu geri gönderdi. Bu elçi, Sultân'ın yanına geldiğinde: *Kral şöyle diyor; Frenklerin âdetlerine göre bir kişi diğerine bir şehir verirse alan kişi diğerinin tâbisi ve memlûku olur. Ben de senden Yâfâ ve Askalân'ı istiyorum. Öyle ki bu iki şehrin askerleri senin hizmetinde olsunlar. Bana da ihtiyacın olursa en hızlı şekilde hizmetine gelirim. Nasıl istersen sana hizmet ederim, dedi. Sultân bu sözlere mademki bu şekilde yaklaştın. Ben de mezkûr iki şehrin paylaştırılması hususunda dediklerini kabul ediyorum. Bunlardan Yâfâ ve ötesindeki yerler senin ikincisi yani Askalân ve ötesindeki topraklar ise benim olsun diye mukabelede bulundu. Sonrasında iki elçi ayrıldılar. Sultân ağırlıkların olduğu yere gitti. Kampı ise Yâzûr'daydı. Burada öncülerini düzenledi. Yâzûr'un ve Beytü Decen'in tahrip edilmesini emretti. Bunun için nakkabları görevlendirdi. Öncüler de onların yanındaydı. Daha sonra*

254 Gerçekten de Kral Richard, İngiltere'den sürekli şekilde ülkesindeki düzensizlikleri, Fransa Kralı'nın yaptığı işleri bildiren ve geri dönmesini isteyen mektuplar almaktaydı. Bu da onun zihnini karıştırdığı gibi Haçlı Seferini sonlandırıp geri dönmek arzusunu güçlendirmekteydi. Hatta İngiltere'ye geri döneceğini de ordu içerisinde duyurmuştu. Bkz. *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*, s.315-316, 320-325.

255 TTK'da cuma günü.

Sultân, er-Remle'ye gitti. 20 Receb/1 Ağustos Pazar günü²⁵⁶ burada kamp kurdu. Hâcib Ebû Bekr ile birlikte bir elçi yanına geldi. Kral elçisi vasıtasıyla yolladığı mektupta, Yâfâ'yı verdiği için Sultân'a teşekkür ediyor ve Askalân konusundaki ricasını tekrar ediyordu. Ayrıca altı gün içerisinde sulh yapılırsa ülkesine döneceğini aksi takdirde kışı burada geçireceğini bildiriyordu. Sultân, ona hemen şu cevabı verdi: *Bizim, Askalân'dan (s.339) vazgeçmemizin imkânı yoktur. Onun kışı burada geçirmesi de kaçınılmazdır. Ayrıldığına bazı yerleri geri alacağımı kendisi de biliyor. Allah'ın izniyle kaldığı takdirde de aynısı olacaktır. Eğer buraya iki ay mesafedeki ailesinden ve vatanından uzakta rahat bir şekilde kışı geçirmek istiyorsa buyursun. Zira o gençliğinin baharında olup bunun lezzetlerinden faydalanma yaşlarındadır. Benim için bu şekilde kışlayıp yazlamak kolay olmaz. Üstelik ben ülkemin ortadayım. Evlatlarım ve ailem yanımdadır. İstediklerim bana gelir. Ben de kimi istersem ona giderim. Ayrıca ben dünya nimetlerine doymuş, artık bundan hoşlanmayan, uzak kalmayı isteyen yaşlı bir adamım. Kışın yanımda olan askerler yazın olanlardan farklıdır. Üstelik bunun (cihâdın) benim için en büyük ibadetlerden biri olduğunu düşünüyorum. Bu durum Allah'ın dilediğine zafer vermesine kadar devam edecek. Elçi bu cevabı işittiğinde el-Melik el-Âdil ile görüşmek istedi. Sultân da ona izin verince el-Âdil'in çadırına gitti. Öte yandan el-Âdil, Mâr Samvîl denilen yerde yakalandığı hastalık dolayısıyla gelmekte gecikmişti. Bunun için elçi yanındakilerle birlikte onun bulunduğu yere gitti. Diğer taraftan Sultân'a düşman askerinin Yâfâ'ya destek olmak amacıyla Akkâ'dan ayrıldığı haberi ulaştı. Sultân danışmanları topladı. Düşmanın üzerine yürümek konusunda bir meşveret düzenledi. Görüşmenin neticesinde aynı karar çıktı. Ağırlıklar dağa gönderilecek ve düşmanın üzerine ağırlıksız olarak gidilecekti. Saldırmak hususunda bir fırsat yakalandığı takdirde bu değerlendirilecek-*

256 TTK'da cumartesi günü.

ti. Aksi durumda ise geri d n lecekti. Zira söz konusu fikir düşman askerinin toplanmasını beklemek için sabretmekten ve yenilmiş gibi yaparak dağlara çekilmekten daha iyi göründü. şimdi bu taktik gereği olacaktı. Sultân 21 Receb/2 Ağustos Pazartesi akřamı²⁵⁷ ağırlıkların dağa götürülmesini emretti. Kendisi de salı sabahı ağırlıksız olarak el-Avc 'ya gitti. O sırada düşman askerinin Kaysâriyye'ye ulaşıp şehre girdiği haberi geldi. Dolayısıyla buraya doğru ilerlemeye gerek kalmadı. Yine İngiltere Kralı'nın az sayıdaki adamıyla Y f 'dan çıktığı ve şehir dışında kamp kurduğu bilgisi ulaştı. Gelen haber Sultân'a, kralın çadırlarına sürpriz bir saldırı yapmak ve b y-
lece Frenklere karşı üstünlük sağlamak fırsatını verdi. Sultân buna azmedip gecenin başında bedevilerle birlikte yola  ıktı. İnsanları da sabahleyin düşman çadırlarının yanında olacak şekilde   l yolundan gönderdi. Kralın çadırlarının bulunduğu yere vardığında onların az sayıda ve yalnızca on kadar çadır olduklarını gördü. Bu sebeple baskın vermek istedi ve top yek n Frenklerin  zerine saldırdı.

(s.340) Fakat Frenkler sebat ettiler ve yerlerinden kıpırdamadılar. Savaş köpekleri gibi dış gösterip  l me sabrettiler. İnsanlar onlardan ve gösterdikleri sebatan ötürü korktular. Yine de etraflarını tek bir halka gibi çevirdiler. Orada bulunanlardan biri bana şöyle anlatmıştı. Zira ben hastalığımdan dolayı geride kalmış ve bu çarpışmaya gidememiştim. -rahatsızlığımdan dolayı Allah'a şükürler olsun- Süvarilerin sayısı en fazla 17 en az dokuz kişiydi. Yayaları ise 1000 kişi civarındaydı. Bir başkasının dediğine göre 300, bir diğerine göre ise bundan biraz daha fazlaydı. Sultân olanlardan dolayı çok sinirlenmişti. Bizzat birlikleri dolaşarak onları saldırı-
maya teşvik ediyor, güzel vaatlerde bulunuyordu. Ancak oğlu el-Melik ez-Zâhir'den başkası bu çağrısına karşılık vermedi.

257 TTK'da pazar günü.

ez-Zâhir hamle yapmaya hazırlandı ise de Sultân, kendisini engelledi. Bana, İbn el-Maştûb'un kardeşi Cenâh'ın, Sultân'a *Yâfâ'nın fethi gününde insanlara vurup ellerinden ganimetlerini alan gulâmlarına söyle de saldırsınlar* dediği haberi ulaştı²⁵⁸. Askerlerin kalbinde hala Sultân'ın, Yâfâ'da uzlaşma isteğinden ötürü ganimet elde etmek fırsatını kaçırmaları ve bu sebeple meydana gelen şeyler vardı. Sultân durumu görünce az sayıdaki düşmana karşı böyle kalmanın kendisi için bir itibar kaybı olacağını anladı. Bana anlatılanlara göre İngiltere Kralı bugün içinde mızrağını almış ve sağ taraftan sol tarafa doğru hamle yapmıştı. Hiç kimse ona karşı duramamıştı. Nihayetinde Sultân kızdı ve savaştan çekildi²⁵⁹. Büyük bir öfke ile Yâzûr'a gitti ve burada konakladı. Bu olay 23 Receb/4 Ağustos Çarşamba günü²⁶⁰ meydana geldi. Askerler, öncüler gibi geceledi. Perşembe sabahında en-Natrûn'a yürüdü ve burada konakladı. Askere de haber gönderip yanına çağırdı. 25 Receb/6 Ağustos Perşembe akşamının geç saatlerinde onun yanına ulaştık. Sultân, en-Natrûn'da geceledi. **(s.341)** Cuma sabahı kardeşi el-Melik el-Âdil ile görüşmeye gitti. Kudüs'e girdi ve Cuma namazını kıldı. Şehirdeki imar faaliyetleriyle düzenlemeleri gözden geçirdi. Sonra aynı gün ağırlıkların yanına döndü ve en-Natrûn'da geceledi.

Askerlerin gelişinin zikri

İlk ulaşan Musul Sahibi Alâeddîn b. Atabek idi. Gelişi 26 Receb/7 Ağustos Cumartesi günü²⁶¹ kuşluk vaktinde olmuştu.

258 İbn el-Esir (XII, 85) bu sözün aynı kişi tarafından Yâfâ kuşatması sırasında söylendiğini yazar.

259 *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*, (s.359-365) de bu saldırı planının Sultân'a bağlı memluklar ve Kürtler tarafından yapıldığını belirterek Sultân'ın adını zikretmez.

260 TTK'da salı günü.

261 TTK'da cuma günü.

Sultân, onu uzak bir mesafeden istikbal edip ikramlarda bulundu ve hürmet gösterdi. Çadırını yanında kurdurdu. İyi bir karşılama hazırlayıp kendisine güzel hediyeler takdim etti. Sonra çadırına gitti. Bugün içerisinde Kralın elçisi yanına geldi. el-Melik el-Âdil, elçiye krala iletilmek üzere sözlü bir mesaj verdi. Elçi daha sonra Hâcib Ebû Bekr ile Yâfâ'ya döndü. Ebû Bekr aynı gün içerisinde tekrardan Sultân'ın yanına geldi ve ona; *Kral ne kadar ısrar etsem de Yâfâ'ya girmeme müsaade etmedi. Kendisi yanıma çıktı. Şehrin dışında benimle konuştu ve şöyle dedi: Sultâna kaç defa yalvardıysam da beni kabul etmedi. Ülkeme dönmek istiyorum. Fakat şimdi kış gelmiştir. Planlarımı değiştirdim ve kalmaya karar verdim. Aramızda konuşulacak bir şey kalmamıştır*, dedi. Allah, onu yüzüstü bıraksın. İngiltere Kralı'nın cevabı buydu.

Mısır askerinin gelişinin zikri

Sultân, en-Natrûn'da ikamet etti. 9 Şabân/20 Ağustos Perşembe günü Mısır askeri geldi. Onları karşılamaya çıktı. Mısır askerinin arasında Mecededdîn Huldurî, Seyfeddîn Yâzgûc ve Esedîlerden bir grup vardı. Oğlu el-Melik el-Müeyyed Mesud da Sultân'ın yanında idi. Süslü bir gösteri yapıldı. Sancaklar ve bayraklar açıldı. Görülmesi gereken bir gündü. Sultân gelenleri indirip sofraya kurdurdu. Daha sonrasında da kamp yerine gittiler.

el-Melik el-Mansur b. Takîyeddîn'in gelişinin zikri

(s.342) Vaadilen şehirlerin teslim edilmesi üzerine el-Melik el-Mansûr 11 Şabân/22 Ağustos Cumartesi günü el-Melik el-Âdil'in yanına ulaştı. Mâr Samvîl de kamp kurup kendisiyle görüştü. el-Melik el-Âdil, Sultân'a yazarak onun gelişini bildirip hürmet ve ikramlarda bulunmasını, yakın davranmasını rica etti. el-Melik ez-Zâhir, el-Melik el-Mansûr'un

geldiğini öğrendiğinde onu karşılamak ve el-Melik el-Âdil ile görüşmek üzere babasından müsaade istedi. Sultân bu konuda izin verdi. el-Melik ez-Zâhir yola çıktı ve el-Melik el-Mansur'u Beytü Nûbe'deki kampında buldu. Onun yanında konakladı ve buluşmaktan dolayı mutlu oldu. İkinci vaktine kadar el-Melik el-Mansûr'un yanında kaldı. Bu olay pazar günü gerçekleşti. el-Melik ez-Zâhir daha sonra onu alıp ağırlıksız olarak Sultân'ın çadırına geldi. Biz de Sultân'ın yanındaydık. el-Melik el-Mansûr, huzura girdi. Sultân kendisine hürmet etti. Ayağa kalkıp kucakladı ve göğsüne bastırdı. Sonrasında gözyaşlarına boğuldu. Kendisini tutmaya çalıştı ise de bunu başaramadı. Daha öncesinde görülmemiş bir şekilde ağlamaya başladı. İnsanlar da peşi sıra ağlamaya başladılar. Akabinde yeniden neşelendi. el-Melik el-Mansûr'a yolda gelirken başından geçenlerle alakalı soru sordu ve oradan ayrıldı. Pazartesi sabahına kadar oğlu el-Melik ez-Zâhir'in çadırında geceledi. Sonrasında atlandı ve askerlerin yanına döndü. Bayraklar ve sancaklar açıldı. el-Mansûr'un yanında Sultân'ı memnun eden iyi donanımlı birlikler vardı. Bu 13 Şabân/24 Ağustos Pazartesi günü oldu. Askerlerin öncüleri er-Remle tarafında konakladılar.

Sultân'ın er-Remle'ye yürüyüşünün zikri

Bu olay şöyle gerçekleşmişti ki; Sultân, askerlerin toplandığını görünce bütün danışmanlarını bir araya getirerek onlara şöyle demişti: *İngiltere Kralı şiddetli bir hastalığa yakalanmıştır. Fransızlar ise denizi geçmek için (s.343) geri dönmüşlerdir. Erzakları da azalmıştır. Ancak bu Allah'ın güçlü kıldığı bir düşmandır. Yâfâ üzerine yürümemizi uygun görüyorum. Fırsatını bulursak şehri ele geçirir, aksi takdirde gece karanlığında Askalân'a döneriz. Eğer şehre yardım gelmezse amacımıza ulaşırız.* Sultân daha sonra İzzeddîn Curdîk, Cemâleddîn Ferec ve

bu ikisinin dışındaki bazı emîrlere 16 Şabân/27 Ağustos Perşembe gecesi yola çıkıp öncü olarak Yâfâ'ya yaklaşmalarını, casuslardan düşmanın burada kaç süvarisi ve yaya askerinin olduğunu öğrenip kendisine bildirmelerini emretti. Emîrler harekete geçtiler. Bu arada İngiltere Kralı sürekli olarak elçileri vasıtasıyla meyve ve kar talep ediyordu. Hastalığında Allah ona bir de armut ve erik özlemi yüklemişti. Sultân da bunları gönderiyor, gelip giden elçilerden bilgi almayı düşünüyordu.

Gelen haberlere göre şehirde en çok 300 en az 200 süvari bulunuyordu. Kont Henri de kalmaları hususunda ikna etmek üzere Kral ile Fransızların arasında gidip geliyordu. Nitekim Fransızlar kesin bir şekilde denizi geçmeye karar vermişlerdi. Bundan başka Frenklerin şehrin surlarını değil kalenin surlarını onarmaya önem verdikleri bildirilmekteydi. Diğer taraftan İngiltere Kralı, el-Hâcib Ebû Bekr el-Âdil'nin yanına gelmesini istemişti. Zira onunla aralarında büyük bir dostluk bulunuyordu. Sultân bu haberleri tahkik ettirince perşembe sabahı er-Remle tarafına doğru yola çıktı. Kuşluk vaktinde buraya ulaşıp konakladı. Öte yandan gelen bir haberde Yâfâ üzerine akın yaptık. Ancak 300 kişilik bir süvari kuvvetinin dışında kimse şehirden çıkmadı. Hatta içlerinden bazıları katırlara binmişlerdi, denilmekteydi. Sultân, onlara bulundukları yerde kalmalarını emretti.

Sonra İngiltere Kralı'nın elçisi, el-Hâcib Ebû Bekr ile gönderdiği meyveler ve kara teşekkür etmek üzere Sultân'a geldi. Ebû Bekr de kralın kendisine özel olarak *kardeşime yani el-Melik el-Âdil'e söyle. Sulh için Sultân'ı nasıl ikna edebilir ve Askalân'ı benim için nasıl alabilir, düşünsün. Ben buradan ayrılacağım. O ise az sayıdaki Frenkle burada kalır ve bu toprakları onlardan geri alır. (s.344) Benim yegâne amacım Frenklerin arasında itibarımı tesis etmektir. Eğer Sultân, Askalân'dan vazgeçmez ise el-Âdil,*

ondan benim için bu şehrin surlarını onarmak için harcadığım meblağı temin etsin diye konuştuğunu ilettili. Sultân bunları duyunca gelenleri el-Melik el-Âdil'e yolladı. Bedreddîn Duldurum el-Yârûkî'nin bir adamı da onlarla birlikteydi. Elçiler ayrıldıktan sonra Sultân güvendiğı bir adamını el-Melik el-Âdil'e göndererek Askalân'dan vazgeçerlerse onlarla sulh yap. Çünkü askerler savaştan bıkip usanmışlardır. Nafakaları tükenmiştir, dedi. Elçiler 17 Şabân/28 Ağustos Cuma günü kuşluk vaktinde ayrıldılar.

Frenklerin, Askalân'dan vazgeçmeyi kabul etmelerinin zikri

Bugün güneş batarken Bedreddîn Duldurum, öncülerden şöyle bir haber gönderdi: Beş kişi yanımıza geldi. İçlerinde İngiltere Kralı'nın komutanlarından Havvat (Howard) adlı biri de vardı. Benimle konuşmak istediklerini söylediler. Onların konuşacaklarını dinleyeyim mi yoksa dinlemeyeyim mi? Sultân, Bedreddîn'e bu konuda müsaade etti. Daha sonra yatsı vaktinde Bedreddîn bizzat kendisi geldi ve onların; Kral, Askalân'dan ve şehrin surları için yaptığı masrafı istemekten vazgeçmiştir. Sulh konusunda da samimimidir şeklinde konuştuklarını haber verdi. Sultân, Bedreddîn'i geri yollarken ona; güvenilir birisini krala gönderip bu hususta kendisinden yemin alınmasını ve Sultân askerlerini toplamıştır. Sen bana sözünden dönmeyeceğine dair güvence vermeden bu konudan Sultân'a bahsetmem mümkün değildir. Ancak söz verdiğin takdirde ona bundan bahsedebilirim, demesini emretti. Bedreddîn aldığı bu direktif ile Sultân'ın yanından ayrıldı. Sultân, el-Melik el-Âdil'e yazarak olanları haber verdi. 18 Şabân/29 Ağustos Cumartesi günü Bedreddîn, İngiltere Kralı'ndan yemin almak, zaten el-Melik el-Âdil ile daha evvelinde anlaşılmış olan sınırları konuşmak için güvendiğı birini gönderdi. Sultân ise dîvânı (katibleri) çağırdı. Yâfâ ve çevresi yazdırdı. er-Remle, Lüd, Yubnâ ve

Mecdel Yâbâ'yı anlaştırmadan çıkarttı. Sonrasında Kaysâriyye ve çevresini, Arsûf ve amilliklerini, (s.345) Hayfâ ve amilliklerini, Akkâ ve amilliklerini zikretti. en-Nâsıra ve Safûriyye'yi bunların arasından çıkarttı. Hepsini bir kâğıda kaydet-tirdi. İngiltere Kralı'na cevabî bir mektup yazdı. Bunu onun elçisinin yanına kattığı Toruntay'ın eliyle gönderdi. Elçi, Bedreddîn ile görüşmelerde bulunmak amacıyla cumartesi günü ikinci vakti gelmişti. Sultân, Frenk elçisine: *Bu elinizde kalan yerlerin sınırlarıdır. Eğer onlara kabul ettirebilirsen mübarek olsun. Bunları size ellerimle verdim. Kral kabul ettiğine dair yarın sabaha kadar birini göndersin. Diğer türlü herşeyin oyaltma ve vakit kazanmaya çalışmak olduğu anlaşılacak ve aramızdaki görüşmeler sona erecektir*, dedi. Elçiler bu şartlarla pazar sabahı gittiler.

20 Şabân/31 Ağustos Pazar günü²⁶² Toruntay beraberindeki elçiyle kampa ulaştığı haberi geldi. Huzura çıkmak için müsaade istediler. Sultân yalnızca Toruntay'ın yanına gelmesine izin verdi. Toruntay olanları şöyle aktardı: *İngiltere Kralı mektubu okuyunca Askalân için yaptığı masraftan vazgeçtiğini inkâr etti. Bunun üzerine daha önce Bedreddîn Duldurum'un yanına gidenler, ona bundan vazgeçtiğini söylediklerinde "eğer bir söz verdiysem bundan dönmem. Sultân'a söyleyin, hayırlı olsun. Bu şartlara razı oldum. Senin cömertliğine sığındım. Bana fazladan bir şey verirken bu senin fazilet ve lütfundandır"* dedi. Gittiler ve geceleyin elçileri çağırdılar. Sabaha kadar bekletilmelerinin ardından 20 Şabân/31 Ağustos Pazartesi erkenden Sultân'ın huzuruna çıkarıldılar. Efendileri tarafından kabul edilen anlaşma şartlarını söylediler. Akabinde çadırlarına gitmek üzere ayrıldılar. Görüş sahipleri ve danışman-

262 Burada bir tarihsel yanlışlık söz konusudur. Sultân'ın muhatabına bir sonraki güne kadar mühlet verdiği göre tarihin 20 değil 19 Şabân olması gerekir. Nitekim pazar günü de 19 Şabân'a denk gelmektedir. Doğru tarih 19 Şabân/30 Ağustos Pazar günüdür.

lar, Sultân'ın huzuruna geldiler. Anlaşma kabul edilip şartlarda anlaşıldı. Emîr Bedreddîn Duldurum, Frenk elçilerini de yanına alarak er-Remle'nin de anlaşma şartlarına dâhil edilmesini rica etmek üzere el-Melik el-Âdil'in yanına gitti. 22 Şabân/2 Eylül Çarşamba gecesı yatsı vaktinde döndü. Anlaşma şartları yazıldı. Muhtevası şöyle idi: Şartlar ve sulh bu tarihten yani 22 Şabân 588/2 Eylül 1192 Salı²⁶³ gününden başlamak üzere üç sene geçerlidir. Bu arada er-Remle ve aynı şekilde Lüd'ün Frenklere bırakıldığı anlaşmaya eklendi. (s.346) Ayrıca el-Adl, İngiltere Kralı'na gönderildi ve gitmeden kendisine şöyle denildi: *eğer bu ikisinden birini almak ya da içlerinden birinin ortak kullanımı konusunda onları ikna edebilirsen bunu yap. Dağlık alanlarla alakalı konuşmaya ise hiçbir hakları yoktur.*

Sultân insanların durumu iyice zayıflayıp, nafakaları azaldığında ve memleketlerine özlem duymaya başladıklarında bu anlaşmanın en doğru şey olduğunu gördü. Çünkü Yâfâ gününde saldırı emri verdiği halde onların durduklarına ve bunu yapmadıklarına şahit olmuştu. Kendilerine muhtaç olduğunda bunu tekrarlamalarından korktu. Bir süreliğine hepsini dinlendirmeyi böylece üzerlerinde oluşan bu hali ortadan kaldırmayı, ülkeyi mamur hale getirmeyi münasip buldu.

Diğer taraftan Askalân'ın harap bir halde kalması, adamlarımızın ve onlarınkilerin buranın imarından geri durması hususunda iş birliğinde bulunulması da anlaşma şartları arasındaydı. el-Adl bu maddelerle Frenklerin yanına gitti ve İsmailiyye beldelerinin de Müslümanlar tarafında anlaşmada yer almasını şart koştu. Frenkler de Trâblus ve Antâkya sahibinin daha evvelden kendisiyle yaptığımız sulh çerçeve-

263 TTK'da da Çarşamba olarak geçer. İmâdeddîn ise 21 Şabân tarihi verir. Aynı şekilde müellif de aşağıda 21 Şabân tarihini doğrulamaktadır.

sinde anlaşmada yer almasını şart koştular. Mesele bu şekilde kararlaştırıldı. Elçi 21 Şabân/1 Eylül 588 Salı günü ayrıldı. Sultân, Kral'ın daha öncesinde yaptığı gibi bu görüşmelerin de geciktirilmesinden korkarak muhataplarına bugün içinde barış ya da düşmanlıktan birini tercih etmenin zorunluğu olduğunu vurguladı.

Çeşitli yerlerden elçilerin gelmesinin zikri

Bugün içinde Ahlât Sahibi Seyfeddîn Begtimur'un (s.347) elçileri, onun itaat ettiğini, destek ve asker gönderme isteğini bildirmek üzere geldiler. Aynı şekilde Gürcistan elçileri de Kudüs'teki manastırların imarı konusunda anlaşmak ve buraların ellerinden alınmasından şikâyet etmek, Sultân'dan kiliselerin kendi nâiblerine iadesinde iyi niyet göstermesini rica etmek üzere geldi. Erzurum hâkiminin elçisi de bağlılık ve itaatini bildirmek üzere Sultân'ın yanına ulaştı.

Sulhun tamamlanmasının zikri

el-Adl oraya ulaştığında Kral'a geldiği haber verilene kadar yine şehrin dışında bir çadırdaki konaklatıldı. Kral bunu öğrendiğinde onun beraberindekilerle huzuruna getirilmesini istedi. el-Adl anlaşma nüshasını sundu. Kral hastaydı. *Bunu okumaya takatim yoktur. Ancak anlaşmayı kabul ettim. İşte bu da elim...* dedi. Elçiler, Kont Henri ve Frenklerden bir grupla toplandılar. Bunlar anlaşma metnini okudular. er-Remle ve Lü'dün arada paylaşılmasını ve metinde olan herşeyi kabul ettiler. Onların çarşamba günü sabahı anlaşma için yemin etmeleri kararlaştırıldı. Çünkü salı günü birşeyler yemişlerdi. Yemekten sonra anlaşma yapmak âdetleri değildi. el-Adl, Sultân'a haber gönderip bu durumu bildirdi.

22 Şabân/2 Eylül Çarşamba sabahında bir grup Kral'ın yanına çağırıldı ve bunlar elini tutup onunla anlaşma yaptılar.

Ancak Kral; *melikler yemin etmezler* diye özür beyan ederek bunun aynısının Sultân tarafından yapılmasına da razı oldu. Ardından orada bulunanlar yemin etti. Sahil beldelerinin yönetimi Kral tarafından kendisine verilen, onun kız kardeşinin oğlu Kont Henri yemin etti. Balian b. Barzan (Balian de İbelin), Taberiye sahibesinin oğulları yemin ettiler. Aynı şekilde el-İsbitâr (Hospitalier) ile ed-Dâviye (Templier) ve diğer Frenk büyükleri anlaşmaya rıza gösterdiler. Günün kalan kısmında Sultân'ın çadırına doğru yola çıktılar. Yatsı vaktinde buraya ulaştılar. Bunlar arasında Kont Henri'nin adamlarından bir bölümü, İbn Barzan ve Frenk ileri gelenlerinden bazıları vardı. Kendilerine hürmet gösterilip ikramlarda bulunuldu. Mevkilerine yakışır bir çadır kuruldu. (s.348) el-Adl, Sultân'a gelip olanları anlattı. 23 Şabân/3 Eylül Perşembe sabahında elçiler, Sultân'ın huzuruna girdiler. Onun cömert elini tutup anlaşmaya varılan sulh kaideleri üzerine ahitleştiler. Ayrıca el-Melik el-Âdil'in, el-Melik el-Efdal'in, el-Melik ez-Zâhir'in, Ali b. Ahmed el-Maştûb'un, Bedreddîn Duldurum'un, el-Melik el-Mansur'un, Şeyzer Valisi İbn el-Mukaddem ve bunlar gibi Frenk beldelerinin etrafındaki yerlerin sahiplerinin de yemin etmesini istediler. Sultân, onlara komşu bölgelerin sahiplerini yemin etmek üzere kendileriyle birlikte göndereceğini vaat etti. Antâkya ve Trâblus sahibi için de yemin etti. Ancak bunu onların da Müslümanlar için yemin etmesi şartına bağladı. Eğer yemin etmezlerse anlaşmaya dâhil olamayacaklardı. Sonrasında münadiye anlaşmayı kampta ve çarşılarda duyurmasını emretti: *herkes bilsin ki sulh yapılmıştır. Onların beldelerinden her kim bizim topraklarımıza gelmek isterse bunu yapabilir. Bizim topraklarımızdan, onlarınkine gitmek isteyen olursa gidebilir.* Ayrıca Sultân aynı mecliste Şâm'dan hac yolunun açıldığını ve kendisinin de hacetmek niyetinde olduğunu duyurdu. Ben de bunların hepsinde orada hazır bulunuyordum.

Sultân, Askalân surlarını yıkmak ve Frenkleri çıkarmak üzere büyük emîrlerden birine 100 tane nakkabla buraya gitmelerini emretti. Onların yanında şehirdekiler savunmaya devam edebilir endişesi ile bir grup Frenk de bulunuyordu. Görülmesi gereken bir gündü. Mutluluk ve sevinç her iki taraftaki insanları da sarmıştı. Fakat Allah'tan başka hiç kimse sulhun onun tercihi olmadığını bilmiyordu. Çünkü bununla alakalı bazı konuşmalarında bana *sulh yapmaktan korkuyorum. Öyle ki başıma ne geleceğini bilmiyorum. Üstelik barış düşmanı güçlendirir. Bu beldeler onlara kalmıştır. Sonrasında geri kalan toprakları istemek üzere çıkabilirler. Onlardan her birini bir tepenin başında -yani kalesinde- otururken görürsün demiş ve şöyle devam etmişti: Dik duracağım. Yoksa Müslümanlar mahvolur.* Söyledikleri aynen bu şekildeydi. Ancak asker usandığı ve itaatsizlik emareleri gösterdiği için sulh yapmayı maslahata uygun görmüştü. **(s.349)** Asıl doğru olanı ise yalnızca Allah bilir. Zira Sultân barış yapıldıktan kısa bir süre sonra vefat etmişti. Eğer bu mücadeleler sırasında meydana gelseydi. İslâm için çok daha vahim bir durum olabilirdi. Sulh onun için Allah'ın yardım ve nimetinden başka bir şey değildi. Allah, ona rahmet eylesin.

Askalân'ın tahribinin zikri

25 Şabân/5 Eylül Cumartesi günü Sultân, Alemeddîn Kayserî'yi Askalân'ın tahribiyle görevlendirdi. Onunla birlikte nakkablardan ve taşçılardan bir grup gönderdi. Bu arada yıkıma nezaret etmek için Kayserî'nin yanında birilerinin gönderilmesi ve şehirdeki Frenkleri çıkarılması hususunda İngiltere Kralı ile anlaşma sağlanmıştı. Kral'ın adamları pazar günü Askalân'a geldiler. Müslümanlar yıkıma başlamak istediklerinde buradaki Frenk askerleri mazeret bildirdiler ve *Kral'ın şehir için bize vermesi gereken bir ücret vardır. Şehirden çıkma-*

muz için onu bize ödemelidir ya da siz bu meblağı ödeyin dediler. Daha sonra Kral'ın onların şehirden çıkmalarını emreden elçisi ulaştı. Böylece Frenkler şehirden çıktılar. 27 Şabân/7 Eylül Pazartesi günü kuşluk vaktinde yıkım işlemleri başladı ve sonrasında da devam etti. Bazı kişilerin de bu işe yardımcı olmaları için yazı yazıldı. Her birine surun belli bir kısmı verilerek burayı yıktıktan sonra ayrılabilirsiniz denildi.

Sultân'ın er-Remle'den ayrılmasının zikri

29 Şabân/9 Eylül Çarşamba günü Sultân, en-Natrûn'a hareket etti. İki tarafın askeri birbiriyle karıştı. Müslümanlardan bir grup ticaret yapmak üzere Yâfâ'ya gittiler. Düşmandan haccetmek üzere büyük bir grup Kudüs'e ulaştı. Sultân, şehrin (s.350) kapılarını onlara açtı. Hatta Yâfâ'ya geri dönmelerine kadar korumak üzere devriyeler gönderdi. Böylece Frenklerden gelenler çoğaldı. Sultân'ın bundan amacı, Frenklerin hac ziyaretini yerine getirip ülkelerine dönmeleri ve böylelikle Müslümanları onların şerrinden emin kılmaktı. Kral birçok kişinin hac için Kudüs'e gittiğini öğrenince bu ona ağır geldi. Sultân'a haber gönderip ziyaretçileri engellemesi ricasında bulundu. Kendisinden bir alamet ya da yazı olmaksızın hiç kimseye müsaade etmemesini teklif etti²⁶⁴. Frenkler, Kral'ın bu yaptığını öğrendiklerinde hoşlarına gitmedi. Hacca daha

264 *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*, (s.374-379) ve Ambroise (s.432-445) burada Kudüs'ü ziyaret etmek üzere Andrew of Chavigny, Ralph Taissun ve Salisbury Piskoposu Hubert yönetiminde üç ayrı hacı grubunun oluşturulduğunu söyler. Bunlar Sultân'ın ve kardeşinin korumasında, kendilerine son derece misafirperver bir tutumun muhatabı olarak hac görevlerini yerine getirmişlerdir. Hatta bir ara ordudaki bazı askerlerin Akkâ'da anlaşılmaya rağmen öldürülenlerin intikamını almak üzere gelenlere saldırmak istekleri de Sultân tarafından engellenmiştir. Bu ziyaretler esnasında burada aktarımlarından istifade ettiğimiz Ambroise de Kudüs'ü ziyaret edenler arasında yer almıştır.

fazla önem verdiler. Her gün onlardan prensler, soylular ve orta hallilerden pek çok kimse kendilerini gizleyerek hacce-di-yordu.

Sultân gelenlere ikramlarda bulunup sofralar kurdurdu. İyi davranıp sohbet etti. Kralın bu konudaki itirazını onlara bildirdi. Ancak kendisinin hac konusunda müsaade verdiğini, Kral'ın gelenlerin engellenmesi hususundaki sözlerine iltifat etmediğini bildirdi. Kral'a da hacıların çok uzaklardan gelmiş olduklarını, Allah'ın onlara bu mekânı ziyaret etmeyi nasip ettiğini, kendisinin de bunu engelleyemeyeceğini mazeret gösteriyordu. Daha sonra Kral'ın hastalığı şiddetlendi. Akabinde de 29 Şabân/9 Eylül Çarşamba gecesi hareket etti. Hatta bir ara onun öldüğü söylendi ise de Kont Henri ve bazı ileri gelen komutanlarla Akkâ tarafına doğru yöneldiler. Yâfâ'da hastalar, acizler ya da sakat olanlar ile az sayıdaki askerin dışında kimse kalmadı.

İslâm askerlerinin vatanlarına dönmelerinin zikri

Bu işler tamamlanıp barış şartları yerleşince Sultân, insanlara izin verdi. İlk ayrılan Erbil askeri oldu. Mübarek 1 Ramazân/10 Eylül'de gittiler. Ardından Musul, Sincâr ve Hısn-ı Keyfa askerleri ayrıldı. Sultân ise hac işini duyurdu ve bunun sorumluluğundan kendisini kurtamaya kuvvetli bir şekilde azmetti. Hac meselesi benim de aklıma girmişti. Dolayısıyla barışın tamamlandığı gün (s.351) buna işaret etmeye başladım. Bu düşünce Sultân'ın nezdinde de ağırlık kazanınca dîvâna *askerlerden her kim haccetmek isterse adını yazdırsın ki bizimle kaç kişinin yola koyulacağı belli olsun* diye emir verdi. Yolda ihtiyaç duyulacak hil'at, erzak ve diğer şeylerle alakalı cerideler yazdırdı. Bunların hazırlanması için memleketlere gönderdi.

Sultân'ın hareketinin zikri

Sultân, insanlara ayrılmaları için izin verip düşmanın da gerisin geriye dönerek uzaklaştığını görünce; imarı için gerekli şeyleri başlatmak, yapılan işleri denetlemek ve hac yolculuğu için hazırlanmak üzere Beytü'l-Makdis-i Şerîf'e gitmeye karar verdi. 4 Ramazân/13 Eylül Pazar günü en-Natrûn'dan hareket etti. Kardeşi el-Melik el-Âdil ile görüşmeye Mâr Samvî'le geldi. Ancak onun da Kudüs'e gittiğini öğrendi. Ben de Emîr Bedreddîn Duldurum ve el-Adl ile Sultân'ın elçisi olarak el-Melik el-Âdil'in yanında bulunuyordum. el-Melik el-Âdil hastalığı sebebiyle bir süredir kardeşinden ayrı kalmış ve bu süreçte iyileşmişti. Ona, Sultân'ın kendisini ziyaret etmek üzere Mâr Samvî'le geldiğini haber verdik. Kendisini zorladı ise de Sultân'ı karşılamak üzere bizimle buraya geldi. Sultân, Mâr Samvî'le daha evvelden ulaşmış olmasına rağmen henüz atından inmemiştir. el-Âdil, onu karşıladı. Atından indi ve yeri öptü. Daha sonra dönüp atına bindi. Sultân kardeşini yanına çağırıp hastalığını sordu. Günün geri kalanında ikisi Kudüs-i Şerîf'e gitmek üzere yola çıktılar.

Bağdâd elçisinin ulaşmasının zikri

23 Ramazân/2 Ekim Cuma gününde el-Melik el-Âdil, Cuma namazını kıldı ve Kerek'e dönüp ahvalini kontrol ettikten sonra Sultân tarafından (s.352) verilen doğu eyaletlerine gitmek için izin alıp onunla vedalaşarak Kudüs'ten ayrıldı. el-Azâriyye'ye ulaştığında burada inip konakladı. O sırada Bağdâd'tan bir elçinin geldiğini bildiren haberci kendisine ulaştı. Bu adamı Sultân'a gönderip durumu bildirdi. Ayrıca hangi sebepten geldiğini öğrenmek üzere Bağdâd elçisiyle buluşacağını söyledi.

24 Ramazân/3 Ekim Cumartesi gününde el-Melik el-Âdil, Sultân'ın hizmetine geldi. Elçinin, kendisine Bağdâd'ta vezir-

lik görevine niyabet eden İbn Nafiz tarafından gönderildiğini söyledi. Yazılan mektubun, Sultân'ın kalbini hizmet-i şerîfe teşviğin yanı sıra Halife ile Sultân arasında aracılık yapması ricasıyla kaleme alındığını ifade etti. Mektup ayrıca Sultân'ın, Halifenin huzuruna elçi yollamayı geciktirmesini eleştirmek, Sultân ile Halife arasında yalnızca onun tarafından çizilebilecek bazı esasların belirlenebilmesi için el-Kâdî'l-Fâdıl'ın dîvâna gönderilmesi amacıyla yollanmıştı. Bunların yerine getirilmesi halinde el-Melik el-Âdil'e çok büyük vaatlerde bulunulmuş ve daha sonrasında istifade edebileceği bir iyilik borçlanılacağı ifade edilmişti. Mektupta buna benzer başka konular da vardı. Sultân'ın aklında halifelik dîvânının söylediklerini dinlemek üzere buraya bir elçi göndermek, el-Melik el-Âdil'in iki taraf için arabulucu olması konusundaki nedenleri öğrenmek, görüşmeleri arttırıp azaltmak, uzatıp kısaltmak bunun için de Ziyâeddîn eş-Şehrezûrî'yi elçi göndermek düşüncesi ortaya çıktı. Kararın belirlenmesinin ardından el-Melik el-Âdil, el-Azâriyye'deki kampına döndü. Halifelik elçisine; Sultân'ın, Dîvânü'l-Azîz'e elçi göndermeyi kabul ettiği haberini verdi. Salı günü de Kerek'e doğru yola çıktı. ez-Ziyâ ise 26 Ramazân/5 Ekim 1192 Salı günü²⁶⁵ Bağdâd'a gitti.

el-Melik ez-Zâhir'in ülkesine gitmesi ve Sultân'ın, ona vasiyetinin zikri

27 Ramazân/6 Ekim Çarşamba sabahında²⁶⁶ (s.353) Sultân'ın oğlu el-Melik ez-Zâhir, onunla vedalaştıktan sonra yola çıktı. Kubbetü's-Sahra'da indi ve burada namaz kılıp istekleri hususunda Allah'a dua etti. Ben de yanındaydım. Bana, *Sultân ile görüşmem gereken bir konu aklıma geldi* dedi. Sonrasında huzuruna çıkmak için izin almak üzere birisini gönderdi. Sultân, kendisine bu konuda müsaade verdi ve be-

265 TTK'da pazartesi günü.

266 TTK'da salı günü.

nim de gelmemi istedi. Makamı boşalttıktan sonra oğluna şöyle konuştu: *Sana, Allah'a takvayı tavsiye ediyorum. Çünkü o, her hayrın başıdır. Sana, Allah'ın emrettiği ile emrediyorum. Bu senin kurtuluş sebebindir. Seni kan döküp bu yola girmek ve bunu alışkanlık etmek hususunda uyarıyorum. Çünkü kan asla uyutmaz. Sana, reayanın kalbini kazanmanı, onların işlerine bakmayı vasiyet ediyorum. Sen benim güvendiğim birisin. Allah'ın da onların işlerinde güvendiği bir kişisin. Yine sana emîrlerin, devlet adamlarının ve büyüklerinin de kalplerini kazanmanı tavsiye ediyorum. Zira ben yaptıklarımı ancak onların sayesinde başardım. Hiç kimseye kin besleme. Zira ölüm kimseyi bırakmaz. Halk ile arandaki meselelerde dikkatli davran. Öyle ki Allah, onların rızası olmadan seni affetmez. Allah yalnızca onunla senin aranda olanları tevbe etmekle affeder. O cömerttir. Sultân bunları kendisiyle iftarı açtıktan sonra söyledi. Gece ilerledikçe tavsiyeleri artıyordu. Fakat onun söylediklerinden aklımda yalnızca bu kadarını tutabildim. ez-Zâhir sabaha kadar babasının yanında kaldı. Daha sonra Sultân ayrılmasına izin verdi. Kalkıp ona veda etti. Yüzünü öpüp eliyle başını okşadı. ez-Zâhir, Allah'a dua ederek ayrıldı. Sultân'ın bazen sabaha kadar oturduğu tahta burçta uyudu. (Kalktığında) bir süre onunla yürüdüm. Ardından kendisine veda ettim. ez-Zâhir, Allah'ın korumasıyla yola koyuldu.*

el-Melik el-Efdal'in ayrılmasının zikri

Sonra el-Melik el-Efdal ağırlıklarını yolladı. Kendisi ise benim aracılığımla bazı işlerini halletmek üzere 4 Şevvâl/13 Ekim'e kadar bekledi. Akabinde perşembe gecesinin ortasında bir sıkıntıdan dolayı ağırlıksız olarak el-Gavr yoluna doğru hareket etti.

Sultân'ın, Kudüs'ten ayrılmasının zikri

(s.354) Sultân, insanlara iktalar dağıtmak, onlara izin vermek ve Mısır diyarına gitmek üzere hazırlanmak için

Kudüs'te kaldı. Hac konusundaki isteği azalmıştı. Bu onun kaçırdığı en büyük nimetlerden biriydi. Sultân, lanetlenmiş İngiltere Kralı'nın 1 Şevvâl/10 Ekim'de ülkesine gitmek üzere yelken açtığı haberi doğrulanana kadar Kudüs'te kaldı. Bunun sonrasında yanında ağırlıkları olmadan sahil beldelerine gidip, deniz tarafından Bânyâs'a kadar olan kaleleri teftiş etmek azmi kuvvetlendi. Sonrasında Dımaşk'a gidip burada birkaç gün kalmayı; ardından da Kudüs'e dönüp ahvalini kontrol ettikten sonra işleri yoluna koymak ve idaresini gözden geçirmek üzere Mısır'a gitmeye karar verdi. Bana da kendisi dönene kadar buradaki hastaneyi imar etmek ve inşa edilmiş olan medreseyi idare etmek üzere Kudüs-i Şerîf'te kalmamı emretti. 6 Şevvâl/15 Ekim Perşembe günü kuşluk vaktinde Kudüs'ten ayrıldı. el-Bîre'ye kadar veda etmek üzere ona eşlik ettim. Sultân burada konakladı ve yemek yedi. Sonra harekete geçip Nâblus yoluna çıktı. Bulunduğu yerde geceledi. 7 Şevvâl/16 Ekim Cuma günü kuşluk vaktinde Nâblus'a vardı. Onu burada çok sayıda insan karşılayarak el-Maştûb'tan rahatsızlıklarını dile getirdiler. Kendilerini idare konusundaki kötü davranışlarından şikâyetçi oldular. Sultân, ahalinin durumlarını araştırmak üzere 8 Şevvâl/17 Ekim Cumartesi günü ikindi vaktine kadar şehirde kalıp akabinde yola çıktı. Durumunu incelemek üzere Sebastea'da (Sifistiye) konakladı. Daha sonra Kevkeb'e yöneldi. Buranın durumunu gözden geçirdi. Eksikliklerin giderilmesini emretti. Bu 10 Şevvâl/19 Ekim Pazartesi günü oldu.

Bahâeddîn Karâkûş'un esaretten dönüşünün zikri

Karâkûş'un esaretten kurtulması 11 Şevvâl/20 Ekim Salı günü oldu. Bunun sonrasında (s.355) Sultân'ın huzuruna çıktı. Sultân, onun gelişine çok sevindi. Zira Karâkûş'un, Sultân ve İslâm üzerinde çok hukuku vardı. Karâkûş ikta gelirlerini toplamak üzere Dımaşk'a gitmek için Sultân'dan izin istedi.

Sultân bunun için müsaade etti. Bana ulaşan rakama göre onun ıktası 80.000 altındı.

Prensın desteğini kazanmak üzere Sultân'ın huzuruna gelmesinin zikri

Sultân, Beyrût ulaştığında Antâkyâ Sahibi Prens desteğini elde etmek üzere onun hizmetine geldi. Sultân'ın ikramını, hürmetini ve güler yüzünü kazandı. Sultân, Amîk, Ezregani (Erzgan) ve 1500 dinar geliri olan tarlaları ona bağışladı.

el-Maştûb'un Kudüs'te ölmesinin zikri

el-Maştûb yanındaki bazı askerlerle birlikte Kudüs'te bırakılmıştı. Ancak vali değildi. Bu görev İzzeddîn Curdîk'in elindeydi. Sultân, onu, sulhun ardından Kudüs'e döndüğünde el-Melik el-Âdil, el-Melik el-Efdal, el-Melik ez-Zâhir ile benim aracılığımla istişare ederek atamıştı. Onlar bu hususta Curdîk'i tavsiye ettiler. Aynı şekilde din ve takva ehli de onu salık verdiler. Çünkü Curdîk hayır ehline hizmeti çok olan dürüst bir kimseydi. Sultân, bana cuma günü Kubbetü's-Sahra'da onu vali ilan etmemi emretti. Cuma namazının sonrasında bunu yaptım. Adaletli olmasını şart koştum ve Sultân'ın bu konuda kendisine olan güveninden bahsettim. Curdîk bu görevi üstlendi ve örnek bir şekilde yerine getirdi. el-Maştûb ise askerlerle birlikte Kudüs'te kalıyordu. 23 Şevvâl/1 Kasım Pazar günü vefat etti. Mescidü'l-Aksâ'da namazı kılındıktan sonra evinde defnedildi. Allah, ona rahmet etsin.

Sultân'ın Kudüs'ten, Dımaşk'a dönmesinin zikri

(s.356) Sultân; sahildeki kalelerin durumunu inceleyip eksikliklerinin giderilmesini, buralardaki ordu işlerinin ıslahını, kalelerin asker ve adamlarla doldurulmasını emrettikten

sonra Dımaşk'a döndü. 26 Şevvâl/4 Kasım Çarşamba sabahı şehre girdi. Çocuklarından el-Melik el-Efdal, el-Melik ez-Zâhir, el-Melik ez-Zâfir ve küçük olanları da buradaydı. O, Dımaşk'ı seviyor, burada ikamet etmeyi başka beldelere tercih ediyordu. 27 Şevvâl/5 Kasım Perşembe sabahı Mezalim'e oturdu. İnsanlar huzuruna geldiler ve onu görmekten mutlu oldular. Şairler kendisi için şiirler okudular. Bu meclis herkese açıktı. Adaletin kanadını yaymak için oturdu. Onun nimet ve lütuf bulutları yağıyordu. Geçmiş vakitlerde halka karşı yapılan adaletsizlikleri araştırıyordu. Bu durum 1 Zilkade/8 Kasım Pazartesi gününde²⁶⁷ el-Melik el-Efdal, el-Melik ez-Zâhir'e bir ziyafet verinceye kadar devam etti. Çünkü el-Melik ez-Zâhir, Dımaşk'a geldiğinde babasının buraya doğru hareket ettiği haberini almıştı. Bu sebeple de babasını görünceye kadar şehirde kaldı. Sanki onun asil ruhu, Sultân'ın ecelinin yakın olduğunu hissetmişti. Bu kez defalarca veda etti ve sonra yine onun yanına döndü.

el-Melik el-Efdal, kardeşi için bu ziyafeti tertip ettiğinde, daha öncesinde Haleb'te kendisine gösterilen izzet-i ikramın karşılığını vermek istercesine mükemmel bir yemek verip güzel bir ev sahipliği sergiledi. Din adamları ve dünya ehli de burada hazır bulundu. Ziyafete davet edilen Sultân da oğlunun gönlünü hoş tutmak için geldi. Bana anlatılanlara göre görülmesi gereken bir gündü.

Sultân'ın kardeşi el-Melik el-Âdil'in gelişinin zikri

el-Melik el-Âdil, Kerek'in durumunu kontrol edip gerekli gördüğü şeylerin düzeltilmesi için emir verdikten sonra Fırât beldelerine gitmek üzere yola çıktı. 17 Zilkade/24 Kasım Çarşamba günü²⁶⁸ Dımaşk topraklarına ulaştı. (s.357) Sultân,

267 TTK'da pazar günü.

268 TTK'da salı günü.

onu karşılamaya çıkmıştı. Kardeşi gelene kadar Gabâib'ten el-Kesve'ye (Kisve, Kusva) kadar olan alanda avlandı. Ardından ava birlikte devam ettiler. 21 Zilkade/28 Kasım Pazar gününün²⁶⁹ sonlarına doğru Dımaşk'a girdiler. Sultân burada kaldı. Kardeşi ve oğullarıyla avlanıyor, gençliğinde dolaştığı şehrin arazisinde eğleniyordu. Burada geçmişteki uykusuz gecelerin ve bitkin geçen günlerin yorgunluk ve zahmetinden kurtulup dinlenmek fırsatını yakalamış gibiydi. Ancak bunun çocuklarına ve sevdiği yerlere bir veda olduğunu bilmiyordu. Mısır'a gitmek kararını da unuttu. Zira kendisine Mısır'dan başka meseleler arzedildi.

Bu arada Kudüs'e beni yanına davet ettiği bir mektubu ulaştı. Şiddetli bir kış yaşanıyordu. Yoğun bir çamur vardı. 23 Muharrem 589/29 Ocak 1193 Cuma günü Kudüs'ten çıktım. 12 Safer 589/17 Şubat Salı günü²⁷⁰ Dımaşk'a vardım. Öte yandan ilk hacı grubu da Dımaşk yoluna ulaşmıştı. Sultân'ın şehre girişi ise 11 Safer/16 Şubat Pazartesi günü²⁷¹ ikindi vaktinde olmuştu. Şehre vardığım günün ortasına kadar onun yanına çıkamadım. Huzuruna çıktığımda el-Melik el-Efdal kuzey tarafındaki eyvanda idi. Yine emîrlerden ve ikta sahiplerinden pek çok kimse ona saygılarını sunmak üzere oturmasını bekliyordu. Sultân tek başıma geldiğimi anlayınca daha kimse yanına girmeden beni çağırdı. Yanına girdim. Kalktı ve daha önce görmediğim bir mutlulukla beni karşılayıp kucakladı. Gözleri yaşardı. Allah'ın rahmeti üzerine olsun.

Sultân'ın, hacıları karşılamasının zikri

13 Safer/18 Şubat Çarşamba günü²⁷² Sultân beni istedi. Huzuruna çıktım. Bana eyvanda kimlerin olduğunu sordu.

269 TTK'da pazar günü.

270 TTK'da çarşamba günü.

271 TTK'da salı günü.

272 TTK'da perşembe günü.

el-Melik el-Efdal'in, emîrlerin ve insanların huzuruna çıkmak için beklediklerini haber verdim. (s.358) Cemâlûddeve İkbâl aracılığı ile onlardan özür diledi. Perşembe sabahı erkenden beni tekrar çağırdı. Huzuruna gittim. Bahçenin gölgeliğindeydi. Yanında küçük oğulları vardı. Kimlerin kendisini görmek istediklerini sordu. Ona; Frenk elçileri, emîrler ve ileri gelenlerden bir grubun beklediği söylendi. Frenk elçilerinin bu mekâna çağırılmalarını istedi. Onlar huzura girdiler. O sırada Sultân'ın yanında bulunan çok sevdiği Emîr Ebû Bekr adındaki küçük oğlu ile oynuyordu. Çocuk, Frenkler içeriye girdiklerinde onların traşlı yüzlerini, kırpılmış kafalarını, daha öncesinde görmediği kıyafetlerini gördüğünde korktu ve ağladı. Sultân, Frenklerden özür diledi. Ardından da çocuk konuşmalarını duymadan onları huzurundan çıkarttı. Bana *bugün bir şey yedin mi?* diye sordu. Böyle bir samimiyet kendisinin âdetiydi. Sonrasında *bize çabucak birşeyler getirin* dedi. Sütlu pirinç ve buna benzer hafif yemekler getirdiler. Sultân yedi. İştahı olmadığını zannediyordum. Çünkü o günlerde hareket etmesini zorlaştırdığından insanlara özür beyan ediyordu. Vücudu şiş olup üzerinde bir tembellik hali vardı. Yemeği bitirdiğimizde *hac kervanından haberin var mı?* diye sordu. *Onlardan bir grupta yolda karşılaştım. Eğer yollar çok çamurlu olmasaydı bugün şehre gireceklerdi. Fakat çamur olduğundan yarın girerler* diye cevap verdim. Sultân da *inşallah, yarın onları karşılamaya çıkalım* dedi. Yollardaki suların temizlenmesini emretti. Zira o yıl çok yağışlı geçmişti. Sular yollarda nehirler gibi akmıştı. Yanından ayrıldım. Kendisini bildiğim şekilde neşeli bulamamıştım. Cuma sabahı kalktı. Atına bindi. Ben de birazcık geride kalmıştım. Sonrasında hacıları karşıladığı sırada yanına geldim. Hacıların arasında Sâbukeddîn ve Karâlâ el-Yarûkî de bulunuyordu. Yaşlılara çok hürmet gösterirdi. Onları karşıladı. Daha sonra oğlu el-Melik el-Efdal de kendisine katıldı.

el-Melik el-Efdal konuşmak üzere beni yanında tuttu. Sultân'a baktım. Üzerine kazegund giymediğini gördüm. Bunu giymeden dışarıya çıkmak âdeti değildi. Önemli bir gündü. Hacıları karşılamak ve Sultân'ı görmek üzere (s.359) şehir halkından büyük bir kalabalık toplanmıştı. Bu nedenle yanına gidip kazegundunu giymeyi ihmal ettiğini hatırlatmak için fazla sabredemedim. O da bunu anlamış gibiydi ve kazegundunu istedi. Ancak Zerdkaş bulunamadı. Bundan çok rahatsız oldum ve kendi kendime *Sultân normalde onsuz çıkamadığı bir şeyi istiyor. Fakat o bulunamıyor*, diye söylendim. Allah bunun bir uğursuzluk olduğunu kalbime düşürdü. *Bu kadar kalabalığın olmadığı bir yol yok mu?* diye sordum. *Tabi ki dedi.* Daha sonra bostanlar arasından Muney'a tarafına doğru yürüdü. Biz de yanındaydık. Kalbim, onun korkusundan küt küt atıyordu. Kaleye gelene dek yürüdü ve köprünün üzerinden kaleye geçti. Bu bilinen bir yoldu. Ancak Sultân'ın ata bindiği son sefer oldu. Allah, ona rahmet etsin ve ruhunu kutsasın.

Sultân'ın hastalığının zikri

Cumartesi günü Sultân büyük bir uyuşukluk hissetti. Gece yarısına kalmadan sarıhumma hastalığı bütün bedenini kapladı. Hastalığın ateşi dışta olandan çok içerisindeydi. 16 Safer 589/21 Şubat 1193 Cumartesi sabahında²⁷³ Sultân da hummanın izleri vardı. Bunu insanlara göstermemeye çalışıyordu. Ancak ben, el-Kâdî'l-Fâdıl ile onun yanındaydım. Oğlu el-Melik el-Efdal de yanına girdi. Huzurunda kalış süremiz uzadı. Akşamki sıkıntıdan şikâyet etmeye başladı. Öğleye kadar konuşmak onu mutlu etti. Daha sonra yanından ayrıldık. Fakat kalpler onunlaydı. Bize oğlu el-Melik el-Efdal ile yemekte hazır bulunmamızı emretti. Ancak el-Kâdî'l-Fâdıl'ın böyle bir alışkanlığı olmadığı için ayrıldı. Güney tarafındaki eyvana girdim. Sofra kurulmuş, oğlu el-Melik el-Efdal de

273 TTK'da pazar günü.

Sultân'ın yerine oturmuştu. Oturmaya gönlüm el vermediği için oradan ayrılıp uzak durdum. Bugün içinde el-Melik el-Ef-dal'i babasının yerinde otururken gören birçok kimse ağladı. Biz de gece gündüz Sultân'ı ziyaret etmeyi sürdürdük. Ben ve el-Kâdî'l-Fâdıl bazı günler hastalığında iyileşme hissettiğinde (s.360) yanına girmek müsaadesi alıyorduk. Ömrünün sonuna yaklaştığının emarelerinden biri de hazarda ve seferde hastalığına alışkın olan doktorunun yokluğu idi. Tabiplerin görüşü, Sultân'dan kan almaktı. Dört defa kendisinden kan aldılar. Fakat hastalığı şiddetlendi. Bedeninin nemi azaldı. Vücudu gözle görülür bir şekilde kurudu. Böylece hastalığı devam ederken ciddi şekilde zayıf düştü. Hastalığının altıncı gününde onun yanına oturmuş ve sırtına yastık dayamıştık. Vücudunu rahatlatmak üzere verilen içeceklerden sonra kendisine ılık su getirildi. Sultân suyu içtiğinde aşırı sıcak buldu ve bundan şikâyet etti. Su değiştirildi. İkinci kez Sultân'a verildi. Bu defa da soğukluğundan şikâyet etti. Ancak kızıp bağırmadı. Şu kelimelerin dışında başka bir söz söylemedi: *Sü-bhanallah suyu normal getirebilecek kimse yok mu?* Ben, el-Kâdî'l-Fâdıl ile çıktığımda bana şöyle diyordu: *Müslümanların kaybetmekte olduğu şu en şerefli ahlaka bak! Vallahi bugün onun yerinde bir başkası olsaydı. Kadehi getirenin başına vururdu.* Altıncı, yedinci ve sekizinci günlerde Sultân'ın hastalığı şiddetlenip artmaya devam etti. Bilincini kaybetti. Dokuzuncu günde bir titreme hâsıl oldu. Bir şey içmekten kaçındı. Şehirde şiddetli bir sarsıntı oldu. İnsanlar korktular. Çarşılardan eşyalarını kaldırdılar. Ahaliyi anlatılmayacak derecede hü-zün ve keder sardı. el-Kâdî'l-Fâdıl ve ben gecenin üçte birine ya da buna yakın bir zamana kadar oturuyorduk. Sonrasında Sultân'ın evinin kapısına gidiyorduk. Eğer içeriye girmeye bir yol bulursak kendisini görüp ayrılıyorduk. Bu arada insanları da Sultân'ın ahvalini yüzümüzden anlamak için bizim evden çıkmamızı beklerken buluyorduk. Hastalığının onuncu gününde Sultân'a iki defa lavman yapıldı. Bundan dolayı biraz

rahatlık hâsıl oldu. Kendisine bir miktar arpa suyu içirildi. Ahali bu duruma çok sevindi. Biz yine âdet olduğu üzere gecenin bir kısmı geçene kadar oturduk. Sultân'ın evinin kapısına gittik. Cemâlüddevle İkbâl'i orada bulduk. Sultân'ın durumunu sorduk. **(s.361)** İçeri girdi. Sonrasında el-Melik el-Muazzam Turânşâh'ı *bacakları terlemeye başlamıştır* haberiyle bize gönderdi. Bu sebeple Allahü Teâla'ya şükrettik. Ondan vücudunun kalan yerlerine dokunmasını ve terleme durumu hakkında bize haber vermesini istedik. el-Melik el-Muazzam, onu kontrol etti ve tekrardan yanımıza çıktı. Her tarafının terlediğini söyledi. Bundan dolayı Allahü Teâla'ya şükrettik. Gönlümüz rahatlamış olarak oradan ayrıldık. Sonra Sultân'ın hastalığının 11. gününün sabahında yani 26 Safer/3 Mart Salı günü²⁷⁴ kapıya gittik. Durumunu sorduk. Bize terlemesinin artıp yatağını hatta yeri dahi ıslattığı haberi verildi.

İnsanların el-Melik el-Efdal'e biat etmesinin zikri

el-Melik el-Efdal babasının durumunu ve ondan ümidin kesildiğini gördüğünde insanlardan biat almaya başladı. Sultân'ın evi olan Dârü'r-Rıdvân'da oturdu. Kâdıları çağırды. Onlara biat için bütün gerekliliklerin yer aldığı kısa bir yemin nüshası hazırlattı. Yazı: Sultân'ın hayatta olduğu sürece ona, ölümünden sonra ise el-Melik el-Efdal'e biat etmelerini içermekteydi. el-Melik el-Efdal babasının hastalığının arttığını, bu konuda ne olacağını ve ne yapması gerektiğini bilmediğini; yalnızca meliklerin âdetleri gereğince ihtiyaten hareket ettiğini söyleyerek halktan özür diledi. Şihne Bedreddîn Mevdûd'un kardeşi Sadeddîn Mesûd yemin etmeye ilk gelen kişi oldu. Hiçbir şart ileri sürmeden yemin etti. Sonra Sahyûn Sahibi Nâsireddîn geldi ve yemin etti. **(s.362)** Elinde bulundurduğu kaleler arttırıldı. Ardından Şeyzer Sahibi Sâbukeddîn geldi. Yemin etti. Ancak talâktan (yemini bozmaktan) bah-

274 TTK'da çarşamba günü.

setmedi. Daha öncesinde bunun üzerine yemin etmediğini mazeret gösterdi. Sonra Hoşterîn el-Hakkârî geldi ve yemin etti. Akabinde Nuşirevan ez-Zerzerî geldi ve kendisinin razı olacağı bir iktayı şart koşarak yemin etti. Allakân ve Menkalân gelip biat ettiler. Sonrasında sofraya kuruldu. Cemaat geldi ve yemek yediler. İkinci vakti geldiğinde Meymûn şöyle dedi: *Biz sana ve kardeşlerinden hiçbirine kılıç çekmeyeceğimize dair yemin ediyoruz. Ancak başımız senin memleketlerine fedadır.* Sunkur ise bir saat kadar yemin etmekten kaçındı. Daha sonra *sen bana en-Natrûn için söz vermiştin. Ben de o söz üzerineyim* dedi. Sâme geldi ve *benim iktam yoktur. Ben ne üzerine yemin edeyim* dedi. Sonra döndü ve yemin etti. Ancak yemini ni kendini memnun edecek bir iktaya verilmesi şartına bağladı. Sunkur el-Maştûb geldi ve razı olacağı bir iktaya karşılığında yemin etti. Elyakâ el-Fârisî geldi ve yemin etti. Onun ardından Aybek el-Eftas geldi. Razı olacağı bir iktayı şart koşarak yemin etti. Ancak talâk konusunda yemin etmedi. Siyârûh'un kardeşi de iktaya ile razı edilmesi karşılığında yemin etti. Hüsâmeddîn Beşâre geldi ve yemin etti. Kendisi orada bulunanların üstüydü. Mısırlı emîrlerden hiçbirisi gelmedi. Onlara da yemin teklifi götürülmedi. Yalnızca bu az sayıdaki kişi yemin etti. Orada bulunanlardan bilinmeyen kimselerden istisna olabilir. Yemin metninin nüshası ve muhtevası şu şekildeydi: Birinci fasıl: *Bu andan itibaren kendimi samimi bir niyet ile hayatı süresince el-Melik en-Nâsır'a adıyorum. Onun devletini canımla, malımla, malımla, kılıcımla, adamlarımla koruyacağım. Emîrlerine itaat edeceğim ve yasaklarından sakınacağım. (s.363) Onun ardından oğlu el-Melik el-Efdal Ali'ye biat ederim. Valla-hi ben ona itaatteyim. Devletini, ülkesini, topraklarını canımla, malımla, kılıcımla, adamlarımla koruyacağım. Emirlerine ve yasaklarına uyacağım. Bu konuda içim ve dışım birdir. Allah söylediklerime şahittir.* Sonrasında ise tahrir (şehadetname) bölümü geliyordu. Yemin nüshasının ana hatları bu şekildeydi.

Sultân'ın vefatının zikri

27 Safer 589/4 Mart 1193 Çarşamba gecesinde²⁷⁵ -ki bu Sultân'ın hastalığının 12. Gecesi idi-. Rahatsızlığı şiddetlendi ve iyice güçten düştü. Bunun başlangıcı bir önceki geceydi. Bizimle onun arasında kadınlar aracılık etti. Ben, el-Melik el-Efdal ve İbnü'z-Zekî bu gecede hazır bulunuyorduk. O vakitte huzurda olmak İbnü'z-Zekî'nin âdeti değildi. el-Melik el-Efdal, Sultân'ın yanında kalmamızı istedi. Fakat el-Kâdî'l-Fâdıl bunu münasip görmedi. Zira insanlar her gece kaleden inmemizi bekliyorlardı. Bunun olmadığı takdirde şehirden seslerin yükselmesinden insanların birbirini yağmalamalarından korktu. Dolayısıyla kaleden inmemizi uygun gördü. eş-Şeyh Ebî Cafer İmâmi'l-Kellâse'yi çağırdı. Çünkü o evi kalede bulunan salih bir adamdı. Eğer Sultân rahatsızlanırsa yanında bulunabilirdi. Kadınlarla arasına girer, ona kelime-i şهادet ve Allahü Teâlâ'yı zikrettirirdi. Bu yapılırken biz de kaleden indik. Her birimiz kendisini Sultân için feda etmeye hazırdı. Sultân o gece Allahü Teâlâ'ya göç edecek insanların haliyle geceledi. eş-Şeyh Ebî Cafer de yanında *Kur'ân* okuyor ve ona, Allahü Teâlâ'yı zikrettiriyordu. Dokuzuncu gecede Sultân'ın şuuru kapanmıştı. Ancak zamana zaman kendine geliyordu. **(s.364)** eş-Şeyh Ebî Cafer okumasının sonuna geldiğinde *O Allah ki, ondan başka ilah yoktur* ayetine geldiğinde Sultân bunu işittiğini ve *doğrudur* dediğini söyledi. İşte bu onun ihtiyaç zamanındaki uyanıklığı ve Allahü Teâlâ'ya olan inayeti idi. Bunun için Allah'a hamdolsun.

Sultân'ın vefatı 27 Safer 589/4 Mart 1193 günü sabah namazından sonra vukua gelmişti. el-Kâdî'l-Fâdıl güneş doğarken yanına vardığı için vefatında onunla birlikteydi. Ben ulaştığımda ise Sultân vefat ve Allah'ın keremine, rızasına intikal etmişti. Bana anlatıldığına göre eş-Şeyh Ebî Cafer, *Kur'ân*'da

275 TTK'da perşembe günü.

ondan başka ilah yoktur ve ben ona tevekkül ettim ayetine geldiğinde gülümsedi. Yüzü parıldadı ve ruhunu rabbine teslim etti. Bugün Hulefâ-i Raşidîn devrinden beri Müslümanların ve İslâm'ın benzerini görmediği bir gündü. Kale, şehir ve dünya, Allahü Teâlâ'dan başkasının bilemeyeceği bir kedere büründü. Vallahi bazı insanlardan kendileri için en aziz olan canlarını feda etmeyi temenni ettiklerini işitmiştim. Böyle birşeyi şimdiye kadar yalnızca abartı ve aşırılık olarak düşünmüştüm. Bugün ise kendim ve diğerleri açısından anladım ki eğer canlarını Sultân için feda etmeleri mümkün olsa bunu yaparlardı. Sonrasında oğlu el-Melik el-Efdal kuzey tarafındaki eyvanda taziyeye oturdu. Kalenin kapısı, emîrlerin ileri gelenlerinin ve âlimlerin dışındaki kimselere karşı korumaya alındı. Büyük bir gündü. Herbir insan hüzün, esef ile ağlayıp yakarmakla meşgul olduğu için bir diğerine bakamıyordu. Meclis şairlerin mersiyelerinden ve vaizlerin konuşmalarından muhafaza edildi. Sultân'ın evlatları çıkıp insanlar arasında yardım istiyorlardı. İnsanlar gördükleri manzaradan dehşete düşüyorlardı. Bu durum öğle namazının sonrasına kadar devam etti. Ardından Sultân'ın yıkanmasıyla ve kefenlenmesiyle meşgul olundu. Bu sırada en küçük ve değersiz ihtiyaç malzemeleri hatta çamura karıştırılan samanın parasını dahi borç alarak kullandık. Sultân'ı, ed-Devlâ'î'l-Fakîh yıkadı. Ben de yıkamada ona yardım etmek istedim. Ancak kendimde bu manzaraya tahammül edecek güç bulamadım. Sultân'ın naaşı kalın bir beze sarılı olarak bir tabut içerisinde öğle namazından sonra çıkarıldı. Bu ve kefenlenmede ihtiyaç duyulan herşey öğrendiğim kadarıyla el-Kâdî'l-Fâdıl tarafından getirildi. (s.365) Sultân'ın tabutu görüldüğünde sesler yükseldi. Büyük bir velvele oldu. Öyle ki akıl sahibi biri dünyayı tek bir ses halinde hayal edebilirdi. Ağlama ve feryatlar insanları namazdan dahi alıkoymuştu. İnsanlar gruplar halinde onun cenaze namazını kıldılar. İlk cenaze namazını Kâdî Muhyiddîn

b. Zekî kıldırıldı. Daha sonra Sultân'ın cenazesi yeniden bahçenin içindeki hastalandığı evine götürüldü. Buranın batısında ki çardakta defnedildi. Onun mezarına konulması ikindi vaktine yakın bir zamanda oldu. Sonrasında gün boyunca oğlu el-Melik ez-Zâfir kaleden indi. İnsanları teselli edip kalplerini ferahlattı. İnsanlar ağlamaktan yağma ve fesatla uğraşamaya vakit bulamıyorlardı. Allah'ın dilediklerinin dışında hüznolenmeyen bir tek kalp ve ağlamayan tek bir göz bile yoktu. Sonrasında insanlar çok kötü bir halde evlerine döndüler. Bu gece içlerinden hiçbiri geri dönmedi. Sadece biz geldik. *Kur'ân* okuduk. Hüznümüz yinelendi. Bugün içinde el-Melik el-Efdal, amcasına ve kardeşlerine mektup yazarak durumu haber vermekle meşgul oldu. İkinci günde genel bir taziyeye oturdu. Kalenin kapıları âlimler ve fâkihler için açıldı. Mütekellimler konuştular. Fakat şairler şiir okumadı. Öğle vaktinde meclis dağıldı. Diğer taraftan ahali sabah akşam *Kur'ân* okumaya ve Sultân'a dua etmeye devam ettiler. el-Melik el-Efdal ise idarenin düzenlenmesi, kardeşleri ve amcalarıyla yazışmakla meşgul oldu.

Sonra bu yıllar ve onların ehli geçti.

Sanki hepsi yalnızca bir rüyaydı.

Salâtü selâm Allah'ın peygamberi olan efendimiz ve onun ehli üzerine olsun. Bu haberler el-Melik en-Nâsır Ebi'l-Muzaffer Yûsuf b. Eyyûb'a aittir. Hepsini onun vefat ettiği günde tamamladım. **(s.366)** Bununla Allah'ın rızasını kazanmayı ve insanları onu rahmetle anıp ve en güzel özelliklerini hatırlamaya teşvik etmeyi amaçladım. Allah, ondan sonra haleflerine yol gösterebilir. Onu, Muhammed ve ailesinin yüzü suyu hürmetine hakettiği mükâfata ulaştırırsın. Allah bizim için kâfi ve en iyi vekildir.

Efendimiz eserin sahibi Allah, onun yüceliğini daim etsin dedi:

Allah'ın, Sultân'ın eliyle 583/1187-1188'den 586/1190-1191'e kadar Frenk diyarından fethini müyesser kıldığı şehir ve kalelerin zikri

Taberiye, Ürdün Denizi üzerinde kılıçla... Akkâ, Büyük Deniz'in üzerinde âmânla... Hayfâ, denizin üzerinde âmânla... Hıristiyan adının nispet edildiği en-Nasâra (en-Nasîra), er-Remle, Kaysâriyye kılıçla... Arsûf âmânla... Yâfâ şehri kılıçla... Askalân âmânla... Gazze âmânla... ed-Dârûm, denizin üzerindeki Saydâ, Beyrût âmânla... Cübeyl, Hunîn, Cebiyle, Tıbnîn, burcu dışında Antartus kılıçla... Cebele şehri kılıçla, kalesi âmânla... el-Lâzkiye şehri kılıçla, şehri âmânla... es-Serfend, Kudüsü Şerîf, Nablûs, Kudüs topraklarındaki el-Bîre, Safuriyye, et-Tûr, Hısn-ı Debûriyye, el-Fûle, Hısn-ı Akrbelâ, Hısn-ı Ceynîn, Safisata, Kevkeb, Kudüs'ün kuzeyindeki Afra Kalesi, Beytü Lahm, Kudüs topraklarındaki Hısnü'l-Azâriyye yine buraya yakın el-Burcu'l-Ahmer, Halil (a.s) Kalesi, Beytü Cibrin, Tell es-Safiyye, Mecdel Yâbâ Kalesi, Yukarı Ceyb (Ciyb) Kalesi, Aşağı Ceyb Kalesi, (s.367) en-Natrûn, Hısnü'l-Ahmer, er-Remle topraklarındaki Lüd, buraya yakın Kalansuve, Yubnâ, el-Kâkûn, el-Keymûn, bir buçuk yıllık kuşatmanın sonrasında Kerek Kalesi, iki senelik kuşatmanın ardından Şevbek Kalesi, es-Sel'a Kalesi, el-Vaire, Cem' Kalesi, Tufeyle Kalesi, Hürmüz Kalesi ki bunlar Musa ve es-Serat vadisinde toplanmışlardır. Safed Kalesi, Yâzûr Kalesi, Şakîf Arnûn, İskenderûne Kalesi, Saydâ topraklarındaki Ebu'l-Hasan Kalesi, aynı şekilde Saydâ Kalesi, yukarı sahil beldesi, denizin üzerindeki el-Marakiye, Akkâ topraklarındaki Yahmûr Kalesi, Cebele ve Markab arasındaki Bulunyâs, Sahyûn, Balâtunus, Cemâhiriyye Kalesi, el-Aydad Kalesi, el-Bekkâs, eş-Şuğr, Biskrâil, es-Sermîniyye, Berzuye Kalesi, Derbisâk, Antâkya'ya yakın Bagrâ, Beyrût topraklarındaki ed-Dânûr, Saydâ yakınlarındaki es-Safund...

Bu kitabın sonuna geldik. Âlemlerin rabbi Allah'a hamdolsun. Efendimiz Muhammed ve ailesine salâtü selam olsun. Kitabın yazılması rabbinin merhametine muhtaç fakir kulunun eliyle 12 Receb 626/6 Haziran 1229 tarihinde tamamlandı. Allah, bizim için kâfi ve en iyi vekildir.

Salâhaddîn Eyyûbî'nin Soyu Hakkında

İmâdeddîn el-Kâtib el-İsfahânî (ö.1201)

Haridetü'l-Kasr ve Ceridetü'l-Asr, II, Mısır 1969.

(Salâhaddîn'in, yazdığı şiir ile Türkleri kötüleyen bir şair ile arasında geçenlere dair)

(s.429-430) Sultân Salâhaddîn 570/1174-1175 senesinde Mısır'dan, Şâm'a geldiğinde Hıms'ın dışında karargâh kurdu. el-Mühezzeb b. Es'ad bir kasideyle birlikte ona geldi. el-Kâ-dî'l-Fâdıl, Salâhaddîn'e, bu zat

Şiir Türklerin nezdinde daima metruktur diyen kişidir, dedi.

Sultân ise sözünü yalanlamak, ümidini doğrulamak üzere caize vermekte acele edip onu şereflendirdi. Hilat ve tarla verdi.

İzzeddîn İbn el-Esîr (ö.1233)

el-Kâmil fi't-Târih, XI, nşr. C.J. Tornberg, Beyrut 1979.

(XI,341) Esededdîn ve kardeşi Necmeddîn Eyyûb -daha büyüktü- Dovin beldesinden Şâzî'nin oğullarıydı. Burası Azerbaycan'ın er-Rûm tarafındaki sınırında yer alan bir belgedir. İkisinin aslı er-Ravvâdiyye Kürtlerindendir. Bunlar Kürtlerin en şerefli kabilesidir. İki kardeş Irak'a geldiler ve Irak Şahnesi Mücaheddîn Bihrûz el-Hâdim'in hizmetine girdiler. Necmeddîn akıllı, görüş sahibi ve güzel ahlaklı biriydi. Bihrûz, onu kendi elindeki Tikrît'e dizdar tayin etti. Necmeddîn Eyyûb kardeşiyle birlikte bu şehre gitti. Daha önce zikrettiğimiz gibi Atabek eş-Şehîd Zengî b. Aksungur 526/1131-1132 senesinde Irak'ta Karaca Sâkî'ye yenildikten sonra mağlup bir şekilde

Tikrît'e ulaştı. Necmeddîn, ona hizmet etti ve gemiler verdi. Zengî, Dicle'yi buradan geçti. Adamları da onu takip ettiler. Eyyûb, onlara çok iyi davranıp kendileriyle dostluk kurduktan sonra gönderdi.

Ebû Şâme el-Makdisî (ö.1267)

Kitâbü'r-Ravzateyn fi ahbâr-i devleteyn, en-Nûrîyye ve's-Salâhîyye, I, thk. İbrahim Şemseddin, Beyrut 2002.

(I,354) Esededdîn ve kardeşi Necmeddîn Eyyûb -o daha büyüktü- Dovin beldesinden Şâzî'nin oğullarıydı. Burası Azerbaycan'ın er-Rûm tarafındaki sınırında yer alan bir beldedir. İkisinin aslı er-Ravvâdiyye Kürtlerindendir. Bunlar Kürtlerin en şerefli kabilesidir. İki kardeş Irak'a geldiler ve Irak Şahnesi Mücaheddîn Bihrûz el-Hâdim'in hizmetine girdiler. Necmeddîn akıllı, görüş sahibi ve güzel ahlaklı biriydi. Bihrûz, onu kendi elindeki Tikrît'e dizdar tayin etti. Necmeddîn Eyyûb kardeşiyle birlikte bu şehre gitti.

Ebu'l-Abbâs Şemseddîn İbn Hallikân (ö.1282)

Vefeyâtü'l-A'yân fi ebnâi ebnâi'z-Zamân, VII, thk. İhsan Abbas, Beyrut 1994.

(VII,139) Tarih ehlinin ittifak ettiği üzere babası ve ailesi Dovin'lidir. Burası Azerbaycan'ın Errân ve Gürcü beldeleri tarafındaki sınır amilliğinde olan bir şehirdir. Onlar Ravvâdiyye Kürtlerindendir. er-Ravvâdiyye: Kürtlerden büyük bir kabile olan el-Hezebâniyye'nin kollarındandır. Fakîh birisi bana şöyle demişti: O, Dovin halkındandır. Dovin kapısının yanında bütün ahalisi Ravvâdiyye Kürtlerinden olan Ecdânakân diye bir köy vardır. Salâhaddîn'in babası Eyyûb'un doğumu da (VII,140) buradadır. Şâdî oğulları Esededdîn Şîrkûh

ve Necmeddîn Eyyûb'u yanına aldı. Bağdâd'a doğru yola çıktılar. Tikrît'de konakladılar. Şâdî burada öldü. Mezarı şehrin içersindeki bir türbededir.

Onların neseblerini çok araştırdım. Ancak Şâdî'den sonrasında hiç kimseyi bulamadım. Öyle ki evkaf ve mülk ile alakalı pek çok kitapta Şîrkûh ve Eyyûb isimlerine rastladım. Ancak burada da Şîrkûh b. Şâdî ve Eyyûb b. Şâdî'den başkasını göremedim.

Onların ailesinin büyüklerinden bazıları bana; O, Şâdî b. Mervân'dır, dediler. Bunu da Eyyûb ve Şîrkûh'un tercümelelerinde zikretmiştim. el-Hasan Garîb b. Ümrân el-Heresî'nin düzenlediği şu isimleri ihtiva eden metni gördüm: Eyyûb b. Şâdî b. Mervân b. Ebî Ali b. Antere b. el-Hasan b. Ali b. Ahmed b. Ebî Ali b. Abdülaziz b. Hedbe b. el-Husayn b. el-Hâris b. Sinân b. Amr b. Mürre b. Avf b. Usâme b. Nebhiş b. el-Hârise Sâhibu'l-Hammâle b. Avf b. Ebî Hârise b. Mürre b. Neşbet b. Gayz b. Mürre b. Avf b. Sa'd b. Zübyan b. Bagîd b. Reys b. Gatafân b. Sa'd b. Kays Aylan b. İlyas b. Mudar b. Nizâr b. Ma'ad b. Adnân. Sonrasında bu neseb Hz. Adem'de (a.s.) nihayet bulana kadar çıkar. Sonrasında bundan başka el-Horâsanî diye bilinen Ali b. Ahmed'in zikredildi. Bu zatı, el-Mütenebbî şu tek cümlelik kaside ile methetmiştir:

Ali b. Ahmed yürüdüğü zaman hava toz ile dolardı.

el-Hammâle Sahibi Hârise b. Avf b. Ebî Hârise ise kanı Abs ve Zübyân arasında taşımıştır. Harim b. Sinân'ın kardeşi Harece b. Sinân da onun el-Hammâle'deki ortağıdır.

(VII,141) Zikredilen şecerelerden bir başkası ise Dımaşk Sahibi el-Melik el-Muazzam Şerefeddîn Îsâ b. el-Melik el-Âdil ve oğlu el-Melik en-Nâsır Salâhaddîn Ebu'l-Mefâhir Dâvud b. el-Melik el-Muazzam'a okunmuştu. Receb 619/Ağustos-Eylül 1222'de ikisinin dinlemesi için yazıldı. Allah en iyisini bilendir. Şecerelerden naklim burada nihayete erdi.

İbn el-Adîm el-Halebî olarak da bilinen el-Kâdı Kemâled-dîn Ebu'l-Kâsım Ömer b. Ahmed derlediği *Târih-i Haleb* adlı eserinde onların nesebleriyle alakalı ihtilafı zikrettikten sonra şöyle dediğini duydum:

“el-Muiz İsmâîl b. Seyfülislâm b. Eyyûb nesebini Ümeyye oğullarına dayandırıp halife olduğunu iddia etmişti. İbn Şeddâd olarak bilinen şeyhimiz el-Kâdı Bahâeddîn'den, Salâhaddîn'in bunu yalanlayarak *böyle bir şeyin aslı yoktur* dediğini işittim.

Tarih-i Kebir'in sahibi İbn el-Esîr el-Cezerî diye bilinen şeyhimiz el-Hâfız İzzeddîn Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed'in Musul melikleri olan ed-Devletü'l-Atâbekiyye için kaleme aldığı küçük tarihinde; Esededdîn Şîrkûh ve onun Mısır diyarına yürümesi ile alakalı kısımda şöyle der; Esededdîn Şîrkûh ve ondan büyük olan Necmeddîn Eyyûb, Dovin şehrinde Şâdî'nin oğullarıdır. Onların asılları er-Ravvâdiyye Kürtlerindendir. İkisi Irak'a gelmişler ve buranın şahnesi Mücaheddîn Bihrûz b. Abdullah el-Gıyâsî'ye hizmet etmişlerdi.”

Resail ve Nusus, “Nesebü'l-Eyyûbiyyin li'l-Melik el-Emced el-Eyyûbî”, nşr. Salahaddin Münecid, Beyrut 1978.

(s.35) Onların dönemindeki İslâm müverrihlerinin eserleri Eyyûbîlerin nesebi meselesinde kendilerinin Kürt mü? Arap mı? oldukları üzerine kaleme alınmıştır. Bu konuda İbn el-Esîr, İbn Ebî Tâyy, Ebû Şâme daha sonra İbn el-Adîm, İbn Vâsıl, İbn Hallikân ve el-Makrizî fikir beyan etmişlerdir. Hepsi de Eyyûbîlerin nesepleri konusunda duydukları ihtilaflardan bahsetmişler, bazıları da hakikati öğrenmeye çabalamışlar ve nihayetinde kendi görüşlerini aktarmışlardır.

Eyyûbîlerin kökeni hakkında zamanımıza gelen bilgiler üç kısma ayrılmıştır. Bundan başka onların Arap olduğunu söyleyen müellifler de üçe ayrılmıştır;

- Eyyûbîleri Benû Rabiâtü'l-ferase'den
- Ya da Benû Amr Müzeyyika b. Amîr Mau's-semâ'dan
- Ya da Ümeyye oğullarından geldiğini söyleyenler...

(s.36) yine onları; Humeyd b. Zuheyr b. el-Hâris b. el-Esed b. Abdüluzza b. Kassî'nin kalan çocuklarından

* ya da Benû Kerd b. Merd b. Amr b. Sa'saâ b. Muaviye b. Ebî Bekr'den

* ya da soyu Ba'vef b. Lü'eyy yoluyla Mudar'a kadar inen Ali b. Ahmed el-Mürri'nin çocuklarından

* ya da Azerbaycan tarafından olup Kürtlerin en şerefliilerinden er-Ravvadiyye'ye bağlarlar.

Yine onlardan bazıları da Eyyûbîlerin Fars asıllı olduklarını ifade ile

- Kürd b. İsfendâm b. Menuçehr'in oğullarından
- Dahhâk b. Biyurasb es-Seffâk'ın zulmünden kaçıp yüksek dağlara sığınan İranlıların neslinden
- Ya da Acem kabilelerinin birinden geldiklerini söylerler.

(s.37) Mamafih *Kitâbü'l-Fevâidi'l-Celiyye fi'l-Ferâidi'n-Nâsırıyye*'den haberdar olunmasına kadar elimizde Eyyûbîlerden biri tarafından kaleme alınmış bu müşkül hususta kesin bir delil olması adına bir yazılı neseb zamanımıza ulaşmamıştı.

Bu yazı Sultân el-Melik en-Nâsir Dâvud b. el-Melik el-Muazzam Îsâ b. el-Melik el-Âdil b. Eyyûb (ö.656/1258)'un Dîvânü Resâil'inden çıkmıştır. Bu divanı ise oğlu el-Melik el-Emced el-Hasan b. Dâvud toplamıştı. Yazının ilk bölümü birinci kısmında Eyyûbîlerin ensebi ikincisinde ise babası el-Melik en-Nâsir'dan kalanlar olmak üzere iki parça halinde yazılmıştır.

Birinci kısım Eyyûbîlerden biri tarafından kaleme alınmış neseb ile alakalı ilk yazıdır. İkinci kısım ise el-Melik en-Nâsır'ı anmak üzere yazılmış etkileyici bir törendir. Bunu ise nesir ve nazımdan seçmeler takip etmiştir.

el-Melik el-Hasan b. Dâvud ecdadının nesebiyle alakalı söylenenlerin hepsini kaydetmiştir. Sonrasında bunu her yönden araştırarak onların (Eyyûbîlerin) Kürt olmadıklarını açık bir şekilde ifade etmiştir. Bununla birlikte Kürtlerin yanına yerleşip onlarla akrabalık kurduklarını söylemektedir. Bu doğruluk açısından el-Hasan b. Garîb el-Hâresî'nin Eyyûbîlerin alimi el-Melik el-Muazzam Îsâ'ya arz edip aktardığı neseb şeceresine göre daha ağır basmaktadır. Yine oğlu el-Melik en-Nasır Davud da 619/1222-1223 senesinde bunu dinlemiştir. el-Melik el-Muazzam bu şecereye itirazda bulunmamıştır. Nitekim el-Melik el-Hasan da şöyle demektedir; *Dedem el-Melik el-Muazzam (r.a.) ilmiyle, tahkikiyle, fıkıh ve Arapça bilgisiy-le kabul ettiğinden ötürü bu nesebe meylederim. Ayrıca babası el-Melik el-Âdil de bu hususta ona eşlik etmiştir.*

Babasına ait resâilin mukaddimesinin bu kısmını yazan el-Melik el-Hasan, el-Melik en-Nâsır Dâvud'un; Ya'kûb, Îsâ, Yûsuf, Süleyman, (s.38) Şâzî, Gâzi, el-Melik el-Emced Ebû Muhammed el-Hasan adlarını taşıyan yedi oğlunun en üstünü idi. el-Mürteda ez-Zebîdî *Tervîhü'l-kulûb* adlı eserinde ondan bahsederek şöyle demiştir: *İbn el-Lettî'den hadîs rivayet etti ve 270/1271-1272 senesinde vefat etti. Saygınlığına delil teşkil edecek Irak Nakîbi Mecdeddîn b. Tavs ile sohbetleri vardır. Olağanüstü çalışkanlığını en iyi şekilde gösteren onun telif ettiği bir kitabı da gördüm.*

Kutbeddîn el-Yûnûnî, *Zeylû Mirâtü'z-Zamân*'da onun uzun bir tercümesini şöyle vermiştir: *el-Melik el-Emced el-Hasan b. Dâvud faziletli kimselerden biriydi. Şahsında birçok ilmi en güzel şekilde birleştirmiş olup irfan, edeb, birçok güzellikler ve bol*

cömerlik sahibi bir kimseydi. Alimlerle ilgilendi. Hasıl oldu.

Babasının amcası el-Melik el-Emced Takîyedîn b. el-Âdil, sair emîrlar ve devlet adamları da dahil olmak üzere bütün ailesi ona hürmet ediyor ve kendilerine üstünlüğünü kabul ediyorlardı. Güzel yazısıyla mektup yazmak sanatında da söz sahibi birisiydi. Elinde başka hiç kimsede olmayan çok güzel mektuplar vardı. Büyük kısmını arkadaşlarına ve kardeşlerine bağışladı. Çokça hadis dinledi ve birçok faydalar elde etti. Dımaşk'ta 17 Cemaziyevvel 670/21 Aralık 1271 Pazartesi gecesi vefat etti. Ertesi gün dedesi el-Melik el-Muaz-zam'ın Kasiyyun eteklerindeki türbesinde defnedildi.

Zehebî onun vefatını şöyle anlatır: Kerek Sahibi el-Melik el-Emced es-Seyyidü'l-Celil Hasan b. el-Nâsır Davud Cemaziyevvel/Aralık-Ocak ayında orta yaşlarında vefat etti.

Bu metinlerden anladığım üzere el-Melik el-Hasan, ez-Zehebî'nin kendisini es-Seyyidü'l-Celil diye isimlendirmesinden de anlaşılacağı üzere alim, edib ve üstün şahsiyetli bir kimseydi. Bu sebeple onun, Eyyûbîlerin Kürt olduğunu reddetmesi (s.39) son sözdür. Zira o nesebini ve ailesini en iyi bilendir.

EYYÛBÎLERİN NESEBİ

(Metin)

(s.41) O, Sultân el-Melik en-Nâsır, el-Veliyü'l-muhâcir, Salâha'd-dünyâ ve'd-dîn, Sultânü'l-İslâm ve'l-Müslimin, Beytû'l-Makdis'i müşriklerin elinden kurtaran, İslâm'ın yardımcısı ve onun muhafızı, imanın hazinesi ve onun direği, imânın yardımcısı ve onun izzeti, ümmetin yardımcısı ve onun hazinesi, şeriatın sığınağı ve keskin kılıcı, mükemmel övünç kaynağı ve desteği, hakkın açıklayıcısı ve onun hazırlayıcısı, adaletin alameti ve müceddidi, ilimlerin hamisi ve yayıcısı, sünnetin takipçisi ve onun alameti, imanı toplayıp yükselten, küfrü dağıtıp onu bitiren, cömertliğin sebebi ve onu bolca dağıtan, dünyanın alıcısı ve bolca vereni, meliklerin efendisi ve destekçisi, Sultânların efendisi ve onların bir tanesi, övünç ve asaletin sahibi Ebu'l-Mefâhir Dâvud b. es-Sultân el-Melik el-Muazzam Şerîfü'd-dünya ve'd-dîn, Sultânü'l-İslâm ve'l-Müslimin, ülkenin hamisi ve yardımcısı, orduları donatıp destekleyen (s.42) şehirlerin koruyucusu ve yol göstericisi, kalelerin koruyucusu ve banisi, tevhid partisinin destekçisi ve yardımcısı, bütün Hıristiyan inancını kırıp dağıtan, kafirlere tazyik edip baskı yapan, onların hakkından gelen, müşriklerle savaşan onları helak eden, alimlerin sultanı ve destekçisi, Sultânların alimi ve yiğidi, Ebu'l-Muzaffer İsa...

Efendimiz Sultânü'l-Kebîr es-Saîd el-Şehîd el-Melik el-Âdil Seyfû'd-dünyâ ve'd-dîn, Sultânü'l-İslâm ve'l-Müslimin, Vahibü'l-memâlik ve onun düzenleyicisi, saltanatın tacı ve onun lideri, İslâm'ın dayanağı ve kuvveti, Adaletin yayıcısı ve destekçisi, İslâm kalelerinin birleştiricisi ve onların yardımcısı, şirk iklimlerini kapatan ve onları yok eden, milletlerin meliki, Arapların ve Acemlerin Sultanı, iki kıtanın sahibi, Kibleteyn'in ve Haremeyn'in hâdimi, Allah'ın yeryüzündeki gölgesi, onun sünnetinde ve farzında sabit olan Ebû Bekr Muhammed'in oğlu...

el-Melik el-Efdal'in oğlu; dinin ve dünyanın yıldızı, meliklerin ve sultanların babası, ülkelerin efendisi ve onların ortağı, orduların aslanı ve lideri, görüşleri değerlendiren ve onları düzelten, memleketin yardımcısı ve hazinesi, sünnetin davetinin yüzü ve yücesi, kafirlerin davetini yıkıp onu silen, dindarların müttefiki ve dostu, haremın konuğu ve misafiri; Ebî Saîd Eyyûb b. Şâdî b. Mervân... Allah ruhlarını kutsasın. Gidecekleri ahiret aleminde yerlerini genişletsin.

(s.43) Mervân'a kadar olan neseb kopuktur.

Yahya b. Humeyd b. Ebî Tayy el-Müverrih şöyle dedi: *Hiç kimse Eyyûbîlerin, Şâdî'nin ötesindeki nesebini bilemez.*

Dedi: Takîyeddîn Ömer b. Nurüddevle Şahinşâh b. Eyyûb Şâzî b. Mervân diyordu.

Ben de şöyle dedim: *Hanemizin yaşlılarından hayatta olanlardan hiçbirisi Mervân'ı yalanlayacak hiçbir şey bulamadı. Bilakis, ondan sonrakiler üzerine ittifak ettiklerini gördüm.*

Mervan b. Muhammed diyenleri bazılarının da *Muhammed b. Ya'kûb* dediklerini işittim. Şihâbeddîn Abdurrahman Ebû Şâme er-Ravzateyn'in de *Mervan b. Ya'kub* diyenlerden *duydum işittim*, diye söyler.

Şöyle dedim: Onların nesebleri hakkında üç konuda ihtilafa düşülmüştür: Bunlardan ilki; İzzeddîn Ebu'l-Hasan Ali b. el-Esîr'in; Necmeddîn Eyyûb, Azerbaycan'daki Dovin şehrinde dir. Aslı da er-Ravvâdiyye Kürtlerindendir (s.44) ve bunlar Kürtlerin en şerefli koludur, sözleridir. Bu uzun yıllar insanl arının arasında olan bir şeydir. Ailemizin yetişebildiğim yaşlıları arasında bu nesebi bilen birini görmedim. Fakat onlar Necmeddîn'in, Dovin'den olduğunu inkâr etmediler.

Efendimiz el-Melik el-Emced Takîyeddîn Ebu'l- Fazl Abbâs b. es-Sultân el-Melik el-Âdil'e babasından ya da büyük kardeşlerinden birinden bu nesebi işitip işitmediğini sordum. Hiçbirinden nesebin, Kürtlere uzandığına dair bir şey duymadığını söyledi.

Dedim: Ailemiz arasında şöyle bilinir ki; Dedelerimiz, Kürtlerin arasına yerleştiler ve onlarla evlendiler. Türklerle olduğu gibi aramızda anne tarafından akrabalık dışında bir şey olmadı. Öyle ki geçmişte ki annelerimizden bazıları da Türklerdendi.

Bu sözlerin delilini şu şekilde verilebilir: Sultân el-Melik en-Nâsır Salâhaddîn ülkeye hâkim olduğunda Kürtlerden bir topluluğu öne çıkardı. Ancak her şeye karşın bunlardan hiçbir i, ailesinden ve amcasının soyundan gelenlerin gibi onun yakınlarından olamadı.

(s.45) Allah, ona rahmet etsin, Sultân'a; dayısı Şihâbeddîn Mahmûd ve kardeşi, İzzeddîn Mevsek ve Cemâleddîn Ferrec gibi kadınlar tarafından akrabalık bağı olanların dışında kimse gelmedi. Eğer Ravvâdîler olsaydı, kabilenin hepsi amcasının oğulları olurdu. Böylece amcasının oğulları ona yakın değil, kesinlikle uzak olurdu. Çünkü kabilenin hepsi tek bir adamın çocukları idi.

Şüphesiz ki nedenler emîrlere olanı değil, hükümdara yakınlığı arttırır. Ona anne tarafındakilerden başlıları inti-

sab etmediğinden bizim Kürtlerle aramızda anne tarafından akrabalığını dışında bir şey olmadığını anladık. Bunun karşısında olanlar şöyle diyebilirler: Kendisinden korktukları için onunla böyle bir bağlantı olmamıştır. Ya da Sultan, onların üzerinde yükselmiş ve onları kabul etmemiştir. Buna cevabı; Sultân ile onlar arasındaki yakınlık sadece kadınlar tarafından. Ayrıca korkmadılar ve bilakis ona intisab ettiler. Sultân onların üzerinden yükselmedi; aksine onları tanıyıp yakınlaştı. İhsanlarda bulundu. Böylece Sultan ile cemaat, din ve tevazu cihetiyle yakınlaştı; akrabalık ilişkisi devam ettirildi.

Sultan'ın akrabaları üzerinden yükselmeyi kabul ettiği nasıl düşünülebilir? (s.46) Hangi akrabalık bundan daha büyüktür? Onun ya da aileden birinin Kürtlerin atalarına bağlanarak yükselmesi nasıl düşünülebilir? Ayrıca hanedan Kürt olduklarını bilseler bunu inkâr etmezlerdi. er-Rûm sultânları da uzun zamandır iktidardadır ve onlar Oğuzlardan yani Türkmenlerden olduklarını inkar etmezler. Aynı şekilde Acem sultanları da neseblerini yadsımazlar.

Bu itirazların reddini şu şekilde doğrulayabilir ki; atamız Necmeddîn Eyyûb, Şâm'a geldi ve kendisine Ba'lebek verildi. en-Nûriyye Devleti'ne tayin edilip o tarafa görevlendirildi. Bu arada Kürtlerden hiçbirinin nesebi sebebiyle ona yakınlaştığını bilmiyoruz. O sıralarda kendisiyle yakınlık ve akrabalık talihi için sebepler çoğalmış olup buna bir engel yoktu. Şüphesiz ki onun bu zamandaki hali Ebu'l-Heycâ'nın, el-Maştûb'un, Salâhiyye Devleti'ndeki durumu gibiydi.

Kürt olmadığımız şu şekilde doğrulanabilir ki; el-Kâdı Bahâeddîn b. Şeddâd ve İmâdeddîn el-Kâtib el-İsfahânî (Allah, ikisine de rahmet etsin), Sultan el-Melik el-Nasır'ın yanında ayrıcalıklı kimselerdi. İmâdeddîn, Necmeddîn Eyyûb, Tîkrî'te vali olduğundan itibaren onun hakkında bilgi sahibi

idi. Zikredilen her ikisi de Sultân Salâhaddîn'in siretiyle alakalı tasniflerle meşgul olmuşlardı. Ancak eserlerinde onun, Kürt olduğuna dair hiçbir şeye değinmemişlerdir. (s.47) Eğer Necmeddîn'in, onlarla ilişkisi olsaydı; ikisi bunu gizlemezlerdi.

İkinci iddia (söz):

Onların Ümeyye oğullarından Mervân b. Muhammed ve sonrasında gelenlerin çocuklarından olduğudur. Bu el-Melik el-Muiz Fetheddîn Ebi'l-Fida İsmail b. el-Melik el-Azîz Zahîreddîn Ebu'l-Fevâris Seyfülislâm Tuğtegîn b. Eyyûb'un, babasından sonra iktidara geldiğinde Yemen'de ortaya koyduğu bir iddiasıdır. el-İmam el-Hâdî-bînurullah el-Muiz-lidînillah Emîrû'l-mü'minin diye lakap almıştı.

Yahya b. Humeyd b. Ebî Tayy şöyle der: Bunu araştırdım. Eyyûbîlerden Şâdî'den sonrası hakkında hiçbir şey bilmeyen bir grup toplandı ve el-Melik ez-Zâhir Gıyâseddîn Gâzi b. Sultân el-Melik (s.48) en-Nâsır Salâhaddîn Yûsuf (r.a) bunu bana haber verdi.

Onun zikrettiği Hasan b. Garib b. İmran, dedem el-Melik el-Muazzam'a geldi ve Benû Eyyûb şeceresi üzerine çalıştı ve Ali b. Ahmed el-Mürri'ye ulaştı. Ebu't-Tâyyib el-Mütenebbî onu şöyle methetmişti:

Ali b. Ahmed yürüdüğü zaman hava toz ile dolardı.

Yine, onun övgüsünden olmak üzere:

Mürre b. Avf b. Said ancak bir kordur ki bir deve kuşu bile onu arzu etmez.

(s.49) Dedem bunu inkâr etmeyip bilakis kabul etti. Allah ikisine de rahmet etsin; o ve babam, bu zattan (şecereyi) dinlediler. Benim için bunu babamdan dinlemek mümkün olmadı. Ancak ondan icazet aldım. Bu şecereyi kardeşim

el-Melik ez-Zahir Gıyâseddîn Ebî Eyyûb Şâdî'den ki; o da bunu 30 Receb 619/9 Eylül 1222'de adı geçen el-Heresî'den, babam ile işittiği rivayet üzerinden dinledim.

Bu nesebe meylettim. Çünkü dedem, onu; ilmiyle, fıkıh, Arapça ve Eyyâmü'n-nâs bilgisi ve tetkikleriyle kabul etmişti. Babam da daima ona katılmıştı. Öyle ki; dedem, onların halini önceden bildirmişti.

Bu da aktarılan nesebtir:

O; Eyyûb b. Şâdî b. Mervân b. Ebî Ali'dir. Dedim ki; **(s.50)** bu ise önceden zikredilen Ebû Ali de denilen Muhammed'tir. Ebû Ali, onun künyesi idi. – b. Antere b. el-Hasan b. Ali b. Ahmed b. Ebî Ali b. Abdülaziz b. Hudbe b. el-Husayn b. Hammad Sahibi el-Haris b. Avf b. Ebî Harise b. Mürre b. Neşbe b. Gayz b. Mürre b. Avf b. Luey b. Galib b. Fihri -o, diğerlerinin çoğuma göre Kureyş'tir- b. Mâlik b. en-Nadr -o, bazılarına göre Kureyş'tir- b. Kinane b. Huzeyme b. Müdrike b. İlyas b. Mudar'dır.

Bu neseb Avf b. Luey için doğrudur. O, beni Zübyân'a misafir olmuştur. Kendisinin nesebi Sa'lebe'nin kardeşinin nesebi diye meşhurdu. Yine Avf b. Sa'd Zübyân b. Bağîd b. Deys b. Kays da denir. Doğrusu ise Kays ki o; İbn Aylân'dır. Kays b. Aylân bir şahsa, üvey babasına, Acemlere ve bundan başka birine değil babasına bağlanmıştır.

Aylân ise İlyasse'dir. Sin harfi şeddeli olup kendisi Mağribli bir vezirdi.

(s.51) Ennas, İlyasse'nin kardeşidir; İbn Mudar b. Nizâr b. Ma'ad b. Adnan b. Edde v. Uded b. İlyasa' b. Hemeysa' b. Selâmân b. Nebt b. Hamale b. Keydâr b. İsmâîl b. Zebîh b. İbrahim b. Halîl b. Tareh -O, Azer'dir.- b. Nahûr b. Şarûg b. Ar'av b. Fâlig b. Abir ve İbn Kelbî'nin söylemine göre o, Hûd'tur- b. Sâlih b. Erfahsez b. Sâm b. Nûh b. Lemek b. Metuşeleh b. Ah-

nûh -O, İdris Peygamber'dir- b. Yared b. Mehlâyil b. Kaynân b. Anûş b. Şît (s.52) -O, Hibbetullah'dır- b. Ebî Muhammed Adem'dir. Allah'ın selamı; Muhammed'in, ailesinin ve bütün nebilerin üzerine olsun.

Bu nesebin Adnan'dan sonrası üzerinde ihtilaflar olduğunu biliyorum. Ancak zikrettiğim bu şecere neseb alimleri tarafından da onaylanmıştır. Onlardan biri de eş-Şerîf el-Cevvânî'dir. O da bunu Abdullah b. Abbas'tanl (Allah ikisine de rahmet eylesin) nakletmiştir. el-Heresî de bunu doğrulamıştır. Bazı isimlerin telaffuzu dışında şecerede herhangi bir ihtilaf yoktur. Nitekim İbn İshak da; Argu b. Falîğ'in sonrasında aynı şecereyi aktarır. Söz konusu isim iki şekilde rivayet edilmiştir. Ancak bundan önceki isimler konusunda da ihtilaf vardı. Bu ikisinin üzerinde telaffuzla alakalı kısım kırmızıyla işaretlenmiştir. Bunu da İbn İshâk'ı Q; el-Heresî'yi ise I harfi ile gösterdim.

Avf'ın nesebi ile alakalı sözlerin izahına gelince; O, Benû Zübyân'a dahil olduğunda kendisini İbn İshâk ve el-Kelbî'nin yanında bu ikisi takip eden müteahhirin'den zikretmişti. eş-Şerîf el-Cevvânî en-Nessabe gibi onun dışındakiler de zikretmişti. Onun, Kureyş'ten olduğunu ve Lüey b. Gâlib olduğunu iddia ettiler. Ebû Muhammed b. Hazm ise *bunda kesinlik yoktur* dedi. Daha sonrasında aynı şekilde onu, neseblerini tanıtmak üzere Benû Zübyân ile zikrettiler. Çünkü onun oğullarının hepsi Gatafân'da bey idi. Neseb alimleri de (s.53) onun Benû Zübyân'a dahil edilmesi konusunda mutabık kaldılar. Bazıları da bu konu üzerinde delil olacak hikayeleri çoğalttılar. Ben de bunlardan şahsıma anlatılanlardan bir tanesini zikredeceğim ki şöyle denir:

Avf b. Luey yolculuk etmek üzere Kureyş'ten çıktı. İbn İshâk şöyle der; O söylendiği gibi çıktı ve Gatafân topraklarına gelinceye kadar yolculuk etti. Burada yavaşladı ve kavminden

yanında olanlarla ayrıldı. Kendisini Sa'lebe b. Sa'd b. Zübyân'a getirdiler ve şöyle dedi:

Lüey'in oğlu yanındakilerle bana meyletti.

Kavmini terkettin; artık senin evin yoktur.

Sa'lebe, onu ve kardeşini evlendirdi. Böylece Avf, Sa'lebe'nin nesebiyle bilindi. Sonrasında oğlu Mürre üstün geldi. Onu, Gatafân'dan evlendirdiler. Necd ve es-Seudde (?) toprakları, onlar için güzel geldi. Gatafân eşrafı haline gelip onlara liderlik yaptılar. Bunlar el-Hâris b. Avf ve Hârece b. Sinân b. Ebî Hârise idi. Onlar kanlarını Abs ve Zübyân arasında taşıyan iki seyyid (efendi)dir.

Söz konusu dîvân kaydının sonrasında şecere içerisinde yer alan ataların övgüsüne dair şiirler yer almakta konumuzun dışında kaldığı için burada aktarılmamıştır. Anlaşılacağı üzere burada Eyyûbîlerin soyu Araplardan Gatafân Kabile-sinden Avf b. Mürre'ye dayandırılmaktadır. Bu bilgiyi önemli kılan husus ise bize aktaran kişinin bizzat Eyyûbî ailesinden biri olmasıdır.

İbn Vâsıl el-Hamevî (ö.1298)

Müferric el-kürûb fî aḥbâri Benî Eyyûb, I, nşr. Cemaleddin Şeyyal, Kahire 1953-1960.

(I,3) Meliklerin babası el-Melik el-Efdal Necmeddîn Eyyûb (r.a.) ve kardeşi el-Melik el-Mansûr Esededdîn Şîrkûh'un, Şâzî b. Mervân'ın oğulları olduğu hususunda hilaf yoktur. Denir ki o; Mervân İbn Muhammed b. Yakub'dur. Yine Mervân'ın bizzat İbn Yakub olduğu da söylenir. Onların aslı hususunda ihtilaf mevcuttur. Musullu müverrih İzzeddîn b. el-Esîr; onların aslının el-Hezebanıyye'nin kollarından olan er-Ravvâdiyye Kürtlerinden geldiğini söyler.

Ancak Eyyûbî meliklerinden bazıları Kürtlere nispet edilmeyi kabul etmezler. Aksine *biz Arabız. Kürtlerin yanına yerleştik ve onlarla evlendik* derler. Onlardan bazıları da neseb-
lerinin Ümeyye oğullarına dayandığını iddia ederler.

el-Melik el-Muiz İsmâîl b. Seyfûlislâm Zahîreddîn (I,4) Tuğtekîn b. Eyyûb -babası Seyfûlislâm Zahîreddîn'den sonra Yemen sahibi olan- bunu iddia etmekteydi. Kendisini de el-Muiz lidînillah olarak isimlendirmişti. Yine amcası el-Melik el-Âdil Seyfeddîn Ebî Bekr b. Eyyûb zamanında halife olarak Yemen'de adına hutbe okutmuştu. Ancak el-Melik el-Âdil (r.a.) bunu reddetmiş ve *İsmâîl yalan söylemiştir. Zira biz Emevî soyundan değiliz, demiştir.*

Bunu iddia edenler neseb ile alakalı şöyle derler: Eyyûb b. Şâzî b. Mervân b. el-Hakem b. Abdurrahman b. Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahman b. el-Hakem b. Hişâm b. Abdurrahman ed-Dâhil b. Muâviye b. Hişâm b. Abdülmelik b. Mervân b. el-Hakem b. el-Ebi'l-Âs b. Ümeyye b. Abdüşşemş b. Abdülmenâf. Abdülmenâf'da Resullah'ın (s.a.v) nesebi Ümeyye oğullarının ki ile birleşir.

Bir başka topluluk ise neseblerini Benû Mürre b. Avf'tan gösterirler. Bunu yapan el-Hasan b. Garîb b. İmran el-Heresî'dir. Ona göre Eyyûbîlerin nesebi (I,5) el-Mütenebbi'nin şöyle methettiği Ali b. Ahmed el-Mürri'ye ulaşmaktadır:

Ali b. Ahmed yürüdüğü zaman hava toz ile dolardı.

Bu neseb Dımaşk Hâkimi el-Melik el-Muazzam Şerefeddîn İsâ b. el-Melik el-Âdil'e getirildi ve huzurunda okundu. Yine 619/1222-1223 senesinde onun oğlu el-Melik Salâhâddîn en-Nâsır Dâvud'a da okundu.

Bu neseb şöyleydi: Eyyûb b. Şâzî b. Mervân b. Ebî Ali b. Asiret b. el-Hasan b. Ali b. Ahmed b. Ali b. Abdülaziz b. Hudbe b. el-Husayn b. el-Hars b. es-Sinân b. Amr b. Mürre b. Avf. Bundan

sonraki neseblerde ise ihtilaf vardır. Çoğunluk şöyle demektedir;

Avf b. Sa'd b. Zübyân b. Begîd b. Reys b. Gatafan b. Sa'd b. Kays b. Aylan b. İyâs b. Mudar b. Nizâr b. Me'ad b. Adnân. Bazıları ise:

(I,6) *Avf b. Lu'ey b. Gâlib b. Fihri b. Mâlik b. Nadr -bu zat Kureyş'in tamamının nesebinin ulaştığı kişidir- b. Kinane b. Huzeyme b. Müdrike b. İlyâs b. Mudar b. Nizâr b. Me'ad b. Adnân derler. Bunun sonrasında da nesebler hangi Adnân olduğu hususunda ihtilafa düşerler.*

Sahibü's-Sebre tarafından bu zat şu şekilde aktarılmaktadır: Adnan b. Uded b. Mukavvem b. Nâhûr b. Tîreh b. Ya'reb b. Yeşceb b. Nâbit b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Halîl -Allah'ın salatı ikisinin de üzerine olsun- b. Târih ki o Azarû b. Nâhûr b. Şârûh b. Urgû b. Fâlig b. Âbir b. Erfahşed b. Sâmb. Nûh (a.s.) b. Lemk b. Metuşel b. Ahnûh -ki o İdris aleyhisselamdır- b. Yerd b. Mehlîl b. Kinân b. Anûş b. Şîr b. Adem -Ebü'l-Büsr aleyhisselam-

Bunlar, onların nesepleri hakkında söylenenlerin tamamıdır. Bunun hakikatini ise Allahü Teâlâ bilir.

Ebü Muhammed Takîyeddîn el-Makrîzî (ö.1442)

es-Sülûk li-ma'rifeti düveli'l-mülûk, I, thk. Muhammed Abdülkadir Ata, Beyrut 1997.

(I,148) Şîrkûh ve kardeşi Necmeddîn, Azerbaycan belgelerinden biri olan Dovin'dendi. Asılları Kürt idi. İki kardeş gelip Bağdâd Şahnesi Mücaheddîn Bihrûz'a hizmet ettiler. Bihrûz, Eyyûb'u Tîkrîrî muhafızı tayin etti. Necmeddîn Eyyûb kardeşi Şîrkûh ile bu şehre gitti. Şîrkûh, Eyyûb'tan bir yaş daha küçüktü. Mağlup olduğunda, Zengî'ye yardım etti. Zengî'de bunun için, ona teşekkür etti. Sonra Şîrkûh, Tîkrîrî'de bir

adam öldürünce kaleden kovuldular ve Zengî'ye gittiler. Atabek ikisine iyi davrandı ve güzel ıktalar verdi. Sonrasında da Eyyûb'u, Ba'lebek Kalesi'ne muhafız tayin etti.

es-Sultân el-Melik en-Nâsır Salâhaddîn

(I,149) Yûsuf b. Eyyûb b. Şâdî b. Mervân b. Ebî Ali b. Anteretü'l-Hasan b. Ali b. Ahmed b. Ebî Ali b. Abdülaziz b. Hedbe b. el-Hüseyn b. el-Hâris b. Sinân b. Amir b. Mürre b. Avf. Buradan sonra nesebçilerde ihtilaf vardır. Bazılarına göre; Avf b. Usâme b. Nebhiş b. el-Hârise Sâhibu'l-Hammâle b. Avf b. Ebî Hârise b. Mürre b. Neşbet b. Gayz b. Mürre b. Avf b. Sa'd b. Zübyan b. Bagîd b. Reys b. Gatafân b. Sa'd b. Kays b. Aylan b. İlyas b. Mudar b. Nizâr b. Ma'ad b. Adnân. Ali b. Ahmed'in el-Horâsanî diye bilindiği söylenir. el-Mütenebbî, onu şu kaside ile methetmiştir:

Ali b. Ahmed yürüdüğü zaman hava toz ile dolardı.

Mervân'ın, Ümeyye oğullarının evlatlarından olduğu da söylenir. Bunu İsmâîl b. Tuğtekin b. Eyyûb iddia etse de (I,150) amcası el-Melik el-Âdil Ebû Bekr yalanladı. el-Kâdisî; Şâdî'nin Bihrûz el-Hâdim'in memlûklarından biri olduğunu zikreder. Hakikatte o, el-Hezebâniyye'nin kollarından biri olan ve Azerbaycan'ın Erran ile Gürcü beldeleri tarafındaki sınırında yer alan er-Ravendiyye Kürtlerindendir. Şâdî'nin büyüğü Eyyûb ve diğeri Şîrkûh olmak üzere iki oğlu vardı. Bunlar Irak'a gelip Bihrûz'a hizmet ettiler. Bihrûz ıktası olan Tîkrît Kalesi'ne Eyyûb'u tayin etti. Eyyûb'un babası Şâdî'den sonra tayin edildiği de söylenir. Eyyûb ve Şîrkûh, yenildiğine İmâdeddîn Zengî'ye yardım ettiler. Sonra Şîrkûh bir adam öldürdü. Bunun üzerine Bihrûz onu ve kardeşi Eyyûb'u Tîkrît'ten çıkardı. Yûsuf b. Eyyûb da bu gecede doğmuştu. Kardeşlerin ikisi de Zengî'ye katıldılar. Eyyûb, onun oğullarından Gâzi b. Zengî'ye bağlandı. Şîrkûh ise Mahmûd b. Zengî'ye hizmet etti.

İbn Senâülmülk

Dîvân-ı İbn Senâülmülk, II, thk. Muhammed İbrahim Nasr, Kahire 1969, s.1-4.

(Haleb'in, Sultân Salâhaddîn tarafından zaptı üzerine yazılmış methiyenin ilk iki satırıdır)

Türk Devleti sayesinde Arap milleti yüceldi.

Eyyub'un oğlu sayesinde Haçlılar perişan oldu.

Yusuf b. Hasan b. Mücevir

(İbn Haldun, *Mukaddime*, II, trk. trc. Zakir Kadiri Ugan, İstanbul 1999, açıklama ve notlar kısmı, s.629-631'den naklen)

Ey Salâhaddîn; Bütün yeryüzünden haraç al; cizye ile tayin edilen vazifelerden ibaret olan iki ödevi onlardan al

Zahidlik eli ile dünyayı ele geçir; yaşayanları esirgeyerek şefkat kanadını ger

Allah'ın askerleri intikam isteyerek geldiler. Onların kalpleri yakın zamanda intikamlarını alarak şifa bulacaktır.

Ey Salâhaddîn! Bu askerlerle birlikte hareket et. Hakkını ödet. Allah'ın sana ümit ettiklerini bol olarak vereceğine inan.

Onlar Türk yiğitleri olup, zırhlarla mücehhezdir. Çukalar giydirilmiş atlarının üzerinde oldukları halde savaşların en-gin yerlerine dalarlar.

Bu Türk yiğitleri bahadırılık ve şecaatle ölüm havuzlarının içlerine atılırlar. Ölüme uzaktan korkarak bakmazlar.

Sabahları düşmanlarının yurtlarına baskınlarda bulunduklarında onların memleketlerini düz sahra gibi dümdüz ve bomboş bırakırlar.

Ey Salâhaddîn! Dinimize yardım etmek üzere onları sen seçtin. Seçeni de seçilmiş olanı da Allah mükafatlandırsın.

YERLİ HİRİSTİYAN KAYNAKLARI

Süryanî Mikhael (ö.1200)

Süryanî Patrik Mikhael Vekayinamesi, trk. trc. Hrant D. Andresyan, TTK Kütüphanesi.

(s.289-290) İki Türk Sultanının yani Bitinya, Kapadokya ve Küçük Ermenistan Sultanı Kılıçarslan ile Mısır, Arabistan, Filistin ve Suriye sultanı Salahaddin'in ölümleri zamanına dair. Bu zamanlarda vuku bulan diğer olaylar.

Müellif bu başlığın altında adı geçen iki Sultan'ın ölümlerini ve onların haleflerinin durumlarını aktarmaktadır.

Savirus b. Mukaffa

Tarihü Betârikatü'l-Keniseti'l-Mısriyye, III/II, Kahire 1968.

(s.68,114) Mısır topraklarındaki Fâtımîler Devleti'nin ve ondört halifenin sonuncusu el-Îmâm el-Âzîd'in öldüğü sırada, onların devleti nihayete ermişti. Burada Türk Devleti'nin (kArt:A 'IWD kWlm Nm) ikinci hakimi Salâhaddîn Yûsuf b. Necmeddîn Eyyûb egemen olmuştu....

LATİN KAYNAKLARI

Latin kaynaklarında Eyyûbîler Devleti için Sarazen/Sarrazin ve Türk tabirlerinin kullanıldığı dikkate çarpmaktadır. Sarezen, Müslümanları ifade etmek üzere kullanılan genel bir tabirdir. Türk kelimesi ise Salahaddin'in yanısıra, Eyyubi ordusunu da ifade etmek üzere Latin müellifler tarafından sıklıkla kullanılmıştır. Aşağıda aktardığımız kaynaklarda; Eyyûbîler Devleti ve ordusu için Türk tabirinin geçtiği yerlerden sadece bazı bölümler örnek olarak verilmiştir.

Willermus Tyrensis

Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum, ing. trc. A.C. Krey-E.A. Babcock, *A History Deeds Done Beyond The Sea*, II, New York 1943.

(I, 958-959; ing. trc., II, 358-359) Şîrkûh'un yerine Mısır'ı yönetmek üzere kardeşi Salâhaddîn'in geçmesi

Şîrkûh'un yerine kardeşi Necmeddîn'in oğlu Salâhaddîn geçti. Yeni hâkim keskin ve güçlü bir zihne sahip, savaşta cesur ve aşırı cömertliğe sahip bir kimseydi. O hakimiyetinin başlangıcında itaatini göstermek üzere efendisinin (halife-nin) yanına geldiğinde elindeki topuzla vurup öldürdü. Sonrasında kendisinin üzerinde kimsenin olmaması ve halifelik

ile Sultânlığın tek kişide toplanması için halifenin bütün çocuklarını öldürdü. **Zira Mısırlılar, Türklerden nefret ettikleri için Salâhaddîn, Halifenin huzuruna çıktığında onun tarafından öldürülmekten korkuyordu.**

(I, 1087; II,467) Salâhaddîn'in Kral (IV. Baudouin) ile yaptığı anlaşmayı bozması ve Kral'ın, onunla karşılaşmak üzere Ürdün'ün Ötesine (Maverayı Ürdün) karşı yürümesi, Türklerin, Buria'nın köylerine saldırması ve insanları tut-saklığa sürüklemeleri

Bunun dışında Willermus'un eserinin çeşitli yerlerinde Haçlıların muhatabı olan askerî kuvvetleri yani Salahaddin'in ordusunu anlatırken daima Türkler tabirini kullanmaktadır. Hatta eserin İngilizce mütercimlerin de Salâhaddîn'in Türk-lüğünü kabul ettikleri görülmektedir. Nitekim hemen yukarıda bölüm başlığını verdiğimiz tercümenin ikinci cildinin 467. sayfasındaki olayın anlatımında Latince aslında aynı paragrafta üç defa geçen Salâhaddîn adının yerine bunlardan birinde Türk Prensi lafzını kullanmışlardır.

The Conquest of the Holy Land by Salah al-Din, A Critical Edition and Translation of the Anonymous Libellus de Expugnatione Terrea Sanctae Per Saladinum, ed. Keagan Brewer-James H. Kane, New York 2019.

(s.112-113) Akşam karanlığı çöktüğünde Nasıra şehrinin gözcüleri gözlerini kaldırdılar İsa'nın haçının düşmanlarının vadilerin oyuklarında bir ileri bir geri koşuşturduklarını gördüler. Şehirde bir korku baş gösterdi. İnsanlar; *bakın Türkler orada, bakın oradalar* diye bağıldılar. Bu duyulduğunda bir münadi ile şehre şunu ilan ettiler: *Nasıra'nın erkekleri, silahlarınızı alın ve gerçek Nasıralının yeri için cesurca savaşın...*

(s.113-114) ...Habercilerden Türklerin Türklerin Taberiye'ye giden yolu ele geçirdiğini öğrendiler...

(s.120-121) Türkler, şövalyelerin hücum ve saldırılarına dayanamadıkları için hep birlikte öldürülmüş olan çavuşlara katıldılar....

Taberiye'nin zaptı

(s.137-138) Müslümanlar ülkeyi çığneyip talan ederken Salahaddin bütün ordusuyla birlikte nehri geçti. Ordusuna Taberiye şehri önlerine gidip burasını ele geçirmelerini emretti. 2 Temmuz Perşembe gününde şehir okçular tarafından sarıldı ve onlar savaşımaya başladılar. Ancak şehirde bir garnizon yoktu. Kontes ve Galilea'nın adamları Kont'a ve krala *Türkler şehri kuşattı ve çok yakında da ele geçirecekler* diye haberciler gönderdiler.

Radulfi de Diceto

Opera Historica, (Ymaniges Historiarum) II, ed. William Stubbs, Londra 1876.

(s.60) İmparator, Salâhaddîn'e 100 gemi vaat etti. Sultân da eğer Frankların geçişini engellerse tüm vaat edilmiş toprakları kendisine vereceğini bildirdi. İmparator, Haçlılar geldiği takdirde onları tuzaga düşüreceğine söz verdi. Bu arada bir kehanete göre üç yıl içerisinde Türklerden bir kısmının kılıçtan geçirileceği, kalanların ise kurumuş ağaçların ötesine kaçacağı bildiriliyordu. Kalan kısmı ise vaftiz edilecekti. Salâhaddîn de, Frankların gelişinden korktukları için vaadedilmiş savaşımayı ve ailelerini oraya götürmeyi göze alacak tek bir Türk bile bulamayacaktı.

Roger de Hovaden

Annals of Roger de Hoveden, II, ing. trc., Henry T. Riley, Londra 1853.

(Kudüs'ün fethi sonrasında Doğulu Haçlılar tarafından Batı'ya yazılan mektuplardan)

(s.68-69) Templierlerin Büyük Üstadı Terricus'tan, Batı'daki bütün Templier Büyük Üstad ve kardeşlerine (10 Temmuz-6 Ağustos 1187);

..... Heyhat günahlarımızdan dolayı Tanrı'nın öfkesinin sebep olduğu büyük felaketleri ne bu mektup ne de ağıtlarla anlatmak imkansızdır. Türkler kendi milletlerinden topladıkları büyük bir orduyla Hristiyan topraklarına şiddetli bir şekilde saldırdılar.....

(s.84-85) Antakya Patriği Aimery de Limoges'ten, İngiltere Kralı II. Henri'ye;

..... Hayat kaynağı olan Kutsal Haç, Türklerin aşağılamalarıyla sağa sola savruldu. Kral esir edildi. Templierlerin efendisi ve Prens Renauld, uğursuz Salâhaddîn tarafından bizzat öldürüldü.

Anonim

Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi, ing. trc. Helen J. Nicholson, *Chronicle of the Third Crusade, A Translation of the Itenerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*, Aldershot 1997.

(Akka kuşatmasından)

(s.75-76) 14 Eylül 1189 Cuma günü akşama kadar hazırlıksız yakalanan Hristiyanlara pek çok saldırı yapıldı. Şehirden çıkan birlikler de kalabalık sayılarla hücumlar yaptılar. Kralın kampını karışıklığa sürükleyen Türkler bizim insanlarımıza saldırdılar ve her iki tarafta da küçük bir katliam yaşandı. Saldırıları umulmadık bir zamanda yapıldığı için

Türkler başlangıçta avantajlı idiler. Bizim insanlarımız da cesaretle ve güçlü bir şekilde direndiler. Türkler kamplarından yolladıkları yiyecek yüklü develeri şehre soktular. Yine Salahaddin'in oğullarından birini şehirden çıkartıp babasına getirdiler. Bizim insanlarımız ise onları engellemeyi başaramadılar.

Türkler için büyük askeri güçlerinden dolayı şehre girip çıkmayı sürdürenilmek mümkün oldu. Zira Akka'yı Hıristiyanlara karşı korumak için bütün paganlar arasından seçilmiş en üstün adamlara sahiptiler.

Zinde ve herşeye hazırlıklı idiler. Gerçekten de bizim insanlarımızdan aşağı değillerdi. Düşman da olsa fazilet övmeye layıktır.....

Ambroise

The Crusade of Richard Lion-Heart, ing. trc. Merton Jerome Hubert, New York 1941.

(s.152-153) (Akka önlerindeki bir mücadeleden)

Fakat Türkler kara tarafından saldırıyor

Ancak bizi kuşatan ev sahibimizdi,

En büyük bedeli ödeyen Tanrı'nın

Çünkü Türklerin sayısı daha çok olup

Gemilerini savaşta kaybettiklerinden

Mücadele devam ederken

Hergün öfke ve kinle dolu şiddetli saldırılar yapıyorlardı

Denizden çok şiddetli bir saldırı yaptılar.

Siperlerimizdeki hiç kimse

Uzun ya da kısa ya da genç Hıristiyanlar
Ya da yaşı; şöhret ve sağlamlığı ile bilinmesine karşı
Savaşta yalnızca kendini korumalı.
Türkler saldırıda büyük çaba sarfettiler
Siperler sineklerle dolup taşı
Hıristiyanlar kullanabilecekleri herşeyi kullandılar.

NETİCE

Çağdaş İslâm müelliflerinin eserlerinde geçen verilen dikkatle incelendiğinde Sultân Salâhaddîn Eyyûbî'ninköken anlamında Arap veya Kürt aslından geldiğine dair iki görüşün ön planda olduğu görülmektedir. Bunların arasında bugün en revaçta olanı ise Kürtlüğüne dair İbn el-Esîr tarafından aktarılan bilgidir. Adı geçen Sultân'ın çağdaşı Musullu bu tarihçi; ailenin Dovin şehrinden ve Ravvâdiye Kürtlerinden olduğunu ifade etmiştir. Aynı görüşü savunan diğerleri ise genellikle onun verdiği bilgiyi alıntılamlışlardır.

İbn el-Esîr'in *el-Kâmil fi't-târih* adlı çalışması Ortaçağ tarihçiliği açısından günümüzdeki en önemli kaynak eserlerinden birisini olmasına karşın müellifin Sultân ile arasındaki ilişkilerin pek de iyi olmadığı aşıkardır. Öyle ki eserinde zaman zaman onu sert bir şekilde eleştirmekten geri kalmaz. Bunun yanında Zengîlere karşı gizlemediği bir yakınlık hissi-ni, onlar adına kaleme aldığı *el-Târih el-Bâhir fi târihi'l-Atabe-kiyye* adlı eseriyle taçlandırmıştır.

Öte yandan yine Sultân Salâhaddîn ile çağdaş olup İbn el-Esîr'e nispetle ona çok daha yakın İbn Şeddâd ve İmâdeddîn el-Kâtib el-İsfahânî'de bu hususa dair herhangi bir bilgi yoktur. İbn Şeddâd daha öncesinde de ifade edildiği üzere Sul-tan'ın en yoğun geçen son beş senesinde daima onun yanında

yer almıştır. Yine İmâdeddîn de onun sır katıblığını yapmıştır. Takdir edilmelidir ki adlarını zikrettiğimiz bu iki müellifin, Sultân'a olan yakınlıkları da dikkate alındığında böyle bir bilgiyi gizlemeleri pek mantıklı bir durum değildir.

Eyyûbîlerin Arap aslından geldiğini savunan kayıtlar ise bizzat bu ailenin bireylerinin ifade ve araştırmalarının bir sonucudur. Nitekim Dımaşk Hâkimi el-Melik el-Muazzam b. el-Melik el-Âdil'in torunu el-Melik el-Emced tarafından aktarılan divan kaydında ailenin Kürt olmadığı ifade edilmiştir. el-Melik el-Emced yukarıda tercümesini verdiğimiz söz konusu bilgileri, yaptığı araştırmalardan ve ailesinin bireylerinden elde etmiştir. Buna göre atalarının Dovin'e yerleştiğini belirtmesine karşın buradaki Kürtlerle kız alıp vermenin dışında bir akrabalıklarının olmadığı söylemektedir. Aynı durum daha sonrasinda Türklerle de benzer şekilde cereyan etmiştir. el-Melik el-Emced, Kürtlerle söz konusu akrabalığın sadece anne tarafına dayalı olduğunu söyleyerek ailenin aslen Araplardan Avf b. Mürre'ye dayandığını belirtmiş ve bununla alakalı geniş bir şecere vermiştir. Söz konusu bilgi Eyyûbî ailesine mensup biri tarafından ortaya koyulduğu için doğruluğu hususundaki güvence bizzat aktarımın sahibidir. Dolayısıyla Eyyûbîlerin etnik kimlik anlamında Araplardan geldiğini kabul etmek daha doğru bir yaklaşımdır.

Bunun akabinde konuyla alakalı ortaya koyulması gereken bir diğer husus ise Salâhaddîn Eyyûbî'nin kurduğu siyasî yapının kimliğidir. Aslında yukarıda tercümelerini verdiğimiz kaynaklar bahse konu sorunun cevabını aşikâr hale getirmektedir. Burada bir Türk Devleti ve onun Türkleşmiş idarecileri karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki söz konusu ailenin bireylerinin isimleri önemli bir kıstastır. Nitekim Sultân'ın büyük kardeşinin adı Turanşâh'dır. Kendisi de oğullarından birine aynı ismi vermiştir. Sultan'ın oğlu el-Melik el-Muazzam

Turanşâh, Hülagü'nün 1259'daki Haleb'i istilası sırasında vefat etmiştir. Bu isim Eyyûbi ailesi içerisinde sıkça tercih edilmesi de dikkat çekici bir ayrıntıdır. Zira onların son hükümdarının adı da el-Melik el-Muazzam Turanşâh'tır.

Yine Sultân Salâhaddîn'in diğer kardeşlerinden birinin adı Seyfûlislâm Tuğtekin diğerinin ise Tâcûlmülk Börü idi. Zikrettiğimiz bu isimler sadece Salâhaddîn'in kardeşleri ve oğullarınca değil ailenin diğer bireyleri tarafından da kullanılmıştır. Sultan'ın annesi Amine Hatun da bir Türk kadınıdır. Yine aile içerisinde Kutlıkız Hatun, Munise Hatun, Rabia Hatun gibi isimler geçmektedir ki bunların kullandıkları hatun bir Türk unvanıdır.

Devlet ve siyasî miras açısından bakıldığında da Salâhaddîn Eyyûbî; İmâdeddîn Zengî ile başlayıp Nûreddîn Mahmûd b. Zengî ile devam eden İslâm Dünyasının, Haçlılara karşı birleşip bütünleştirilmesi sürecinin zirvesini temsil etmektedir. Kurduğu devlet Zengîlerin bir devamıdır. Öyle ki kendisi başta olmak üzere Eyyûbîlerin idarî ve askerî kadroları Zengîlerin mirasıdır. Ortadoğu'da Haçlılara karşı mücadelede onların misyonunu devam ettirmiş ve bunu Kudüs'ün 2 Ekim 1187'deki zaptıyla taçlandırmıştır. Bahse konu gerçeklik (yani Salâhaddîn'in ailesinin Türkleştiği ve Eyyûbîlerin bir Türk devleti olduğu) sadece dönemin Müslüman müellif ve şairlerinin değil; çağdaş Latin yazarlarının da açık ve sarih bir ifadesidir.

BİBLİYOGRAFYA

Aclunî, *Keşfü'l-Ha'fa ve Muzilü'l-İlbas amme iştereha mine'l-e-hadisi ala elsineti'n-nas*, I, thk. Yusuf b. Mahmud el-Hac Ahmed, Dımaşk 2001.

Agius, Dionisius A., *Classic Ships of Islam, from Mesopotamia to the Indian Ocean*, Leiden 2008, s.321-357.

Altan, Ebru, "Renauld de Chatillon: Antakya Prinkepsi (1153-1160), Maverayi Ürdün Senyörü (1177-1187)", İÜ, *Tarih Dergisi*, sayı:55 (2012/I), İstanbul 2013, s.1-30.

Ambroise, *The Crusade of Richard Lion-Heart*, ing. trc. Merton Jerome Hubert, New York 1941.

Ansbertus, *Historia de Expeditione Friderici Imperatoris*, in *Monvmenta Germaniae Historica*, V, Berlin 1928; ing. trc., G.A. Loud, "The History of Expedition of Emperor Frederick", *The Crusade of Frederick Barbarossa, The History of Expedition of the Emperor Frederick and Related Texts*, Burlington 2010.

Arnoldi, *Choronica Slavorum*, thk. I. M. Lappenberg, in *Scrip-tores Rerum Germanicarum*, ed. G.H. Pertz, Hannover 1868; ing. trc. Graham A. Loud, *The Chronicle of Arnould of Lubeck*, Londra 2019,

Artuk, İbrahim, "Fels", *DİA*, XII,309-311.

- Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-fikre fî tarihi'l-hicre*, thk. D. S. Richards, Beyrut 1998.
- Beyhakî, *Şuabu'l-iman*, VI, nşr. M. Said b. Besyûnî, Beyrut 1990.
- Buharî, *Sâhih-i Buharî*, Dımaşk, 2002.
- el-Bundârî, *Senâü'l-Barkî'ş-Şâmî*, thk. Ramazan Şeşen, İstanbul 2004.
- Chronica Regia Coleniensis*, in *Scriptores Rerum Germanicarum*, Hannover 1880.
- Demir, Doğan Mert, *Salâhaddîn'in Gemileri, Salâhaddîn Devrinde Akdeniz'de Eyyûbî Deniz Kuvvetleri*, İstanbul 2019.
- DeVries, Kelly- Smith, Robert D. *Medieval Weapons Weapons and Warfare*, , Oxford 2007.
- Ebû Şâme, *Kitâbü'r-Ravzateyn fî ahbâr-i devleteyn, en-Nûrîyye ve's-Salâhîyye*, I, thk. İbrahim Şemseddin, Beyrut 2002.
- Ernoul, *Ernoul Kroniği, Haçlı Seferleri Tarihi*, trk. trc. Ahmet Deniz Altunbaş, İstanbul 2019.
- el-Hindî, Ali b. Hüameddin Muttakî, *Kenzu'l-ummâl fî süneni'l-akvâl ve'l-af'âl*, II, Beyrut 1985.
- Hinz, Walter, "İslamda Ölçü Sistemleri, trk. trc. Acar Sevim, MÜ. Fen-Edebiyat Fakültesi, Türklük Araştırmaları Dergisi, sayı:5, İstanbul 1989, s.1-82.
- İbn el-Adîm, *Zübtedü Haleb fî târihi Haleb*, II, nşr. Sami Dehhan, Dımaşk 1954.
- İbn el-Esîr, *el-Kâmil fî't-Târih*, XI, nşr. C.J. Tornberg, Beyrut 1979.
- İbn Haldun, *Mukaddime*, II, trk. trc. Zakir Kadiri Ugan, İstanbul 1991.

İbn Nuaym, *Fazîletü'l-Âdilîn mine'l-Vülâti ve men Un'ime'n-Nazar fî Hâli'l-Ummâl'i's-Suât*, (Tahrîcu Ehâdis Sahâvî), thk. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan Âli Selmân, Riyad, 1997.

İbn Vâsıl, *Müferric el-kurûb fî ahhâri Beni eyyûb*, I, nşr. Cemaladdin Şeyyal, Kahire 1953-1960.

İmâdeddîn el-Kâtib el-İsfahânî, *el-Feth el-kussi fî'l-feth el-kudsî*, nşr. M. Mahmud Subh, Kahire 1962.

....., *Haridetü'l-Kasr ve Ceridetü'l-Asr*, II, Mısır 1969.

Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi, ing. trc. Helen J. Nicholson, *Chronicle of the Third Crusade, A Translation of the Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*, Aldershot 1997.

Kutluer, İlhan, "Sühreverdî, el-Maktûl", *DİA*, XXXVIII, 36-38.

Malik b. Enes, *el-Muvatta*, IV, trk. trc., Vecdi Akyüz v.d., İstanbul 1994.

Oldenburg, Zoe, *The Crusades*, ing. trc., Anne Carter, Newyork 1966.

Ottonis de Sancto Blasio, *Chronica*, ed. A. Hofmeister, in *Scriptores Rerum Germanicarum*, Hannover 1912.

Petri Belenensis, *Opera Omnia*, II, ed. I. A. Giles, Oxonii 1847.

Radulfi de Diceto *Opera Historica*, (*Ymaniges Historiarum*) II, ed. William Stubbs, Londra 1876.

Roger de Hovaden, *Annals of Roger de Hoveden*, II, ing. trc., Henry T. Riley, Londra 1853.

Roger of Wendower, *Flores Historiarum*, ing. trc., J.A. Giles, *Flowers of History*, II, Londra 1899.

Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, II, trk. trc. Fikret Işıltan, Ankara 1992.

- Saviris b. Mukaffa, *Tarihü Betârikatü'l-Keniseti'l-Mısriyye*, III/ I-II Kahire 1968.
- Süryani Mikhael, *Süryani Patrik Mikhael Vekayinamesi*, trk. trc., H.D. Andresyan, TTK Kütüphanesi.
- es-Suyûtî, Celaleddin, *Camiü's-Sağır*, I, Riyad 1988.
- Şeşen, Ramazan, *Salâhaddîn Eyyûbi ve Devri*, İstanbul 2000.
- Tirmizî, *Câmi' el-Kebîr*, III (Ahkâm ve Vesâyâ), Thk. Beşşâr Avvâd, Beyrut 1996.
- The Conquest of Jerusalem and the Third Crusade, Source in Translation*, ing. trc., Peter W. Edbury, Brookfield 1998.
- Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1995.
- Usta, Aydın, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, İstanbul 2016.
- “Haçlı Seferlerinde Kadın”, *Ortaçağda Kadın*, ed. Altan Çetin, Ankara 2011, s.283-323.
- Willermus Tyrensis, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, ing. trc. A.C. Krey-E.A. Babcock, *A History Deeds Done Beyond The Sea*, II, New York 1943.
- Yavaş, Alptekin, “Ortaçağ’ın Ölümcül Silahı, Çarh ve Onun “Gizemli”, Uçları”, *Hacettepe Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Ankara 2019, Güz(31), 259-280.

DİZİN

A

Abdünnebi b. Mehdî 65
 el-Âdiliyye Vakası 174, 177, 205
 el-Adl en-Necib 272, 273
 el-Adl ez-Zebdanî (Renauld de
 Sidon) 237

Ahlât 79, 80, 92, 93, 275, 283, 341
 Akkâ 24, 32, 33, 35, 36, 37, 41, 49,
 101, 105, 107, 111, 113, 114,
 128, 129, 131, 134, 135, 139,
 140, 141, 142, 143, 144, 145,
 146, 147, 153, 155, 157, 159,
 160, 161, 162, 163, 165, 166,
 176, 178, 181, 182, 183, 184,
 185, 187, 188, 190, 191, 192,
 193, 204, 205, 208, 209, 210,
 211, 214, 215, 216, 217, 219,
 220, 221, 222, 223, 224, 225,
 227, 228, 229, 231, 232, 233,
 236, 237, 238, 239, 242, 244,
 245, 246, 250, 251, 256, 257,
 265, 272, 273, 274, 275, 276,
 278, 279, 280, 286, 293, 295,
 302, 309, 315, 316, 322, 325,
 332, 339, 344, 345, 361

Akkar 61

Akrbelâ 85, 114, 361

Alâeddîn Hürremşâh 157, 165,
 201

Alemeddîn Gürcü 228

Alemeddîn Kaysar 301, 326, 343

Alemeddîn Süleyman 40, 96, 125,
 214, 251, 257, 279, 283

Alemeddîn Süleyman b. Candar
 125, 214, 251, 257, 283

Ali b. Nisân 80

Allakân 357

Alman Meliki (Friedrich
 Barbarossa), 167, 169, 170, 171

Alman Meliki (Swabia Dükü
 Friedrich), 172, 173, 185, 186, 187, 19
 0, 191, 204, 211

Altınboğa el-Âdilî 306

Amid (Diyarbakır) 31, 80

Amine Hatun 395

Antâkya 45, 99, 115, 122, 124, 125,
 173, 178, 185, 195, 200, 274,
 277, 319, 320, 340, 342, 350,
 361

Antartûs 117, 118, 131

Arka 179

Arsûf 259, 260, 263, 264, 339, 361

Asi Nehri 122

Askalân 35, 36, 108, 109, 113, 128,
 131, 200, 228, 245, 246, 265,
 266, 267, 268, 269, 276, 280,
 296, 303, 317, 318, 320, 331,

332, 336, 337, 338, 339, 340,
343, 361
Asvan 66
Aştera 61, 100, 101
el-Avcâ 263, 264, 333
Ayâz el-Mihrânî 286, 288
Ayâz et-Tavîl 204, 255
Aybek el-Ahras 132
Aybek el-Azîzî 308, 330
Aybek el-Eftas 357
Ayn Câlût 83, 84, 85
Aynü'l-Mübareke 71, 98
el-Aynü'l-Mübareke 98
Ayzû 122
Azâz 72, 80
el-Âzîd 57, 58, 63, 89, 385

B

Ba'lebek 19, 61, 126, 172, 193,
214, 312, 323, 376, 383
Bâbü'l-Cenân 81
Bagrâs 125, 173
Bağdâd 9, 10, 79, 87, 94, 156, 157,
160, 179, 194, 242, 275, 284,
346, 347, 367, 382
Bahâeddîn er-Rebîb 94
Bahâeddîn Karâkûş 98, 129, 181,
187, 232, 241, 304, 349
Balâtunus 122, 361
Balyan b. Barzan (Balian de
İbelin) 32, 342
Bânkûsâ 81
Bânyâs 129, 139, 349
Bârîn 70
Bedreddîn Duldurum el-Yârûkî
80, 201, 338
Bedreddîn Mevdûd 356
Behisni 65, 75
Beka'a 89
Bekkâs 122, 361
Bektimur 80, 92, 93, 298
Berka 98
Berzûye 123, 124

Beyrût 78, 108, 111, 183, 213, 217,
222, 252, 272, 294, 321, 322,
325, 350, 361
Beysân 83, 85, 294
Beytü Cibrîn 108
Beytü Decen 321, 331
Beytü Nûbe 23, 271, 304, 309, 321,
336
el-Bîre 71, 91, 349, 361
el-Birke 255, 259
Burc-i Rassâs 96

C

Câber 57, 58
Calişiyye 84, 141, 202
Cebele 115, 117, 118, 119, 120,
121, 123, 126, 186, 277, 361
Cebelü'l-Halîl 302
Cemâlüddevle İkbâl 353, 356
Cenâh 236, 334
el-Cezire 88, 89, 93, 156, 164, 197,
201, 207
Cibâb-ı Türkmen 71
Cînîn 90
Cisrül-Haşb 83, 89
Cübeyl 104, 108, 115, 361

Ç

Çâvli es-Sağîr 308

D

ed-Dârûn 108
ed-Dâviye 104, 172, 240, 342
Dauk Köprüsü 203
Derbisâk 124, 125, 361
Deyrû'r-Râhib 257
ed-Devlâ'î'l-Fakîh 359
Dımaşk 10, 12, 20, 27, 29, 30, 31,
44, 45, 46, 58, 61, 66, 67,
68, 69, 72, 73, 75, 78, 83,
85, 86, 87, 88, 89, 90, 91,
95, 96, 99, 100, 114, 115,

116, 125, 126, 129, 130, 140,
150, 172, 201, 207, 216, 232,
241, 242, 276, 284, 310, 349,
350, 351, 352, 367, 371, 381,
394, 397, 398

Dimyât 60, 61, 62

Dirgâm 53

Dovîn 19

Düneysir 92

E

Ebu'l-Fazl b. el-Haşşâb 68

Emîr Hüsameddîn Ebu'l-Heycâ
301

Emîr Mücella 148, 152

Emîr Zâmil 136

Emîr-i Âhur Eslem 259

Emîr-i Hâcib el-Îmâdî 61

Emîr-i Şikâr Mûsek 262

Erbil 57, 88, 91, 156, 157, 166,
196, 197, 275, 284, 345

Erciş 28

Esededdîn Şirkûh 19,
53, 54, 366, 368, 380

Esededdîn Şirkûh b. Muhammed
b. Şirkûh 296

Esedîler (Esedîyye) 148, 310

Eyyûb b. Şâzî 19

F

Fahreddîn Abdülmesîh 72

Fakîh İsâ 58, 64, 73, 93, 116, 148,
152, 158

Fâris Bedrân 112

Feleküddîn 307, 308

el-Fevvâr 83, 85

Fransa Kralı 207, 215, 224, 228,
235, 242, 243, 274, 331

el-Fûle 84, 85, 361

G

Gabâib 352

Garsuddîn Kılıc 74

el-Gavr 293, 295, 320, 325, 348

Gazze 108, 361

Gümüştegin 68, 71, 74, 114

H

Habîb-i Neccâr 125

Habûr 208

el-Hâc Yûsuf 315, 316, 319, 320

Hâcib Ebû Bekr 294, 295, 323,
330, 332, 335, 337

Hâcib Lü'lü 187

el-Hâfız el-İsfahânî 23

Hakkariyye 148

Haleb 9, 10, 11, 23, 58, 61, 63, 67,
68, 69, 70, 71, 72, 73, 74,
75, 76, 77, 78, 80, 81, 82,
83, 85, 86, 87, 88, 95, 96,
97, 98, 99, 100, 112, 114,
115, 119, 125, 126, 156, 161,
172, 177, 178, 186, 193, 195,
201, 214, 232, 297, 310, 320,
351, 368, 384, 395, 398

Hamâ 56, 69, 70, 71, 83, 91, 97,
99, 100, 126, 142, 172, 186,
195, 215, 283

Hârim 74, 82, 83, 100, 215

Harrân 78, 91, 92, 93, 94, 96, 172,
197, 299

el-Harrûbe 38, 140, 141, 154, 155,
178, 201, 202, 203, 204, 217,
218, 219, 229

Harzem 80

el-Hasâ 302, 303

Hasan b. Kıfçak 275, 284, 285

Hayfâ 107, 209, 247, 248, 339, 361

el-Hezebâniyye 366, 383

Hıms 60, 69, 94, 95, 97, 116, 212,
365

Hısn-ı Keyfa 75, 148, 345

Hısn-ı Mansûr 75

Hısnü'l-Ekrâd 115, 116, 131

Hittîn 48, 74, 100, 104, 106, 109,
126, 228

Hoşterîn el-Hakkârî 202, 357
Hunîn 112, 361
el-Huveylife 307
Hüsâmeddîn b. Laçîn 148
Hüsâmeddîn Beşâre 98, 129, 201,
279, 302, 357
Hüsâmeddîn Ebu'l-Heyca 181,
209
Hüsâmeddîn Hüseyin b. Barîk
el-Mihrânî 242
Hüsâmeddîn Tumân 81, 82
Hüseyin Cerâhî 308

I

İbn Bezzâz 300
İbn Esededdîn (Hıms Sahibi) 94
İbn Hanfri 258, 268, 290, 292, 294
İbn Leon 75, 99, 167, 168, 170,
171, 172, 173
İbn Mâlik 57, 58
İbn Neccal 281
İbnü'z-Zekî 358
İbrahim b. Şerve 83
İmâdeddîn b. Kara Arslan 92
İmadeddin Zengi (I.) 19, 376, 383,
395
İmâdeddîn Zengî (II.) (Sincar
Hakimi), 38, 63, 70, 77,
78, 80, 81, 82, 92, 115, 117,
123, 125, 156, 164, 165, 172,
199, 200, 201, 205, 207
İmparator (II. Isaakios Angelos),
179, 300, 388
İngiltere Kralı 7, 10, 43, 44, 216,
221, 222, 226, 227, 228, 229,
230, 235, 242, 243, 244, 246,
251, 254, 256, 258, 259, 267,
271, 273, 274, 276, 277, 279,
280, 281, 288, 289, 290, 291,
292, 293, 294, 295, 296, 297,
298, 299, 302, 307, 313, 314,
315, 316, 318, 319, 322, 325,
328, 330, 331, 333, 334, 335,

336, 337, 338, 339, 340, 343,
349, 389

İsâ b. Belaşu 98
el-İsbitâr 104, 269, 280, 342
İskenderiyye 67, 73
İsmâilât 92
İsmâilîler 72
İstanbul 2, 8, 23, 45, 54, 67, 76,
85, 106, 120, 156, 166, 179,
196, 228, 300, 317, 384, 397,
398, 399, 400
İzzeddîn Curdik 26, 81, 83, 201,
236, 326, 327, 336, 350
İzzeddîn Ferrûhşâh 78
İzzeddîn Gâzî 63
İzzeddîn Mesûd 69, 75, 76, 77

K

el-Kâdî'l-Fâdil 21, 213, 275, 285,
347, 354, 355, 358, 359, 365
Kagikus 168, 169, 171, 173
Kâhire 12, 53, 54, 58, 119
Kara Arslan 31, 56, 88, 89, 90, 92
Karâhisâr 75, 82
Karâlâ el-Yarûkî 353
el-Karzeyn 80
Kây mâz el-Âdilî 262
Kaysâriyye 43, 44, 248, 249, 250,
251, 252, 254, 331, 333, 339,
361
Kayserşâh b. Kılıçarslan 271
Keferlâsâ 80
Kefertâb 70, 172
Kefr Zemmâr 93, 94
el-Kenz 66
Kerek 48, 60, 61, 64, 84, 85, 86,
88, 89, 90, 99, 115, 126,
128, 301, 307, 346, 347, 351,
361, 371
el-Kesve 352
Kevkeb 35, 113, 114, 115, 126,
127, 293, 349, 361
el-Keymûn 201, 247, 294, 361
Kıbrıs 216, 221, 300

Kılıç Arslan (II, Türkiye Selçuklu Sultanı) 75, 77, 92, 167, 169, 170
 Kızıl b. İldeniz 274
 Kont Henri 178, 181, 182, 192, 204, 211, 298, 299, 309, 314, 315, 316, 337, 341, 342, 345
 Kral Cofri 104, 105, 217, 254, 285,
 Kudüs 7, 10, 15, 23, 24, 26, 28, 31, 35, 43, 46, 106, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 128, 156, 168, 171, 185, 228, 232, 240, 265, 267, 271, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 286, 290, 291, 293, 294, 296, 298, 299, 301, 303, 304, 305, 309, 310, 312, 313, 314, 318, 319, 321, 323, 324, 325, 334, 341, 344, 346, 348, 349, 350, 352, 361, 389, 395
 Kums (Trâblus Kontu) 103, 104
 Kurûn-i Hamâ 70, 71
 el-Kusayr 87
 Kutbeddîn b. Nûreddîn 148
 Kutluk el-Alemdâr 61

L

el-Lâzkiye 115, 119, 120, 121, 126, 185, 186, 215, 216, 277, 361
 Lüd 270, 271, 273, 274, 309, 320, 321, 338, 340, 341, 361

M

el-Ma'arra 70, 299
 Ma'ü Ayn 90
 el-Mallâha 248, 250
 Mâr Samvîl 332, 335, 346
 Mar'aş 65
 Mardin 80, 92, 100
 Markis 131, 185, 186, 190, 204, 227, 228, 239, 240, 267, 272, 273, 274, 285, 286, 289, 290, 291, 292, 295, 296, 297, 298, 299, 315

Mecdeddîn b. ed-Dâye 61
 Mecdeddîn Hulduî 335
 Mecdel Yâbâ 249, 302, 339, 361
 el-Melik el-Âdil Seyfeddîn 19, 24, 35, 38, 40, 55, 66, 86, 87, 88, 89, 90, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 112, 114, 128, 154, 155, 157, 172, 175, 176, 199, 201, 209, 213, 226, 229, 230, 232, 236, 247, 248, 251, 252, 257, 258, 259, 260, 262, 265, 266, 268, 270, 271, 273, 274, 275, 276, 277, 279, 280, 281, 282, 283, 288, 289, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 299, 300, 301, 307, 310, 316, 321, 324, 332, 334, 335, 336, 337, 338, 340, 342, 346, 347, 350, 351, 367, 369, 370, 374, 375, 381, 383, 394
 el-Melik el-Azîz 96, 97, 98, 377
 el-Melik el-Efdal 11, 35, 38, 96, 99, 111, 148, 160, 165, 172, 201, 213, 226, 246, 262, 265, 266, 267, 269, 271, 297, 300, 310, 342, 348, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 374, 380
 el-Melik el-Eşref Muhammed 213
 el-Melik el-Mânsur 297, 299
 el-Melik el-Muazzam Tûrânşâh 65, 213
 el-Melik es-Sâlih İsmail 9, 66, 67, 68, 69, 71, 74, 75, 76, 78, 213
 el-Melik ez-Zâfir 148, 172, 201, 310, 351, 360
 el-Melik ez-Zâhir 10, 23, 38, 87, 96, 97, 98, 99, 111, 112, 115, 119, 121, 122, 125, 126, 156, 161, 162, 163, 164, 165, 172, 186, 193, 195, 201, 208, 214, 297, 320, 321, 324, 326,

327, 328, 333, 335, 336, 342,
347, 350, 351, 377
el-Mellûha 58
Menkalân 357
Merc-i Bergûs 129
Merc-i Fulûs 129
Merc-i Suffer 98
Merc-i Uyûn 41, 129, 134, 159,
179
Meydânü'l-Ahda 81, 82
Meyyâfârikîn 93
Mısır 9, 12, 19, 30, 35, 48, 53, 54,
55, 56, 57, 58, 59, 60, 62,
63, 64, 65, 66, 67, 68, 71,
73, 75, 77, 78, 85, 86, 88,
89, 96, 97, 98, 99, 105, 110,
111, 112, 114, 128, 129, 159,
165, 175, 179, 187, 188, 209,
223, 228, 229, 232, 256, 265,
267, 278, 300, 301, 306, 307,
308, 314, 317, 325, 335, 348,
349, 352, 365, 368, 385, 386,
399
Mihraniyye 148
el-Minât 172
el-Minye 140
Muhammed b. Bârîk 240
Muhyîddîn (Dîmaşk Kâdîsı) 46
Muhyiddîn b. Kemâleddîn 87
Muhyiddîn b. Zekî 358, 359
Muneytira 55, 56
Musul 9, 10, 19, 57, 61, 63, 64, 69,
70, 71, 75, 76, 77, 78, 79,
80, 87, 88, 91, 92, 93, 94,
100, 114, 115, 116, 148, 156,
157, 165, 175, 201, 208, 228,
262, 334, 345, 368
Muzaffereddîn b. Zeyneddîn
(Gökbörü) 76, 77, 78, 91,
100, 115, 117, 118, 142, 148,
161, 172
Mücaheddîn Bihrûz el-Hâdim
365, 366

Mücâheddîn Kâyâmâz 91
Mücaheddîn Yarankuş 148, 228
Mücâheddîn Yarankuş
el-Mühezzeb b. Es'ad 365
el-Müstazî-biemrillah 63
el-Müvezzer 197

N

Nâblus 90, 107, 148, 315, 349
en-Nâsıra 38, 45, 107, 196, 201,
339
en-Nâsır-lidînillâh 87, 129, 156
Nâsireddîn b. Esededdîn 99
Nâsireddîn b. Takîyeddîn 172
en-Natrûn 41, 43, 108, 273, 304,
334, 335, 344, 346, 357, 361
Necmeddîn Eyyûb 19, 62, 63, 365,
366, 367, 368, 375, 376, 380,
382, 385
Nehr-i Hulv 141
Nehrü'l-Ezrak 75
Nehrü'l-Kasab 256, 257
en-Nevâkir 139
Nûreddîn b. Kara Arslân 80
Nûreddîn Mahmûd b. Zengî 19,
55
Nusaybîn 63, 71, 78, 79, 95, 208
Nuşirevan ez-Zerzerî 357

Ö

Ömer el-Halâtî 28

P

Pehlivan 79, 92, 93, 95
Prens (Antâkya Sahibi), 45,
173, 185, 195, 277, 350
Prens Ernat (Renauld de
Chatillion) 48, 73, 104,
105, 106

R

er-Rakka 63, 77, 78
Ra'sü'l-ayn 91, 92, 202

Ra'sü'l-mâ 89, 90
 er-Râvendân 95, 96
 er-Ravvâdiyye 365, 366, 368, 375,
 380
 Ruslân Boğa 148
 er-Remle 26, 40, 73, 75, 108, 215,
 264, 265, 270, 273, 282, 314,
 315, 321, 332, 336, 337, 338,
 340, 341, 344, 361

S

es-Sabbâğîn 247
 Sadeddîn Mesûd 356

 Safed 40, 126, 127, 361
 Safûriyye 84, 140, 339
 Sahyûn 121, 122, 356, 361
 Salâhaddîn 7, 8, 9, 10, 11, 19, 20,
 21, 22, 23, 24, 27, 28, 30,
 32, 54, 55, 56, 58, 59, 62,
 63, 64, 65, 67, 68, 69, 70,
 71, 72, 74, 75, 76, 77, 79,
 80, 81, 82, 89, 106, 113,
 156, 167, 180, 218, 267, 363,
 365, 366, 367, 368, 375, 377,
 383, 384, 385, 386, 387, 388,
 389, 393, 394, 395, 398, 400
 es-Salt 301
 Sarasungur 158
 Sârimeddîn Kây mâz en-Necmî
 235
 Saydâ 33, 45, 103, 107, 108, 111,
 159, 200, 272, 285, 289, 290,
 291, 292, 295, 361
 Sence Nehri 75
 Sencerşâh 88, 93, 94, 156, 164,
 165, 197, 207
 Sermîniyye 122, 123, 361
 Serûc 58, 76, 78
 Seyfeddîn Ali b. Ahmed el-
 Maştûb 148
 Seyfeddîn Ali el-Maştûb 91, 202,
 234, 296, 208

Seyfeddîn b. el-Maştûb
 Seyfeddîn Gâzî 69, 70, 72, 75, 164,
 197
 Seyfeddîn Sungur ed-Devâdâr
 228
 Seyfeddîn Yâzguc 86, 87, 148, 287
 Sincâr 38, 63, 70, 77, 79, 82, 92,
 117, 123, 125, 148, 156, 164,
 201, 207, 228, 345
 Sinekler Burcu 188, 189, 192, 195
 Sultân Tuğrul 284
 Sungur el-Halâtî 28
 Sunkur el-Maştûb 91, 234, 296,
 357
 Sûr 33, 35, 103, 108, 111, 112, 113,
 130, 131, 132, 134, 137, 139,
 159, 185, 190, 227, 228, 242,
 243, 272, 273, 285, 286, 289,
 291, 297, 302, 309, 315, 318,
 331
 Sümeysat 197
 Sümeysât 299

 Ş
 Şâdî 366, 367, 368, 374, 377, 378,
 383
 Şâh-ı Ermen 79, 80, 92
 Şakîf Arnûn 129, 361
 Şâm 19, 53, 54, 55, 56, 63, 68, 69,
 71, 75, 77, 78, 80, 81, 89,
 95, 96, 98, 99, 100, 110,
 114, 173, 192, 195, 267, 277,
 301, 306, 342, 365, 376
 Şâver 53, 54, 55, 57, 58, 59
 Şazbaht 67, 68
 Şefriam 196, 241, 243
 Şehrizûr 197
 Şemseddîn Ali b. ed-Dâyê 67
 Şemsüddevle 65, 72, 73, 75
 Şevbek 60, 64, 84, 104, 105, 131,
 301, 361
 eş-Şeyh Ebî Cafer İmâmi'l-Kellâse
 358

eş-Şeyh Kutbeddîn en-Nisâburî

20

Şeyhü'l-Şuyûh 87

Şeyzer 172, 193, 237, 342, 356

Şîrkûh b. Bâhil ez-Zerzârî 278

Şîrkûh b. Nâsiredîn Muhammed
b. Esededdîn Şîrkûh 212

eş-Şuğr 122, 361

T

Taberiye 101, 102, 104, 107

Tâcü'l-mülûk (Böri) 81, 82, 395

Takiyeddîn (el-Melik el-Muzaffer)
27, 28, 38, 40, 79, 86, 89,
97, 99, 111, 126, 142, 148,
152, 172, 174, 197, 198, 199,
201, 208, 213, 274, 298, 301,
335, 371, 374, 375, 382

Tarsus 168, 170

et-Tavâşi Kâymâz en-Necmî 148,
175, 262

Tell Acûl 161

Tell Bâşir 61, 80, 201

Tell el-Cezr 292, 293

Tell el-Fudûl 217

Tell el-İyâziyye 141, 142, 145, 146,
149, 191, 213, 219, 220, 232,
244, 279

Tell el-Musallibîn 141, 146

Tell es-Sâfiyye 304, 306

Tell es-Sultân 71, 95

Tell ez-Zelzele 248

Tell Hacer 38

Tell Hâlid 74, 81

Tell Keysân 141, 160, 191, 206,
244

Tell Tesîl 100

Tibnîn 107, 134, 135, 140

Tikrît 19, 365, 366, 367, 376, 382,
383

Tîyzîn 115

Trâblus 102, 103, 104, 116, 185,
187, 190, 212, 309, 340, 342

et-Tûr 84, 361

U

Ureyma 117

Urfa 78, 91, 92, 197, 299

Uyûnü'l-Asâvide 248

Ü

Ürdün 103, 106, 277, 361, 387, 397

el-Vâla 90

el-Vazihâ 83

Y

Yâfâ 41, 43, 44, 263, 264, 265, 267,
268, 269, 282, 293, 295, 304,
305, 315, 318, 321, 322, 324,
325, 327, 330, 331, 332, 333,
334, 335, 336, 337, 338, 340,
344, 345, 361

el-Yârûkiyye 58, 71

Yâzur 277, 283, 321

Yemen 65, 72, 377, 381

Yübnâ 108, 265, 270

Z

Zahîreddîn b. el-Belengerî 148,
219

Zer'in 85

Zeyneddîn b. Beytekîn 57

Zeyneddîn b. Yûsuf 166

Zeyneddîn Belek el-Yârûkî 81

Zeyneddîn Yusuf b. Zeyneddîn
196

ez-Zîb 140, 174, 212, 276

Ziyâeddîn eş-Şehrezûrî 347

Zülfendar 72, 208

KÂTİBİNİN GÖZÜNDEN

Sultan Salâhaddîn Eyyûbî

XI. ve XIII. yüzyıllar arasında Ortadoğu'da yaşanan Müslüman-Haçlı mücadelesi isimleri günümüzde dahi konuşulan birçok kahramanın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bunların en önde gelen simalarından biri de Salâhaddîn Eyyûbî'dir. Kazandığı askerî başarıların yanında düşmanlarına bile gösterdiği tevazu, iyi niyet ve cömertlik kendisinin sadece Doğu'da değil Batı dünyası tarafından da tanınıp takdir edilmesini sağlamıştır.

Sultân'ın en yakınındaki kişilerden Bahâeddîn b. Şeddâd tarafından kaleme alınan *en-Nevâdır es-Sultâniyye ve'l-Mehâsin el-Yûsufiyye* adlı eser, onun sadece siyasi-askerî başarılarını değil; bir insan ve hükümdar olarak ortaya koyduğu fiilleri canlı bir şekilde aksettirmesi açısından çok değerlidir.

Ayrıca yapılan tercümenin sonuna Sultân Salâhaddîn'in nesebiyle alakalı tartışmalara ışık tutması amacıyla dönemin Müslüman, Yerli Hristiyan ve Latin kaynaklarında geçen bilgiler eklenmiştir. Bunlar arasında bizzat Eyyûbî ailesinden el-Melik el-Emced'in kaleme aldığı konuyla ilgili bir risale de bulunmaktadır.

 yeditepeyayinevi.com

 / yeditepekitap

 / yeditepekitap

 / yeditepeyayinevi

YEDİTEPE

